

AZƏRBAYCAN

12'2023

1923-cü ildən çıxır

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR BİRLİYİNİN AYLIQ ƏDƏBİ-BƏDİİ ORQANI

Baş redaktor: İntiqam QASIMZADƏ

Baş redaktor müavini: Südabə AĞABALAYEVA

Məsul katib: Vüsal NURU

Şöbə müdirləri: Məmməd ORUC,
Qəşəm NƏCƏFZADƏ,
Mübariz CƏFƏRLİ

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı - Az1000
Xaqani küçəsi, 25

Telefonlar:

Redaksiya –
498-78-10
493-75-81

Mühasibat –
493-29-41

Çapa imzalanıb:

27.12.2023

Sifariş 3445

Tiraj 500

Kağız formatı

70x108 1/16 - 6,5

kağız vərəqi

13 çap vərəqi

18,2 şərti çap vərəqi

E-mail:

intigam.gasimzade@gmail.com

sudabe334@mail.ru

www.azyb.az

Qiyəti

2 manat

**Bakı şəhəri, "Azərbaycan"
nəşriyyatının mətbəəsində
ofset üsulu ilə çap olunur**

Dərc olunmuş yazılar qəbul edilmir.

Əlyazmalara rəy verilmir və qaytarılmır.

Müəllifin fikirləri redaksiyanın mövqeyi ilə üst-üstə düşməyə bilər.

BU SAYIMIZDA:

POEZİYA

RAMİZ QUSARÇAYLI – Şeirlər	3
MUSA ƏLƏKBƏRLİ – Şeirlər	51
KƏMALƏDDİN QƏDİM – Şeirlər	83
KÖNÜL ARİF – Şeirlər	96
RİZVAN NƏSİBOĞLU – Şeirlər	116
TƏRANƏ DƏMİR – Şeirlər	125
ELSEVƏR MƏSİM – Şeirlər	131
VÜSAL HİCRAN – Şeirlər	143
GÜLNARƏ SADİQ – Şeirlər	147
ZÜLFİYYƏ YAQUB – Şeirlər	149
LAMİYƏ İSAZADƏ – Şeirlər	152
ZƏRƏNGİZ DƏMİRÇİ QAYALI – Şeir	163

PUBLİSİSTİKA

MUSTAFA ÇƏMƏNLİ – Cənub həsrəti	64
---------------------------------------	----

NƏSR

ALPAY AZƏR – Bubu və qatar (hekayə)	103
VAHİD MƏHƏRRƏMOV – Gürcü çaxırı (hekayə)	111

YENİ TƏRCÜMƏLƏR

UİLYAM SOMERSET MOEM – Yağış (Povest. Tərcümə edən: Akif Abbasov)	17
VLADİMİR KRUPİN – Hekayələr (tərcümə edən: Seyfəddin Hüseynli)	133
QOCAGƏLDİ GÜLTƏKİN – Şeirlər (Qırğızistan. Tərcümə edən: Akif Əhmədgil)	139

XATİRƏLƏR, DUYĞULAR

VAQİF YUSİFLİ – Aysberqin görünən üzü	155
ZƏRƏNGİZ DƏMİRÇİ QAYALI – Yusif Səmədoğlu	159
ELNARƏ QARAGÖZOVA – Yusif Səmədoğlu və Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı: kontekst və diskurs	164

DÜNYA, SƏNDƏN KİMLƏR KEÇDİ...

DİLARƏ ADİLGİL – Bir daha İmran Qasimov haqqında... ..	173
SAFURƏ QULİYEVƏ – Mənim nağıl qəhrəmanım	180
SALİDƏ ŞƏRİFOVA – Fəriba Vəfinin “Zirzəmi quşu” romanında “Şüur axını”	188

ŞAMİL SALMANOV – 90

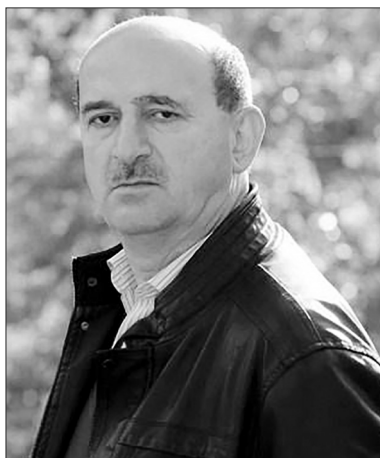
VAQİF ƏZİZOĞLU – “Şair kimi doğuldu, amma professor oldu”	169
---	-----

KİTABLAR, RƏYLƏR

MƏMMƏD ORUC – “Ulu Öndər xatirələrdə”	196
---	-----

2023-cü ildə “Azərbaycan” jurnalında dərc olunmuş materiallar199

♦ Poeziya

Ramiz QUSARÇAYLI

TƏBRİZİN KÜÇƏLƏRİ DOLANBADOLAN

Gəzirəm Təbrizin küçələrini,
Gəzirəm qolbaqol,
dolanbadolan.
Çəkirəm gözümə gecələrini
Təbriz pıçıldayır, –
xoş gəlib balam...

Çıxıb Aynalıya çiçək dərməyə,
Şeir bağlayıram gül tağlarından.
Yanır duz içində susuz Urmiya,
Öpürəm qurumuş dodaqlarından.

Ötüb Araz boyu ayrılıqları,
Həsrətin gözüne ağ çəkirəm mən.
Çırpıb üzumdəki yad qınaqları,
Tənəyə, hikkəyə dağ çəkirəm mən.

Mən səcdə qılıram burda hər şeyə,
Öpüb hər daşını təzələnirəm.
Vurub Şah gölündə badə badəyə,
Şallaqla, məhmizlə məzələnirəm.

Dolaşıb Səhənddən Səlməsa kimi,
Vətənin dadını çıxarıram mən.
Qubanın Ay üzlü alması kimi
Sevinədən qızarıb ağarıram mən.

Kim atır o daşı o yan-bu yandan,
Hələ də dəmdədir səbr qazanı.
Düşmənin ocağına od daşıyandan
Doğmadır qardaşın qəbir qazanı...

Gəzirəm Təbrizin küçələrini,
Gəzirəm qolbaqol,
dolanbadolan.
Çəkirəm gözümə gecələrini
Təbriz pıçıldayır, –
xoş gəlib balam...

TƏBRİZƏ YAĞIŞ YAĞIR

Təbrizə yağış yağır,
Yuyur güllü otları.
Öpüşür bir-biriylə
Ürəyimin çatları.

Bu yağışlı gecənin
Qoxusu var, –
sapsarı.
Göylər çəkir canına
İslanan işıqları...

İslanan işıqların
Nəmdən keçir hər simi.
Gümanım pərişandı
Gülsüz “Gülüstan” kimi.

Urmu cadar-cadardı,
Yanır duz dağlarından.
Tanrı öpür gizlicə
Duzlu dodaqlarından.

Dolub Qarı körpüsü
Qəmin qara meyindən.
Acı çəkir Acı çay
Acı şirinliyindən...

Ümidim göy üzündən
Üzülür mələk-mələk.
Ovuldum ovum-ovum
Kəndovanın bağrıtək.

Şah gölü göz yaşının
Göllənir lal yerində.
Ovunuram ahımla
Dərdimin bal yerində.

Göy bulud göydən qərib,
Ağ duman ağ tül üstə.
Yarpaq öpür yarpağı,
Gül sərilir gül üstə.

Təbrizə yağış yağır,
Yuyur güllü otları.
Öpüşür bir-biriylə
Ürəyimin çatları.

ƏLƏSGƏR

Nə sazdı, nə sözdü, nə də aşıqdı,
Nə mağar, nə düyün, nə yaraşıqdı,
Allahın taxtından gələn işıqdı,
İşığın taxtında şahdı Ələsgər.

Hər beyti ayədi, hər sözü kəlam,
Açması önündə dilsizəm, lalam,
Sənətdə peyğəmbər Əleyhissəlam,
Dəryada tufandı, Nuhdu Ələsgər.

Yerin pərdəsidi, göyün simləri,
Əritdi canında çox tilsimləri,

Dolaşır İlahi mərasimləri,
Kükrəyən, çağlayan ruhdu Ələsgər.

Şehri çox mələklər ötən eşqinin,
Arazda, Samurda itən eşqinin,
O taylı, bu taylı Vətən eşqinin
Göyçə dodağında əhdı Ələsgər.

Kitablar bağlanıb Hürri savaşıdan,
Zirvələr dizinnən, bulud qaşından,
Adına pır tikin məhək daşından
Saf Ağdı, Od Ərdi, Bağdı Ələsgər.

YOXDU

*Yuxuda Tanrıya şeir oxuyurdum.
Oyanıb özümə də oxudum...*

Tanrım, daha bu ömrə –
Günə etibar yoxdu.
Sünnü, şiə...
son nömrə
Dinə etibar yoxdu.

Sənsiz hər yan türmədi,
Yatdım, heç kəs görmədi...
Sünbül-sünbül sürmədi,
Dənə etibar yoxdu.

Ağladıblar, gülmüşəm,
Gülə-gülə ölmüşəm,
Bir də gördün gəlmişəm, –
Mənə etibar yoxdu.

Kim deyibsə düz deyib,
Yaşa etibar yoxdu.
Söykəndiyin qayaya,
Daşa etibar yoxdu.

Nə cəng eylə, nə qapış,
Yüz hiylə var, yüz papış.
Ayağından bərk yapış;
Başa etibar yoxdu.

Nə dözüm, nə tərər ver,
Bir cüt, uçmağa, pər ver,
Ölsəm, mənə xəbər ver;
Huşa etibar yoxdu.

Tanrım, tövbə, ta şeirə,
Sözə etibar yoxdu.
Şou-şair əhliyə,
Bizə etibar yoxdu.

Nə huş, nə də ağıldı,
Eşq İlahi nağıldı,
Tutdu, öyün yıxıldı;
Gözə etibar yoxdu.

Sənət ədəb edamı,
Nə adı var, nə tamı,
Düzdə qoyur adamı;
Düzə etibar yoxdu...

SƏNİ AĞLAMAĞA VAXTIM OLMADI

Qardaşım Ziyadın xatirəsinə

Sındıra bilmədim azar daşını,
Səni ağlamağa vaxtım olmadı.
Sarılıb ağladım məzar daşını,
Səni ağlamağa vaxtım olmadı.

Ağladım sinəsi dağlı evini,
Yasında qapısı bağlı evini,
Qaralı evini,
ağlı evini...
Səni ağlamağa vaxtım olmadı.

Bağında hıçqıran gülü ağladım,
Üstündə üşüyən tülü ağladım,
Havalı ağladım, dəli ağladım...
Səni ağlamağa vaxtım olmadı.

Dərdimi bir daha qoxladım o gün,
Ahımı göylərə bağladım o gün,
Bir az da özümü ağladım o gün,
Səni ağlamağa vaxtım olmadı.

Oğlunun toyunu görmədin, qaldı,
Nəvə nübarını dərmədin, qaldı,
Yarımçıq divarı hörmədin, qaldı,
Səni ağlamağa vaxtım olmadı.

Sən orda çəkirsən qəbir əzabı,
Mən burda çəkirəm min bir əzabı.
Ən ağır əzabdır səbr əzabı...
Səni ağlamağa vaxtım olmadı.

Kim bilir, kim yatıb, kim oyaq, qardaş,
Fələk çoxdan sayıb, nə sayaq, qardaş,
Qayıt gəl, bir yerdə ağlayaq, qardaş,
Səni ağlamağa vaxtım olmadı.

* * *

Bir mənəm, bir boş oda,
Söz,
sənə də əlvida,
Bir ömrü verib bada,
Ölən vaxtı ayıldım.

Qal görmədim qalımca,
Yürüdün öz yolumca,
İtin, qurdun dalımca
Gülən vaxtı ayıldım.

Şahə qalxdı kələklər,
Suda sındı kürəklər,

Göz yaşımı küləklər
Silən vaxtı ayıldım.

Ta göyə yum ovcunu,
Boşdu baxtın xurcunu,
Ödəyib son borcunu,
Sələm vaxtı ayıldım.

Xal xala bənd, zər zərə,
Ölüm, nə xoş mənzərə,
Yeri, göyü son kərə
Bölən vaxtı ayıldım.

SƏNİN BAŞ DAŞINI GÜLLƏLƏYİRLƏR

Qaçaq Mayılın məzarı başında yazılan şeir

Bir vaxt ayağının tozundan öpüb
Öyünən kəslərin törəmələri
Sənin baş daşını güllələyirlər,
Sənin göz-qaşını güllələyirlər,
Sənin görkəmini, sənin zəhmmini,
Sənin üst-başını güllələyirlər...

Bizim qaçaqların yiyəsi olmur,
Bizim qoçaqların yiyəsi olmur,
Bizim oçaqların yiyəsi olmur,
Tarixi silinib, sovlub gedir,
Söz-söz, yazı-yazı ovulub gedir,
Cansız daşları da güllələyirlər,
Məzarın başında nəğmələr ötən
Məsum quşları da güllələyirlər...

Ayağından öpən yollar soruşur,
Bir vaxt namusunu qoruduqların,
Toyunu, yasını qoruduqların,
Hisini-pasını qoruduqların
Sənin məzarından nə istəyirlər,
Sənin vüqarından nə istəyirlər...

Yol qıran, yol qovan nallar soruşur,
Dağları oynadan qallar soruşur,
Əlindən tutduğun qollar soruşur,
Sorağın gələndə, səsin gələndə
Qaçıb arxasında gizlənərdilər,
Bax, həmin tirələr, kollar soruşur,
Niyə baş daşını güllələyirlər...

Sənin inadını güllələyənlər,
Sənin qanadını güllələyənlər,
Sənin baş daşından nə istəyirlər,
Bu başsız daşların qırıntıları,
Bu daşsız başların kürüntüləri,
Bu ər savaşıların ərintiləri
Əsrin savaşını güllələyirlər,
Yurdun yaddaşını güllələyirlər...

Nə çoxdu tanıyan, nə çoxdu sevən,
Güvən qüdrətinə, ruhuna güvən,
Kişi qeyrətindi qızın, qız nəvən
Sənin məzarına gül ələyirlər,
Öpüb baş daşının yaralarını
Hər il göz yaşıyla yelpikləyirlər,
Sənin baş daşını güllələyirlər...

ŞƏKİL

Silirəm şəklini şəkillərimdən,
Çatdıra bilmirəm,
şəkillər çoxdu.
Hər gün dolub daşır zibil qutusu,
Aparıb bir yerə boşaldan yoxdu...

Çarmıxa çəkirəm şəkillərini,
Yumru doğrayıram,
girdə kəsirəm,
Əlini kəsirəm, ayağın qalır,
Üzünü kəsirəm, boyağın qalır,
Ürəyim soyumur,
bir də kəsirəm...

Sənə etibarım, sənə güvəncim,
Ürəyə çəkilən çapıqlar kimi
Qanı axa-axa gəzir şəklimi.
Uzun ayaqların çubuqlar kimi
Dolaşa-dolaşa əzir şəklimi.

Hər gün üst-başımdan çırpıram səni,
Çırpıram,
tozunu sovurur yellər.
Rəng-rəng, boya-boya yırtıram səni,
Açılır iç üzü şəkillərinin,
Elə bil mən çəkən şəkil deyillər...

Üz-üzə gəlirəm meşə yolunda,
Gah da bir çəməndə qarşılaşıram.
Elə xəstəlikdi bu qədər şəkil, –
Kəsib tulladıqca şəkillərini
Özüm də sağalıb yaxşılaşıram.

Öyrən, hansı şeytan yoluna girib, –
Gedir cəhənnəmə yolunun biri.
Arabir kəsilən qoluna girib,
Kəsilir mənim də qolumun biri.

Şəkillərdə şəkil halı qalmayıb,
Birində çiyninin yarısı yoxdu,
Birində əyninin yarısı yoxdu,
Birində beyninin...
Beyninin yarısı başdan yoxuydu...

Doğrayıb atıram şəkillərimdən,
Yollarda boynuma sarılıb boz-boz
Çiynimdən boylanıb gülən şəklini,
Gecələr taksidə dizimin üstdə
Oturub evinə gələn şəklini.

Otel otağının çarpayısına
Söykənib boylanın xumar şəklinin
Silirəm şəhətli baxışlarını.

Qırmızı şərabın son badəsindən
Üzünə süzülən yağışlarını.

Hər gün qovğadayam şəkillərinlə,
Bir-bir boğazını üzüb atıram.
Təzədən üstümə qayıdar deyə,
Ocağın içinə əzib atıram.

Nə ömrü qorudum, nə şən günləri,
Nə qədər mənasız gün keçirmişəm.
Burnunun ucuna ilişənləri
İynənin ucundan mən keçirmişəm...

Tez-tez məruz qalır əməliyyata,
Qayçının altında ölür şəkillər.
Gedir təqaüdə yaşı çatmamış
Tünlükdə gizlənib salamat qalan,
Yaralı şəkillər, əlil şəkillər.

O qədər doğranan burun var, qaş var,
Şəkillər ürpənir kəsım səsindən.
Qulağım tutulur,
gözüm qaralır
Şikəst şəkillərin iniltisindən...

Hər günü qaradı telefonumun,
Həm kartı silirəm,
həm blutuzu
Çatdıra bilmirəm, şəkillər çoxdu.
Hər gün dolub daşır zibil qutusu,
Aparıb bir yerə boşaldan yoxdu...

UYĞUR QƏTLİAMINA

Ocaq deyil, pir deyil,
İnsan ali sirr deyil,
Bir özü də bir deyil, –
Minin yiyəsi yoxdu.

Nə ruh diri, nə duyğu,
Qan gölүdү hər uyğur...

Kişnəyir ayğır-ayğır,
Çinin yiyəsi yoxdu.

BMT baş qatandı,
Nə baxdı, nə utandı,
Şeytan elə şeytandı,
Cinin yiyəsi yoxdu.

Yer qan, göydə qəm qərib,
Nə var bizə göndərib,
Allah da üz döndərib,
Dinin yiyəsi yoxdu?!.

Göy Türk, Boz qurd, Turan hey...
Tövrət, İncil, Quran hey...
Cihad, qiyam, taran hey...
Çinin yiyəsi yoxdu?!.
Dinin yiyəsi yoxdu?!.

Səni məhkəməyə verə bilmədim,
Deyirlər sevgiyə məhkəmə yoxdu.
Sevgidən qovrulub külə dönməyə, –
Sevgidən ölməyə məhkəmə yoxdu.

Qürur sındırmısan, könül qırmısan,
Ürək doğramısan, əza kəsmisən.
Günahı nəydi ki, ürək fağırın,
Sən ona bu boyda cəza kəsmisən.

Düz basıb öpürəm göynək yerindən,
Gözümü üstündən çəkə bilmirəm.
Mən gizli çəkirəm öz dərdlərimi,
Göstərə-göstərə çəkə bilmirəm.

Heç kəs hali deyil nə olacaqsa,
Kim qeybə çəkilib, kim qalacaqsa,
Yollar ayrıldısa, bitişməyəcək,
Dadına Tanrı da yetişməyəcək.

Bu eşqin qanını içirəm hər gün,
 Bu eşqi içindən yaralayıblar.
 Sən görən Ramizin ağ günü yoxdu,
 Sən görən Ramizi qaralayıblar...

Bu nə həngamədi, bu nə bələdi,
 Nə intihar xilas, nə ölmək, qadam.
 “Sevgi”lər o qədər üzüyöladi,
 Sevgidən ölməyə utanır adam.

Dərdindən ölməyə yenə hazıram,
 Qoy ölüm dəyməsin canına sənin.
 Sənin ölmüşünə məktub yazıram,
 Ölüb gətirəcəm yanına sənin...

ÜRƏK KÖRPÜSÜ

*Dəyərli dostum, Əməkdar mühəndis
 İskəndər Hacıyeva*

Dünyada hər kəsin öz körpüsü var,
 Hər kəs özü keçir öz körpüsündən.
 Səni körpü-körpü daşıyır dağlar
 Dərə körpüsündən, düz körpüsündən.

Qalxıb Şah dağına Ayla keçirsən,
 Enib Şah düzünə çayla keçirsən,
 Düyünlə keçirsən, toyla keçirsən
 Oğul körpüsündən, qız körpüsündən.

Var qaya körpüsü, var daş körpüsü,
 Silinməz könüldən yaddaş körpüsü,
 Ən uzun körpüdü qardaş körpüsü, –
 Uzunlu namərdin yüz körpüsündən.

Gəl, bir də yollanaq dağlara sarı,
 Dağ bizə saxlayıb bir ovuc qarı,
 Səhərin şəhində islanan arı
 Asılıb bir gülün naz körpüsündən.

Gedək, o bulaqdan su içək bir də,
Bizi salamlasın bir çiçək bir də.
Yaman darıxmışam, gəl keçək bir də
Ürək körpüsündən, söz körpüsündən.

OCAQ BİRDİ, HAVA AYRI

Bir ocaq başında hava ayırdı,
Bacası sünnüdü, barısı şiə.
İbadət ayırdı, dua ayırdı,
Qocası sünnüdü, qarısı şiə.

Nələr var müsəlman torpaqlarında, –
Qan qusur ay-ulduz bayraqlarında,
Az qala desinlər yarpaqların da
Yaşılı sünnüdü, sarısı şiə.

“Ya Əli” – eşqiylə ölən bəndənin,
Osmanı, Öməri gülən bəndənin,
Allahı ikiye bölən bəndənin,
Yarısı sünnüdü, yarısı şiə.

Falı gözün döyür qaraçının da,
Dodağı qımışır araçının da,
Bazarda bal satan arıçının da
Pətəyi sünnüdü, arısı şiə.

Din elə binadan əxlaq işidi,
Ən ağıllı qəsd də axmaq işidi,
Ta dəyirman deyil...
çaxmaq işidi
Çəltiyi sünnüdü, darısı şiə.

Bir ocaq başında hava ayırdı,
Bacası sünnüdü, barısı şiə.
İbadət ayırdı, dua ayırdı,
Qocası sünnüdü, qarısı şiə...

Ordum, yürü İrəvana,
Qoy tərک etsin şəhəri.
Vətən dönsün firavana,
Çiçəklənsin Ər şəhəri.

Qalx İrəvan qalasına,
Qədim Turan qalasına,
Qədəm qoyaq Göy məscidə,
Vətən gəzək hər incidə.

Hər cəng zəfər yolu olsun,
Dönək Vətən torpağına.
Hər əsgər bir qala olsun
Azərbaycan bayrağına.

Ağrıməsın Ağrı dağı,
Yaş qonmasın Alagözə.
Çağlasın Çaykənd bulağı,
Günəş gülsün Güllüdüzə.

Sularda yansın ahımız,
Göyçə yazaq ta Sevana.
Göl-göl əl açsın ruhumuz, –
Tuz Xəzərə, Urmu Vana.

Göytürk rəngi, qıpçaq cəngi,
Qoy yar olsun hər cəsura.
Qoy qovuşsun zəngi-zəngi
Zəngibasar Zəngəzura.

Biz gedirik İrəvana,
Düz gedirik İrəvana,
Qoy tərک etsin şəhəri,
Çiçəklənsin Ər şəhəri!

◆ Yeni tərcümələr

Uilyam SOMERSET MOEM

YAĞIŞ

◆ *Povest*

Tezliklə hamı yatağa uzanacaqdı. Sabah onlar yuxudan oyananda isə yer görünəcəkdi. Doktor Makfeyl çubuğunu alırdı. O, sürahiyyə söykənərək baxışlarını mavi səmaya zilləmişdi. Odlu-alovlu, ölümlü-itimli cəbhə yollarını keçdikdən, yarası gözləndikdən daha gec sağaldıqdan sonra o, sakit Apiyadakı bir illik istirahətdən dedikcə razı qalmışdı. Səyahət onun üçün xeyirli olmuşdu.

Sərnişinlərdən bəziləri sabah Paqo-Paqoda düşəcəkdi. Bunu nəzərə alaraq axşam gəmidə kiçik bir rəqs gecəsi təşkil etmişdilər. Mexaniki pianonun gurultulu səsi doktorun qulaqlarında hələ də səslənirdi.

Göyertəyə axır ki, sakitlik çökdü. Doktorun gözü bir qədər aralıda şezlonqda əyləşərək Devidsonlarla söhbət edən arvadına sataşdı. O, asta-asta onlara sarı getdi və fənərin altındakı oturacaqda əyləşdi. Doktor şlyapasını çıxararkən fənərin işığı onun saçlarında əks olundu. Onun parlaq, kürən saçları, təpəsinin ortasında dazı və kürən adamlara xas qırmızımtıl çil-çil dərisi vardı. O, qırx yaşlarında arıq, uzun sifətli, səliqəli və bir qədər də vasvası adam idi. Özü də həmişə şotland ləhcəsi ilə astadan və aramla danışdı.

Makfeyllərlə missionerlər olan Devidsonlar arasındakı dostluğun qısa tarixçəsi vardı. Onlar gəmidə tanış olmuşdular. Bu tanışlıq təkcə baxışların və zövqlərin yaxınlığı nəticəsi kimi meydana gəlməmişdi. Onlar göyertədə tez-tez rastlaşdılar. Bu adamları gəmidəki digər şəxslərlə ünsiyyətin qeyri-mümkünlüyü haqqında onlarda baş qaldırmış fikir, onlara bəslədikləri kin-küdurət birləşdirmişdi.

Bu dörd nəfərdən savayı sərnişinlərin hamısı bütün günlərini siqar çəkilmə otağında poker, bric və şərab əhatəsində keçirirdilər.

Missis Makfeyl Devidsonların heç kimlə deyil, yalnız onlarla yaxınlaşmasından öyünürdü. Doktor vasvası olsa da qəlbinin dərinliyində özünü son dərəcə məmnun hiss edirdi. Onu razı salmaq müşkül məsələ idi. Həmin axşam o, kayu-

tuna gedəndə özünü deyirməkdən saxlaya bilmədi. Missis Makfeyl üsulluca pariki başından çıxararaq:

– Missis Davidson deyir ki, biz olmasaydıq, görəsən, bu səyahət onlar üçün necə keçərdi. Deyir, gəmidə bizdən qeyri elə bir adam yoxdur ki, ona isinişə.

– Məncə, missioner sən deyən gərəkli adam da deyil ki, özünü çəkib dağ başına qoysun.

– Bu, lovğalıq deyil. Mən onu çox gözəl anlayıram. Siqar çəkilmə salonuna toplaşmış o kobud adamlar Davidsonlara yaraşmır.

Doktor:

– Heç onların dininin yaradıcısı bu qədər iddialı olmayıb, – deyə istehza etdi.

Qadın özündən çıxdı:

– Yüz kərə sənə demişəm ki, dini lağa qoymayasan. Allah düşmənimə də sən xasiyyətdə etməsin, Alek. Sən insanlarda yalnız və yalnız pis keyfiyyət axtarırsan.

Doktor boz-bulanıq gözlərini qıyaraq ona baxdı, amma heç nə demədi. Uzun illərin ailə həyatının təcrübəsi onu belə qənaətə gətirmişdir ki, dinclik xətrinə ev-eşikdə axırıncı sözü arvad üçün saxlamaq lazımdır.

O, arvadından əvvəl soyundu, yuxarı taxta qalxıb yuxuqabağı mütaliə etməyə hazırlaşdı. Ertəsi gün səhər tezdən doktor göyertəyə çıxanda torpaq lap yaxından görünürdü. O, acgözlüklə tamaşa etməyə başladı. Gümüşü çimərliyin dar zolağı birdən-birə zirvəsinə qədər yaşıllığa bürünmüş uca dağlarla əvəz olundu. Yamyaşıl hindqozu ağacları az qala suya baş vururdular. Bu yaşıllıqların o tərəfində yerlilərin qamışdan quraşdırılmış komaları görünürdü.

Missis Davidson göyertəyə qalxıb doktorla yanaşı dayandı. O, qara paltar geyinmişdi. Boynundakı qızıl zəncirdən xaç asılmışdı. Missis Davidson tutqun şabalıdı saçları səliqə ilə daranmış, ətrafı pensnenin şüşəsi arxasından seyr edən göy və domba gözlü balaca bir qadın idi. Sifətinin ifadəsi donuq olsa da sadədil və yüngül adam təsiri bağışlamırdı. Əksinə, sayıq və ehtiyatlı, həm də son dərəcə ciddi, quş kimi çevik idi. Onun gur və hər cür ifadəlikdən məhrum olan səsi diqqəti daha çox cəlb edir və əsəbləri oynadırdı.

Doktor Makfeyl adəti üzrə işgəncəyə məruz qalmış adamlar kimi, xəfif bir təbəssümlə:

– Yəqin özünüzü artıq ev-eşiyinizdə hiss edirsiniz, – dedi.

– Bir baxın. Bizim adalar bunlara oxşamır. Onlar hamardır, mərcan adalarıdır. Bunlar isə vulkanikdir. Vur-tut on günlük yolumuz qalır.

Doktor zarafatından qalmadı:

– Əsas elə buraya qədər idi. Mənzil başına çatdıqsa, təsəvvür edin, öz yerimizdəyik, sanki qonşu döngədə dayanıb öz evimizə tərəf baxırıq.

– Siz mübaligə edirsiniz. Amma sözlərinizdə həqiqət var. Axı, cənub dənizlərində məsafə başqa cür görünür.

Doktor Makfeyl yüngülcə köksünü ötürdü. Missis Davidson:

– Adalarımızın bu missiyada olmadığına sevinirəm, – deyə davam etdi.

– Deyilənə görə, burada işləmək qeyri-mümkündür. Gəmilərin əlindən tər-pənmək olmur. Bu isə yerli əhəlinin əxlaqını pozur. Həm də deyirlər ki, burada hərbi gəmilər dayanır. Bu, yerlilərə daha pis təsir göstərir. Bizim tərəflərdə isə belə çətinliklərlə qarşılaşmalı olursan. Hə, görünür orada vur-tut iki-üç tacir yaşayır. Biz isə onların hər addımına göz qoyuruq. Özbaşınalıq etdikdə isə elə təpinirik ki, şələ-külələrini yığışdırıb getməyi qalmaqdan daha üstün tuturlar.

O, pensneni düzəldib, rəhmsiz baxışlarla yaşıl adanı gözdən keçirdi:

– Buranın missionerlərinin vay halına! Yaxşı ki, Allah belə bir günü bizə göstərməyib!

Samoadan şimala doğru uzanan bir qrup ada Devidsona mənsub idi. Həmin adaları bir-birindən böyük məsafələr ayırırdı. Ona görə də Devidson il on iki ay dar və uzun qayıqda səfərə çıxmalı olurdu. Bu zaman missiyanı onun arvadı idarə edirdi.

Doktor Makfeyl qadının necə bir mətin iradəyə malik olduğunu təsəvvürünə gətirib heyrtləndi. Missis Devidson boğazının gur yerinə salıb adalarda yaşayan yerlilərin əxlaqsızlığından sonsuz hiddət və nifrətlə danışırdı. Qeyri-ciddilik barəsində onun fikri nə isə qəribə təsir bağışlayırdı. Hələ tanışlıqlarının ilk günündə o, doktora demişdi:

– Bir təsəvvür edin, biz təzəcə gələndə həmin adada nikah adətləri o qədər iyrənc şəkil almışdı ki, sadəcə, onları sizə təsvir etməyə utanıram. Mən bu barədə Missis Makfeylə danışaram, o da sizə söhbət edər.

Bir gün o, arvadı ilə missis Devidsonun şəzloqları bir-birinə yaxın çəkərək oturdularını və şirin söhbət etdiklərini gördü. Doktor iki saata qədər onlara göz qoydu. Sonra qıçlarını açmaq üçün ayağa qalxıb gəzintiyə başladı. Onların yanından ötəndə doktor, missis Devidsonun dağ çayının boğuş nərəsinə andıran təlaşlı pıçılığını eşitdi. Eyni zamanda arvadının rəngi avazı sifəti və yarı açılmış ağzı gözünə sataşdı.

Axşam onlar kayuta çəkildə qadın boğula-boğula eşitdiklərini birər-birər ərinə danışdı. Ertəsi gün missis Devidson sevincək halda ucadan:

– Bəs mən nə deyirdim? Dəhşətdir, elə deyil? Doktor olsanız da dünən onları sizə danışmağa cəsarətim çatmadı. İndi artıq buna təəccüblənməzsiz.

Missis Devidson baxışlarını ona zillədi. O, arzu etdiyi təsirin oyanıb-oyanmadığına əmin olmaq istəyirdi.

– Əvvəlcə qolumuz yanımıza düşdü. Bilmirəm inanacaqsınız, yainki yox: kənd-kəsəkdə bir nəfər də əxlaqlı qız yox idi, - o, «qız» sözünü sərt texniki mənada işlətdi. Biz cənab Devidsonla vəziyyəti götür-qoy edib qərara aldığımız ki, ilk növbədə rəqsə son qoyaq. Yerlilər rəqssiz keçinə bilmirdilər.

Doktor Makfeyl:

– Gəncliyimdə mən özüm də rəqsə biganə olmamışam, – dedi.

– Dünən axşam missis Makfeyli valsa dəvət etdiyinizi görəndə elə belə də fikirləşdim. Kişinin öz qadını ilə rəqs etməsində heç bir qəbahət görmürəm. Amma arvadınız rəqsdən boyun qaçılanda açığı, buna sevindim. Bir də bu kimi hallarda bizim qarışmağımıza lüzum yoxdur.

– Hansı hallarda?

Missis Davidson pensnedən ona iti nəzərlə baxdı, lakin dillənmədi. Sonra:

– Ağların rəqsində sən deyən qəbahət görünür, – deyə söhbətini davam etdirdi. – Cənab Davidson deyir ki, insan qəribə məxluqdur. Axı necə ola bilər ki, kişilərdən biri o birinin arvadını qucaqlayıb rəqs edir, o isə lal-dinməz dayanıb baxır. Bu məsələdə cənab Davidsonla şərikəm. Şəxsən mən ərə gedəndən sonra bir dəfə də rəqs etməmişəm. Yerli sakinlərin oyunu tamam özgə cürdür. Onlar göz görə-görə adamları əxlaqsızlığa sürükləyirlər. Allaha min şükür ki, həmin rəqslərin axırına çıxıb bildik. Səhv etməmişəm, bizim adalarda artıq 8 ildir ki, rəqs məclisi qurulmur.

Gəmi yavaş-yavaş buxtanın girəcəyinə yaxınlaşırdı. Missis Makfeyl də göyərtəyə qalxdı. Gəmi limana daxil oldu. Bu, bir donanma yerləşə biləcək iri və qapalı buxta idi. Onu əhatəyə almış yamyaşıl dağlar sanki başlarını dikəldib səma ilə öpüşməyə hazırlaşmışdılar. Boğazın lap yaxınlığında qubernatorun yaşıl ağaclarla əhatə olunmuş evi görünürdü. Evin üzərində Amerikanın bayrağı dalğalanırdı. Dəniz səmtindən əsən külək bağa xoş bir sərinlik gətirirdi.

Gəmi sahilə yan aldı. Missis Davidson üç yüz yard aralıda dayanmış şxunanı Makfeyllərə göstərdi. Həmin şnuxa onları Apiyaya aparacaqdı. Şən və mehriban yerlilər sahildə qaynaşırdılar. Onlar yaxınlıqdakı adaların sakinləri idilər. Kimisi elə-belə tamaşa etməyə, kimisi Sidneyə gedəcək sərnəşinlərə mer-meyvə satmağa gəlmişdi. Özləri ilə ananas, banan, həsir, balıqqulağından, yaxud köpək balığı dişlərindən hazırlanmış boyunbağı, gəvi üçün piyalələr, hərbi qayıqların modellərini gətirmişdilər. Bu adamların arasında üzlərini taras etdirmiş şən çöhrəli, səliqəli, intizamlı amerikalı matroslar gəzişirdilər. Bir kənarda dəstə ilə liman xidmətçiləri dayanıb durmuşdular. Baqaj boşaldılana kimi Makfeyllər və missis Davidson camaata tamaşa etdilər. Doktor Makfeylin gözü uşaq və yeniyetmələrin dərisində idi. Frambeziyaya, sağlması çətin olan bir yaraya tutulmuşdular. Doktor ilk dəfə idi ki, öz gözləri ilə fil xəstəliyinə tutulmuş adamlar görürdü. Onların iri, yöndəmsiz əlləri vardı. Ayaqlarını dallarınca güclə sürüyürdülər. Bütün bunlar doktorda qarşısıalınmaz bir maraq oyatmışdı. Onun gözləri alışıb yanırdı. Kişilər də, qadınlar da əyinlərinə lava-lava geymişdilər.

Missis Davidson sükutu pozaraq:

– Çox xoşagəlməz kostyumdur, – dedi. – Cənab Davidson belə qənaətə gəlib ki, qanun yolu ilə tez bir vaxtda onu qadağan etmək lazımdır. Əyninə heç nə geyməyib, yalnız belinə qırmızı əski dolayan adamdan özünü əxlaqlı aparmağı necə tələb etmək olar?

Doktor alınının tərini silərək:

– Həmin geyim buranın iqliminə uyğundur, – dedi.

İndi onlar suda deyil, adada olduqları bir vaxtda isti daha dözülməz idi. Gün isə hələ günorta yerinə qalxmamışdı. Hər tərəfdən dağlar əhatəsində olan Paqo-Paqo istidən nəfəs ala bilmirdi.

Missis Davidson:

– Bizim adalarda, – deyə qulaqbatıran səsi ilə davam etdi, – lava-lavanın kökünü tamam kəsmişik. İndi tək-tük qoca-quca həmin paltarda gəzir. Qadınlar uzun balaxon, kişilər isə şalvar və köynək geyinirlər. Gəlişimizin ilk günlərində cənab Devidson öz hesabatlarının birində yazmışdı: «Bu adaların sakinləri yalnız və yalnız on yaşından yuxarı bütün oğlanları şalvar geyməyə məcbur etdikləri təqdirdə əsl xristian ruhuna yiyələnə bilərlər!»

Missis Devidson bir quş çevikliyi ilə başını döndərüb buxtanın üzərində toplanmış qara buludlara baxdı. Yağış damcıları artıq düşürdü. O:

– Yaxşısı budur, bir yerdə daldalanaq, – dedi.

Onlar adamlara qoşulub dəmir damlı böyük talvarın altına keçdilər. Yağış yağmağa başladı.

Bir müddət orada dayandılar. Cənab Devidson da onlara qoşuldu. Doğrudur, gəmidə, o, bir neçə dəfə nəzakətlə Makfeyllərlə söhbət etmişdi, amma arvadına olan məhəbbətini cəmiyyətin ayrı-ayrı üzvləri ilə bölüşdürməyərək vaxtının çox hissəsini mütləq etməklə keçirirdi.

O, qaradınməz və qaşqabaqlı adam idi. İltifatlı olmağa səy göstərdiyi hiss olunurdu. O, sadəcə, öz boynuna düşən xristianlıq borcunu yerinə yetirirdi. Cənab Devidsonun zahiri görkəmi nə isə qəribə təsir bağışlayırdı. O, ucaboy və arıq idi. Uzun və yöndəmsiz qolları və qıçları vardı. Sifətinin əti sanki çəkilməmişdi. Ovurdu ovurdundan keçdiyindən almacıq sümüyü nisbətən iri, ətli dodaqları qəribə görünürdü. O, uzun saç saxlayırdı. Dərin çuxura düşmüş iri qara gözləri qüssəli idi. Yaraşıqlı əlləri, uzun barmaqları adamı onun böyük fiziki qüvvəyə malik olduğu qənaətinə gətirirdi. Gizli saxlamağa çalışsa da, onun daxilində həmişə coşqun bir təlatüm olardı. Narahat görünüşü istər-istəməz bunu bürüzə verirdi.

O, yaxşı xəbərlə gəlməmişdi. Qızılca adada geniş yayılmışdı. Xəstəlik elə ciddi şəkil almışdı ki, bəzən ölümlə nəticələnirdi. Xəstəlik şxunada onlarla gedəcək matroslardan birinə də yoluxmuşdu. Onu sahildə düşürmüş, hospitalın karantin şöbəsinə qoymuşdular. Apiyadan teleqram alınmışdı. Xəbərdarlıq edirdilər ki, xəstəliyin gəmi heyətinə yoluxub-yoluxmadığını tam aydınlaşdırmamış şxunanı qəbul etməyəcəklər.

– Bu, o deməkdir ki, biz ən azı on gün burada qalmalı olacağıq.

Doktor Makfeyl:

– Axı mənı Apiyada gözləyirlər, – dedi.

– Başqa çarəmiz yoxdur. Şxunada xəstə adam tapa bilməsələr, gəminin yola düşməsinə yalnız ağ irqə mənsub sərnəşinləri götürmək şərti ilə icazə verəcəklər. Yerli sakinlərə isə üç ay gəmi ilə səfərə çıxmaq qadağan edilir.

Missis Makfeyl:

– Burada otel varmı? – deyə xəbər aldı.

Devidson istehzalı gülümsəyişlə:

– Yox, – dedi.

– Bəs nə edək?

– Qubernatorla danışmışam. Dənizkənarı şosedə otaq kirayə verən bir tacir yaşayır. Məsləhətim budur ki, yağış kəsən təki gedib baxaq. Görək orada yerləşə bilərik? Xüsusi rahatlıq gözləməyin. Əgər başımızı soxmağa bir yer, yatmağa yorğan-döşək tapa bilsək, demək, bizimki gətirdi.

Yağış ara vermək fikrində deyildi. Nəhayət, onlar plaşlarına büründülər. Çətir götürərək yola düzəldilər. Qəsəbə bir neçə inzibati binadan, iki dükandan, plantasiyalar və hindqozu ağacları ilə dövrələnmiş saysız-hesabsız komalardan ibarət idi. Haqqında danışılan evlə körpü arasındakı məsafə ayaqla beş dəqiqəlik yol olardı. Bu, iki mərtəbədən və hər mərtəbəsində böyük verandası olan, üstü dəmir örtüklü adi ev idi. Onun sahibi Xorn soyadlı bir metis idi. O, konserv və çit alveri ilə məşğul olurdu. Xorn yerli qadınla evlənmişdi. Onun qarabuğdayı uşaqları analarının həndəvərində dolanırdılar.

Ev sahibinin göstərdiyi otaqlarda mebel, demək olar ki, yox idi. Makfeyllərin otağında yalnız köhnə və yerində güclə dayanan çarpayı, sınıq-salxaq stul və əlüzuyuyan vardı. Ağcaqanaddan qorunmaq üçün çarpayının üstündən bəzi yerləri cırılmış miçətkən asılmışdı. Makfeyllər qüssəli nəzərlərlə ətrafı gözdən keçirdilər.

Yağış elə hey tökür, kəsmək bilmirdi. Missis Makfeyl:

– Ən zəruri şeyləri çıxarım, – deyə çamadani açanda missis Davidson içəri girdi. Ürəkaçmaz şərait ona qətiyyəni təsir etməmişdi. O:

– Nə qədər ki, gec deyil, iynə götürüb bu miçətkəni yamayın, – deyə məsləhət gördü, yoxsa bütün gecəni çimir eləyə bilməyəcəksiniz.

Doktor Makfeyl:

– Burada ağcaqanad çoxdur? – deyə xəbər aldı.

– İndi ağcaqanadın qaynaşan vaxtıdır. Qismət olsun, qubernator sizi axşam yeməyinə dəvət edər, onda görərsiniz. Öz əl-ayaqlarını örtə bilsinlər deyə bütün xanımlara balıq üzü paylayırlar.

Missis Makfeyl:

– Heç olmasa, yağış bir anlığa kəsəydi, – dedi. – Günəşli havada adamın əl-qolu işə yarar.

– Ümidinizi günəşə bağlasanız, xeyli gözləməli olacaqsınız. Paqo-Paqo Sakit okeanda ən yağışlı yerdir. Nəzərə alın ki, rütubəti çəkib gətirən gördüyünüz bu dağlar, bir də buxtadır. Bundan savayı, indi yağışların düşən vaxtıdır.

O, karıxmış, nə edəcəklərini bilməyən və hərəsi otağın bir küncündə dayanıb duran Makfeyllərə baxdı və dodaqlarını dişlədi. Başa düşdü ki, onlara kömək göstərməli olacaq. Birisini köməksiz görəndə bu, onu əsəbiləşdirirdi. Səliqəsizlik hökm sürən yerdə isə onun əlləri gicişirdi.

– Yaxşı, iynə-sapı mənə verin. Siz çamadandan şeyləri çıxarana kimi mən miçətkəni yamayaram. Nahar saat birdə veriləcək. Doktor, baqajınız üçün quru yer seçsinlər deyə körpüyə getsəniz pis olmaz. Özünüz göz qoyarsınız. Yerli sakinlərin hansı yuvanın quşu olduqlarını mənə də yaxşı bilirsiniz. Birdən baqajı yağ yerə qoyarlar.

Doktor plaşını geyindi və pilləkənləri düşdü. Cənab Xorn qapının ağzında dayanmışdı. O, gəmi bosmanı və Makfeylin səfər zamanı bir neçə dəfə gördüyü ikinci dərəcəli kayutda gedən bir qadınla söhbət edirdi. Doktor onların yanından ötəndə bosman baş endirdi. O olduqca kök, sifəti qırıxmış və son dərəcə çirkin bir adam idi.

– Qızılca başımıza yaman oyun açdı, doktor. Yerbəyer olmusunuz?

Bosman doktor Makfeylə sırtıq adam təsiri bağışladı. Amma qaraqabaq olduğundan incimək doktorun təbiətinə yad idi.

– Hə, ikinci mərtəbədə otaq tutmuşuq.

Bosman baş barmağı ilə yol yoldaşını göstərərək:

– Miss Tompson da sizinlə Apiyaya gedəcək. Onu da buraya gətirdim? – dedi.

Miss Tompson iyirmi yeddi yaşlarında dolğun bədənli, cazibədar, lakin üz cizgiləri bir qədər kobud olan bir qız idi. Ağ don geyinmiş, başına böyük, ağ şlyapa qoymuşdu. Ağ corab geydiyi ətli qıçlarını ağ laklı uzunboğaz çəkmələrinə sanki zorla pərçim etmişdilər. Qadın Makfeylə baxıb yaltaqcasına gülümsədi. Xırıltılı səslə:

– Bu heyvərəni görürsünüz, it damı üçün məndən günə dollar yarım istəyir.

Bosman:

– Qulaq as, Co, – dedi. – Gör nə deyirəm, bu qız mənim ən yaxşı tanışımdır. Gündə bir dollardan artıq verə bilməz. Bir başa düş.

Tacir dərisinə güclə sığırırdı. Mehriban adam idi. Dodağından təbəssüm əskik olmazdı.

– Cənab Suson, madam ki, israr edirsiniz, onda qoy fikirləşim. Görüm yer düzəldə bilərəmmi? Gərək missis Xornla danışım. Qərara gələ bilsək, ağa durub, ağacan durub.

Missis Tompson:

– Mənim başımı aldada bilməzsiniz, – dedi. – Gəlin, məsələni elə indi yoluna qoyaq. Bu balaca otağa gündə bir dollardan artıq verə bilməyəcəyəm.

Doktor Makfeylin dodağı qaçdı. Qızın sırtıqlığı, sövdələşməyi bacarması onun xoşuna gəlmişdi. Doktor özü tez güzəştə gedən adamlardan idi. Çənə vurmaq əlindən gəlmirdi. Artıq pul verməyi dil tökməkdən üstün tutardı.

Xorn köksünü ötürdü:

– Yaxşı, cənab Susonun xətrinə razılıq verirəm.

Missis Tompson:

– Bax, bu oldu əsl kişi söhbəti, – dedi. – Di, içəri keçin. Bunu qeyd etmək lazımdır. Mənim çantamı götürün, cənab Suson, orada viski olmalıdır. Siz də içəri keçin, doktor.

Cənab Makfeyl:

– Təşəkkür edirəm. Boyun qaçırmalı olacağam, – deyə cavab verdi. – Körpüyə gedirəm. Gedim görüm baqajımız nə haldadır.

O, yola düzəldi. Yağış ara vermirdi. Yolda ins-cins görünmürdü. O, lava-lava geyinmiş bir neçə adamdan savayı heç kimlə rastlaşmadı. Onlar yerli sakinlər

idilər. Əllərində çətir tutmuşdular. Gövdələrini dik saxlayırdılar. Ahəstə yerişləri olduqca gözəl görünürdü. Onun yanından ötəndə doktorun başa düşmədiyi dildə salamlaşdılar.

Doktor Makfeyl bir də nahar vaxtı geriyyə qayıtdı. Tacirin qonaq otağında onlar üçün süfrə açılmışdı. Bura yalnız təntənəli günlərdə qapısı açılan otaq idi və digər otaqlardan heç nə ilə fərqlənmirdi. Divar boyunca səliqə ilə əlvan naxışlı xovlu stullar düzülmüş, tavandan isə qızılı rəngə çalan çil-çıraq asılmışdı. Milçəkdən qorumaq üçün çil-çırağı sarı rəngli papiros kağızına bürümüşdülər.

Devidson görünmürdü. Missis Devidson:

– O, qubernatorun görüşünə çağırılıb, – deyə izah etdi. – Yəqin nahara saxlayıblar.

Balaca bir qız nimçələrdə hamburqsayağı bişirilmiş bifşteks gətirdi. Az sonra onların razı qalıb-qalmadıqlarını öyrənmək məqsədilə ev sahibinin özü otağa daxil oldu. Doktor Makfeyl:

– Deyəsən, təzə qonşumuz var, cənab Xorn? – dedi.

Tacir:

– Otağı elə indicə tutdu, – deyə cavab verdi. – Yemək yeməyəcək.

O, qadınlara nəzər salaraq yaltaqcasına gülümsündü:

– Sizə mane olmasın deyə, onu aşağı mərtəbədə yerləşdirdim. O, sizi narahat etməyəcək.

Missis Makfeyl:

– O bizim gəmidə gəlib? – deyə xəbər aldı.

– Hə, mem, ikinci dərəcəli kayutda idi. Apiyaya gedir. Orada kassir vəzifəsinə düzəlib.

– Hə...ə!

Tacir gedəndən sonra Makfeyl:

– Yəqin öz otağına qapılıb, tək-tənha şam eləmək onunçun darıxdırıcıdır? – dedi.

Missis Devidson dilləndi:

– Madam ki, ikinci dərəcəli kayutda gedir, bədxərclik eləmək onun harasına yaraşar?! Özünün bişirib-düşürməsi onun üçün daha sərfəlidir. Bir də, kim bilir, hansı yuvanın quşudur?

– Bosman onu buraya gətirəndə yanlarından ötürdüm. Soyadı Tompsondur.

Missis Devidson:

– Dünən bosmanla rəqs edən qız deyil ki? – deyə söhbətə qoşuldu.

Missis Makfeyl:

– Elə o olacaq... – dedi. – O, əlüstü mənim diqqətimi cəlb etdi. Fikirləşdim ki, bircə onun yeri əskik idi. Sözü düzünü axtarsan, miss Tompson mənə olduqca əxlaqsız göründü.

Missis Devidson onunla razılaşdı:

– Hə, yolunu azmışa oxşayır.

Sonra söhbətin mövzusu dəyişdi. Yemək yeyildi və hərə öz otağına çəkildi. Bu gün həmişəkindən erkən durmuşdular. Yuxu gözlərindən tökülürdü.

Ertəsi gün yataqdan qalxanda səma boz və qara buludlarla örtülmüşdü. Artıq yağış kəsmişdi. Makfeyllər gəzintiyə çıxdılar. Qayıdanda Devidsonla qarşılaşdılar. O, təzəcə gəlmişdi.

– Bizi burada hələ iki həftə ləngidə bilərlər, – deyə narazılıqla dilləndi. – Mən etirazımı bildirdim. Qubernator deyir ki, heç nə etmək olmaz.

Onun arvadı narahat halda ərinə baxdı:

– Cənab Devidsonun yarı canı adalardadır. Səbri tükənmişdir.

Missioner addımları ilə verandanı ölçərək onun dediklərini təsdiq etdi:

– Düz bir ildir səfərdəyik. Missiya yerli missionerlərin ümidində qalıb. Qorxuram, adamları pis öyrədələr. Doğrudur, onlar ləyaqətli adamlar, həqiqi xristianlardır. Ancaq bir dəfə, iki dəfə sərtlik, səbatlıq göstərərlər, üçüncü, dördüncü dəfə yerli sakinlərin inadını qıra bilməzlər. Həm də nə qədər etibarlı olsalar da, yerli missionerlərdir, xəyanət baş verə bilər.

Cənab Devidson stolun yanında ayaq saxladı. Onun uca və arıq cüssəsi, iri parlaq gözləri, solğun çöhrəsi dedikcə zəhmli görünürdü. Bütün bunlarla yanaşı, cingiltili səsindən dərin bir səmimiyyət oxunurdu:

– Qarşıda məni böyük işlər gözləyir. Əlimi əlimin üstünə qoyub oturmayaçağam. Dərhal işə girişəcəyəm. Əgər ağac çürüyübsə, o kəsiləcək və yanar oda atılacaq!

Axşam şam yerinə çay verildi. Onlar qonaq otağında oturmuşdular. Qadınlar toxuyur, doktor isə çubuq çəkirdi. Missioner adalarda gördüyü işlərdən söz açırdı:

– Biz oraya gələndə yerli adamlar eyib və qəbahətin nə olduğunu, sadəcə, təsəvvürlərinə belə gətirmirdilər. Günaha batdıqlarını anlamadan dini ehkamları bir-birinin ardınca pozurdular. Qarşımda duran ən çətin vəzifələrdən biri həmin adamlarda günah və qəbahət haqqında təsəvvür yaratmaq idi.

Devidson gələcək arvadı ilə tanış olanda artıq beş il idi ki, adaların birində yaşayırdı. Onun arvadı isə o vaxtlar Çində missioner idi. Onlar Bostonda – missionerlərin qurultayına gələrkən tanış olmuşdular. Nikahdan sonra hazırda çalışdıqları adalara göndərildilər. Bütün bunlar Makfeyllərə artıq məlum idi. Doktor və onun arvadı hər dəfə cənab Devidsonla danışarkən bu adamın igidliyinə və inadkarlığına daha çox təəccüblənirdilər. O təkcə missioner yox, həm də həkim idi. Adalarda onun köməyinə hər an ehtiyac duyulurdu. Yağışlar düşəndə Sakit okeanın təlatümlü dalğalarında nəqliyyat vasitəsi olmaq etibarilə velbot belə yaramadığı hallarda cənab Devidsonun ardınca kiçik bir qayıq göndərirdilər. Bu zaman təhlükə daha çox olurdu. Xəstə, yaxud yaralı üstünə çağırılan Devidson zərrəcə tərəddüd etmirdi. Sular qoynunda ölümə əlbəyaxa olduğu günlər saya-hesaba gəlməzdi. Belə vaxtlarda missis Devidson ondan əlini tamam üzürdü.

Missis Devidson:

– Getməsin deyə ona yalvarıb-yaxarırdım. Ya da əlinə-ayağına düşürdüm ki, heç olmasa, dayanıb dənizin sakitləşməsinə gözləsin. Amma kimə deyirdin? Bir

qulağından alıb o biri qulağından ötürürdü. Çox inadkardır. Əgər qət edibsə, dünya dağılsa da yolundan dönməz!

Devidson həyəcanla:

– Əgər mən özüm Allaha bel bağlamaqdan qorxsam, onda yerli sakinlərə bu hissi necə təlqin edə bilərəm?!- deyə etirazını bildirdi. – Mən qorxmuram. Bu hiss heç zaman mənim hisslərimdən yüksəkdə durmayıb. Gecə saat birdə də dalımca adam göndərsəydilər, əmin idilər ki, bu gəliş insan qüvvəsi xaricində deyilsə, hökmən özümü yetirəcəyəm. Bir fikirləşin: əgər mən Allahın iradəsini həyata keçirmək üçün çalışırsam, o qurban olduğum heç məni darda qoyar?! Axı, külək onun hökmü ilə əsir, coşqun dalğalar onun iradəsi ilə kükrəyir.

Doktor Makfeyl ağciyərin biri idi. Müharibədə olarkən səngərin üzərilə şütüyüb ötən güllələrin səsinə heç vəchlə uyuşa bilmirdi. Ön mövqedə yaralıları operasiya edərkən tər alnından puçur-puçur tökülərdi. Bu vaxt barmaqlarının titrəyişini zorla saxlayardı. O, tələş içərisində missionerə baxdı:

– Heç vaxt qorxmadığımı deyə bilsəydim, mən də şad olardım.

Devidson etirazını bildirdi:

– Allaha inandığınızı söyləsəydiniz, mən də şad olardım.

Nədənsə bu gecə missionerin xəyalı yalnız və yalnız adalara getdikləri ilk günlərə qayıdırdı:

– Arabir ürkək nəzərlərlə missis Devidsonla bir-birimizə baxırıdım. Yanaqlarımızdan göz yaşları axırdı. Biz gecəni gündüzə qatıb işləyirdik. Lakin əziyyətimiz özümüdə qalırdı. Missis Devidsonsuz heç bilmirəm nə edərdim?! Qollarım yanıma düşəndə, ümitsizliyə qapılanda o, mənə ürək-dirək verir, məni cəsarətli olmağa vadar edirdi.

Missis Devidsonun baxışları toxuduğu paltara zillənmişdi. Ərinin son sözlərini eşidən kimi solğun yanaqları xəfifcə qızardı.

– Biz heç kimdən kömək uma bilməzdik. Bu şeytan yuvasında tək-tənha idik. Min kilometrərlə məsafə hər ikimizi ruhən bizə yaxın adamlardan ayrı salmışdı. Kədər və yorğunluq məni bürüyəndə missis Devidson öz işini bir kənara qoyub incili götürür və mənimçin oxuyurdu. Yuxu körpənin gözünə çökən kimi dünya mənim qəlbimə enirdi. Nəhayət, o, müqəddəs kitabı örtərək: «Bütün bunlara baxmayaraq biz onları xilas edəcəyik!», – deyirdi.

Allahın mənimlə olduğunu qəlbən duyaraq: «Hə, allahın köməkliyi ilə onları xilas edəcəyəm. Mən onları xilas etməliyəm», – deyə cavab verirdim.

O, stola yaxınlaşdı, analoy (müqəddəs kitabların, ikonanın qoyulduğu hündür stol) qarşısında dayanan kimi dayandı.

– Əxlaqsızlığa elə öyrəşmişdilər ki, özlərini necə pis apardıqlarını onlara başa salmaq qeyri-mümkün idi. Çox əziyyətdən sonra, nəhayət, onlara öyrətdik ki, nəinki yalnız zina, yalan və oğurluq, həm də öz bədənlərini çılpalaşdırmaq, lüt-üryan gəzmək, rəqs etmək və kilsəyə getməmək günahdır.

Doktor Makfeyl:

– Buna necə nail oldunuz? – deyə təəccüblə xəbər aldı.

– Mən cərimə müəyyənləşdirmişdim. İnsanı hər hansı bir hərəkətin yolverilməzliyinə inandırmaq üçün yeganə üsul həmin hərəkətinə görə onu cəzalandırmaqdır. Kilsəyə gəlmirdilərsə – cərimə edirdim, rəqsdən əl çəkmirdilərsə – cərimə alırdım, geyimləri xoşagəlməz olurdusa – cərimə edirdim... Taarif də müəyyənləşdirmişdim. Hər bir günaha, təqsirə görə pul vermək, yaxud iş görmək lazım gəlirdi. Axırda onları başa düşməyə məcbur etdim.

– Heç cərimə verməkdən boyun qaçıran olurmu?

– Bunu necə edə bilərlər?

Missis Davidson dodaqlarını büzüb:

– Cənab Davidsonun üzünə ağ olmaq üçün böyük cəsarət lazımdır, – dedi.

Doktor Makfeyl təlaş içərisində Davidsona baxdı. Eşitdikləri onu son dərəcə hiddətləndirmişdi. Ancaq narazılığını açıb-ağartmadı.

– Unutmayın ki, mən son tədbirə əl ata, onları kilsə təşkilatından kənar edə bilərəm.

– Yəni bunun bir elə böyük təsiri var?

Davidson xəfifcə gülümsünüb əlini yellədi:

– Koprani sata bilməzdilər. Ümumi balıq ovundan onlara pay düşməzdi. Bu isə acıdan ölmək demək idi. Bəli, bütün bunlar əməlli-başlı təsir göstərirdi.

Missis Davidson söhbətə qarışdı:

– Ona Fred Olson barəsində danış.

Missioner atəş saçan gözlərini doktor Makfeylə zillədi:

– Fred Olson danimarkalı tacir idi. Lap çoxdan bizim adalarda yaşayırdı. Bir tacir kimi dövləti yer batırdı. Gəlişimiz onun ürəyincə deyildi. Elə qudurmuşdu ki, gözü ayağının altını görmürdü. Yerlilərdən hindqozunu dəyərinə-dəyməzinə alır, öz mallarına və satdığı arağa isə istədiyi qiyməti qoyurdu. Fred Olson yerli qızlardan biri ilə evlənmiş, sonra isə ona açıq-aşkar xəyanət etmişdi. Kefcilin, sərxoşun biri idi. Özünü düzəltmək üçün mən ona vaxt verdim. O isə bunu qiymətləndirmədi və məni ələ saldı.

Davidsonun axırıncı sözləri dərin təsir oyatdı. O, bir anlığa susdu. İçəridəki sükut otağı boğurdu. Davidson, nəhayət, sözünə davam etdi:

– İki il sonra o, iflasa uğradı. İyirmi beş ildə dişi ilə, dırnağı ilə yıgdığı var-dövlət əlindən çıxdı. Mən onun iradəsini qırdım, axırda dilənçi kökündə yanıma gəlməyə məcbur oldu. Sidneyə getmək üçün məndən pul istədi.

Missionerin arvadı:

– Cənab Davidsonun yanına gələndə bir onu görəydiniz, – dedi. – Əvvəllər o, güclü, diribaş, yekəqarın və özündən razı bir kişi idi. İndi isə tazı kimi ətni tökmüşdü və tir-tir əsirdi. Lap qoca kişiye oxşayırdı.

Davidson pəncərədən dalğın nəzərlərlə çiskinə baxdı. Yenə də yağırı.

Birdən aşağıda nə isə səs-küy qopdu. Davidson qanrılıb sualedici nəzərlərlə arvadına baxdı. Qrammofon idi. Ucadan və xırıltılı səslə oxuyurdu. Coşqun bir musiqi eşidilməkdə idi. Missioner:

– Bu nədir? – deyər xəbər aldı.

Missis Davidson burnunun üstündəki pensnəni düzəltdi:

– İkinci dərəcəli kayutda gedən sərnəşin qız burada otaq tutub. Yəqin bu səs onun otağından gəlir.

Onlar susub qulaq asdılar. Atılıb-düşən adamların ayaqlarının tappıltısı eşidildi – aşağıda rəqs edirdilər. Sonra musiqi kəsildi. Adamların səs-küyü və havaya uçan tıxacın şarpıltılı səsi gəldi. Doktor Makfeyl:

– Görünür, gəmidəki yoldaşları üçün qonaqlıq təşkil edib, – dedi. – Gəmi saat 12-də geri qayıdır.

Davidson dinməyib saatına baxdı:

– Hazırsan? – deyə arvadından soruşdu.

– Hə, əlbəttə.

Doktor:

– Bu tezliklə yatmaq istəyirsiniz?

Missis Davidson:

– Hələ biz müəliyə də etməliyik. Harada olmağımızın əhəmiyyəti yoxdur. Yatmamışdan incilin bir fəslini oxuyuruq. Sonra təhlil və müzakirə edirik. Bu, təfəkkürü inkişaf etdirir.

Onlar bir-birlərinə şirin yuxu, xeyirli gecə dilədilər. Doktor və missis Makfeyl ikilikdə qaldılar. Bir müddət sonra, nəhayət, doktor dilləndi:

– Gedim, kartı gətirim.

Missis Makfeyl inanmaz nəzərlərlə ərinə baxdı. Davidsonlarla söhbət onda xoşagəlməz təsir oyatmışdı. Missionerlər istənilən anda otağa girə bilərdilər. Missis Makfeyl bunu bilə-bilə kartın lazım olmadığını ərinə söyləmədi. Doktor Makfeyl öz kartını gətirdi. Missis Makfeyl isə nədənsə özünü günah işlətməmiş onun kartları necə düzməsinə baxırdı. Aşağıda şadyanılıq davam edirdi.

Ertəsi gün müfəssəl öyrəndilər ki, Paqo-Paqoda iki həftə qalacaqlar. Bunu nəzərə alan Makfeyllər vaxtdan səmərəli istifadə etmək qərarına gəldilər və limana yollandılar. Baqajdakı çamadanlardan birini alıb müəliyə üçün iki-üç kitab seçdilər. Doktor donanma hospitalının baş həkiminə dəydi. Gəmi yola düşərkən onu ötürdü.

Makfeyllər öz vizit vərəqlərini qubernatora yolladılar. Şosedə miss Tompsonla qarşılaşdılar. Doktor şlyapasını çıxartdı. O da öz növbəsində ucadan və şən səslə:

– Sabahınız xeyir, doktor! – deyə salamladı.

O, yenə də ağ don, hündür dabanları olan laklı, ağ uzunboğaz çəkmələr geymişdi. Onun yoğun baldırları bədənində mütənasib deyildi.

Missis Makfeyl:

– Onun geyimi zərrəcə xoşuma gəlmədi, - dedi. – Çox bayağı idi.

Onlar evə dönəndə miss Tompson tacirin qara dərilili balaca oğlu ilə eyvanda oynayırdı. Doktor arvadına:

– Onunla söhbət elə, – dedi. – Burada lap tək-tənhadır. Saymamaq, əhəmiyyət verməmək yaxşı deyil.

Əri kimi missis Makfeyl də vasvası idi, amma ərinin sözündən çıxmazdı. O, xala xətri qalmasın deyər miss Tompsona müraciət etdi:

– Səhv etməməyə, biz qonşuyuq!

Miss Tompson:

– Bu siçan yuvasında adamı vahimə basır, – dedi. – Hələ allahıma şükür edirəm ki, bəxtimə belə bir otaq düşüb. Yerlilərin daxmalarına baxanda adamı dəhşət bürüyür. Başa düşmürəm, axı niyə burada mehmanxana tikmirlər?!

Onlar bir qədər dərdləşdilər. Gur səsləli və söhbətçil miss Tompson bu tezliklə əl çəkən deyildi, amma missis Makfeyl imkan vermədi:

– Evə getmək lazımdır.

Axşam çay süfrəsi ətrafına yığılanda Davidson daxil olub:

– Aşağıdakı qadının yanında iki matros oturub. Onlarla tanış olmağa necə macal tapıb? Heç cür ağıma sığışdırı bilmirəm.

Missis Davidson:

– O, ciddi qıza oxşamır, – dedi.

Onlar mənasız və səmərəsiz ötüb keçən gündən sonra özlərini yorğun hiss edirdilər. Doktor Makfeyl:

– Əgər qalan iki həftəni də beləcə keçirsək, heç bilmirəm, axırımız necə olacaq?

Missioner:

– Başqa əlac yoxdur. Gərək günlərimizi rəngarəng tədbirlər hesabına mənalandıraq, – dedi. – Mən, şəxsən, vaxtımın bir hissəsini müəlliməyə sərf edirəm, müəyyən saatlarda gəzintiyə çıxıram. Bu vaxt havanın necə olmasının fərqinə varmıram. Yağış mövsümündə rütubətə fikir verməyin mənası yoxdur...

Doktor Makfeyl çəkinə-çəkinə həmsöhbətinə baxdı. Davidsonun planları ona nə isə darıxdırıcı göründü. Onlar yenə hamburqsayağı bifşteks yedilər. Görünür, aşpazın bişirə bildiyi elə bu idi. Qrammofon təzədən səsləndi. Davidsonun dərisinə elə bil köz doldurdular, tükləri biz-biz durdu, amma bir tövrlə acığını yeyib dinmədi. Kişi səsləri gəldi. Miss Tompsonun qonaqları xorla oxuyurdular. Az sonra onun zil səsi də onlara qoşuldu. Şən qışqırıqlar və gülüşlər qalxdı. Yuxarıdakı dörd nəfər söhbəti davam etdirmək istəyirdi, amma fikirləri qeyri-iradi olaraq aşağıdan eşidilən səslərə – stəkanların bir-birinə dəyib qopardığı cingiltiyə, yerindən tərpənilən stulların tıqqıltısına yönəlirdi. Görünür, qonaqların hamısı gəlib çıxmışdı. Miss Tompson yenə də şadyanlıq təşkil etmişdi.

Missis Makfeyl gözlənilmədən:

– Onlar hələ indi yerbəyer olurlar? – deyər nə isə tibbi problemi müzakirə edən əri ilə missionerin sözünü kəsdi.

Bu sual bayaqdan onun fikrinin aşağı mərtəbədəki adamlarla məşğul olduğunu göstərirdi.

Davidson qaşlarını çatdı. Məlum oldu ki, elmdən danışmağına baxmayaraq, onun da fikri həmin qadının yanında qalıbdır. Doktor olduqca həvəssiz halda

Flandrinlə bağlı cəbhə təəssüratlarından, qarşılaşdığı hadisələrdən söz açırdı. Cənab Davidson qəflətən doktorun sözünü kəsərək cəld ayağa sıçradı. Ucadan səsləndi.

Missis Davidson:

– Nə olub, Alfred? – deyə xəbər aldı.

– Bir gör ha! Əlbəttə... lap yəqin... Axı, niyə dərhal başa düşməmişəm?! O qadın İueleidəndir.

– Ola bilməz!

– O, gəmiyə Qonoluluda mindi. Yox, buna şəkk-şübhəm yoxdur. Demək, öz peşəsi ilə burada da məşğul olur? Burada!

Missioner axırncı sözləri coşqun bir hiddətlə dedi.

Missis Makfeyl:

– İuelei haradır? – deyə xəbər aldı.

Davidson qaşqabaqlı halda ona baxdı. Onun səsi nifrətindən titrəyirdi:

– Qonolulunun taunlu, xoralı yeri... Qırmızı fənərli məhəllə! Bu, bizim mədəniyyətimizdə biabırçı bir ləkədir.

İuelei şəhər kənarında yerləşirdi. Oraya getmək üçün qaranlıq küçələri, limanın yanındakı laxlayan körpünü keçmək, sonra isə təkər izləri və çala-çuxurlar olan, adam-insan görünməyən yola çıxmaq lazım idi. Hançandan-haçana gəlib nisbətən işıqlı bir yerə çatırdın. Yolun hər iki tərəfində maşınlar üçün dayanacaqlar var idi, ətrafda tütün dükanları və bərbərxanalar görünürdü. Pionalların səs qopardığı barlardan işıq gəlir, hər yanda şadyanalıq və gərgin gözləmə, bir intizar hiss olunurdu. Dar döngələrdən birini sağa, yaxud sola burulub (yol İueleini iki hissəyə bölüb) özünü məhəllədə görürsən. Enli və düz səkilər boyunca yaşıl rəngli kiçik evlər səliqə ilə düzülmüşdür. Məhəllə yaylaq qəsəbəsi üslubunda planlı surətdə salınmışdı. Göz oxşayırdı.

Kişilər pəncərə qarşısında əyləşən, əllərində kitab, toxuma olan, ötüb keçənlərə isə qətiyyəən əhəmiyyət verməyən qadınlara nəzər sala-sala yollarda gəzişirdilər. Burada müxtəlif millətlərin nümayəndələri ilə qarşılaşmaq olardı. Amerikalı matroslara, kanonerkadan olan sərxoş və qaraqabaq hərbi dənizçilərə, adada yerləşmiş hissələrdən gəlmiş ağ və qara rəngli əsgərlərə, iki-iki, üç-üç gəzişən yaponlara, uzun xələtli çinlilərə, qəribə, yöndəmsiz şlyapalı filippinlilərə burada tez-tez rast gəlmək mümkün idi.

Hamı qaşqabaqlı və qaradinməz görünürdü, elə bil bərk incidilmişdilər.

Davidson az qala qışqıraraq:

– Bütün Sakit okeanda belə qanqaraldan iyrənc hərəkətə yol verilmirdi, - dedi. – Missionerlər uzun müddət qəti etirazlarını bildirdilər. Nəhayət, işə yerli mətbuat qarışdı. Polis idarəsi çöpü çöp üstünə də qoymadı. Tədbir görəcəkləri barədə elə hey quru vədlər verirdilər. Barmənlər, qumarxana saxlayanlar, pozğun qadınlar onlara pul verirdilər. Ən nəhayət, tədbir görmək məcburiyyətində qaldılar.

Doktor Makfeyl xatırladı:

– Bu barədə, Qonoluluda çıxan qəzetlərdə oxumuşam.

– İuelei günahın, rüsvayçılığın məskənidir, biz oraya varid olan gündən bütün bunlara son qoyuldu. Adanın sakinləri hakimiyyətin əlinə verildi. Axı bu qadının kim olduğunu nə üçün bilməmişəm.

Missis Makfeyl:

– Aha...xatırladım. O, gəminin yola düşməsinə bir neçə dəqiqə qalmış borta qalxdı. Mən külbaş hələ onun özünü gəmiyə çatdırmasına sevindim də.

Devidson hiddətlə:

– O, buraya gəlməyə necə cəsarət edib? – deyə çığırdı. – Mən buna dözə bilmərəm.

O, qətiyyətlə qapıya doğru getdi. Makfeyl:

– Fikriniz nədir? – deyə xəbər aldı.

– Öhdəmə düşən vəzifəni yerinə yetirmək istəyirəm. Bütün bunlara son qoymağa hazırlaşırım. Mən bu evin, bu evin "...xanaya", "...xanaya" çevrilməsinə imkan vermərəm.

Cənab Devidson "...xanaya" deyərək, sözün əvvəlini qadınların yanında ifadə etməkdən çəkindi. Onun gözləri acığından od tutub yandı, solğun çöhrəsi həyəcanından daha da saraldı. Doktor:

– Səs-küydən görünür ki, aşağıda ən azı dörd kişi var, – dedi. – Məgər indi oraya getmək qorxulu deyil?

Missioner ona nifrətlə nəzər yetirdi, lakin bir söz demədi, cəld otağı tərk etdi. Missis Devidson:

– Siz cənab Devidsonu pis tanıyırsınız. Heç bir təhlükə onu öz borcunu yerinə yetirməkdən saxlaya bilməz.

Onun almacıq sümüyündə qırmızı ləkələr yarandı. Aşağıdan gələn səsləri dinləyib əsəbi halda yumruqlarını düyünlədi. Hər üçü diqqət kəsildi. Onlar Devidsonun taxta pilləkənləri qaçaraq necə düşdüyünü və qapını taybatay açdığını eşitdilər. Xorla oxunan nəğmə bir anlığa kəsildi. Qrammofon isə hələ də şit havanı səsləndirməkdə davam edirdi. Onlar əvvəlcə Devidsonun səsinə, sonra nə isə ağır bir şeyin yerə düşdüyünü eşitdilər. Musiqi kəsildi. Görünür, o, qrammofonu döşəməyə çırpmışdı.

Devidsonun səsi yenidən gəldi. Onun sözlərini ayırd etmək mümkün deyildi. Sonra miss Tompsonun gur və ciyiltli səsi eşidildi. Azacıq keçmiş hay-küy qopdu, aşağıdakılar bir ağızdan bağırırdılar. Missis Devidson təlaş içərisində ah çəkdi və yumruqlarını düyünlədi. Doktor Makfeyl karıxmış halda gah ona, gah da arvadına baxdı. O, aşağıya getmək istəmirdi, amma qadınların həmin niyyətdə olacağından ehtiyat edirdi.

Deyəsən, aşağıda əlbəyaxa olmuşdular. Səs-küy indi daha aydın gəlirdi. Yəqin Devidsonu otaqdan çölə çıxarırdılar. Qapı çırpıldı. Sakitlik çökdü. Devidsonun addım səsləri yaxınlaşırdı. O, pilləkənləri qalxıb öz otağına çəkildi. Missis Devidson:

– Gedim, bir baş çəkim, – dedi və yerindən qalxıb otağı tərk etdi.

Missis Makfeyl:

– Əgər lazım olsam, məni səsləyin, – dedi.

Missionerin arvadı qapını ardınca örtəndə:

– Məncə, ona xətər toxundurmayıblar, – deyə öz fikrini bildirdi.

Doktor Makfeyl:

– Axı özgənin işinə burnunu niyə soxur? – dedi.

Makfeyllər bir anlığa sakit oturdular, sonra hər ikisi köksünü ötürdü. Qramofon yenidən meydan oxuyurcasına səsləndi. Xırıltılı səslər rişxəndlə ədəbsiz bir mahnını oxumağa başladı.

Ertəsi gün missis Davidsonun rəngi avazıymışdı. Başağrısından şikayətlənirdi. Bir gecənin içərisində sanki qocalmışdı. O, missionerin səhərə qədər yuxusuz qalması, bərk həyəcan keçirməsi barədə missis Makfeylə danışdı. Missioner obaşdan saat beşdə qalxıb evdən çıxmışdı. Dünənki toqquşma zamanı onu pivə ilə islatmışdılar, pal-paltarı ləkə-ləkə idi və pis iylənirdi.

Miss Tompsondan danışdıqca qadının gözləri hiddətdən alışıb yanırdı.

– Miss Tompson cənab Davidsonu ələ saldığına bərk peşmandır, – dedi. – Ərimin qızıl kimi ürəyi var. Onun yanına ümidlə gələn, təsəlli almamış geri qayıtmır. Ancaq günaha qarşı rəhmsizdir. Onun dindar qəzəbi dəhşətli olur.

Missis Makfeyl:

– Bəs, o nə edir? – deyə soruşdu.

– Bilmirəm, amma şəxsən mən heç vəchlə özümü həmin həşəratın yerində təsəvvür etmək istəməzdim.

Missis Makfeyli əsməcə tutdu. Missis Davidson tam arxayınlıqla danışdı. Bu arxayınlıq qorxu törədirdi.

Bu gün səhər gəzintiyə çıxmağa hazırlaşdılar. Birlikdə pilləkənləri enəndə aşağı mərtəbədəki otağın qapısı açıq idi. Köhnə xələt geymiş miss Tompson tavada nə isə qızardırdı. O:

– Sabahınis xeyir, – deyə onlarla salamlaşdı. – Cənab Davidson nə təhərdir? Sakitləşdimi?

Onu görmürlərmiş kimi xanımlar başlarını dik tutaraq ötüb keçdilər. Miss Tompsonun istehzal qəh-qəhəsi qulaqlarına çatanda hər ikisi rəng verib, rəng aldı. Missis Davidson dözə bilməyib geri döndü:

– Mənimlə danışmağa cəsarətiniz çatmasın! – deyə donquldandı. – Məni təhqir etmək xəyalına düşsəniz, sizi iti qovan kimi buradan qovarlar!

– Mən ki, cənab Davidsonu xahiş-minnətlə yanıma çağırمامışdım.

Missis Makfeyl cəld yol yoldaşına:

– Ona cavab verməyin, – deyə pıçıldadı.

Miss Tompsonun onları eşitməyəcəyinə əmin olduqda söhbətə başladılar. Missis Davidson:

– Çərhəya! Pozğunun biri pozğun! – deyə söyləndi və hirsindən rəngi qaraldı.

Gəzintidən qayıdarkən dəniz kənarına çıxmış miss Tompsonla qarşılaşdılar. O yenə də əvvəlki geyimində idi. Başına şit, güllü şlyapa qoymuşdu. Onların

bərabərinə yetişəndə şən halda salamlaşdı. Qadınlar miss Tompsona soyuq nəzər salanda bir az aralıda dayanmış iki matros qımışdı.

Onlar evə təzəcə çatmışdılar ki, yağış başladı. Missis Davidson acı bir istehza ilə:

– Çox abırsız geyimi vardı, – dedi.

Davidson nahardan sonra gəlib çıxdı. O, büsbütün islanmışdı, amma paltarını dəyişmək istəmirdi. Missioner yeməyə əl uzatmadı. Lal-dinməz oturaraq göz qırpmadan yağan yağışa baxırdı.

Missis Davidson miss Tompsonla olan hər iki görüş barəsində ərinə danışdı. O, cavab vermədi. Sifətini daha da turşutdu. Bu onu göstərirdi ki, arvadının dediklərini eşitmişdir. Missis Davidson:

– Necə fikirləşirsiniz, onu buradan qovmağı cənab Xorndan tələb etmək olmazmı? – deyə xəbər aldı. – O, açıq-aşkar bizi ələ salır. Buna yol vermək ağlısızlıqdır.

Doktor:

– Onun getməyə ayrı yeri yoxdur, – dedi.

– Yerlilərdən birinin evində qalar.

– Belə havada yerli koması çətin ki, əlverişli olsun.

Missioner:

– Yerli komasında o qədər yaşamışam ki! – deyə dilləndi.

Qara dərilili qız onların gündəlik çarəzini – qızardılmış bananları gətirəndə cənab Davidson ona müraciət etdi:

– Miss Tompsondan öyrənin: onun yanına haçan gələ bilərəm?

Qız ürkək nəzərlərlə ona baxdı, baş endirdi və çıxdı.

Missis Davidson:

– Onun yanında nə işin, Alfred? – deyə soruşdu.

– Bu, mənim borcumdur. Ona özünü düzəltmək üçün imkan verməmiş, tədbir görmək istəmirəm.

– Miss Tompsonu yaxşı tanımırısan. O, səni təhqir edir.

– Eybi yoxdur. Qoy lap üzümə tüpürsün. Miss Tompsonun ölməz ruhu vardır. Onun xilasını üçün var qüvvəmlə çalışacağam.

Fahişənin istehzal qəhqəhəsi hələ də missis Davidsonun qulaqlarında səslənirdi:

– O, arını yeyib oturub! Səyin əbəsdir!

– Mən onu haqq yoluna dəvət edəcəyəm.

Birdən missionerin gözlərinə elə bil işıq gəldi. Səsi mülayim və səmimi oldu:

– Gərək mənə qulaq asa. Nə qədər günaha batmış olsa belə, həzrəti İsa öz mərhəmətini bəndəsindən əsirgəməz!

Qız xəbərlə gəldi:

– Miss Tompson tapşırırdı ki, onun salamını sizə yetirim. Deyir ki, mübarək Davidsonu hər vaxt görməyə şad olar.

Qızın sözləri dərin bir sükutla qarşılandı. Doktor təbəssümünü güclə boğdu. O bilirdi ki miss Tompsonun abırsızlığına şübhə etməsini zərrəcə açıb-ağartsa, bu, onun arvadına xoş gəlməz.

Nahar qurtarana qədər heç kim dillənmədi. Sonra qadınlar qalxıb millərini görürdülər (missis Makfeyl növbəti şərfi toxuyurdu – müharibə başlandı, o, saysız-hesabsız pal-paltar toxumuşdu), doktor isə çubuq çəkdi. Davidson yerindən tərpənmədi, dalğın nəzərlərini stola zillədi. Bir azdan isə heç bir söz demədən qalxıb otaqdan çıxdı. Pilləkənlərdə onun addım səslərini, o, qapını döyərək missis Tompsonun meydan oxuyurcasına «buyurun» kəlməsini eşitdilər.

Davidson bir saata yaxın onun yanında oldu.

Doktor Makfeyl pəncərəyə baxırdı. Yağış artıq onun əsəblərinə təsir etməyə başlamışdı. Bu, ot üzərində xəfifcə xışıldayan ingilis yağışına bənzəmirdi, rəhmsiz və zəhlətökən idi. Onda təbiətin vəhşi qəzəbi hiss olunurdu. Yağış sadəcə yağmırdı, hər şeyi alt-üst edirdi. Göylər sanki coşub-kükrəmişdi. Yağış ara vermədən evin damını döyəcləyirdi. Günlər bir-birini əvəz etdikcə adama elə gəlirdi ki, bir qədər də keçsə artıq tənəyə gəlib qışqırmağa başlayacaqdır.

Missioner yenidən qonaq otağına daxil olanda, Makfeyl başını ona tərəf döndərdi. Qadınlar da baxışlarını millərdən ayırdılar.

– Mən əlimdən gələni etdim. Onu tövbə etməyə çağırdım. O, girdaba düşüb, çıxan deyil!

Missioner susdu. Doktor Makfeyl onun gözlərinin toran gətirdiyini, solğun çöhrəsinin əsəbi və sərt ifadə aldığını gördü. Başa düşdü ki, Davidsonu fikrindən daşındırmaq havayı söhbətdir.

Missioner otaqda var-gəl etməyə başladı. Onun dişləri bir-birinə sıxılmış, qara qaşları dartılmışdı.

– Heç eybi yoxdur! Qalsın qocaca qulluğunda!

Birdən o, cəld çevrildi və otağı tərk etdi. Onlar Davidsonun yenidən pilləkənləri necə düşdüyünü eşitdilər. Missis Makfeyl:

– Fikri nədir? – deyərək xəbər aldı.

– Bilmirəm, – missis Davidson pensnəni çıxarıb şüşəsini sildi. – Alfred Allah-taalanın mənafeyi naminə çalışanda ona sual vermirəm!

O, köksünü ötürdü.

– Sizə nə olub?

– O özünü həlak edir! Özünə rəhmi gəlmir!

Doktor Makfeyl missionerin nə kimi tədbir gördüyünü evində kirayənişin qaldıqları metis tacirdən öyrəndi. Doktor onun dükanının yanından ötüb keçəndə tacir artırmaya çıxıb onu əylədi. Tacirin yağlı sifətində təlaş vardı:

– Miss Tompsonu kirayənişin saxladığım üçün mübarək Davidsonun mənafeyi tutdu. Axı həmin qadınla sövdələşəndə onun kim olduğunu nə biləydim?! Adamlar otaq tutmaq istəyəndə məni yalnız bir şey maraqlandırır: kirayə haqqını verməyə pulları varmı? O qadın isə bir həftənin pulunu qabaqcadan ödədi.

Doktor Makfeyl öz fikrini bildirməməyi daha üstün tutdu:

– Bir də axı, bu sizin öz evinizdir! Bizə şərait yaratdığınız üçün sizə hədsiz minnətdarlığımızı bildiririk.

Xorn şübhə ilə baxdı. O, doktor Makfeylin missionerin fikrinə şərik olub-olmadığını öyrənə bilmədi. Ümitsiz halda:

– Missionerlər həmişə bir-birlərinin tərəfini saxlayırlar, – deyə davam etdi.

– Əgər onlar üstümə düşsələr, axırıma çıxarlar.

– O, qadını qovmağı tələb edir?

– Yox. Dedi ki, əgər o özünü ədəbli aparsa, bunu tələb etməyə də bilər. Mənə qarşı münasibətdə də ədalətsiz hərəkətə yol vermək istəmədiyini bildirdi. Mən də söz verdim ki, bundan belə onun yanına heç kim gəlməz! İndicə bu barədə qadına da xəbərdarlıq etdim.

– Bəs o özü bunu necə qarşıladı.

– Məni söydü.

Tacir pərt halda boynunu bükdü. Miss Tompsonla söhbəti səmərəsiz olmuşdu.

– Hə, mənə elə gəlir ki, o özü öz başının çarəsini qılacaq və hara isə köçəcək. Madam ki, buraya qonaq dəvət edə bilmir, daha qalmağının nə mənası?

– Köçməyə yeri yoxdur. Yalnız yerli sakinlərdən birinin komasına pənah apara bilər, amma missionerlə arası olmadığından kim ona kirayə otaq verər?

Axşam Davidson qonaq otağında ötüb-keçən günlərdən – kollecdə oxuduğu illərdən danışmağa başladı. O, kasıb idi, kursu tətillərində işləmək hesabına bitirə bilmişdi.

Aşağıda sakitlik idi. Miss Tompson öz otağında tək-tənha əyləşmişdi. Birdən qrammofon səsləndi. Qadın öz tənhalığını unutsun deyə qəsdən onu qoşmuşdu. Amma kimsə oxumadığından musiqi həzin-həzin səslənirdi. Bu, bir köməyə çağırış idi. Davidson qaşını belə qaldırmadı. Sifətinin ifadəsini dəyişmədən hekayəsini davam etdirdi. Qrammofon susmaq bilmirdi. Miss Tompson plastinkaların birini götürüb, o birini qoyurdu. Görünür, qaranlıq və sakitlik onu qorxudurdu. Küləksiz və bürkülü gecə idi. Makfeyllər yatağa girdilər, amma uzun müddət gözlərinə yuxu getmədi. Onlar yanaşı uzanıb gözləri açıq halda miçətkəndən içəri keçə bilməyən ağcaqanadın vızıltısına qulaq asırdılar. Missis Makfeyl birdən:

– Bu nədir? – deyə pıçıldadı.

Taxta arakəsmədən Davidsonun səsi eşidilirdi. Onun səsi astadan deyil, yeknəsək, usandırıcı tərzdə, lakin təntənə ilə səslənirdi. Missioner ucadan dua edirdi. O, miss Tompsonun ruhu üçün dua oxuyurdu.

İki-üç gün keçdi. Şosedə miss Tompsonla rastlaşanda daha o, istehza ilə onları salamlamır və gülümsəmirdi: onları görmürmüş kimi rənglənmiş qaşlarını çataraq başını endirir, qaşqabaqlı halda yoluna davam edirdi.

Tacir onun başqa otaq axtarması, lakin tapa bilməməsi barədə Makfeylə danışdı. O, hər axşam bir-birinin ardınca plastinkaları oxutmaqda idi. Amma hamıya bəlli idi ki, artıq onları kefindən çaldırmırdı. Gur melodiyalar yanıqlı-yanıqlı, ümitsizlik və məyusluq doğuraraq səslənirdi.

Bazar günü qrammofon yenidən işə düşdü. Davidson Xornu miss Tompson dərhal musiqini kəssin tələbi ilə onun yanına göndərdi. İbadət günü idi. Qram-

mofon susdu. Evə sakitlik çökdü. Yalnız yağışın dəmir örtüyü döyəcləməsindən qopan səs eşidilməkdə idi. Növbəti gün tacir Mekfeylə:

– Miss Tompson yaman əsəbiləşir, – deyə bildirdi. – O, cənab Devidsonun hansı qərarı qəbul etdiyini bilmədiyi üçün qorxur.

Makfeyl bu səhər qadını özü də görmüş, ondakı lovğalığın yoxa çıxdığını dərhal sezmişdi. Miss Tompsonda təqib olunan adamlara xas görkəm vardı. Xorn doktora çəpəgi nəzər yetirib ehtiyatla xəbər aldı:

– Cənab Devidsonun hansı qərara gəldiyini bilmirsiniz ki?

– Bu barədə nə təsəvvürüm, nə də məlumatım var!

Xornun sualı doktoru təşvişə saldı. Ona da elə gəlirdi ki, missioner nə isə sirli bir fəaliyyətlə məşğuldur. Görünür, Devidson inadla və ehtiyatla qadını tora salmağa hazırlaşdı. Hər şey hazır olanda qəflətən kəndiri çəkəcəkdə.

– Missioner tapşırıb ki, miss Tompsona çatdırım: ehtiyac duysa istədiyi vaxt onun dalınca adam göndərsin, missioner dərhal özünü yetirər!

– Bəs qadın nə cavab verdi?

– Bir söz demədi. Mən də gözləmədim. Cənab Devidsonun dediklərini çatdırdım, çıxıb getdim. Qorxdum ki, onu ağlamaq tutar.

Doktor:

– Yalnızlıq ona ağır təsir göstərir, – dedi. – Üstəlik yağış da ara vermir. Bu hər kəsin əsəblərini yerindən oynadar. – O, acıqla davam etdi. – Necə bilirsən, bu lənətə gəlmiş adada yağışın ara verdiyi gün olacaq?!

– Yağış mövsümündə bunu söyləmək çətindir! Bizdə bir ildə üç yüz dyüm yağıntı düşür. Buna səbəb buxtanın quruluşudur. Elə bil, o, okeanın bütün tərəflərindən yağışı özünə çəkir.

Doktor deyindi:

– O buxtanı, görüm, öz quruluşu ilə bir yerdə lənətə gəlsin!

Makfeyl ağcaqanadın sancdığı yeri qaşdı. Qəzəb onu boğurdu. Yağış ara verib günəş boylananda adalar, içərisi başdan-başa rütubət, ağır, boğucu buxar olan bir oranjereyaya çevrildi. Uşaq tək qayğısız və bəxtiyar olan yerli sakinlər küçələrdə daha tez-tez görünməyə başladılar. Onların rəngli saçları vardı. Bədənlərini döydürmüşdülər. Arxanda onların yalın ayaqlarının şappıltısını eşidib qeyri-ixtiyari dönüb baxmağa məcbur olurdun! Adama elə gəlirdi ki, istənilən anda onlar yanında peyda ola və bir şimşək sürəti ilə kürəyinin ortasına uzun bıçağı soxa bilərlər! Lakin geniş açılmış gözlərdə hansı qara fikrin gizləndiyini haradan biləsən?! Bu adamlar Misir məbədlərinin divarlarındakı təsvirləri xatırladı və vahimə qoxusu səpirdilər.

Missioner gəlib çıxdı. Az sonra harasa getdi. O məşğul idi. Bəs nə ilə? Bunu Makfeyllər bilmirdilər. Xorn onun hər gün qubernatora baş çəkdiyini söyləyirdi. Bir dəfə Devidson özü bu barədə söz açdı:

– Qubernator ilk baxışdan qətiyyətli və cəsarətli adam təsiri bağışlayır, ancaq bir az bərkə-boşa salanda görürsən ki, ağciyərin birisidir.

Doktor zarafata saldı:

– Başqa sözlə desək, o, sizin tələblərinizə tabe olmaq istəmir!

Missioner ciddi:

– Mənim tələbim bircədir: qubernator necə lazımdırsa, eləcə hərəkət etsin!

Əgər xəstənin pəncəsində qanqren başlamışsa, onu kəsmək, yaxud kəsməmək barədə fikirlərə qapılmaq, laqeyd dayanıb-durmaq olarmı?

– Qanqren tamam-kamal real olan şeydir!

– Bəs günah?

* * *

Devidsonun gizli gördüyü iş tezliklə aşkara çıxdı. Onlar dördlүkdə yenicə nahar etmişdilər. Adəti üzrə qadınlar və doktor isti düşməmiş uzanıb dincəlməyə hazırlaşdılar. Devidson onlara mane oldu. Gözlənilmədən qapı taybatay açıldı və miss Tompson otağa soxuldu. O, hamını bir-bir gözdən keçirdi və Devidsona tərəf addımladı:

– Mərdar adam, məndən qubernatora nə uydurub demisən?

Hiddətindən qadının dili topuq çalırdı. Bir anlığa sakitlik çökdü. Sonra missioner stulu ona sarı itələdi:

– Buyurun, əyləşin, miss Tompson! Çoxdan idi ki, sizinlə bir daha söhbət etmək istəyirdim.

– Əclafın biri əclaf!

Miss Tompson pis və təhqiredici söyüşlər yağdırırdı. Devidson diqqətlə ona baxırdı:

– Sizin söyüşlər qətiyyəən vecimə deyil, miss Tompson. Ancaq burada qadınlar var. Xahiş edirəm, bunu unutmayasınız!

Miss Tompson hikkəsindən ağladı. Onun sifəti allandı və şişdi, elə bil nə isə onu boğurdu. Doktor Makfeyl:

– Nə olub? – deyə xəbər aldı.

– Bir tip mənə yaxınlaşıb dedi ki, şeylərimi yığışdırıb növbəti gəmi ilə yola düşüm!

Missionerin gözlərinə işıq gəldi, sifəti isə sakit idi:

– Səbir edin, bəlkə qubernator qalmağınıza razılıq verdi.

Miss Tompson:

– Bu, sənin işindir! – deyə zarıdı. – Hiylə gəlmə! Sənin işindir!

– Sizi aldatmağa hazırlaşmıram. Tədbir görsün deyə, qubernatoru həqiqə-tən dilə tutmuşam.

– Axı niyə üstümə düşmüşən? Sənə yamanlığım dəyib?

– İnan ki, mənə qarşı pislik etsəydin belə, sənə zərrəcə zərər toxundurmaz-dım!

– Elə bilirsən bu siçan yuvasında qalmaq üçün gözüm atır? Mən həqiqi şəhərlərdə yaşamağa öyrəşmişəm.

– Bəs onda niyə şikayətlənirsən?

Miss Tompson hirsindən əsə-əsə otaqdan çıxdı. Davidson:

– Axır ki, qubernator hərəkətə gəldi! – deyə dilləndi. – Buna sevinirəm. Amma yaman zəif xarakterli adammış. İş elə hey ləngidir, təxirə salırdı. Deyirdi: qadın onsuz da iki həftədən artıq burada qalmayacaq. Sonra isə öz xoşuna Britaniyanın hökmranlığı altında olan Apiyaya gedəcək. Orada haqq-hesabınızı çəkərsiniz!

Missioner ayağa sıçradı və otaqda var-gəl etməyə başladı.

– Əşi, dünyada qəribə adamlar var! Vəzifə daşıyırlar. Elə düşünürlər ki, bilavasitə onların gözü qarşısında baş verməyən günah-günah olmaq etibarı ilə öz qüvvəsini itirir. Miss Tompsonu götürək. O qadının mövcudluğunun özü rüsvayçılıqdır. Başqa adalara göndərilə belə dəyişməyəcək. Nəhayət, öz fikrimi qubernatora açıq şəkildə bildirdim.

Doktor:

– Sizi anlamıram.

– Bizim missiyanın Vaşinqtonda nüfuzu böyükdür. Qubernatora eşitdirdim ki, onun öz vəzifə borcuna etinasızlıq göstərməsi barədə şikayət etsəm, bu onun xeyrinə olmaz!

Doktor:

– Miss Tompson havaxt getməlidir? – deyə soruşdu.

– Sidneydən San-Fransiskoya yola düşəcək gəmi növbəti çərşənbə axşamı buraya gələcək. Miss Tompson həmin gəmi ilə gedəcək.

* * *

Çərşənbə axşamına beş gün qalırdı. Makfeyl bekarçılıqdan, demək olar ki, hər səhər hospitala baş çəkirdi. Bir dəfə oradan geri dönəndə pilləkəndə metis onu əylədi:

– Bağışlayın, doktor, miss Tompson özünü yaxşı hiss etmir, ona dəyməzsiz ki?

– Bu saat.

Xorn doktoru onun otağına apardı. Qadın əllərini yanına salıb stulda oturmuşdu. İrəli baxırdı. Əynində ağ don, başında iri güllü şlyapa vardı. Makfeyl onun dərisinin pudra qatından sarımtıl-boz rəngə çaldığını, gözlərinin isə şişdiyini dərhal sezdi:

– Xəstələndiyiniz üçün hədsiz təəssüflənirəm.

– Mən əslində xəstə deyiləm, doktor. Bunu elə-belə sizi görmək üçün qondardım. Məni Friskaya gedən gəmi ilə yola salırlar.

Miss Tompson Makfeylə baxdı, doktor onun bəbəklərində əks olunmuş qorxunu duydu. Qadının əlləri qıc olubmuş kimi qəfildən yığıldı, sonra açıldı. Tacir qapının ağzında dayanıb qulaq asırdı. Doktor:

– Hə, bilirəm, – dedi.

Qadın udqundu:

– Bilirsiniz, indi mənim Friskoya yola düşməyimin adı yoxdur. Dünən qubernatoru görməyə getmişdim, amma məni onun yanına buraxmadılar. Katibi gördüm. Dedi: danışığ ola bilməz, həmin gəmi ilə getməliyəm, vəssalam! Mən isə hökmən qubernatoru görmək istəyirdim. Bu gün səhər evinin yanını kəsdirib durdum. Onunla söhbət etdim. Doğrusunu desəm, mənimlə danışmaq həvəsində deyildi, ancaq əl çəkmədim. Nəhayət, dedi ki, mübarək Davidson razılığını bildirsə, Sidneyə gedəcək gəmini gözləməyimə icazə verər.

Miss Tompson susub həyəcanla gözlərini doktor Makfeylə zillədi. Doktor:

– Sizə necə kömək edə bilərəm? – deyə xəbər aldı.

– Deyirəm bəlkə ondan soruşasınız. Əgər razılıq versə, Allah haqqı, özümü sakit aparacağam! Tələb etsə, evdən bayıra belə çıxmaram. Axı, cəmi-cümlə-tanı iki həftə qalır.

– Yaxşı, onun fikrini öyrənərəm.

Xorn:

– O, razılıq verməyəcək, – dedi. – Ümid etməyin!

– Ona deyin ki, mən Sidneydə işə girər, namuslu əməklə məşğul olaram. Axı, bir elə böyük xahiş etmirəm!

– Əlimdən gələn köməyi əsirgəməyəcəyəm!

– Nəticəsini dərhal mənə bildirərsiniz? Gərək hə-yoxunu bilim. Yoxsa... sadəcə olaraq özümə yer tapa bilmirəm!

Tapşırıq doktorun ürəyincə olmadı. Ona görə də bilavasitə özü yerinə yetirmədi. Tompsonla aralarında olan söhbəti arvadına danışdı və tapşırıq ki, missis Davidsonla söhbət etsin. Doktorun fikrincə, missionerin tələbi əsassız və sərt idi. Miss Tompson Paqo-Paqoda qalsa, ciddi bir hadisə baş verməz!

Doktorun gözləmədiyi halda missioner özü onun yanına gəldi.

– Arvadım xəbər verdi ki, siz miss Tompsonla söhbət etmişiniz.

Belə açıq danışığ doktor Makfeyldə hiddət doğurdu. Utancaq və qaradınmaz olan birisini belə açıq olmağa məcbur edəndə həmin adamda, adətən, belə hiss oyanır. Doktor əsəbiləşməyə başlayırdı.

– Nə fərqi, San-Fransisko, yaxud Sidney? Hara getmək istəyir, qoy getsin! Madam ki, özünü yaxşı aparacağına söz verir, daha onun həyatını puç etməyin nəyə lazımdır?

Missioner ona sərt bir nəzər saldı:

– Bəs San-Fransiskoya niyə qayıtmaq istəmir ?

Doktor acıqla:

– Bunu soruşmadım, – dedi. – Bir də başqasının işinə qarışmaq yaxşı hal deyil!

Makfeylin cavabı çox da nəzakətli alınmadı.

– Qubernator sərəncam verib ki, onu yola düşəcək ilk gəmi ilə göndərsinlər. O, öz borcunu yenidən yerinə yetirmişdir və mən qarışmaq fikrində deyiləm. Miss Tompsonun burada olması ada üçün təhlükəlidir.

– Siz qəddar və yaramaz adamsınız!

Qadınlar təşvişlə doktora baxırdılar. Amma mübahisə baş verəcəyindən nahaq qorxurdular. Missioner xəfifcə gülümsədi:

– Məni belə təsəvvür etdiyiniz üçün yalnız təəssüflənirəm, doktor Makfeyl! İnanın ki, o bədbəxtə acıyiram və acıdığım üçün də ürəyimdən qara qanlar axır. Mən yalnız öz borcumu yerinə yetirməyə çalışıram.

Doktor dillənmədi. O, qaşqabaqlı halda pəncərəyə baxdı. Yağış sakitləşmişdi. Buxtanın o biri sahilində, ağacların arasından yerli kəndlilərin komaları görünürdü. Makfeyl:

– Axır ki, yağış ara verdi. Bundan istifadə edib bir az gəzmək istəyirəm, – dedi.

Davidson qüssəli təbəssümlə:

– Arzunuzu yerinə yetirə bilmədiyimə görə, xahiş edirəm, mənə acığınızı tutmasın. Sizə sonsuz hörmətim var, doktor, mənim bəmədə bədgüman olmağınızı istəməzdim.

– Özünüz haqqında elə yüksək fikirdəsiniz ki, mənim rəyim sizin ovqatınızı bir elə təlx etməz!

Davidson güldü:

– Mən təslim!

Doktor Makfeyl bihudə yerə kobudluq etdiyi üçün özünü qınaya-qınaya pilləkənləri endi. Miss Tompson otağın qapısı ağzında dayanıb onu gözləyirdi:

– Söhbət etdiniz?

Doktor baxışlarını yayındıraraq:

– Bəli, amma təəssüf ki, boyun qaçırır, – deyə pərt halda cavab verdi. Elə o dəqiqə də hönkürtü səsi eşidib cəld qadına baxdı. O, miss Tompsonun sifətinin dəhşətdən ağardığını görüb qorxdı. Birdən doktorun ağlına yeni fikir gəldi:

– Hələlik ümidinizi üzməyin. Sizə qarşı ədalətli hərəkət etmirlər. Mən özüm qubernatorun yanına gedərəm.

– İndi?

Doktor başı ilə razılıq işarəsi verdi. Qadının üzü güldü:

– Mənim dadıma yaman çatırsınız. Əgər ona ağız açsanız, yəqin ki, qalmağımıza razılıq verər. Allaha and olsun: nə qədər ki, buradayam heç bir pis iş tutmaram.

Doktor Makfeyl özü də bilmədi ki, nə üçün birdən-birə qubernatora müraciət etmək qərarına gəlib. Miss Tompson onu qətiyyənlə maraqlandırmırdı, onun taleyinə demək olar ki, biganə idi. Amma missioner onu elə haldan çıxarmışdı ki, uzun müddət özünə gələ bilməyəcəkdi.

Doktor qubernatoru evində tapdı. O, qədd-qamətli, yaraşıqlı bir kişi idi. Üst dodağının üzərində cod və bozuntul bığ qərar tutmuşdu. Qubernator sabiq matros idi, əyninə ağappaq mundir geyinmişdi. Doktor:

– Qonşuluğumuzda otaq tutmuş bir qadının işi ilə əlaqədar yanınıza gəlmişəm, onun soyadı Tompsondur.

Qubernatorun dodağı qaçdı:

– Onun barəsində kifayət qədər eşitmişəm. Miss Tompson üzümüə gələn çərşənbə axşamı yola düşəcəkdir.

– Bir xahişim var: olarmı miss Tompson Sidneyə getmək üçün hələlik burada qalsın və San-Fransiskodan gələcək gəmini gözləsin? Məsuliyyəti öz üzərimə götürürəm.

Qubernator gülümsəməkdə davam edirdi. Nəhayət, onun gözləri qıyıldı və sifəti ciddi görkəm aldı:

– Sizin qulluğunuzda durmaq mənə xoşdur, doktor, fəqət əmr verilmişdir, dəyişilə bilməz!

Doktor məsələni tam təfəsilatı ilə, bacardığı qədər inandırıcı şəkildə izah etdi. Qubernatorun dodağındakı təbəssüm əriyib yoxa çıxdı. O, ətrafa baxaraq qaşqabaqlı halda qulaq asırdı. Makfeyl sözlərinin təsirsiz qalacağını başa düşdü.

– Qadını narahat etdiyinə görə özüm də xəcalət çəkirəm, amma başqa çarə yoxdur. Miss Tompson çərşənbə axşamı yola düşməlidir! Vəssalam!

– Axı, fərqi nədir?

– Üzr istəyirəm, doktor, mən öz qərarımla bağlı yalnız rəisimə izahat verməyə borcluyam!

Makfeyl diqqətlə qubernatora baxdı və Davidsonun dediklərini xatırladı. Qubernatorun davranışında nə isə anlaşılması qeyri-mümkün olan çaşqınlıq vardı. Doktor əsəbi:

– Davidsonu görüm lənətə gəlsin! – dedi. – Öz burnunu hara gəldi soxur!

– Öz aramızdır, doktor, sizin Davidson həlləm-qəlləm adam təsiri bağışlasa da, onun sözlərində həqiqət var. Hərbi xidmətçilər belə bir adada-yerli əhali arasında yaşadıqları üçün ayaqlarını əyri qoya bilmirlər. Miss Tompsonun gəlişi və uzun müddət burada qalması ada üçün təhlükədir. Əxlaqsızlıq toxumu səpə bilər. Bu barədə cənab Davidsonun məlumat verməsini tam düzgün hesab edirəm.

O, ayağa durdu. Doktor Makfeyl də qalxmağa məcbur oldu.

– Rica edirəm, məni bağışlayasınız. İşim var. Missis Makfeylə salamımı yetirin!

Doktor ümitsiz bir vəziyyətdə qubernatorun yanından getdi. O, miss Tompsonun onu gözlədiyini bilirdi. Uğursuzluğu haqqında özü məlumat verməsin deyə evə arxa qapıdan daxil oldu. Cinayətkar adamlar kimi ehtiyatla pilləkənləri qalxdı.

Şam zamanı o, özünü narahat hiss edir və az danışdı. Missioner isə son dərəcə şən və mehriban idi. Davidson arada oğrun-oğrun doktora göz qoyurdu. Makfeyl bunu duydu və ona elə gəldi ki, qubernatorun qəbulunda olmasından və uğursuz halda geri qayıtmasından missionerin xəbəri var. Axı necə xəbər tutub?! Onun əli çatan yerlərə girişmək doğurdan da ağılsızlıq imiş!

Şamdan sonra verandada Xornu görən doktor ona yaxınlaşdı. Tacir:

– Qubernatorla danışa bildiniz? Miss Tompson bir xəbər bilmək istəyir, – deyə pıçıldadı.

– O, boyun qaçırdı. Çox təəssüflənirəm, amma əlimdən daha heç nə gəlmir.

– Elə beləcə də zənn edirdim. Onlar missionerə zidd getməkdən qorxurlar.

Devidson onlara yaxınlaşaraq:

– Söhbətiniz nə barədədir? – deyə şad-xuraman soruşdu.

Tacir özünü itirmədi:

– Elə indicə deyirdim ki, vaxtınıza bir həftə qalıb. Görəsən, bir-iki gün tez yola düşməyə müvəffəq olacaqsınız mı?

Xorn çıxıb getdi. Onlar qonaq otağına qayıtdılar. Yeməkdən sonra cənab Devidson vaxtının bir saatını əyləncəyə sərf etdi. Bu əsnada qapıda səs eşidildi. Kimsə ürəksiz halda onu tiqıldadırdı. Missis Devidson qulaqbatıran səsi ilə:

– Buyurun! – dedi.

Qapını açan olmadı. Missis Devidson qalxıb özü açdı. Tanınmaz dərəcədə dəyişmiş miss Tompson astanada dayanmışdı. Bu, artıq vaxtı ilə şosədə onları lağa qoyan sırtıq qız deyildi. Fikirdən-xəyalından əldən düşmüş zavallı bir qadın idi. Onun həmişə gözəl saç düzümü olardı. Səliqə ilə daradığı saçları indi pırtlaşıq idi. Ayaqlarında başmaqlar, əynində isə nimdaş, əzilmiş köynək və don vardı. O, qapının ağzında dayanaraq içəri girməyə ürək etmirdi, yanaqlarından göz yaşları axırdı. Missis Devidson sərt:

– Sizə nə lazımdır? – deyə xəbər aldı.

O, kəsik-kəsik:

– Cənab Devidsonla söhbət eləyə bilərəm?

Missioner qalxıb ona yaxınlaşdı. Səmimi ahənglə:

– Buyurun, buyurun, miss Tompson, – dedi. – Sizə nə xidmət göstərə bilərəm?

Miss Tompson otağa keçdi:

– Mən... mən... o vaxt sizə iftira dediyim... və... və... başqa hərəkətlərim üçün üzr istəyirəm. Görünür, kefli olmuşam. Məni əhv edin!

– Boş şeydir. Mənim kürəyim dəmir kimi möhkəmdir. Bir cüt kobud sözdən paralanmaz.

Miss Tompson ona sarı irəlilədi. Missionerin qarşısında özünü alçatmaqdan çəkinmədi:

– Siz mənim iradəmi tamam qırdınız! Məni məğlubiyyətə uğratdınız. Mən təslim! İndi məni Friskoya qayıtmağa məcbur etməzsiniz ki?

Devidsonun marağı bir anda söndü, səsi quru və rəhmsiz oldu:

– Oraya nə üçün qayıtmaq istəmirsən?

Qız büzüşərək:

– Orada mənim qohum-əqrəbam yaşayır. İstəmirəm ki, məni bu kökdə görsünlər. Oradan başqa hara desəniz, gedərəm!

– San-Fransiskoya niyə qayıtmaq istəmirsən?

– Dedim axı...

Missioner irəli əyilib baxışlarını qadının iri, parıldayan gözlərinə dikdi, sanki onun qəlbinə nüfuz etmək istəyirdi. Birdən nəfəsini dərərək kəskin:

– İslahedici evə! –dedi.

Miss Tompson inildədi, döşəməyə düşüb onun ayaqlarını qucaqladı:

– Məni oraya göndərməyin! Allaha and içirəm ki, əxlaqlı olacağam! Hər şeyə son qoyacağam!

Miss Tompson qışqıraraq rabitəsiz yalvarışlar yağdırırdı. Boyanmış yanaqlarından göz yaşları axırdı. Davidson əyilib qadının başını qaldırdı və gözlərinin içərisinə baxdı:

– Hə, deməli, islahedici evə!

Miss Tompson rabitəsiz:

– Bir vaxt orada olmuşam! Əgər başımı götürüb qaçmasaydım, axırıma çıxacaqdılar! Bir də o yırtıcıların əlinə düşsəm, azından üç il iş alacağam!

Davidson onu buraxdı. O, yenidən döşəməyə düşərək ümitsiz halda hönkürdü. Doktor Makfeyl ayağa durdu:

– Bu, vəziyyəti dəyişir. İndi oraya qayıtmağı qızdan tələb etməyə də bilərsiniz. O, həyatını yenidən başlamaq istəyir. Bu axırıncı imkanı onun əlindən almayın!

– Ona heç şeylə müqayisə edilə bilməyəcək imkan vermək istyirəm. Əgər tutduğu əməldən peşmandırsa, qoy cəzasını çəksin!

Miss Tompson onun sözlərindəki əsl həqiqəti anlamadı və başını qaldırdı. Ağlamaqdan şişmiş gözlərində ümid qığılcımları oyandı:

– Məni buraxırsınız?

– Yox! Çərşənbə axşamı San-Fransiskoya yola düşürsən!

Miss Tompson dəhşətə gəldi və iniltisi otağı götürdü. Həmin inilti elə bir boğuş zingiltiyə çevrildi ki, onda insani heç bir şey yox idi. O, başını döşəməyə çırpmağa başladı. Doktor Makfeyl irəli yeriyib onu qaldırdı:

– Di, di, belə yaramaz! Otağınıza gedin. Uzanıb dincəlin. Sizə dərman verərəm.

O, miss Tompsonu birtəhər aşağı apardı. Qadınlar müdaxilə etmək istəmədikləri üçün doktorun onlara bərk acığı tutmuşdu. Metis meydançada dayanmışdı. Doktor onun köməkliyi ilə miss Tompsonu çarpayığa uzandırdı. O, zarıyır və için-için ağlayırdı. Adama elə gəlirdi ki, yavaş-yavaş hissiyyatını itirir.

Doktor ona iynə vurdu. Sonra qəzəbli və əldən düşmüş halda qonaq otağına qayıtdı.

– Güclə yatağa uzandırdıq.

Qadınlar və Davidson doktor onları tərk etdiyi şəkildə oturmuşdular. Görünür, o, burada olmayanda nə söhbət etmiş, nə də yerlərindən tərpənmişdilər. Davidson laqeyd səslə:

– Sizi gözləyirdim, – dedi. – İstəyirəm ki, öz yolunu azmış bacımızın ruhuna birlikdə dua oxuyaq.

O, Bibliyanı rəfdən götürüb nahar stolunun arxasında əyləşdi. Qab-qacaq şam yeməyindən sonra yığıldırılmamışdı. O, yer açmaq məqsədi ilə çaydanı yana itələdi. Gur və cingiltili səslə fəsillərdən birini oxudu. Burada zina etmiş bir qadının İsanın yanına gətirilməsindən danışılırdı.

– Siz də diz çökün və mənim ardımca dua oxuyun!

Missioner günahkar qadına rəhmi gəlsin deyə Allaha yalvarmağa başladı. Missis Makfeyl və missis Davidson oturub tamaşa edirdilər. Missioner son dərəcə gözəl və aydın, nətiqlər sayağı dua oxuyurdu. O, özündə-sözündə deyildi, yanaqlarından göz yaşları axırdı. Bayırda isə yağış aravermədən, açıq inadla yağırı. Nəhayət, missioner susdu. Bir anlığa sakitlik çökdü. Sonra o:

– İndi isə «Bizim atamız»ı oxuyaq!

Onlar həmin duanı oxudular. Missionerlərin ardınca qadınlar da ayağa qalxdılar. Missis Davidsonun sifəti solğun və sakit olmuşdu. Doktor Makfeyl:

– Aşağı düşüm, görüm o özünü necə hiss edir, – dedi.

O, miss Tompsonun qapısını döyəndə qapını Xorn açdı. Miss Tompson yırğalanan kürsüdə oturub sakitcə ağlayırdı. Doktor təəccüblə xəbər aldı:

– Ayağa niyə qalxmısan? İndicə yatağa uzandırmamışdıq?!

– Lazım deyil. Cənab Davidsonu görmək istəyirəm.

– Zavallı! Nəyinə lazımdır? Onsuz da onu inandırma bilməyəcəksən!

– O dedi ki, əgər dalınca adam göndərsəm – gələr.

Makfeyl işarə ilə tacirə:

– Onu çağırın, – dedi.

Onlar Xorn gedib-qayıdana kimi lal-dinməz gözlədilər. Davidson daxil oldu. Miss Tompson qaşqabaqlı ona baxaraq:

– Narahat etdiyim üçün üzr istəyirəm, – dedi.

– Dalımca adam göndərəcəyinizi gözləyirdim. Bilirdim ki, Tanrı duamı eşidəcək.

Onlar ani bir-birlərinə baxdılar, sonra qadın baxışlarını yayındırdı. Söhbət əsnasında o, həmişə ətrafa baxırdı.

– Mən indiyədək pozğun həyat keçirmişəm. Ona görə tövbə etmək istəyirəm.

– Şükür Allaha! O, duamızı eşitdi.

Davidson Makfeylə və tacirə tərəf döndü:

– Bizi yalnız buraxın. Missis Davidsona deyin ki, Allah duamızı eşidib.

Onlar otağı tərk etdilər və ardlarınca qapını örtüldülər. Tacir:

– Hm... – dedi.

* * *

Həmin gecə doktor Makfeyl heç cür yata bilmirdi. Missioner otağına qayıdanda saatına baxdı. Saat iki idi. Lakin Davidson dərhal yatağa uzanmadı. İbadətə başladı. Doktoru yuxu aparanda o, hələ də öz ibadətini qurtarmamışdı. Ertəsi gün görüşəndə missionerin görkəmi doktoru təəccübləndirdi. Davidson, həmişəkindən fərqli olaraq yorğun görünürdü. Onun rəngi qaçmışdı, gözləri isə qeyri-insani atəşlə yanırdı. Adama elə gəlirdi ki, onun sevinci aşırı-daşırı.

– Sedinin yanına düşə bilməzsiniz ki? – deyə Davidson xəbər aldı. – Ola bilsin, onun bədəni hələ şəfa tapmasın, amma ruhu – onun ruhu artıq başqa şəkllə düşmüşdür.

Doktor özünü əhvalı pozğun və düşkün hiss etdi:

– Axşam onun yanında çox ləngidiniz?

– Bəli. Mənsiz onun üçün çətin idi.

Doktor qəzəblə:

– Siz onsuz da nur saçırınsınız? – dedi.

Devidsonun gözlərində ekstaz parladı:

– Mənə böyük mərhəmət göstərilmişdi. Dünən mən pozğun ruhu İsanın ağuşunda pak etmək üçün vəkil olunmuşdum.

Miss Tompson yırğalanan kürsüdə oturmuşdu. Onun yatağı yığışdırılmamışdı. Otaqda səliqəsizlik hökm sürürdü. O, bəzənib-düzənmək qayğısına qalmamışdı. Çirkli xalatda əyləşmiş, saçlarını necə gəldi sancaqlayıb bir yerə yığmışdı. Sifəti göz yaşlarından şişmişdi. Əlqərəz, səliqəsiz və xoşagəlməz görkəmi vardı. Doktor içəri girəndə Miss Tompson laqeyd halda ona baxdı. Qadın son dərəcə yorulmuş və incidilmişdi.

– Cənab Devidson haradadır?

Doktor pərt:

– Əgər o sizə lazımdırsa, tezliklə gələr! – deyə cavab verdi. – Gəldim, görüm özünüzü necə hiss edirsiniz.

– Hər şey qaydasındadır. Mən sarıdan nigaran qalmayın.

– Bir şey yemisən?

– Xorn qəhvə gətirmişdi.

Miss Tompson narahat halda qapıya baxdı:

– Sizcə, o tez gələr? Cənab Devidson mənim yanımda olanda özümü yaxşı hiss edirəm.

– Çərşənbə axşamı gedirsən?

– Hə, o deyir ki, mən getməliyəm. Zəhmət olmasa, ona deyin: tez gəlsin. Siz heç cür mənə kömək edə bilməzsınız! Ondan savayı indi mənə kimsə kömək göstərməyə qadir deyil!

Doktor Makfeyl:

– Çox gözəl, çox pakizə!

Növbəti üç günü missioner demək olar ki, Sedi Tompsonun yanında keçirdi. Başqaları ilə yalnız stolun arxasında görüşürdü. Missionerin həddindən ziyadə az yediyi doktor Makfeylin nəzərinə çarpdı. Misiss Devidson:

– Onun özünə rəhmi gəlmir, – deyə bildirdi. – Görərsiniz, özünü xəstə-ləndirəcək.

Onun da rəngi avazı olmuş və sifəti çəkilmişdi. Missis Makfeyllə söhbət zamanı o bildirdi ki, son günlər yuxu nə olduğunu bilmir.

Missioner miss Tompsonun yanından çıxıb öz otağına çəkiləndə əldən düşənə kimi dua oxudu. Lakin ibadəti qurtarandan sonra da az yatdı. Saat ikidə qalxıb geyindi və sahilə gəzintiyə çıxdı. O, qərribə yuxular görürdü.

Misiss Devidson:

– Bir gün səhər mənə dedi ki, yuxusuna Nebraski dağları girib.

Doktor Makfeyl:

– Maraqlıdır, – dedi və Birləşmiş Ştatları səyahətə çıxarkən qatarın pəncərəsindən həmin dağları gördüyünü və o vaxt onları qadın döşlərinə oxşadığını xatırladı.

Qızğın həvəs Devidsona əziyyət verirdi. Lakin bununla yanaşı, yenilməz sevinc onun qüvvəsini tükənməyə qoymurdu. O, miss Tompsonla birlikdə İncili oxuyur, onunla birgə dua edirdi. Şam vaxtı missioner:

– Sadəcə möcüzədir, – dedi. – Həqiqi intibahdır. Onun vaxtı ilə zülmət gecə kimi olan ruhu, indi ilk qar kimi təmiz və bəyazdır. Mən sakit və eyni zamanda həyəcanlıyam. Miss Tompsonun hər şeyi etiraf etməsi, bilirsiniz, necə gözəl təsir bağışladı. Mən onun paltarının ətəklərinə toxunmağa belə layiq deyiləm!

Doktor özünü saxlaya bilmədi:

– Elə buna görə də onu San-Fransiskoya göndərirsiniz?! Üç il Amerika məhbəslərində can çürütməyə! Siz ki, onu bu işgəncədən qurtara bilərsiniz!

– Axı niyə başa düşmürsünüz! Bu, vacibdir. Elə bilirsiniz ki, mənim ürəyimdən qara qanlar axmır? Onu öz arvadım, öz bacım kimi sevirəm. Məhbəsdə olduğu vaxt mən də əzab çəkəcəyəm.

Doktor qanıqara onun sözünü kəsdi:

– Cəfəngiyatdır!

– Siz başa düşmürsünüz. Ona görə ki, korsunuz. O, günah edib, buna görə də izzətləndirilib. Doğrudur, dözməli olacaq. Onu acıdan öldürəcək, əzab-əziyyət verəcək, alçaldacaqlar. İstəyirəm ki, insanların ona verdiyi cəza onun Allaha verdiyi qurban olsun. İstəyirəm ki, o, bu cəzanı açıq ürəklə, sevinclə qəbul etsin. Ona bizlərdən yalnız az bir qisminə nəşib olan imkan verilib. Allah son dərəcə xeyirxah və mərhəmətlidir.

Həyəcanından Devidsonun nəfəsi təntidi, dodaqlarından qopan sözləri axıra qədər ifadə etməkdə çətinlik çəkdi:

– Miss Tompsonla olanda da, onu yalnız buraxanda da dua oxuyuram. Özümü bütünlüklə ibadətə həsr etmişəm. Ona mərhəmət göstərsin deyə Allaha yalvarıram. Miss Tompsona elə hisslər təlqin edirəm ki, çəkəcəyi cəzaya onun dözümlü çatsın, indi mən ona yola düşməməyi buyursam belə o, özü buna təkid edər, getmək istədiyini bildirər.

Günlər ağır-ağır ötürdü. Evin bütün sakinləri yalnız aşağıdakı otaqda yaşayan zavallı və izzətləndirilib qadın haqqında fikirləşərək müstəsna gərginlik vəziyyətində günlərini keçirirdilər. Miss Tompson sanki qurban idi. Onu hansısa qanlı büt-pərəstlik dininin kədərli ayını üçün hazırlayırdılar. Vahimə qadını ağzına almış, onu tamam-kamal qıc etmişdi. Miss Tompson Devidsonu bir anlığa belə özündən kənara buraxmırdı. Təkcə o, yanında olanda cəsarətə gəlirdi. Qadın itaətkar qul kimi missionerə bağlanmışdı, göz yaşlarını sinəsinə tökür, Bibliyanı oxuyur, dua edirdi. Hərdən o qədər yorulur, əldən düşürdü ki, hissiz, ölgün və key olurdu. Belə anlarda məhbəs, həqiqətən, nicat yeri kimi görünürdü. Çünki məhbəs hər halda onun mənəvi əzablarına son qoyacaq konkret həqiqət idi.

Zavallı qız xarici görkəminə fikir vermir, əlvan rəngli, lakin yuyulmamış nimdaş xalatda gəzirdi. Dörd gün ərzində bir dəfə də olsun gecə köynəyini əynindən çıxarmadı, ayağına corab geymədi. Otaq zir-zibillə dolmuşdu. Yağış isə inadla yağırdı. Adama elə gəlirdi ki, səma artıq bütün ehtiyat suyunu sərf edib qurtarmaq üzrədir. Lakin gündən-gündən fikrində yanıldığını başa düşürdün. Yağış əvvəlki kimi qəzəblə və eyni yeknəsəqliklə evin dəmir örtüyünü döyəcləməkdə idi. Hər şey yaş və yapışqan olmuşdu. Divarları və döşəmədəki başmaqları kif basmışdı. Yuxulaya bilmədiyin gecələrdə ağcaqanadlar acıqla vızıldaırdılar. Doktor elə hey deyirdi:

– Yağış bircə gün ara versə idi, iki-üç gün də dözmək olardı!

Hamı Sidneydən gəminin gələcəyi günü – çərşənbə axşamını qurtulmuş kimi gözləyirdi. Gərginlik dözülməz olmuşdu. Gəmi gəlib-gedəndən sonra doktor da özündə yüngüllük tapacaqdı. Miss Tompsonu kapitana qubernatorun dəftərxana məmuru təhvil verməli idi. O, bazar ertəsi axşam miss Tompsonun yanına gəlmiş, növbəti gün saat on bir üçün hazır olmağı ondan xahiş etmişdi. Davidson Tompsonun yanında idi.

– Siz arxayın olun. O, vaxtında hazır olacaq. Onu mən özüm ötürmək niyyətindəyəm.

Miss Tompson susurdu. Doktor Makfeyl şamı söndürdü. Ehtiyatla miçətkənə girdi və yüngülcə köksünü ötürdü.

– Hə, Allaha şükür! Hər şeyə son qoyuldu. Sabah bu vaxt o, burada olmayacaq!

Missis Makfeyl:

– Missis Davidsonun da qaşqabağı açılacaq. O da əldən düşüb, tanınmıyacaq dərəcədə dəyişib!

– Kim?

– Sedi. Gözlərimlə görməsəydim, belə şeyə inanmazdım. Zorla itaət etməyə alışdırdılar.

Doktor Makfeyl cavab vermədi və tezliklə yuxuya getdi. O, hədsiz yorğun idi və həmişəkindən daha möhkəm yatdı.

Gecənin bir aləmi kimsə onu yavaşca silkələdi. Doktor qorxu içərisində yerindən sıçradı. Xorn çarpayının yanında dayanmışdı. Tacir barmağını dodaqlarına aparıb ona ardınca gəlməyi tapşırdı. Xorn, adətən parusin kostyum geyinirdi. Bu dəfə isə əyni yalın idi. Yerli sakinlər kimi lava-lavada idi. Bu ona birdən-birə vəhşi görkəm vermişdi.

Doktor yataqdan qalxdı. Yalnız bu zaman tacirin bədəninin tatuirovka ilə örtülü olması onun nəzərinə çarpdı. Xorn verandaya çıxdı. Doktor çarpayından düşüb onun ardınca getdi. Tacir pıçiltı ilə:

– Səs salmayın, – dedi. – Siz çox lazımsınız. Üstünüzə bir şey atın, ayağınıza başmaq geyinin.

Doktor miss Tompsonun başına nə isə bir iş gəldiyini zənn etdi:

– Nolub? Tibbi alətləri götürüm?

– Tez olun, Allah xatirinə, tez olun!

Doktor yataq otağına qayıdıb pijama, sonra isə plaş geydi, rezin dabanlı tuflilərini ayağına keçirdi. O, tacirin yanına getdi və onlar barmaqlarının ucunda pilləkənləri düşdülər. Bayır qapısı açıq idi, onun qarşısında bir neçə yerli durmuşdu. Doktor:

– Nə olub? – deyə təkrar etdi.

– Gedək!

O çıxdı, doktor da onu izlədi. Yerlilər dəstə ilə arxada gəlirdilər. Onlar şoseni keçib çimərliyə yetişdilər. Makfeyl təxminən iyirmi beş yard kənarda bir dəstə yerli adam gördü. Onlar suyun içərisində uzanmış bir şeyin ətrafına toplaşmışdılar. Addımlarını yeyinlətdilər. Yerli sakinlər doktora yol verdilər. Tacir onu irəli apardı. O, yarıya qədər suda, yarıya qədər qumda olan bir meyit – Davidsonun cəsədini gördü. Doktor Makfeyl aşağıya əyildi (O, çətin anlarda özünü itirən adamlardan deyildi) və onu çevirdi. Onun boğazı kəsilmişdi. Sağ əli ilə hələ də məşum ülgücü sıxırdı. Doktor:

– Bədəni tamam soyuyub, – dedi. – Çoxdan ölüb!

– Bir nəfər elə indicə işə gedərkən onu görüb. Dərhal gəlib mənə xəbər verib. Necə fikirləşirsiniz bu onun öz işidir?

– Hə! Polis dalınca adam göndərmək lazımdır.

Xorn yerli dildə nə isə dedi. İki yeniyetmə var gücü ilə götürüldü. Doktor:

– Polis gələnə kimi ona toxunmaq olmaz, – deyə başa saldı.

– Onu mənim evimə aparmasınlar. Mən buna yol vermərəm.

– Sənə nə buyursalar, ona da əməl edəcəksən! Məncə, onu morqa göndərəcəklər.

Onlar dayanıb gözləyirdilər. Tacir lava-lavasının büzməsindən iki papiros çıxartdı və birini doktora uzatdı. Onlar papiros çəkir, meyitə baxırdılar. Doktor nə hadisə baş verdiyini heç cür anlaya bilmirdi. Xorn:

– Sizcə, o niyə belə etdi?

Makfeyl çiyinlərini çəkdi. Bir azdan ağ dərili matrosun komandası altında əli xərəkli yerli polislər, onların ardınca isə iki dəniz zabiti və donanma həkimi hadisə yerinə gəldi. Onlar özlərini işgüzar göstərərək sərəncam verməyə başladılar. Zabitlərdən biri:

– Mərhumun arvadına bildirmək lazımdır, – dedi.

Madam ki, siz burdasınız, onda mən evə gedim. Həm paltarımı dəyişim, həm də onun arvadına xəbər göndərim. Məncə, cəsəd səliqəyə salınınca qadının ona baxmasına lüzum yoxdur!

Donanma həkimi:

– Doğru buyurursunuz! – deyə onun fikri ilə şərik olduğunu bildirdi.

Doktor Makfeyl otağa girəndə arvadı artıq geyinmişdi.

– Missis Davidson ərindən ötrü bərk nigarandır. O, bütün gecəni yatağa girməyib. Saat ikidə ərinin miss Tompsonun otağından çıxdığını eşidib, amma cənab Davidson harasa yollanıb. Əgər bu neçə vaxtı gəzintidə olubsa, demək yorulub, əldən düşüb.

Doktor Makfeyl baş vermiş bədbəxt hadisəni ona danışdı və arvadından xahiş etdi ki, missis Davidson ehtiyatla bunu hazırlasın. Missis Makfeyl dəhşət içərisində:

- Axı nə üçün belə iş tutdu? – deyə soruşdu.
- Bilmirəm.
- Mən bacarmaram. Bacarmaram.
- Lazımdır.

Missis Makfeyl tələş içərisində ona baxıb çıxdı. O, arvadının missis Davidsonun otağına necə girdiyini eşitdi. Doktor bir anlığa dayanıb nəfəsini dərdi, sonra üzünü qırxmağa və geyinməyə başladı. İşlərini qurtarıb çarpayıda oturdu və arvadını gözlədi. Nəhayət, o qayıtdı:

- Missis Davidson meyitə baxmaq istəyir.
- Meyiti morqa apardılar. Gərək missis Davidsonu müşayiət edək. O, xəbəri necə qarşıladı?
- Xəbər elə bil onun qulağını batırdı. Ağlamağına ağlamadı, ancaq ağcaqovaq yarpağı kimi hələ də əsir.
- Vaxt itirmək olmaz!

Onlar qapını döyən kimi missis Davidson çölə çıxdı. Onun bənizi solğun idi, amma ağlamırdı. Missis Davidsonun sakitliyi doktora nə isə qeyri-təbii göründü. Ancaq dillənmədi. Onlar şose ilə addımladılar. Morqa yaxınlaşanda missis Davidson:

- Onunla tənha qalmaq istəyirəm, – dedi.

Onlar kənara çəkildilər. Yerli qadın meyitin üzünü açdı. Missis Davidson otağa keçəndə isə ördü. Oturub bir müddət gözlədilər. Bir neçə ağ dərili adam gəldi və pıçıltı ilə nə barədəsə söhbət etdilər. Doktor eşidib-bildiklərini yenidən danışdı. Nəhayət, qapı ehmalca açıldı, missis Davidson çıxaraq:

- İndi gedə bilərsiniz, – dedi.

Onun səsi sakit və eyni zamanda sərt idi. Doktor Makfeyl missis Davidsonun gözlərinin ifadəsindən heç bir şey başa düşmədi. Qadının solğun çöhrəsi çox ciddi idi.

Onlar sakitliyi pozmadan asta-asta yeriyirdilər. Nəhayət, Xornun evi yerləşən döngəyə çatdılar. Missis Davidson ah çəkdi, qalan üç nəfər ayaq saxladı. Onlar daş kimi yerlərində dondular. Ağlasığmaz səslər eşidildi. Xeyli müddət susmuş qrammofon ucadan və boğuş şəkildə oynaq bir musiqini səsləndirirdi. Missis Makfeyl qorxu içərisində:

- Bu nədir? – deyə xəbər aldı.

Missis Davidson:

- Gedək! – dedi.

Onlar artırmaya qalxıb dəhlizə daxil oldular. Miss Tompson öz otağının qarşısında dayanaraq bir matrosla çənə vururdu. Onda qəfil dəyişiklik baş vermişdi. Bu, artıq son günlər qorxudan və əsəbdən tir-tir əsən qadın deyildi. Əvvəlki kimi geyinib-keçinmişdi: əynində ağ don vardı, dolu baldırları laklı

uzunboğaz çəkmələrə sanki zorla pərçim olunmuşdu. Saçları səliqə ilə daranmışdı. Başına parlaq gülləri olan şlyapa qoymuşdu. Yanaqları allanmış, dodaqları parlaq rənglə boyanmış, qaşları gecə kimi qara olmuşdu. O, şax dayanmışdı. Əlqərəz, onların qarşısındakı həmin abırsız qız idi.

Miss Tompson onları görəndə istehza ilə ucadan qəh-qəhə çəkdi. Missis Davidson qeyri-iradi ayaq saxlayanda isə ağzını tüpürcəklə doldurdu. Missis Davidson dal-dalı çəkildi. Onun yanaqlarında qırmızı ləkə əmələ gəldi. O, əlləri ilə sifətini qapayıb cəld pilləkənləri qalxdı.

Doktor Makfeyl hiddətlənmişdi. Miss Tompsonu itələyib onun otağına girdi:

– Özünüzü nə yerinə qoymusunuz? – deyə bağırırdı. – Tez bunun səsinə kəsin!

O, qrammofona yaxınlaşdı, plastinkaları götürüb qolu getdikcə tulladı.

– Bura bax, həkimciyəz, çox əl-qolunu ölçmə! Mənim otağımda sənə nə itin azıb?

Doktor:

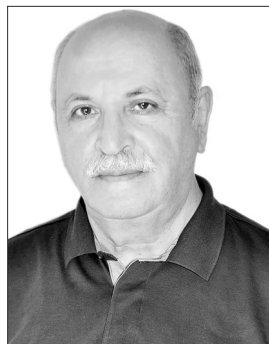
– Bu nə deməkdir? – deyə bağırırdı. – Bu nə deməkdir?

Miss Tompson əlini belinə vurdu. Onun gözlərində təsviri mümkün olmayan nifrət vardı:

– Eh, siz kişilər! Əclaf donuzlar! Hamınız bir bezin qırağındasınız! Donuzlar! Donuzlar!

Doktor Makfeyl köksünü ötürdü. O, hər şeyi başa düşmüşdü.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Akif ABBASOV

♦ Poeziya

Musa ƏLƏKBƏRLİ

ÜRƏYİM

Ömrüm ötüb keçdi harayla, küylə,
An kimi ötüşdü ilim, ürəyim.
Sonuncu sirrini aç mənə söylə,
Qoy mətləb üstünə gəlim, ürəyim.

Bir gün ötüb keçər kədər də, qəm də,
İndi dağ bildiyin dərd də, sitəm də.
Yetim bir quzuya dönmə sinəmdə
Kükərayib çağılayan dəlim – ürəyim.

Sən qaçaq olubsan qeybət düşəndə,
Dəyərlər enəndə, qiymət düşəndə.
Həqiqi sənətdən söhbət düşəndə,
Səninlə uzundu dilim, ürəyim.

Demədin mənə hara, bu sevgi hara?
Özün öz içində çəkildin dara.
Neçə dözə bildin sərt baxışlara
Ay kövrək ürəyim, həlim ürəyim?!

Sənsən bu dünyada olub-qalanım,
Acı həqiqətim, şirin yalanım.

Tanrım la aramda körpü salanım,
Sərvətim-qızılım, ləlim ürəyim.

Yanğım burum-burum tüstündə qalıb,
Acı xatirələr qəsdində qalıb.
İndi təkcə sən in üstündə qalıb
Hər şeydən üzülən əlim, ürəyim.

Ömrə yan almamış bir qan, bir qada,
İlk öncə mən səni atmışam oda.
Təkrar olunmayıb heç vaxt dünyada
Mən sənə etdiyim zülüm, ürəyim!

Ürəyə xəyanət...bu elə qəm ki,
Sevgisiz illərin gözləri nəm ki...
Mən sənə elə bir dağ çəkmişəm ki,
Min illər soyumaz külüm, ürəyim.

Uçurar ruhumu bir səda, bir səs,
Sənə darlıq edər dünya – bu qəfəs.
Musanın ömrünə qəfil, tənənfəs,
Səninlə gələcək ölüm, ürəyim.

AY VƏTƏN

Bu boyda şəhid yükünə
Dözürsə qəddin, ay Vətən.
Mütləq bir gün bütövləşər
Sərhədin, səddin, ay Vətən!

Kəsilməyib səsi, ünü,
Tarix olan qırx dörd günün...
Yağılara öz gücünü
Yaxşı göstərdin, ay Vətən.

Qabağında ağır yasın,
Şah vüqarın qoy sınmasın.
Sən tapda ki... tapdanmasın
Cığırın, rəddin, ay Vətən.

Başdan-başa düşmən şərdi,
Şəri boğmaq bir hünərdi.
Alovlara sinə gərdi,
İgidin, mərdin, ay Vətən.

Yaxındadır Turan turu,
Yenilməzdir türkün zoru.
Dəhliz edər Zəngəzuru
Bu qalib həddin, ay Vətən!

DEPREMİN YAZDIĞI BU QANLI ŞEİRƏ...

Ekranın önündə dondurub məni
Sözün bitən yeri, tükənən yeri.
Bir acı, amansız don vurub məni
Tanrım, necə çəkək bu dərdi-səri?!

Uçqun altındadır şəhərlər, köylər,
Sarıb Türkiyəmi kütləvi ölüm...
Yerin harayına kar olub göylər,
Yerdən də, göydən də üzülür əlim.

Gör necə qalanıb daş üstündə daş,
Adamlar altında can verir indi.
Mən də daş altdayam bu saat, qardaş,
Yaram neçə yerdən qan verir indi.

Beton topasına dönüb hər bina,
Ekiblər* durmadan "Möcüzə" gəzir.
Can qıyır kiminsə yaşam haqqına,
Hamı xilas üçün durub müntəzir.

Əsrin faciəsi, türkün matəmi
Kömək gəlməlidir, bu bir qaydadır.
Can-başla bölüşür dünya bu qəmi,
Qitələr, ölkələr, hay-haraydadır.

* – Ekiblər - xilasedicilər

Başına nə gəldi gör birdən-birə,
Sınağa çəkilir tabı millətin.
Təbiət yazdığı bu qanlı şeirə
Tanrı rəy verərmimi?! – Çətin, çox çətin...

“Türkiyə tək ürək” ağlar nidası
“Türkəm” deyənləri bir sapa düzür.
Məlhəmdə dözümlün, səbrin sədasi
Birgə qarşılanır bu ağır hüsr.

Bu sabah gözünü açmadı xeyrə,
Türkiyəm, çəkdiyin sonsuz qəm mənim.
Dəprəmin yazdığı bu qanlı şeirə
“Başın sağ olsun!”du əlavəm mənim.

GÖZƏLLİYƏ BAXANDA

Gözəlliyə baxanda yorğun gözüm dincəlir,
Ürəyimə güc, qüvvət, dizimə təpər gəlir.
Qalxır ərşi-əlaya, ruhum göyə yüksəlir,
Bu vurğunluq tanrıya can atmağımdı mənim.

Mənzilə çatdırmadı yollarımın kəcliyi,
Vədəsiz yola saldım rahatlığı, dincliyi,
Bu gün anmaq sevgidən yanıq qalan gəncliyi,
Ürəyimi yer-yerdən qanatmağımdı mənim.

İndi peşman, pəjmürdə öz qəlbini dinləmək,
Bu sozalan yaddaşı təzələmək, çinləmək.
Odu sönməyən illəri təzədən yelpikləmək,
Uyumuş duyğuları oyatmağımdı mənim.

Gözümün vərdisidi bulaqtək duru axmaq,
Qəlbi içdən közləmək, ruhu yandırır yaxmaq.
Yaşımın bu çağında gözəl qız sənə baxmaq,
Yanar lələ üstünə qar atmağımdı mənim.

Sürəklərdə teylənib ovdan aralı qalan,
Ocağı öləziyə, gülü saralı qalan.
Nə yarada bilər ki, yarıdan yaralı qalan,
Bu andığım ağrılar yaratmağımdı mənim.

SEVGİ

Nədən korluq çəkir bu dünya, nədən?!
Onun dərdi sevgi, ələmi sevgi.
Səndən bir pay umur hər gəlib gedən,
Biz sənsiz heç nəyik, ələmi, sevgi?!

İstər əlli yaşa, istər yüz yaşa,
Sonda insan dönür torpağa, daşa.
Dünya tamaşadır, əsil tamaşa,
Onun möcüzəli ələmi sevgi.

Bir devdi, şüşədə çırpınır canı,
Axır neçə yerdən, görünmür qanı.
Buğdaydı, cənnətdən qovdu Həvvanı,
Göydən yerə çırpdı Adəmi sevgi.

Gözümə milləri qara, ağ çəkir,
Solmuş bostanıma yaşıl tağ çəkir.
Yaşın bu çağında mənə dağ çəkir,
Təzədən yandırır dədəmi sevgi.

Bir ovdu, ovlayır özü ovçunu,
Məni nə yaşadır?! – onun ovsunu.
Bitib-tükənməyir, illər uzunu
Qeybdən doldurur bədəmi sevgi.

Aralığa düşən bu Çin səddimi?!
Bu yolda bilmədim mən heç həddimi.
Qocalıq əysə də çinar qəddimi,
Yonur, qəddələyir qələmi sevgi.

Musa görüşünə durub müntəzir,
Qəlbində daşlaşan həsrəti əzir.
Gözünün üstündə hələ də gəzir
O qızın mübarək qədəmi, sevgi!

VAXTIDIR

Yanılmayıb qismətini göndərən,
Geciksə də o yolları köndələn....
Gözlərinin gözəllikdən köz dərən,
Ürəyinin çıraqlanan vaxtıdır.

Harda qaldı “qaçdı-qovdu” bicliyin?
Zövqü yoxdu rahatlığın, dincliyin.
Bir quş kimi əldən uçan gəncliyin
Ağrı ilə soraqlanan vaxtıdır.

Qabağını ha kəssən də sən şərin,
Ürəyində şırım açdı çox dərin.
Xəyal-xəyal ötüb keçən illərin
Kitab-kitab varaqlanan vaxtıdır.

Sevgin idi səni uca saxlayan,
O sevgiyə olmadı gün ağlayan...
Nə könlünün çaylar kimi çağlayan
Nə telinin daraqlanan vaxtıdır.

İnnən belə günlərini say, Musa,
Sirlərini şeirə çevir, yay, Musa.
İndi sənnən gözəllər yox, ay Musa,
Mələklərin maraqlanan vaxtıdır.

ƏLİM ÜZÜMDƏ QALDI

Bitdi bir sual-sorğu
Töhmətləndi düz, doğru.
Təmizə çıxdı oğru
Əlim üzümdə qaldı.

Söz açdım bir kalandan
Bir misli yox talandan.
Danışdığı yalandan
Əlim üzümdə qaldı.

Dünyamız qat-qarışıq,
Bətnində sönür işıq.
Biz niyə yaranmışıq
Əlim üzümdə qaldı?!

Dünyadan cavab aldım,
Əlli il də qocaldım.
Çaşdım, dondum, sustaldım
Əlim üzümdə qaldı.

Çarpışan şeiri gördüm
Yoxdu bir xeyri, gördüm.
“Nə gördüm əyri gördüm”*
Əlim üzümdə qaldı.

TANIŞLIQ

Bir-birinə yabançı, yad
İki əsrin adamıyam.
Həlli müşkül, cavabı yox,
Çətin kəsrin adamıyam.

Arzularım kök altında,
Ömrüm boyu əsir qaldı.
Ha topladım, vurdum, çıxdım,
Böldüm, yenə kəsir qaldı.

XX-dən XXI-ə
İlan kimi sürünmüşəm.
Yaşamaqdan söhbət getmir
Mən sadəcə görünmüşəm.

AY MUSA

İmzan üçün çox basqı var, çox hədə,
Görünmürsən o güzgüdə, lövhədə.
Boğulsan da sən o lilli lehmədə,
Keçmə namərd körpüsündən, ay Musa.

* – Bu misra M.P.Vaqifin “Görmədim” müxəmməsindəndir.

Üz tutduğun səmt tutqundu, yol qara,
Tuş olmusan bir ac şahin-şonqara.
Belə getsə dönəcəksən yonqara,
Ehtiyacın törpüsündən, ay Musa.

Dəryan daşır, varmı elə duyanın,
O dəryadan sənə damcı qıyanın.
Bu yaşda da baş açmadın dünyanın
Gizlinindən, örtüsündən Ay Musa.

DÖRDLÜKLƏR

Yuxutək yaşadım bu məhəbbəti,
Vüsal həsrətiylə axır qocaldım.
Sevgindən umduğum zövqü, ləzzəti
Adına yazdığım şeirdən aldım.

Bir ömür çay kimi coşdum, çağladım,
Düşdüm sorağına qədirbilənin.
Dilim “yar” deməkdən yara bağladı,
Yerdə tayı yoxmuş göydən gələnin!

Dərdi yuvasında təkləmək olar,
Tanrıdan xoş günlər bəkləmək olar.
İnsanlar ac nəfsə qul olmasalar,
Dünyanı sevgiyə kökləmək olar!

Ağrıyla, həsrətlə anır keçmişi,
Xəyalı pəjmürdə, ürəyi darda...
Bir vaxt kabinetdə pul sayan kişi,
İndi addımını sayır bulvarda.

GƏL SİRRİNİ MƏNƏ AÇ

Ölərəm, sənin də sirrin açılar...

M. İsmayıl

Ölüm, lap yaxındasan,
Qulağımın dibində.
Səni qaytarmaq üçün
Heç nə yoxdu cibimdə.

Doğulandan mənimlə
Yol gəlirsən yanaşı.
Bir ömür gözləmişəm
Səninlə son savaşı.

Dərmanlar löyün-löyün,
Xəstəliklər qatbaqat.
Harayma özün yet,
İmdadıma özün çat.

Qoy bu maraqsız ömrün
Sonuna tez çıxım mən.
Səni ilk sevgim kimi
Ürəyimə sıxım mən.

Tanrıya can borcum var,
Gəl al, canım dincəlsin.
Paxıl, xain “dost”ların
Gözünə yuxu gəlsin.

Sən qorxulu bir sirsən,
Sehirli bir müəmma.
Sirrinə yetmək üçün
Can itkisi var amma.

Saysız arzularıma
Qələm çəkdi ehtiyac.
Son arzum sənsən, ölüm
Gəl sirrini mənə aç!

OLSUN

Dünyanın qeylü-qalına,
Tərsinə ötən valına.
Gülüm, bu xəstə halına
Sağlam ruhum fəda olsun.

Səni içdən öyənün var,
Sənəsinə döyənün var.
“Qadan alım” deyənün var,
Çətin ki bir qada olsun.

Dərd yaddısa xilqətinə,
Zaval yoxdu sən mətinə.
Həkimlərin şəfqətinə
Tanrıdan xoş səda olsun!

Vallah, tanrım qıymaz hələ,
Belə vaxtsız əcəl gələ.
Saf ürəkli sən gözələ,
Qoy bu inam əta olsun...

Ağrılar itər anında,
Şəfa duyarsan canında.
Yoxdusa Musa yanında,
İstəmir bir xəta olsun!

BU ADAM

Məcnun səhrasında, Sənan dağında
Çox tufanlar dəf eləyib bu adam.
Həyatının ən önəmli çağında
Yalnız yapıb, səhv eləyib bu adam.

Alışdıqca günahının qorunda,
Çabalayıb vicdanının torunda.
Bu minvalla çətin yatar gorunda
Sağ canını məhv eləyib bu adam.

Yelpikləyib kömürünü, közünü,
Közərəndə deyə bilib sözünü.
Gah düşməntək dara çəkib özünü,
Gah dost kimi əfv eləyib bu adam.

İllər ötdü, ömür keçdi yuxuda,
Canındadır bu yuxunun xofu da.
Qəlbindəki əsintidə, qorxuda,
Cəsarəti dəfn eləyib bu adam.

Ürəyindən baş qaldırar bu sancı,
O, sən olmaz, ay şüarçı, azançı.
Bu dünyadan dərd-qəm olub qazancı,
Göz yaşından nəf eləyib bu adam.

YAZMALIYAM

İlham – ay bəxtimin tacı,
Çox düşünmə acı-acı.
Bu yaramaz ehtiyacı
Sıxıb küncə, yazmalıyam.

Mənimdir o batan gəmi,
Qurumaz gözümün nəmi.
Göynədib dünya-aləmi,
Kövrək, incə yazmalıyam.

Tufan güclü, dərya sayıq,
Bir avarsız qayıqdayıq.
Bir az sağlam, bir az ayıq
Düşününcə yazmalıyam.

Nə sonsuzmuş bu qayğılar,
Yox olsa, dünya dağılar.
Qəlbimdəki bu duyğular
Tükəninəcə yazmalıyam.

Var olmasın bu varlıqlar,
Boğdu bizi qaranlıqlar.

Gözümüzdən toranlıqlar
Söküləncə yazmalıyam.

Qoruyuram hələ canı,
Gözləyirəm o tufanı.
Torpağımda düşməni qanı
Töküləncə yazmalıyam.

Boş ötüşdü qərinələr,
Nələr çəkdik, Allah, nələr...
Yer üzündən şər qüvvələr
Çəkiləncə yazmalıyam.

OLDU

Gənc idi, qəlbində qırıldı bir sim,
Bir ömür izlədi onu bu tilsim.
O ülvə istəyi, ilahi eşqi,
Dilində göynəyən bir ağı oldu.

Gör nələr eylədi sadəlik ona,
Ovda yön vermədi o əlik ona.
Təşnəsi olduğu gözəllik ona
Açıqdan-aşığa gözdağı oldu.

Bir dəfə səhv edib günaha vardı,
Düzəlmir o səhvi, yol gəlir ardı...
Ürək eləmədi açıb-ağarda
Çəkdiyi ağrılar çox ağır oldu.

Şair çağrılsa da hər yerdə adı,
Neçə sorğusuna cavab almadı.
Onu bu yollarda saya salmadı;
Tale ögey çıxdı, bəxt yağı oldu.

Kükrəyib sel kimi daşan anında,
Gizli bir əsinti duydu canında.
Üsyanlar boğuldu həyəcanında
Ruhu bədəninə dustağı oldu.

Onu zaman-zaman sıxsə da həyat,
Heç zaman yazmadı ürəksiz, boyat.
Musa poeziyanın kövrək, narahat
Sadədil, mehriban uşağı oldu.

ŞAİRİ

Ay adamlar, bir dinləyin
Yetmiş yetən şairi.
Kaman kimi inildəyib
Qumru tək ötən şairi.

Dərbənd desin, Göyçə desin,
Göynəyini göycə desin.
Sözü doğru, gerçək desin,
Yurd oğlu, Vətən şairi.

Gün əyilir, yetir qürub,
Şükür ayaq üstə durub.
Könüllərdə yuva qurub,
Gözlərdən itən şairi.

Tükənməz ağrı-acıyla,
Və bütövlük amacıyla.
Öz köküylə, köməciylə
Torpaqda bitən şairi.

Səsi qalan, şuru qalan,
Üzündə gün nuru qalan.
Ömrü boyu duru qalan
Haqqa saf yetən şairi.

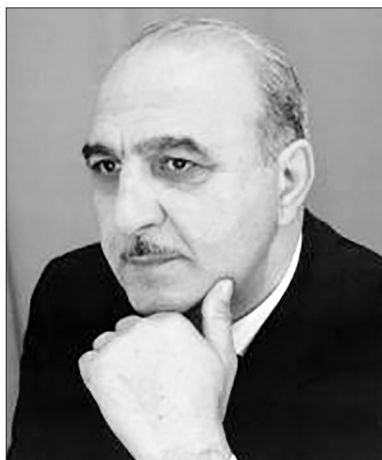
Yetər ki, döydüm gözümlü,
İçimdə boğdum sözümlü.
Bir az da öyüm özümü,
Ötüm bir çətən şairi...

◆ P u b l i s i s t i k a

Mustafa ÇƏMƏNLİ

CƏNUB HƏSRƏTİ

*“Haqq verilməz, alınar! Budur türk
inqilabının təsdiq etdiyi əski həqiqət!”*

Məhəmməd Əmin Rəsulzadə

*“Yalnız topların ağzından çıxan səslər
həqiqətdir!”*

Seyid Cəfər Pişəvəri

*Mən azadlıq cəbhəsində bir fədai əsgərim,
Bir azadlıq istəyirəm, bir də azad bir vətən.
Düşmənlərin gülləsiylə qana batam gərək mən,
Vətən üstə pərələnsin bədənimdə pirəhən.*

Səhənd (Bulud Qaraçorlu)

Son aylar İran İslam Respublikasında baş verən hadisələr, cənublu soydaşlarımızın azadlıq şüarları qəlbimdə əks-səda verir. Mənim cənub həsrətim az qala yaşıma qədərdir. Altı-yeddi yaşımda olarkən ailəmizdə İrandan 1946-cı ildə kəndimizə gəlmiş demokratlardan danışdılar. Onlardan biri də Xəlil dayı idi. “21 Azər” fədaisi Xəlil dayı babamın “mama” deyər müraciət etdiyim bacısı ilə evlənib, Ağdamda, daha doğrusu, şəhərlə qovuşmuş Seyidli kəndində məskunlaşmışdılar. Babam ayda bir-iki dəfə bir cüt kəhər atı dördtəkərli furqona qoşub Ağdama – bacısıgilə baş çəkməyə gedər və mən də həmişə özü ilə aparardı. Xəlil dayı qarayanız, ucaboy, şirin ləhcəli bir kişiydi. Ağdamda xalçaçılığın inkişafında müstəsna xidməti olmuşdu. 1945-ci ildə Cənubi Azərbaycanda Milli hökumətin qurulması uğrunda döyüşən minlərlə fədai kimi o da bu dünyadan vətən həsrətilə köçdü.

İkinci Dünya müharibəsi zamanı Sovet qoşunlarının bir qisminin İran ərazisində yerləşdirilməsi şovinist fars rejimi altında əzilən cənublu soydaşlarımızı hərəkətə gətirmişdi. Sovet ordusu sıralarında müxtəlif zabit rütbələri ilə Cənubi Azərbaycanda bu ordunun orqanı kimi 1941-42-də, sonra isə 1944-46-cı illərdə nəşrə başlayan "Vətən yolunda" qəzetində çalışan Mirzə İbrahimov, Ənvər Məmmədخانlı, Cəfər Xəndan, Qılman İlkin (Musayev), Əvəz Sadıq, Seyfəddin Dağlı (Abbasov), jurnalistlərdən Rza Quliyev, Qulam Məmmədli, İsrafil Nəzərov bədii-publisistik yazıları ilə soydaşlarımızın oyanışına təkan verirdilər. Qəzet cənublu şairlərin tribunasına çevrilmişdi. Daha sonra Azərbaycan Demokrat firqəsinin orqanı olan "Azərbaycan" qəzeti fəaliyyətə başladı. O günlərin şahidi mərhum Əli Tudə xatirələrində yazırdı: "Hər yeni şeirimi qəzetdə gördükdə sanırdım ki, düşmənlərin sinəsinə yeni bir atəş açmışam. Şanlı firqəmizin sədri, Milli hökumətimizin başçısı, söz ustalarımızın ağsaqqalı S.C.Pişəvəri "Azərbaycan" qəzetinə böyük qayğı göstərirdi. O təkcə qəzetə dərin məzmunlu, yüksək ideyalı, geniş əhatəli yazılar verməklə kifayətlənmirdi, həm də hər nömrəni ilk sətirdən son sətərə qədər diqqətlə oxuyub öz faydalı məsləhətlərini verirdi. O, bədii parçalarla daha çox maraqlanırdı. İşinin həddən artıq çox olmasına baxmayaraq, qələm sahibləri ilə görüşüb fikir mübadiləsi etməyə imkan tapırdı".

Cənubi Azərbaycana göndərilmiş yazıçı və jurnalistlərimiz zamanı fəvta verməmiş, hər dəqiqəni fürsət bilmişlər. 1944-cü ildə yazıçı dostu Qılman İlkinlə Cənubi Azərbaycana göndərilən jurnalist, teatrşünas, salnaməçi Qulam Məmmədli xatirələrində dostu Qılmanla Qəzvində, Rəştdə, Mazandaranda, Nişapurda, Məşhəddə olduğunu bildirir; bir gün Mazandarana gedərkən yol kənarında dayanmış adamlardan gedəcəkləri yerin ünvanını soruşurlar. **Qulam Məmmədli** "Ömür dəftərindən səhifələr" adlı xatirələr kitabında o günləri belə yad edir:

"Onlar yol göstərib, maşınımızda olan "Vətən yolunda" qəzetindən onlara verməyi farsca xahiş etdilər. Mən onlara:

- Siz o qəzeti oxuya bilməzsiniz! - dedim.
- Nə üçün?
- Ona görə ki, o qəzet azərbaycandır.
- Elə biz də azərbaycanlıyıq da! - deyə onlardan biri cavab verdi.

Biz buna təəccüb etdik. Əhalisinin çoxu fars olan bu yerlərdə (Mazandaranda - M.Ç.) azərbaycanlı olması maraqlıdır. Bunun səbəbini soruşduq, kişi belə cavab verdi:

- Bizim babalarımız qarabağlı olublar. Fətəli şah zamanında onları öz yerlərindən buraya məcburi surətdə köçürüblər.

Aydın oldu ki, 1826-28-ci illərdə İran ilə Rusiya arasında gedən müharibə zamanı bunları vətəndən ayırır bu yerlərə gətirmişlər. Hadisədən az qala yüz iyirmi il keçmişdi. Xalq öz dilini, ana dilini unutmamışdı. Bu dili unutturmaq üçün nələr etmədilər, nə tədbirlər görmədilər, təhqirlərə əl atmadılar? Hamısı da nəticəsiz qaldı! Yüz il keçir. Mazandaranda yaşayan kəndli: "Biz Qarabağdanıq, azərbaycanlıyıq!" – deyir.

"Yolçu yolda gərək!" – deyiblər. Qarabağlılarla vidalaşır, ayrıldıq".

Qulam müəllim əslən Təbrizdəndi. 25 mart 1897-ci ildə orada anadan olmuşdu. Hələ 6 aylıq ikən anası ərindən boşanaraq onu da götürərək Aşqabada köçmüş, "Çirişçi Məmməd" adlı bir cənublu ilə ailə qurmuşdu.

Qulam gözünü açanda atalığını görmüş, onun adını özünə soyad götürmüşdür. Yeniyetmə ikən işləməyə məcbur olmuş Qulam Məmmədli 1923-cü ildə Bakıya gəlir və bir təsadüf nəticəsində "Molla Nəsrəddin" jurnalının redaktoru Mirzə Cəlillə görüşür. Məhz bu görüş onu mətbuat aləminə gətirib çıxarır. O, fədakar, yorulmaz tədqiqatçı, salnaməçi idi. Mən onunla ötən əsrin səksəninci illərində "Yazıçı" nəşriyyatında tanış olmuşdum. Onun vaxtilə Aşqabad Azərbaycan Teatrında həvəskar aktyor kimi çalışdığını biləndə təklif etdim ki, radioda Aşqabad Azərbaycan Teatrı ilə bağlı veriliş hazırlayım, o da öz xatirəsini danışsın. Fikrimlə razılaşdı. Mən onun canlı danışığının lentin "yaddaşına" köçməsinə istəyirdim. Bu niyyətlə respublika radiosunun incəsənət şöbəsinin böyük redaktoru İntiqam Mehdizadə ilə danışdım. İntiqam müəllim fikrimi bəyəndi, verilişin mətnini və proqram üçün annotasiyanı redaksiyaya təqdim etməyimi tapşırırdı.

Nəhayət, verilişin efirə gedəcəyi vaxt dəqiqləşdi və mən Qulam Məmmədli ilə radioya getdim. Verilişə yarım saat vaxt ayrılmışdı. Qulam müəllimin təkcə elə öz xatirəsi yarım saata ancaq sığardı. İntiqam Mehdizadə sənətə və sənətkara qiymət verən yaradıcı insan idi. Mən fürsət tapıb ona dedim ki, Qulam müəllim danışarkən ona vaxt məhdudiyyəti qoymayın, ürəyi istədiyi qədər danışsın, gələcək nəsillər üçün fondada saxlayın.

İntiqam müəllim razılığını bildirdi və mən Qulam müəllimlə mikrofon arxasına keçdim. Mən qabaqcadan Qulam müəllimin söylədiklərini makinada yazdırmışdım. Mətni onun qarşısına qoydum ki, oxusun. O:

– Mən şifahi danışacağam, mətni oxusam, karıxaram, deyib, gözləri yarıyumulu halda yarım saata qədər karıxıb eləmədən Aşqabad Azərbaycan Teatrı ilə bağlı xatirələrini danışdı. Bu veriliş 8 iyul 1980-ci ildə saat 21:40-da respublika radiosunda səsləndi. Veriliş də, Qulam müəllimin çıxışı da bütövlükdə radionun Qızıl fondunda saxlanıldı. Elə həmin ildə "Elm və həyat" jurnalının 7-ci sayında "Aşqabad Azərbaycan Teatrı" adlı məqaləm çap edildi. Bu məqaləni mən opera müğənnisi, Azərbaycan və Türkmənistan respublikalarının Əməkdar artist Xanlar Haqverdiyevin arxiv sənədləri və onunla şəxsi söhbətlərimə əsaslanaraq yazmışdım.

Bir gün nahar fasiləsindən qayıdarkən dedilər ki, Qulam Məmmədli səni otaqda gözləyir. Doğrusu, şöbəyə bir qədər nigarançılıqla girdim. Görüşüb hal-əhval tutduq. Məlum oldu ki, Qulam müəllim jurnalda adını çəkdiyim mə-

qaləni oxuyub, məni təbrik etmək və fikir bölüşdürmək üçün nəşriyyata gəlib. O, Aşqabad Azərbaycan Teatrının bağlanaraq onun bazası əsasında Türkmənistan Dövlət Opera və Balet Teatrının yarandığını məqaləmdən öyrəndiyini söylədi.

Qulam Məmmədli “Yazıçı” nəşriyyatının ən fəal müəlliflərindən idi. O, elə vacib məsələlərdən, elə tarixi şəxsiyyətlərdən yazırdı ki, nəşriyyatın rəhbərliyi onu get-gələ salmırdı. Onun “Azərbaycan teatrının salnaməsi” (2-ci hissə), “Cavid ömrü boyu”, “Üzeyir Hacıbəyov – həyat və yaradıcılığının salnaməsi”, “Nəriman Nərimanov” kitabları mənim redaktoru, daha sonra müdiri olduğum klassik ədəbiyyat və folklor redaksiyasında nəşrə hazırlanırdı. Bir dəfə ondan bu qədər zəhmət, səriştə tələb edən salnamələri fasilə vermədən necə yazıb başa gətirməsinin “sirrini” soruşdum. O, nəşri vacib olan bu kitabların üzərində eyni vaxtda işlədiyini söylədi. Günə arxivlərdə, kitabxanalarda keçən Qulam Məmmədli millətimizin bəxtinə yazılmış əlifba müxtəlifliyinin – ərəb, latın, kiril qrafikalarında çap olunmuş dövrü mətbuat səhifələrindən gərgin araşdırmalar nəticəsində çoxsaylı salnamələr ortaya qoymuşdu. Mirzə Cəlildən, Hüseyn Caviddən, Üzeyir Hacıbəylidən, Nəriman Nərimanovdan, Hüseyn Ərəblinskidən, Cahangir Zeynalovdan, Abbas Mirzə Şərifzadədən bəhs edən bu salnamələrin hər biri millətə örnək olası şərəfli ömürnamələrdir.

İkinci Dünya müharibəsində İranda çıxan “Vətən yolunda” qəzetində ədəbi işçi kimi çalışmış Qulam Məmmədli Cənubi Azərbaycanı qarış-qarış gəzmışdi. Onun cəfəkeşliyinin şahidi olan xalq yazıçısı Qılman İlkin müsahibələrinin birində deyirdi: “İranda olduğu müddətdə Qulamın baş çəkmədiyi bir kitabxana və ya kitab mağazası qalmamışdı. Həmişə axtarışda idi. Nəticəsi də pis olmadı. Möcüzə və Heyran xanım kimi şairləri xalqımıza ilk dəfə o tanıtdı. Əsərlərini ilk dəfə o çap etdirdi. Qulam Cənubi Azərbaycanın, demək olar ki, bu başından vurub, o başından çıxmışdı” (“Həyatım ağrıyır” toplusu, Bakı, “Təhsil”, 2013, səh.176).

Daim elmi axtarışlarını davam etdirən, yorulmaz tədqiqatçı, salnaməçi Qulam Məmmədli 1994-cü il noyabrın 18-də Bakıda vəfat etmişdir.

Min təəssüf ki, 1945-ci ildə Cənubi Azərbaycanda yaradılmış Milli hökumətin ömrü çox uzun çəkmədi. O illərin şahidi, 22 yaşında Təbriz filarmoniyasının direktoru olmuş şair Əli Tudə illər sonra yazıb çap etdirdiyi "Öz gözlərimlə" kitabında yazırdı: "... bu axşam, yəni Azər ayının 21-ci axşamı (dekabr ayının 12-ci axşamı) bayram axşamı olacaqdı. Bu axşam azadlıq da bir yaşa dolacaqdı. Bu azadlığın şirin bəhrələrini dadan insanlar bu axşam öz evlərində açacaqları Vətən nemətləri ilə dolu halal süfrə başında kövrək qədəmli səadət bayramının bir yaşını minnətdarlıqla, təntənəylə, ləyaqətlə qeyd edəcəkdilər".

Unudulmaz Qulam Məmmədli isə o günü belə xatırladır:

"İkinci Dünya müharibəsi Sovet ordularının tarixi qələbəsi, faşist Almaniyasının danışıqsız təslimi və məğlubiyyəti ilə qurtardı. İrandakı Sovet silahlı qüvvələri geri çağırıldı. Təbriz, Qəzvin, Rəşt, Məşhəd, Maku küçələrindən keçib, şimala gedən qızıl əsgərləri gül-çiçəklə yola salan iranlılar onların arxasınca su atır, "Xoş getdiniz!" deyirdilər.

Növbə bizə çatdı. 1946-cı il mayın 1-də "Vətən yolunda" redaksiyası bütün kollektivlə vaqonlara minib, Culfaya gedən qatarla yola düşdülər. Mən Qılman Musayevlə (İlkin – M.Ç.) son vaqonun platformasında durmuşdum, getdikcə bizdən uzaqlaşan, Səhəndin ətəklərindəki Təbriz dumanları altında gözdən itirdi. Görünməz olurdu. Biz fasilələrlə beş ilə yaxın bir müddət bu şəhərdə olmuşduq".

İyirminci ildə Təbrizdə milli demokratik hərəkata rəhbərlik etmiş Şeyx Məhəmməd Xiyabani üzünü şəhid fədailərin anasına tutaraq demişdi:

"Ey hələ də qəhrəman oğullarının qarasını əyinlərindən çıxarmamış ana və bacılarımız! Yas və matəmi üzərinizdən götürün, şəhidlərimizin balalarını şadlıq və başı ucalıq hissi ilə böyüdüb tərbiyələndirin. Onlara mərdlik tərbiyəsi verin; qoy bu balalar da şərəfət meydanında can və başlarından keçsinlər".

Cənublu soydaşlarımız 1945-ci ildə də şərəf və ləyaqətlə vuruşmuşdular. Neçə-neçə fədai azadlıq uğrunda canından keçmişdi. Lakin Amerikası və İngiltərə hökumətinin əli ilə Milli hökumət süqut etdi. Ancaq azadlıq eşqilə yaşayan xalqın iradəsini sona qədər qıra bilmədilər.

Təəssüf ki, cənublu soydaşlarımıza milli bayramlarını keçirmək qismət olmamışdı. Sovet qoşunları İran ərazisini tərk edən kimi fars hökuməti Təbrizə və başqa şəhərlərə qoşun yeridərək minlərlə soydaşımızı qətlə yetirdi, həbs edib zindanlara atdı, sürgün etdi. Fərsət tapan minlərlə cənublu qardaşımız isə doğma elindən Quzey Azərbaycana pənah gətirdi. Fərsət tapmayan, yaxud doğma yurdunu tərk etmək istəməyən şairlərdən Əli Fitrət, Cəfər Kaşifi, Məhəmmədbağır Niknam zindanlara atılaraq məhv edildilər. Şair Mir Mehdi Etimadi isə iki il dustaq həyatı yaşadı.

Bu gün cəsarətlə deyə bilərik ki, Cənubi Azərbaycanın azadlığı uğrunda gənc yaşlarında fədakarlıq göstərmiş Aşıq Hüseyn Cavan, Əli Tudə, Balas Azəroğlu, Mədinə Gülgün, Hökumə Billuri, Həmid Məmmədşad, Əbülfəzl Hüseyni, İsmayıl Şəms, Həməzə Fəthi Xoşginabi, Söhrab Tahir, Hüseyn Dəlili, Firuz Sadıqzadə və başqaları Şimali Azərbaycana mühacirət etdikdən sonra burada müxtəlif vəzifələrdə çalışmış, ədəbiyyat və mədəniyyət sahəsində böyük xidmətlər göstərmişlər. Ədəbiyyatşünas, nasir kimi tanıdığımız Firuz Sadıqzadə mənə Azərbaycan ədəbiyyatı tarixindən dər deyib. O, səliqə-sahmanı sevən yaraşıqlı bir kişi idi. Qətran Təbrizinin həyat və yaradıcılığından xüsusi vurğunluqla danışardı.

Cənublu şairlərdən yaxından tanıdığım, yol yoldaşı olduğum şəxslərdən biri də Xalq şairi Söhrab Tahir idi. Söhrab Tahir əslən Cənubi Azərbaycanın Astara şəhərindən idi. Lakin tale elə gətirmişdi ki, uzun ömrünü Quzey Azərbaycanında keçirmişdi. Onun:

***İkiyə bölünməkdən elə qorxmuşam,
Çöpü də ikiyə bölmərəm daha.***

misraları dillər əzbəri idi. Yadımdadır, 1971-ci ildə Söhrab Tahirin anası Nəsimə xanımın 26 il sonra İrandan Bakıya oğlunun görüşünə gəlməsi o zaman paytaxtda böyük əks-səda doğurmuşdu.

Qismət elə gətirdi ki, 1993-cü ilin yanvar ayında Söhrab Tahir, şair Ağcacavad Əlizadə və Azərbaycan televiziyasının bir qrup əməkdaşları ilə Qubadlıda, Zəngilanda, Cəbrayılada səfərdə olduq. Biz özünümüdafiə batalyonlarının əsgərləri qarşısında çıxışlar edirdik. Bizim bu səfərimiz bir həftə çəkdi.

Ürəyi daima vətən həsrəti ilə döyünən Mədinə Gülgünün:

***Harda bir ana görsən saçları dümağ gümüşü,
Həsrətə çevrilmişdir gözlərinin gülüşü.
Soruşma adını, soruşma ünvanını sən,
Bil ki, mənim anamdır, tanı o qadını sən.***

kimi şeirləri onun səsi ilə yaddaşıma köçübdir.

Adlarını hörmətlə yad etdiyim bu şəxslərin bəziləri ilə "Yazıçı" nəşriyyatında işlədiyim illərdə (1978-1992) yaxından tanış olmuşdum. Bu nəşriyyat bədii ədəbiyyat çap etdiyindən, o dövrün şair və yazıçıları, alimləri əsərlərinin çapı üçün bura müraciət edərdilər. Adını çox eşitdiyim Aşıq Hüseyn Cavanla da orada tanış olmuşdum. O, Cənubi Azərbaycanın Kərmədüz mahalının Ut kəndində dünyaya göz açmışdı (1916). Atasını erkən yaşlarında itirən Hüseyn anası Zəhra xanımla Quzey Azərbaycana gəlsə də, onlara burada çox yaşamaq qismət olmur. 1938-ci ildə Stalinin əmri ilə İran vətəndaşları deportasiya edilir, o cümlədən Aşıq Hüseyn də.

1979-cu il idi. **Aşıq Hüseyn Cavanın** “Bahar kimi” adlı şeirlər kitabı çalışdığım Klasik ədəbiyyat və folklor şöbəsində çapa hazırlanırdı. Kitabına görə hərdən şöbəmizə gələrdi. O mənə 1945-46-cı illərdə Cənubi Azərbaycanda fədailərə qoşulmasından, bir əlində saz, bir əlində tufəng, səngərdən-səngərə atılmasından, hətta düşmənlə əlbəyaxa vuruşmasından söhbət edərdi. Görünür, “Sən də unutma” şeiri də o dövrün təsirilə yaranmışdı:

Şah! Mən unutmadım, sən də unutma

Sabunlu kəndiri, dar ağacını...

Əgər mən unutsam, tarix unutmaz

Sinəsi dağlanan ana, bacını.

Təsadüfi deyildir ki, Azərbaycan Demokrat firqəsi və Milli hökumət ona Xalq artisti fəxri adını vermiş, “21 Azər” medalı ilə təltif etmişdi.

Aşıq Hüseynin “Boylana-boylana” gəraylısını aşıqların avazında kim eşitməyib?!

***Azad bir qız girib bağa,
Gəzir boylana-boylana.
Xumar gözün sola-sağa
Süzür, boylana-boylana.***

***İçib eşqin bulağından,
Gəzir məcnun sorağından,
Tər qönçəni budağından
Üzür, boylana-boylana.***

1946-cı ildən sonra bir daha doğma Təbrizini görməyən Hüseyn Cavan 1985-ci ildə dünyasını dəyişdi. Ondan mənə yalnız üçtelli sazı ilə çəkirdiyi şəkli yadigar qaldı.

Söz ustalarının böyüklüyü ondadır ki, şeirləri, poemaları, roman və povestləri, hekayələri ilə xalqın yaddaşını korşalmağa qoymurlar. Məmməd Səid Ordubadinin “Dumanlı Təbriz”, Mirzə İbrahimovun “Gələcək gün”, Pənahi Makulunun “Səttarxan” romanları, Ənvər Məmmədخانlının “Karvan dayandı”, “Qızıl qönçələr”, “Baş Xiyabanda” adlı hekayələri, Süleyman Rüstəmin “Təbrizim” şeiri mənim və yaşıdlarımın yaddaşında silinməz izlər buraxmışdır. Bu unudulmaz şeirin yaranmasının şahidi olan Qulam Məmmədli yazır:

“Milli azadlıq hərəkatının ilk əlamətləri, çoxdan bəri Azərbaycanda ana dilini qadağan edən tədbirlərə qarşı yazılardan başlandı. Öz ana dilində danışmaq, yazmaq, oxumaq xalqın arzusu idi. Keçmişdə bu arzuya qarşı olan Tağızadələri indi Ağazadə kimiləri əvəz etmək istəyiridilər. “Şahin”in

(Ağzadə soyadlı manqurtlaşmış redaktorun çıxardığı qəzet – M.Ç.) bu barədə yazdığı məqalə hamını qəzəbləndirdiyi kimi, o vaxt Təbrizdə olan Süleyman Rüstəmin də ürəyinə toxundu. O, öz kökünə balta çalan Ağzadə kimi satqınlara cavab verərək yazmışdı:

***Mən sənin dilinə dəymirəm, cəllad,
Gəl sən də bu ana dilimə dəymə...
Mən ağa ağ dedim, qaraya qara,
Sən məni istədin çəkəsən dara.
Yenicə sağalır vurduğun yara,
Mənim bu yaralı könümə dəymə...***

Bu şeir sanki çoxdan bağlanmış dillərin açılması üçün hökm kimi səsləndi. Dillərə düşdü, hər yerdə söz-söhbət mövzusu oldu, şair təbrizlilərin ürək dostu, sirdaşı oldu”.

Xalq şairi Süleyman Rüstəm yalnız “Təbriz” şeiri ilə kifayətlənməmiş, Cənub həsrətiylə silsilə şeirlər, “Arazın o tayında” adlı dəyərli xatirələrini yazıb çap etdirmişdir. Cənub həsrəti Süleyman Rüstəmi ömrü boyu bir an da olsa tərk etməmişdi. Bu nisgilin bir səbəbi də şairin 1941-45-ci illərdə Cənubi Azərbaycanda gördüyü haqsızlıqlar, ədalətsizliklər idi. Süleyman Rüstəm xatirələrində yazır:

“Mən şairliklə yanaşı, bir fədaiyə dönmüşdüm. Ürəyim cənublu qardaşlarımızın çəkdikləri müsibətlərə, əzablara tamaşaçı kimi baxa bilmirdi. Təbriz ziyalıları, ətraf kəndlərin nümayəndələri yanıma gəlib danışırldılar. Mən də onların arzularını məndən rütbəcə böyük yoldaşlara çatdırırdım. Hər ailənin, hər adamın həyatı, güzəranı bir böyük kitaba sığmayan hadisələrlə doluydu”.

Bir daha Təbrizə gedə bilməyən Süleyman Rüstəm dünya şöhrətli Məhəmmədhüseyn Şəhriyara mənzum məktublar yazaraq təsəlli tapırdı. Təbii olaraq Məhəmmədhüseyn Şəhriyar da onun məktublarına şeirlə cavab verirdi. Şeirlə məktublaşanlardan biri də Xalq şairi Məmməd Rahim idi.

Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın “Heydərbabaya salam” poemasının Bakıda nəşr olunmasıyla Cənub həsrətimiz birə-on qat artmışdı. Şairin Təbriz şivəsində yazdığı bu poeması az vaxtda dillər əzbəri oldu. “Heydərbabaya salam”a çoxsaylı nəzirələr yazıldı. Çünki Şəhriyarın hər misrası ruhumuzla həmahəng səslənirdi:

***Heydərbaba, göylər bütün dumandı,
Günlərimiz bir-birindən yamandı.
Bir-birizdən ayrılmayın, amandı,
Yaxşılığı əlimizdən alıblar,
Yaxşı bizi yaman günə salıblar!***

***Bir uçaydım bu çırpınan yelinən,
Bağlaşıydım dağdan aşan selinən,
Ağlaşıydım uzaq düşən elinən,
Bir görəydim ayrılığı kim saldı?
Ölkəmizdə kim qırıldı, kim qaldı?***

Şəhriyarın doğma ana dilində yazdığı “Heydərbabaya salam” əsəri ilk dəfə 1954-cü ilin martında Təbrizdə nəşr olunub. Görkəmli şairin həyatı və poeması haqqında ilk məqaləni isə 1958-ci ildə “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində çap etdirən əslən təbrizli Həmid Məmməd zadə olub. 24 səhifədən ibarət “Heydərbabaya salam” kitabı 1964-cü ildə “Azərnəşr” tərəfindən şair Əhməd Cəmilin redaktorluğu ilə 15 min tirajla çapdan çıxmışdı. 1966-cı ildə Qulamhüseyn Beqdelinin tərtibi, redaktəsi, “Şəhriyarın poetikası” adlı ön sözü ilə Şəhriyarın “Seçilmiş əsərləri” işıq üzə gördü. Bundan sonra şairin əsərləri müxtəlif tərtibatda dəfələrlə nəşr olunmuşdur. Bəstəkar Bəxtiyar Kərimovun “Heydərbabaya salam” mahnısı Cənub həsrətilə yanib-yaxılan Rübabə Muradovanın ifasında dillər əzbəri idi:

***Heydərbaba, ildırımlar şaxanda,
Səllər, sular şaqqıldayıb axanda,
Qızlar ona səf bağlayıb baxanda,
Salam olsun şövkətüzə, elüzə,
Mənim də bir adım gəlsin dilüzə.***

M.Şəhriyarın 1981-ci ildə “Yazıçı” nəşriyyatında çıxan “Aman, ayrılıq” kitabı mənim üçün çox əzizdir. Çünki bu kitabın nəşrə hazırlıq prosesi gözlərim önündə olub. Nəfis tərtibatla 40 min tirajla çap edilən kitabın tərtibçisi (Q.Beqdeli ilə birlikdə) və “Xalqın sevimli şairi” adlı ön sözün müəllifi Həmid Məmməd zadəni ilk dəfə adıçəkilən nəşriyyatda görmüşdüm. Rəssam Fəxrəddin Əliyevin illüstrasiyaları ilə nəşr olunan həmin kitabın bir nüsxəsi bu gün də mənim stolüstü kitablarımdandır. Unudulmaz Şəhriyarın bu sətirləri hər an yaddaşımdadır:

***Bizi yandırır yaman ayrılıq,
Bu darıxdıran duman ayrılıq.
Gözə sovrulan saman ayrılıq,
Aman, ayrılıq, aman, ayrılıq!***

Yaradıcı cənublu soydaşlarımızın Azərbaycan ədəbiyyatına verdiyi töhfələrdən biri də farsdilli klassiklərimizin əsərlərini doğma ana dilimizdə səsləndirmələridir. Xaqani Şirvaninin seçilmiş əsərlərini, “Töhfətül-İraqeyn” poemasını, Sədi Şirazinin “Gülüstan”-ını, Nizami Gəncəvinin bəzi qəzəllərini, Abbasqulu ağa Bakıxanovun bircildlik əsərlərini əslən ərdebilli, şair, tərcüməçi, filologiya elmləri namizədi Məmmədəğa Sultanov dilimizə tərcümə etmişdir. 5 yanvar 1910-cu ildə Ərdəbildə anadan olmuş Məmmədəğa müəllim kiçik yaşlarından ailəvi Bakıya köçmüşdülər. O, məşhur ərüzşünas Əkrəm Cəfərlə dostluq edirdi. Bəzən onlar vədələşib bir yerdə “Yazıçı” nəşriyyatına, müdiri olduğum Klassik ədəbiyyat və folklor şöbəsinə də gələrdilər. Mən Məmmədəğa müəllimin tərcümə və tərtib etdiyi Abbasqulu ağa Bakıxanovun “Əsərləri”nin tək-mil-ləşdirilmiş nəşrinin nəşriyyat redaktoru idim. Məmmədəğa müəllim olduqca nəcib, mülayim təbiətli insan idi. Onu hər zaman rəhmətlə anıram.

Mənim cənublu müəlliflərimdən biri də Əbülfəzl Hüseyni idi. O, 1925-ci ildə Təbrizdə anadan olmuşdu. 1945-ci ildə Cənubi Azərbaycanda Milli

azadlıq hərəkatına qoşulmuşdu. Milli hökumət süqut etdikdən sonra Quzey Azərbaycana mühacirət etmiş Əbülfəzl Hüseyni Bakı Dövlət Universitetini bitirmiş, “Mirzə Ağa Təbrizinin həyat və yaradıcılığı” mövzusunda namizədlik dissertasiyasını müdafiə edərək filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almışdı. Şair, tərcüməçi, ədəbiyyatşünas Əbülfəzl Hüseyninin şeirləri onun “Məhəbbət alovları” kitabında topla halda çap edilmişdi. Hafiz Şirazinin “Seçilmiş əsərləri” Ə.Hüseyninin tərcüməsində kütləvi tirajla çap edilmişdi. Onun tərtib etdiyi Seyid Əbülqasim Nəbatinin “Seçilmiş əsərləri” 1985-ci ildə iyirmi min tirajla bizim redaksiyada çapa hazırlanmışdı.

Mən 1982-ci ildə Pənahəli xanın nəvəsi Ağabəyim ağa haqqında “Təbəssüm çiçəyi” adlı povest yazmışdım, lakin onun İran həyatını əks etdirən mənbələri əldə edə bilmədiyimdən əsərin çapına tələsmirdim. Ancaq o zaman axtarışlarımla bəhrəsi olaraq şəxsi arxivimdə bu nakam taleli şairənin həyatından anlar, poeziyasından nümunələr qalmışdır. Xoşbəxtlikdən zamanında nəyi harada axtarmağı, kimi kimdən soruşmağı bacarmışam. Axı hər bir işin öz xiridarı var. O zaman Ağabəyim ağa Ağabacı ilə bağlı üz tutduğum adamlardan biri də Əbülfəzl Aslan oğlu Hüseyni (Həsərət) idi.

Bir gün növbəti görüşümüzdə Ağabəyim ağa ilə bağlı niyyətimi Əbülfəzl müəllimə söylədim, ondan şairə ilə bağlı əlinə bir fakt keçərsə, mənə verməsini xahiş etdim. Bir müddətdən sonra Əbülfəzl Hüseyni şairə haqqında tarixi mənbələrdən götürdüyü bəzi məlumatları, şeir parçalarını farscadan tərcümə edərək mənə verdi. Əlbəttə, bu faktlar bədii əsər yazmaq üçün kifayət deyildi, ancaq dəyərliydi. Onun cənublu alimlərdən Ələkbər Müşir Səliminin “Zənani-süxənvər” (şairə qadınlar) əsərindən Ağabəyim ağa ilə bağlı etdiyi tərcümə şairənin həyatını öyrənmək baxımından maraqlıdır. Ələkbər Müşir yazır: “Bu şairə xanım İbrahim xan Cavanşirin qızı, Əbülfət xan Məluminin bacısıdır. Ağabacı xanım (Ağabəyim ağanın təxəllüsü – M.Ç.) şahın sarayında böyük cəlal ilə yaşayırdı. Xanım özü ilə Qarabağdan iki yüz nəfər adam aparmışdı. Onların hamısı iş bilən, qoçaq şəxsiyyətlər idi. O cümlədən Məlik bəy adlı biri xanımın xüsusi xadimi-vəziri idi. Məlik bəy Qarabağın möhtərəm şəxslərindən olmaqla çalışırdı ki, bir nəfər də olsun xanıma hörmətsizlik eləməsin. Ağabacı xanım İmamzadə Qasim yaxınlığında gözəl bir saray tikdirmişdi. Əsasən orada yaşayırdı. Elə bir əzəmət və böyüklüyünə baxmayaraq ömür boyu şaha yaxınlaşmadı. Aralarında toy gecəsi bir neçə kəlmə söhbət oldu. Sabahı gün xanım azərbaycanca belə bir şeir yazdı:

***Yarım gecə gəldi, gecə qaldı, gecə getdi,
Ömrüm necə gəldi, necə qaldı, necə getdi”.***

Ağabəyim ağanın poeziyasından bizə çox az nümunələr gəlib çatıb. Deyilənlərə görə, o, Qarabağı tərk edib İrana gedərkən farsca belə bir rübai söyləyib:

***Xorram onku be səri-kuy-e to cay-e darəd,
Ke səri-kuy-e to xoş abü həva-ye darəd.***

***Be səfər rəft deləm şod cərəsi naqeye o
Rəsm inəst ke hər naqə dəra-ye darəd.***

Mənim xahişimlə Əbülfəzl Hüseyni həmin rübaini azərbaycancaya belə çevirmişdi:

***Kim küçəndə məskən etdi xoş onun dövrənə,
Burda bir cənnət olar ömür boyu dövrənə ona.
Zəng asarlar rəsmidir fəryad üçün karvanlara,
Könlümü qoşdum gedərkən yarımın karvanına.***

Əbülfəzl müəllim şair olduğundan, həm də fars dilini kamil bildiyinə görə, rübaini özündən qabaq tərcümə edənlərdən daha dəqiq və poetik çevirmişdi. Bu fikri Əbülfəzl Hüseyninin şairənin farscadan çevirdiyi digər iki beyti haqqında da demək olar:

***Soxtəm əz atəşi-qəm, naseha, ta key ze mənə,
Mizəni bər atəşəm damən bero, xamuş baş.***

Tərcüməsi:

***Az nəsihət eylə naseh, yandırır eşq atəşi,
İnsaf eylə, yelləmə, bəsdir yanan odlarımı.***

***Tə həşr nəvisənd əgər minəşvənd tey,
Nə dəftəri-hüsn to, nə tumar fəraqəm.***

Tərcüməsi:

***Yazsalar ta həşrəcən əsla inanma qurtara
Hüsnünün tərifə ilə hicranın dastanları.***

Əbülfəzl Hüseyni Ağabəyim ağanın bir fəxriyyəsinə də (Əlyazmalar Fondu, rəf vərəq 97) tərcümə edərək mənə vermişdi. Buyurun, oxuyun:

***Əgər verəm yelə bu zülfi-ənbərasanı,
Çəkib tora salaram səhralarda ceyranı.***

***Bu qəmzə ilə əgər mən niqab açam üzdən,
Çağır təməşaya gəlsin tamam dünyanı.***

***Baxanda nərgizi-məstimlə mən xumar, məxmur,
Qan ağladar baxışım qibtədən Züleyxanı.***

***Neçə-neçə ölü can işvəm ilə canə gələr,
Görəndə mat eləyər möcizəm Məsihanı.***

***Əgər düşərsə güzərim mənim kəlisayə,
Gətirəm öz dinimə hüsnüm ilə tərsanı.***

***Qızıl quşam, mən o kəklik kimi də yol getsəm,
Önümdə heyran edər ehtişamım ənqanı.***

* * *

1988-ci ildə məlum hadisələr bizi qəflət yuxusundan ayıltmışdı. Baş verənlər adamı daha önəmli işlərlə məşğul olmağa təhrik edirdi. İstər-istəməz Qarabağın tarixi keçmişini öyrənməyə, Qarabağ xanlığının banisi Pənah Əli xan haqda düşünməyə, XVIII əsr hadisələri ilə çağdaş problemlər arasında paralellər aparmağa daxili bir ehtiyac duyurdum.

Pənah Əli xanın dövründə yaşamış, onunla dostluq etmiş, münaqişədə, müxalifətdə olmuş şimalı-cənublu xanlıqlar barədə də yazmaq istəyirdim. Buna görə çoxlu kitablar oxuyurdum. O dövrün materiallarını əldə edib araşdırırdım. Bəxtimdən, o zaman nəşriyyatımızın Şərq şöbəsində iki nəfər cənublu çalışırdı: Məmmədli Müciri və Əyyub Nəyimi. Hər ikisi 1946-da gələnlərdən idilər. Boş vaxtım olan kimi onların yanına tələsir, sorğu-suala tuturdum:

– Təbriz necə şəhərdi? Ən məşhur məhəllələri hansılardı? Şəhərin özündən, yaxud ətrafından hansı çay keçir? Şəhər dağlıq ərazidə yerləşir, yoxsa düzənlikdə?

Dünyagörmüş bu kişilər səbirlə mənə Təbrizi təsvir edirdilər. Artıq mən onların gözü ilə Eynal-Zeynal dağının ətəyində qərar tutmuş dumanlı Təbrizi görürdüm.

Məmmədli Müciri daha savadlı və məlumatlı idi. Mənə rusca İran tarixinə aid kitab da vermişdi. O, “21 Azər” hökumətinin vaxtında Cənubi Azərbaycanda yaradılmış Dövlət filarmoniyasında bəstəkar Cahangir Cahangirovun yaratdığı Dövlət xorunda oxumuşdu da. Qəbələdə ekskursiyada olanda məşədə, günəşin batabat çağında, qızılı şəfəqlərin dostların üzündə oynadığı bir vaxtda onunla qol-qola girib çox sevdiyim “Mürği-səhər” (azadlıq quşu) mahnısını oxuduğumuzu heç zaman unutmam:

***Gəldi baharın xoş səfəsi,
Aləmi tutdu ziyası.
Səhni-gülüstanda ucaldı
Bülbüli-şeydanın nəvası.
Balam hey, nəvası,
gülüm hey, nəvası.***

***Sən də çiçəkləndir həyatın baharını,
Gəl oxu bülbültək azadlıq şüarını,
Məhv elə hər yerdə sitəm ruzigarını.
Al səadət,
balam, al səadət.***

* * *

Çox gənc yaşlarımdan bədii kitablar tapıb oxumaqdan usanmazdım. O zamanlar ağımdan belə keçməzdi ki, bir gün Bakıya gəlib Azərbaycan Dövlət Universitetinin jurnalistika fakültəsində oxuyacam, 1978-ci ilin mart ayında fəaliyyətə başlayan “Yazıcı” nəşriyyatının ilk əməkdaşlarından biri olacağam. Və burada gənclik illərimdə kitablarını sevə-sevə oxuduğum bir çox şair və yazıçılarla tanışlığım başlayacaq.

O illər nəşriyyatda “Azərbaycan romanı” seriyasından əsərlər nəşr edirdik. Qeyd etdiyim kimi, nəsr şöbəsinə müdir təyin olunmuşdum. Növbəti ilin tematik planını tutanda yadıma cənublu soydaşımız Fəthi Xoşginabi düşdü. Moskvada yaşayırdı. “Azərbaycan yazıçıları”nın sorğu kitabından oxumuşdum ki, Fəthi Həmzə Əli oğlu 22 mart 1922-ci ildə Təbrizin 100 kilometrliyində yerləşən Xoşginab kəndində doğulub. “21 Azər” inqilabının fəal iştirakçılarından olmuş Fəthi 1946-cı ilin dekabrından ikinci vətəni – Quzey Azərbaycanda mühacir həyatı yaşamışdır.

1988-ci ilə qədər onunla heç vaxt görüşməmişdim. Öyrənmişdim ki, 1969-cu ildən Moskvada yaşayır, orada Elmlər Akademiyasının Şərqşünaslıq İnstitutunda çalışır.

Mən onun 1959-cu ildə “Uşaqgəncnəşr”də çap olunmuş “İki qardaş” və həmin ildə “Azərnəşr”də çıxmış “Ata” romanını gənc yaşlarımda oxumuşdum. Biz Fəthinin vaxtilə nəşr olunmuş “İki qardaş” və “Ata” romanlarını bir kitabda çap etməyi planlaşdırmışdıq.

Fəthi Xoşginabini həyatda bircə dəfə, “Yazıçı” nəşriyyatında gördüm; nəsrə hazırladığımız kitabına görə gəlmişdi. Ucaboy, yaraşqlı bir kişiydi. Yadımdadır, biz ondan kitabında çap etmək üçün bir şəkil istəmişdik, o da makinada yığdığı kiçik məktubla redaksiyaya iki şəkil göndərmişdi. Bu günə qədər şəxsi arxivimdə saxladığım həmin məktubda yazırdı:

“Əziz və hörmətli Mustafa müəllim!

Şaxtalı Moskvadan atəşin salamlar! İki şəkil göndərdim. Bir-birindən gözəl! “İyidin adını eşit, üzünü görmə!” Şəkillərə baxan kimi sizin başınıza gələn fikir bundan ibarət olacaqdır: Neyləmək, “Bərgə səbz əst töhfeye dərviş”.

Salamlarımı təkrar etməklə çəkdiyiniz zəhmətlər üçün sizə səmimiyyətlə təşəkkür eləyirəm.

*Hörmətlə: Həmzə
25.11.1988”.*

1989-cu ildə Fəthi Xoşginabinin vəfatı xəbərini aldıq. Təəssüf ki, ilk nəşrlərindən iyirmi doqquz il keçən “Ata. İki qardaş” kitabının təkrar nəşrini görmək ona qismət olmadı. Kitabına görə ona çatacaq qonorarı isə poçt vasitəsilə xanımına göndərdik.

Xatirəmin əvvəlində dediyim kimi, Pənahəli xandan bəhs edən “Xallı gürzə” tarixi romanımı yazanda Nadir şah Əfşarla da maraqlanırdım. Lakin Nadir şah haqqında ayrıca bir kitaba rast gəlmədim. Gördüm ki, I Pyotr, Stepan Razin kimi işğalçılar barədə kitablar çap olunsa da, gündəlik həyatımızda adı tez-tez anılan Nadir şah Əfşar barədə əl boyda bir kitabça da çap olunmayıb. Halbuki Nadir şah dünya tarixində İsgəndər, Topal Teymur, Napoleon və s. fəthlərlə müqayisə edilir.

Nadir şahla bağlı daha geniş məlumat əldə etmək niyyəti ilə cənublu soydaşımız Məhəmmədəli Müsəddiqlə görüşüb söhbətləşmək üçün M.F.Axun-

dov adına Respubilka Kitabxanasına getdim. Məhəmmədəli müəllim 21 mart 1922-ci ildə Cənubi Azərbaycanın Gərmərud mahalının Yengicə kəndində anadan olmuşdur. “21 Azər” hərəkatına qoşulan Məhəmmədəli Milli hökumət süqut etdikdən sonra 1947-ci ildə Quzey Azərbaycana keçmişdi.

Əlbəttə, bu cümlələrdə yurd-yuvasını itirmiş bir gəncin mühacirət etdiyi ikinci Vətəninə özünə isti bir yuva qurmaq üçün hansı ağrı-acılara, əzab-əziyyətlərə qatlaşdığı yaşantıların əks-sədası yoxdur. Çünki bu, başqa bir mövzudur. Burada məqsədim cənublu soydaşlarımızın ədəbi-bədii sahədə gördükləri nəcib işləri müasirlərimə çatdırmaqdır.

Məhəmmədəli müəllim fars dilini gözəl bilirdi və əski əlifba ilə çap olunan nəşrlərə yaxşı bələd idi. Yadımdadır, o mənə İbrahim xan Cavanşirin qızı Ağabəyim ağa barədə maraqlı faktlar söyləmişdi. Nadir şahdan söz düşəndə dedi ki, məndə İran tarixçisi Məhəmməd Hüseyn Qüddusunin “Nadirnamə” kitabı var. Çox dəyərli kitabdır, onu oxusan, roman yazarsan. Ona belə bir fikrimin olmadığını bildirdim. Ancaq Məhəmmədəli müəllimin bu sözləri yadımda qalmışdı. 1992-ci ildə “Gənclik” nəşriyyatına baş redaktor vəzifəsinə təyin olunmuşdum. Artıq səlahiyyət sahibiydim. Kitab çapı işində bəzi arzularımı gerçəkləşdirə bilərdim. Bu niyyətlə bir gün Məhəmmədəli Müsəddiqə telefon zəngi edib, vaxtilə aramızdakı söhbəti ona xatırlatdım. Dedim ki, Nadir şah haqqındakı kitabı tərcümə etsən, nəşr edərik.

Bir müddət sonra o, kitabın tərcüməsini “Gənclik” nəşriyyatına təqdim etdi. Kitabın redaktəsi ilə əlaqədar nəşriyyata tez-tez gəlib-gedirdi. Kitabın xüsusi redaktoru Seyidağa Onullahi, nəşriyyat redaktorları Gülər Ələkbərqızı və Raziyə Muradlı ilə birgə əsərin üzərində yorulub-usanmadan işləyirdi. Təəssüf ki, kitabın çapı nəşriyyatın maliyyə imkanlarının məhdudluğu üzündən çox ləngidi.

Nəhayət, gec də olsa, kitabı 1999-cu ildə “Nadir şah” adı ilə işıq üzü gördü. Və mən, 21 fevral 1997-ci ildə dünyasını dəyişmiş, çox ağır, şərəfli zəhmətinin bəhrəsini görə bilməyən Məhəmmədəli müəllimi minnətdarlıq hissilə yad etdim.

Məhəmmədəli Müsəddiq klassik ədəbiyyatımızın tədqiqatçısı və təbliğatçısı idi. O, “Mirzə Mehdi Şükuhinin həyat və yaradıcılığı” mövzusunda dissertasiya müdafiə etmişdi. N.Tusi adına Pedaqoji İnstitutda fars dilindən dərş deyirdi. Ömrünün otuz ildən çoxunu kitabxanada keçirən bir filoloq-kitabşünas kimi onun yeri həmişə görünür; yoxluğu qədərbilən oxucuların ürəyini göynədir. Çünki o, ərəb qrafikası ilə nəşr olunan kitab və jurnallara çox yaxşı bələd bir alim, tərcüməçi, kitabşünas olduğundan, şəxsinə müraciət edən hər kəsə yardımçı olmağı bacarırdı.

“Nadir şah” kitabının nəşrindən sonra Məhəmmədəli müəllimin oğlu Vaqiflə görüşdüm. Atasının vəsiyyətnaməsini də özü ilə gətirmişdi. Oxudum, çox təsirliydı. Vəsiyyətindən bildim ki, o, “Dinimiz, namazımız, imamlarımız” adlı kitab tərtib edərək çap etdirib (1994). M.Ə.Rəsulzadənin əsərlərinin II-III cildlərini redaktə edib. “Ərəb əlifbası” dərslisi, “N.Əfşar” adlı təqvim, M.Mehdi Şükuhinin əsərlərini nəşrə hazırlayıb, şeirlər yazıb. Beləcə, şərəfli

bir ömür yaşamışdı Məhəmmədəli müəllim. Ölümündən əvvəl gələcək işlərini sahmana salmağı belə unutmamışdı. Kimsəyə borclu olmadığını yazıb, qəbrini, hətta sinə və başdaşını irəlicədən hazırlatdırmış, “məndən sonra kimsə əziyyət çəkməsin”, – deyib dünyasını dəyişibmiş.

İnanıram ki, böyük sərkərdə Nadir şah Əfşarın həyat və fəaliyyətilə maraqlanan oxucular Məhəmməd Hüseyn Qüddusunin “Nadir şah” kitabını oxuyarkən tərcüməçi Məhəmmədəli Müsəddiqin də adını hörmətlə xatırlayacaqlar.

Burada bir cənublu soydaşımızın – həkim Hüseyn Əhədi də yad etmək istəyirəm.

Mən 1988-ci ildə “Yazıcı” nəşriyyatında nəsr şöbəsinin müdiri işləyirdim. Bir gün redaksiyaya bir nəfər zəng edib onda fransız yazıçısı və tarixçisi Jan Geverin fars dilində Ağa Məhəmməd şah Qacarın həyatından bəhs edən bir kitabının olduğunu, çap edəriksə, tərcümə etmək istədiyini söylədi. Ona dedim ki, bir otuz səhifə tərcümə edib gətirsin, baxaq. Bir həftədən sonra ucaboy, arıq vücutlu bir kişi otağa daxil oldu. Tanış olduq. O: “Hüseyn Əhədi” – deyə əlimi sıxdı. “Sizə zəng vuran mən idim, otuz səhifə tərcümə edib gətirmişəm”.

Mən ona zəng edəcəyimi söyləyib tərcüməsini götürdüm. Tərcümə ilə tanış olanda gördüm ki, bu bədii yox, sətiri tərcümədir. Hüseyn Əhədi buna görə qınamaq olmazdı, həkim adamdı. Lakin onun cənublu olduğunu, fars dilini yaxşı bildiyini nəzərə alıb, zəng edib tərcümə işini davam etdirməsini söylədim.

1992-ci ilin avqust ayında məni “Gənclik” nəşriyyatına baş redaktor təyin etdilər. Mən Hüseyn Əhədi ilə əlaqə saxlayıb işi sürətləndirməyi və tərcüməsini “Gənclik” nəşriyyatına verməyini xahiş etdim. Doğrudan da, o, bir müddət sonra gözəl xətlə yazdığı tərcüməsini gətirib mənə verdi.

Kitabın fars dilində çox təmtəraqlı, çox uzun bir adı vardı. Biz o addan imtina edib tarixi romanı “Xacə şah” adlandırdıq. Kitabın satış qiyməti baha olmasın deyə əsəri iki hissəyə ayırdıq. Kitabın birinci hissəsi 1993-cü ildə 30 min, ikinci hissəsi isə 1994-cü ildə 8 min tirajla nəşr olundu.

Onu da deyim ki, Hüseyn Əhədi Milli hökumətin prokuroru **Firudin İbrahiminin** qayını idi. Cənubi Azərbaycanda milli demokratik hərəkatın rəhbərlərindən biri olan Firudin Qəni oğlu İbrahimi Milli hökumət 1946-cı ilin dekabrında qan içərisində boğulandan sonra dərhal həbs edilmişdi. Firudin İbrahimi 1947-ci ilin may ayının 23-də Təbriz şəhərinin Gülüstan bağının qarşısında dar ağacından asmağa gətirəndə xalqın həyəcanını görən Firudin üzünü həmyerlilərinə tutaraq deyir: “Mənim əzizlərim, həmvətənlilərim, səbir edin, qoy qan tökülməsin! Çox keçməz ki,

Azərbaycan xalqı qələbə çalacaq və yenidən Azərbaycanda Milli Hökumət

qurulacaq. Yaşasın Azərbaycan xalqı! Yaşasın doğma Ana Vətənimiz Azərbaycan!”

Namərdlər bu çıxışdan sonra Firudin İbrahimini asmışdılar.

* * *

1993-cü il yaddaşımda bir əlamətdar hadisə ilə qalıb. Həmin ilin mayında Mətbuat və İnformasiya Nazirliyinin tabeliyində olan nəşriyyat və “Azərki-tab”-dan Rauf Məmmədzadə, Şakir Acalov, Seyran Məmmədov, Ayaz Vəliyev, “Şərq-Qərb” nəşriyyatının direktoru Oqtay Sadıqov, 4№-li mətbəənin direktoru Hacı Quliyev, Respublika Mətbuat Fondunun sədri İmamverdi İsmayılov, etnoqraf-alim Aydın Səlimov, “Gənclik” nəşriyyatından mən İranda keçirilən Beynəlxalq kitab sərgisində iştirak edirdik. Rəhbərimiz “Azərbaycan” nəşriyyatının direktoru Şəddat Cəfərov idi. Təyyarədə Ayaz Vəliyev söylədi ki, Tehranda xalam oğlu yaşayır, imkanlı adamdır, Allah qoysa, onunla da görüşərik.

Təyyarəmiz Tehran hava limanına enəndə xəyalımdan adı ilk keçən Ağabəyim ağa Ağabacı oldu. Bu yadadüşmə də məşhur bir bayatı ilə bağlı idi. Ağa Məhəmməd şah Qacarın Şuşada kəsilmiş başının bədəlini ödəmək üçün Qarabağ xanı İbrahimxəlil xan Cavanşir sevimli qızı şairə Ağabəyim ağanı şahlıq taxtına yenicə oturmuş Fətəli xana ərə vermişdi. Tehranda Vətəni üçün darıxan gözəl Ağabəyim ağa bədahətən bir bayatı söyləmişdi:

***Əziziyəm, Qarabağ,
Şəki, Şirvan, Qarabağ.
Tehran cənnətə dönsə,
Yaddan çıxmaz Qarabağ.***

Söyləyirlər ki, bu bayatını eşidən Fətəli şah Ağabəyim ağa ilə görüşəndə incikliyi bildirir:

– Tehran elə dözülməz şəhərdir? – deyir.

Ağabəyim ağa aradan incikliyi götürmək üçün tez bildirir:

– Şahım, sizə yanlış çatdırıblar, mən eşitdiyiniz kimi deməmişəm.

Demişəm ki:

***Tehran cənnətə döndü,
Yaddan çıxdı Qarabağ.***

...Biz məşhur Laləzar mehmanxanasına düşmüşdük. Bir qədər istirahət edəndən sonra mehmanxananın yaxınlığındakı xiyabanda xeyli gəzişdik. Tehran çox böyük şəhərdir, əhalisi də çoxdur. Tarixi mənbələrdən oxumuşdum ki, Ağa Məhəmməd şah Tehranı məmləkətin paytaxtı seçəndə elə də böyük deyilmiş.

Səhəri gün böyük bir ərazidə keçirilən sərgiyə getdik. Mənim “Xallı gürzə” romanım da Azərbaycan bölməsində nümayiş olunurdu. Təvazökarlıqdan uzaq olsa da, deyim ki, kitab Qarabağ xanlığından bəhs etdiyi üçün oxucuların diqqətini cəlb etmişdi (Sonradan İranda Qarabağla bağlı yazılan kitablarda bu romandan söhbət açılırdı).

O zaman İrana gediş-gəliş təzə-təzə başladığından bizimlə çox maraqlanıır, xüsusən Qarabağ hadisələri ilə bağlı dəqiq məlumat əldə etmək istəyirdilər. Bizə görə soydaşlarımız Təbriz Universitetindən belə Tehrana gəlirdilər. Mən

qədim mədəniyyətə, tarixə malik İranda olmağımdan çox şad idim. Burada xüsusi diqqət və qayğı ilə əhatə olunmuşduq. “Əlxudə” nəşriyyatının direktoru Ağayi Şeirdust bizimlə vaxtaşırı əlaqə saxlayırdı. Bu səfərdə Məşhəd şəhərinə də getdik. İmam Rzanın, daha sonra İmam Xomeyninin, Firdovsinin qəbirlərini ziyarət etdik. Tehrandə Quran və Xalça muzeylərində, Şimiranda Rza şah Pəhləvinin, Nəsrəddin şahın muzeyə çevrilmiş iqamətgahlarında olduq.

Çox qəribədir, uşaq yaşlarımdan Cənubi Azərbaycanı qarış-qarış gəzib dolaşmaq həsrətində olmuşam. Əslində, məni Cənubla qohumluq telləri bağlamasa da, Güney ellərinə qohumluqdan çox-çox yüksək olan genetik qan yaddaşı, milli ruh bağlayır.

1993-cü ildə Tehrandə Beynəlxalq kitab sərgisində olanda, istəsəm də, Təbrizi görmək, suyundan içmək qismət olmadı, ancaq 1997-ci ilin mayında Təbrizi görə bildim. Həmin il aprelin 26-dan mayın 7-dək İran İslam Respublikasında 4-cü Beynəlxalq Mətbuat festivalı keçirilirdi. İranın Bakıdakı Səfirliyinin xətti ilə millət vəkili, “Naxçıvan” qəzetinin baş redaktoru Rizvan Cəbiyev, “Şərq-Qərb” nəşriyyatının direktor müavini mərhum Elmira Tarverdiyeva, “Millət” qəzetinin baş redaktoru Nazir Əhmədli və mən mayın 7-nə qədər davam edəcək festivalda iştirak etmək üçün aprelin 28-də Tehrana uçduq. Günümüz maraqlı keçirdi. Lakin bizim hər birimiz Təbrizə getmək arzusunda idik. Yoldaşlarıma dedim ki, dərhal Təbrizi görmək arzumuzu bildirsək, ola bilər, bu istək baş tutmasın, ancaq başqa şəhərləri təklif edəndə Təbrizə getmək istədiyimizi söyləyərək.

Bir axşam cənublu soydaşımız Ağayi Şeirdust bizi mehmanxanaların birinə şam yeməyinə dəvət etdi. Sözarası vaxtımızın nə zaman tamam olacağını soruşdu. Biz də mayın 7-də bitəcəyini bildirdik. O: “Hara tələsirsiniz? Qalın, Məşhədə, Şiraza gedək...” – dedi. Beləcə, bir neçə şəhərin adından sonra Təbrizin adını çəkəndə gülüşdük. Səbəbini soruşdu. Təbrizi görmək istəyimizi söylədik. Sağ olsun, gedəcəyimizə söz verdi. Səhəri gün tezdən Ağayi Şeirdustun göndərdiyi adam bizi təyyarə limanına aparıb Təbrizə yola saldı. Bir saatdan sonra Təbrizi təyyarənin pəncərəsindən seyr edirdik. Hava limanında bizi qarşılayıb ikimərtəbəli qonaq evinə apardılar. Burada hərəməzə bir otaq ayırmışdılar. Yolda bələdçi oğlandan ana dilində qəzetlərinin çıxdığını soruşanda, “bəli” dedi və jurnalistlərlə görüşümüzü təşkil edəcəyini bildirdi. Səhəri gün, doğrudan da, on nəfərə qədər jurnalist mehmanxanaya, bizimlə görüşə gəlmişdi. Bəlli oldu ki, onların çap etdikləri qəzetlər iki dildə – Azərbaycan və fars dillərində çıxır. Səbəb azərbaycanlıların hələ ana dilində qəzet oxumağa vərdis etməmələri idi. Bu görüşdən o da məlum oldu ki, bizim Bakıda nəşr olunan qəzetlərin əksəriyyətinin nüsxələri onların əlində var. Sübut üçün stolun üstünə kifayət qədər nümunələr tökmüşdülər. Təbii ki, onların arasında “Millət” və “Naxçıvan” qəzetləri də vardı.

Cənublu jurnalistlərlə ən çox diskussiya aparan Nazir Əhmədli ilə Rizvan Cəbiyev idi. Mən siyasi söhbətləri sevmədiyimdən, oturub ancaq qulaq

asırdım. Söhbət demokratiyadan, azadlıqdan düşəndə Nazir Əhmədli dedi: "Sizdə azadlıq varsa, mənə Çöhrəqanlı ilə görüşdürün".

Həmin ərəfədə Təbriz Universitetinin professoru Mahmudəli Çöhrəqanlı ilə bağlı çox söz-söhbət dolaşırdı. Onlar Çöhrəqanlı ilə Nazir Əhmədli görüşdürəcəklərinə söz verdilər.

Doğrusu, mənim üçün Təbrizi gəzmək, Eynal-Zeynal dağına çıxmaq hər bir işdən vacib idi. Təbrizin havası saf, suyu içməli idi. Bu şəhər mənə, hardasa, qədim Gəncəmizi xatırladırdı.

Eynal-Zeynal dağının ətəyinə çatanda dözməyib yoldaşlarımdan ayrıldım, zirvəyə qalxmaq, oradan zaman-zaman həsrətində olduğum Təbrizi seyr etmək istəyirdim. Bişmiş qırmızı kərpici xatırladan dağı üzüyuxarı qalxdıqca Süleyman Rüstəmin "Təbriz" şeirinin misraları ürəyimin döyüntüsünə çevrilirdi:

***Baxdıqca hüsnünə doymayır gözüm,
Təbrizim, Təbrizim, gözəl Təbrizim!
Qoymaram yadları girsin qoynuna,
İzin ver, qolumu salım boynuna!
Sənin bayramına, sənin toyuna
Dili bir, qanı bir qardaşın gəlib,
Dərdinə aşına sirdaşın gəlib.***

Dağın zirvəsinə hamıdan tez çatdım. Nəfəsimi dərib yaxına-uzağa baxdım, Təbriz elə bil ovcumun içindəydi. Mən bu qədim şəhəri bütün görünüşü ilə gözlərimə köçürdüm.

Dağın zirvəsindəki ziyarətəgahda olduq. Burada yaşıl örtüyə bürünmüş iki qəbir vardı. Rəvayətə görə, dağın adını daşıyan Eynal-Zeynal qardaşlarının qəbirləri idi. Ziyarətəgahda və onun ətrafında çoxlu şəkil çəkdirdik.

Təbrizdə üç gün qaldıq. Rizvan Cəbiyev işi olduğu üçün bir gün sonra vətənə qayıtmışdı.

Bələdçimiz bizi Təbriz Tarix Muzeyinə apardı. Otaqları gəzdikcə burada toplanmış maddi-mədəniyyət nümunələri, əsrlərdən xəbər verən əşyalar, müxtəlif dövrlərin gümüş və dəmir pul sikkələri bizi xəyalən çox-çox uzaq keçmişlərə apardı. Muzeydə Səttarxana, onun silahdaşlarına ayrıca bir otaq ayrılıb. Burada Səttarxanın heykəli də var. Eksponatları seyr edə-edə düşüncə nürdüm: "Bakıdakı Tarix Muzeyi ilə Təbriz Tarix Muzeyi arasında müştərək əlaqələr yaransaydı, yaxşı olardı". Hər iki muzeyin eksponatlarını televiziya ilə nümayiş etdirmək də mümkündür. Təki istək olsun və bu istəyimizə varaq.

Təbrizdə Məhəmmədhüseyn Şəhriyara sonsuz sevgini az qala hər addımda hiss edirdik. Bu məhəbbəti məzarı üstə ucaldılmış memarlıq kompleksindən də aydın görmək mümkün idi. Şəhriyarın qəbrini ziyarətə gedəndə ilk gözə dəyən də şairin heykəli oldu. Biz yeraltı sərdabəyə düşdük. Orada təkcə Şəhriyarın deyil, Xaqani Şirvaninin, Qətran Təbrizinin də qəbirləri var. Ziyarətdən sonra yuxarı mərtəbəyə qalxdıq. Burada çalışan bir nəfər bizi çaya qonaq etdi. Söhbət Təbrizdəki şairlər qəbiristanlığından düşəndə kişi surəti çıxarılmış bir əlyazma göstərdi. Söylədi ki, bu əlyazma

dörd yüz il bundan qabaq yazılıb və ancaq şairlər qəbiristanlığı təsvir olunub: kimin qəbri kimin qəbrinin yanındadır...

Mən bizə bələdçilik edən təbrizli cavanlarla söhbətdə qəsdən bayatı söyləyirdim.

Buradan Təbriz görünür,

Təpəsi düz görünür.

Qız, güzgünü neynirsən,

Üzündə üz görünür.

Bu yolla onların dilindən bayatı eşitmək istəyirdim. Çünki bayatılar Azərbaycan xalqının gen yaddasıdır. Əlifba bilməyən nənələrimizin belə sinəsi bayatı ilə doludur. Bayatı oxumaq, bayatı çağırmaq Azərbaycan türkünün milli himnidir. İlk baxışda çox sadə görünən bayatılarda tarixi taleyimiz, qəlb çırpıntılarımız yaşayır.

Araz axar daşınan,

Suyu qalxar başınan.

Əzəli dumduruydu,

Bulandı göz yaşınan.

Təbrizin məşhur məhlələrindən birinin yanından keçəndə bələdçilərdən biri maşını saxlatdı. “İndi gəlirəm”, – deyib qaça-qaça getdi, aradan on dəqiqə keçmiş əlində iki kitabla qayıtdı və mənə verib dedi ki, Mə-həmmədli Fərzanənin topladığı “Bayatılar” kitabıdır. Çox sevindim və ona təşəkkür etdim.

Təbriz yaxınlığında olan Kanduvana da baş çəkdik. Bura, doğrudan da, dünyanın ən möcüzəli yerlərindən biridir. İnana bilmərsən ki, bir-birinin üstündə ucalmış bu təbii qayalar insanları oyaq özələrinə məskən salıblar. Qaya-evlərdəki pəncərələrdən bilirsən ki, burada insan yaşayır. Bəzi yerdə elə bil qaya-evlər bir-birindən sallaşmış, asılı qalıb. Bir evdən başqa evə keçmək üçün ağacdan düzəldilmiş keçid-körpülər də gözə dəyir. Belə rəvayət edirlər ki, buranın əhalisi vaxtilə monqolların hücumundan qaçaraq həmin yerə sığınmışlar.

Qaya-evlərin qarşısından çox sürətlə bir çay da axır.

Kanduvandan Təbrizə qayıdarkən bələdçimiz bizi yeraltı bir qazmaya apardı. Kənardan diqqəti cəlb etməyən damda sərbəst gəzmək olurdu. Buradakı mənzərə soydaşlarımızın keçmiş məişətindən xəbər verirdi. Bələdçi söylədi ki, indi yer üzündən silinmiş bu kəndin adı Hiyləvar olub.

Beləcə, Cənubi Azərbaycanı başdan-başa gəzmək mənə nəsib olmasa da, Təbrizi görmək qismət oldu.

İndi o gündən 26 il keçib. Bir igidin ömrüdür. Bu gün İranda xalq mövcud iqtidara qarşı ayağa qalxıb. Cənubi Azərbaycanda soydaşlarımız “Azadlıq” deyər hayqırırlar. Ücrəngli bayrağımızı başı üstə qaldıranlar var. Məhəmməd Əmin Rəsulzadə doğru deyib: “Haqq verilməz, alınar!” İnşallah, gün gələr, cənublu soydaşlarımız illərlə arzuladıqları Azadlıqlarına qovuşarlar. Bax o zaman “21 Azər” fədailərinin nigaran ruhları şad olar!

♦ Poeziya

Kəmaləddin QƏDİM

KÜÇƏNİZDƏ ÜMİDLƏRİM DƏFN OLUB

İllər sonra küçənizdi, bir də mən,
Nə çağırışa, nə dəvətə gəlmişəm.
Evinizin yanındakı məscidə
bu gün yenə ibadətə gəlmişəm.

Yollar elə çən-dumandı, qar-qışdı,
Dörd yan sanki bədduadı, qarğışdı.
Görüşümüz qiyamətə qalmışdı,
Qiyamətmi, qiyamətə gəlmişəm.

Keçib artıq, harda yanlış, səhv olub,
Bəlkə Tanrı dərgahında əfv olub?
Küçənizdə ümidlərim dəfn olub,
Məzarını ziyarətə gəlmişəm...

ÖMÜR-GÜN YOLDAŞIMA, ÖVLADLARIMA

Bir nəfəslik havaymış, bir içim su,
Adı nədir, dadı nədir, yaşadım?

İslanmışın yağışdan nə qorxusu,
Heç bilmədim nəydi çətir, yaşadım.

Xiffətini eyləmirəm dünlərin,
Hansısa xoş sədaların, ünlərin.
Bir-birinin təkrarıydı günlərim;
"Ələk apar, xəlbir gətir" yaşadım.

Bir az saldım sözə meyil, göründüm,
Görən deyir, bilən deyir göründüm;
Hardan baxsan şeir-şeir göründüm,
Misra-misra, sətir-sətir yaşadım.

Bu boyda yük daşımağa dəyməzdi,
Ağac olsam yük bu qədər əyməzdi.
Bircə gün də yaşamağa dəyməzdi,
Mən bu ömrü sizə xətir yaşadım.

BİR CÜRƏ

Hələ tən deyiləm, tən, özümə də,
Hələ bir cürəyəm, qadam, bir cürə.
Nədən kənara yox, mən özümə də
doğmayam bir cürə, yadam bir cürə.

Bütövəm bir başqa, kəməm bir başqa,
Dəryada qərq olub gəmim bir başqa.
Sevincim bir başqa, qəmim bir başqa,
Qəmliyəm bir cürə, şadam bir cürə.

Hələ də damıram, o dam kimiyyə,
Çölü nəm, içi nəm odam kimiyyə.
Vaxtsız çiçəkləyən badam kimiyyə,
Aldanır hər bahar badam bir cürə.

Nədən gərəkməz ki, gərək deyilən,
Bir gün adam olmaz mələk deyilən.
Göydə iqtidardı fələk deyilən,
Yerdə müxalifdi adam bir cürə.

HƏKİMMİ GECİKDİ, MƏNMİ GECİKDİM...

Həkimmi gecikdi, mənmi gecikdim,
Deyəsən gec oldu, gec, düzəlmirəm.
Qardaş, nə hallıdı sənün ürəyin.
Mən heç düzəlmirəm, heç düzəlmirəm.

Bu tərxi əhvalımı, düşən keyfimi
nə "feyz", nə də ki, "Yutub" qaldırır.
Ayağa durmağa halım qalmayıb,
Ağrılar əlimdən tutub qaldırır.

Yox, daha atmırlar havanın üstə,
Halıma havanın təsiri yoxdu.
Ya, mən əməllicə gücdən düşmüşəm,
Ya, dərman-davanın təsiri yoxdu.

Yoruldu dolaşaraq, var-gəl etməkdən,
Canım bu evdə də dərbədar imiş.
Ya rəbbim, otaqdan-otağa yolun
eni, uzunluğu nə qədər imiş...

Məhkumam qoşulub bu gecəyə də
yənə dirigözlü açım səhəri.
elə ürəkmi var içib qurtula
bu zəhər ağrını, ağrı zəhəri.

Çevirmir, turşutmur üzünü bir yol,
Bir kərə yoruldu, demir yoldaşım.
Səhərdən-axşama pərvanə kimi
dolanır başıma ömür yoldaşım.

Deyirəm, bəlkə də əlində olsa
min yol açar, bükər, yoxlar ağrımı.
Qoymaz bədənimə keçə, yayıla,
tutub əllərində saxlar ağrımı.

Məhkumam, qoşulub bu gecəyə də
yenə dirigözlü açım səhəri.
Elə ürəkmi var içib qurtulam
bu zəhər ağrını, ağrı zəhəri...

ORDA BİR EV CAN VERİR...

Yarım idi nə varsa,
Artıq nə var tam ölür.
Anam ölür yenidən,
Sonra da atam ölür.

Göz görən nə var uçur,
Uçur, ay havar, uçur.
Ağnayıb, divar uçur,
Tavan ölür, dam ölür.

Çıxmır qapının səsi,
Pəncərənin nəfəsi.
Üstündə pərvanəsi,
Şamdamında şam ölür.

Bu gül son nəfəsdə, tut,
Tut, bu güldən dəstə tut.
Ölür ayaq üstə tut,
nar ölür, badam ölür.

Yan, ümidin içində,
don, ümidin içində.
Son ümidin içində
min cür arzu-kam ölür.

Var hələ imkan, verin,
Hava verin, qan verin.
Orda bir ev can verir,
Burda bir adam ölür...

GETMƏZLƏR ÖLÜMÜN ÜSTƏ BU QƏDƏR...

Ömür-gün yoldaşıma

Nə səndə günah var, nə məndə, qadın,
İşlər gətirməz ki, nəhs də bu qədər.
Dərdə düşülməz ki, hər addımbaşı,
Axı, olunmaz ki, xəstə bu qədər.

Endir bu göylərdən yağır əlini,
Uzalı qalmaqdan yağır əlini.
Yetər, az köməyə çağır Əlini,
Həsəni, Hüseyni səslə bu qədər.

Ağırdı, bu yükü təkcə daşıma,
Bir az ağrıma bax, bir az yaşıma.
Kim deyir bu qədər dolan başıma,
Kim deyir sən məni istə bu qədər...

Özünü güzgüdə baxıb, gör bir az,
Dağınq saçını dara, hör bir az.
Yanımda az otur, nolar, dur bir az,
Oturmaz şagird də dərsdə bu qədər.

Yol idi, üç addım, beş addım, bitdi,
Yük idi, buracan daşıdım, bitdi.
Ömürdü, bir cürə yaşadım, bitdi,
Yaxşı da bu qədər, pis də bu qədər...

Baxmazlar ya axşam, sabah, çıxarlar,
Həm də alnıaçıq, üzağ çıxarlar.
Bir az da ölümə qabaq çıxarlar,
Getməzlər ölümün üstə bu qədər...

BU ŞEİR KİMSƏSİZ MƏZAR KİMİDİ

Bir şeir ağladım, yol açdım sizə,
Sizlər də birinə yol qoyun, gedin.

"Ünvansız" yazıram ünvan yerinə,
Altından sadəcə qol qoyun, gedin.

Gəlmək gərəkirmiş, gərək, gəlmisiz,
Yarı əl, yarı da ətək gəlmisiz.
Eybi yox, gələndə tək-tək gəlmisiz,
Qayıdıb gedəndə qolboyun gedin.

Ardınca kimsənin gözü qalmasın,
Kimisə yandıran sözü qalmasın.
Söndürün, yerində közü qalmasın,
Söndürün, yerində kül qoyun, gedin.

Ağladım, beləcə susdum, kiridim,
Alın, bu açarı, bu da kilidi.
Bu şeir kimsəsiz məzar kimidi,
Üstünə bir dəstə gül qoyun, gedin.

HƏR GÜN ÖZ EVİNƏ YIXILIR ADAM

Tənhadı, yalqızdı müdam içində,
Fərqi yox, ya, çöldə, ya, dam içində.
Yüzlərlə. minlərlə adam içində
yamanca darıxır, sıxılır adam.

Bir haqlı sözünə yer tapa bilmir,
Bir doğru, düzünə yer tapa bilmir.
Hərdən heç özünə yer tapa bilmir,
Çəkilir, içinə yığılır adam.

Aşkarca görünür hər gün bir az da,
Yaşamır, sürünür hər gün bir az da.
Vurulur, bölünür hər gün bir az da,
Bir az da azalır, çıxılır adam.

Eşidir, bir qəfil xəbərdən düşür,
Dizləri taqətdən, təpərdən düşür.
Büdrəyir, qosqoca şəhərdən düşür
hər gün öz evinə yığılır adam.

DUR, GEDƏK, BİRLİKDƏ AZAQ ŞƏHƏRDƏ

Sonunda sıradan sakinik biz də
bu qara şəhərdə, bu ağ şəhərdə.
Doğma kəndimizdən-kəsəyimizdən
nə boyda aralı, uzaq şəhərdə.

Nəyi kəsir qoyduq, itirib gəldik,
Nəyi tamamladıq, bitirib gəldik.
Yarım bəxtimizi götürüb gəldik,
Gəldik davamını yazaq şəhərdə.

Nələrə öyrəşdik gəldik-gələsi,
Hamı qaçaqaçda, hamı tələsik.
Yaman dəli-dəli küləklər əsir
bu soyuq şəhərdə, sazaq şəhərdə.

Zaman ötüb keçdi, yaş da haqladı,
Əl-ayaq titrədi, diş də laxladı.
Hara ayaq qoyduq tutub saxladı,
Nə çoxmuş bu tələ, duzaq şəhərdə.

Tutmasın məscidlər, kilsələr bizi,
Yetər ki, bilənlər bilsələr bizi.
Axtarıb tapmasın kimsələr bizi,
Dur, gedək, birlikdə azaq şəhərdə.

KİMİNSƏ UNUDUB, GETDİYİ ADAM

Bir ac sərçəsinə dənəmmişəm mən,
Bir tox sərçəsinə ögeyəm, yadam.
Bu yolayrıcında mənəmmişəm, mən,
Kiminsə unudub getdiyi adam.

Həsrətə halım yox, dərdə tabım yox,
Dözümü hardasa qoyub gəlirəm .
Bitməyir özümlə haqq-hesabım, yox,
Özümü hardasa qoyub, gəlirəm.

Baxın, bu qurağa axan su mənəm,
Özüyəm, qurağın özüyəm ya da.
Dəyişik salmayın mənəm, bu mənəm-
özünü hardasa axtaran adam.

Bir qadın sevmişdim, şirin, çox şirin,
Şəkərdi, unutdum, baldı, unutdum.
Gözlərim ardınca yeriyib getdi,
Əllərim əlində qaldı, unutdum.

Nə hələ gün düşür o çəkən dağa,
Nə hələ o adlı yaram sağalıb.
Vallah, əzrayıl da tapmır almağa,
Canım o qadının yanında qalıb.

Bir ac sərçəsinə dənəmmişəm mən,
Bir tox sərçəsinə ögeyəm, yadam.
Bu yolayrıcında mənəmmişəm, mən,
Kiminsə unudub getdiyi adam.

HƏLƏ ZAMAN TUTUR, VAXT TUTUR MƏNİ...

Hələ zaman tutur, vaxt tutur məni,
Hələ özübilən sayaq saxlayır.
Unutmaq istəyən unudur məni,
Kimdəsə var bir az maraq, saxlayır.

Xəlvət dayansa da qəsdimdə ölüm,
Uca qamətimdə, şəstimdə ölüm.
Gəzdirir gözünün üstündə ölüm,
İlahi, nə gözəl qonaq saxlayır...

Ətrafda nə varsa adamsayağı,
Yerişlər, duruşlar saxta, bayağı.
Gör necə götürür üzlər boyacağı,
Üzləri gör necə boyaq saxlayır...

Qərib şəhərlərin, qərib köylərin
Dustaq adamları, zindan öyləri.
Nəyin üzərində durur göyləri,
Göyləri hansı güc, dayaq saxlayır?

Bilmirəm yuxumu, gerçəkmi adı,
Vallah, bir başqadır ləzzəti, dadı.
Hər gün ziyarətə gəlir bir qadın
qəbrimin yanında ayaq saxlayır.

Nə yaman qəribə, qərib bu dünya,
Nə üzlər, sifətlər görüb bu dünya...
Divini yuxuya verib bu dünya,
Hərdən cırtdanını oyaq saxlayır.

QARI NƏNƏMİN SON GÜNLƏRİ

Oturur ağrıyır, durur, ağrıyır,
“Allahım bu nə can, bədən?” deyindir...
Gərək tez gələydi deyir, bu gələn,
Gərək getməyəydi gedən, deyindir...

Qalmayıb ağrının ləzzəti, dadı,
Ayıra bilməyir qohumu, yadı.
Üstdə ”yarı gəlin, yarı qız” adı,
Tənha qoyub gedib dədəm, deyindir...

Deyirəm, bəlkə də, azı, ən azı
darğındı, küskündü, çəkilmir nazı.
Kimdən narazıdı, nədən narazı,
Özü də bilmir ki, nədən deyindir...

Elə, uzun-uzun yollara baxır,
Torlanmış gözündə şimşəklər çaxır.
“Harada sülənir bu ölüm axı,
Gəlib çatmadımı vədəm?”, deyindir...

MƏN ELƏ SONRAKI AĞIL KİMİYƏM

Diksinməz ahıma, naləmə Tanrı,
Çatsın adamlara naləm çətin ki...
Qutsaldır, and içib qələmə Tanrı,
Büdrəsin əlimdə qələm çətin ki...

Bu şər dedikləri minillik şərsə
hələ çox gedəcək işimiz tərsə.
“Aləm ölər, deyir, alim ölərsə,”
Alim ölüb gedir... aləm çətin ki...

Əlimin bayrağı, ələmi dərdədən,
Bağrıbadaş olur beləmi, dərdədən?
Eşq ilə tutmuşam şələmi dərdədən,
Çətin ağır gələ şələm, çətin ki...

Bir az son kimiyəm, axır kimiyəm,
Bir az rəya kimi, nağıl kimiyəm.
Mən elə sonrakı ağıl kimiyəm,
Qayıdıb başıma gələm çətin ki...

ÜSTÜNDƏ SƏBRİN OLMAZ?

Hər quş xəbər gətirməz,
Hər quş göyərçin olmaz.
Nə yuxular görərsən,
Birisi də çin olmaz.

Ha qoru, çək keşiyin
bu bumbuz, boş beşiyin.
Yaşarsan, ev-eşiyin,
Ölərsən, qəbrin olmaz.

Vaxt da kəskin, sərt gələr,
Əldə min cür şərt gələr.
Bir gün Qiyamət gələr,
Hesabın, cəbrin olmaz.

Gözlərində nəm artıq,
Kədər artıq, qəm artıq.
Dözə bilmirəm artıq,
Üstündə səbrin olmaz?

ÇƏTİNLƏR BU QƏDƏR ASAN SEVİLMƏZ...

Yarımaz dünyaya hər gələn adam,
Dünyaya hər ayaq basan sevilməz.
Gözdən uzaqlarda köhnələn adam,
Qaydan bəyənilməz, yasan sevilməz.

Zaman bir başqadı, qardaş, sən başqa,
Torpaqda dən başqa, saçda dən başqa.
Üstündə kağızdan, qələmdən başqa
bir şey tapılmayan masan sevilməz.

Söylə, görmədinmi darda, çətində
nələr zahirdəydi, nələr bətdə?
Sevilməz Yezidlər səltənətində,
sevilməz, Hüseyn, Həsən sevilməz.

Çox da korun-korun əriyən şamsan,
Nolacaq, əriyib dibinə damsən?
Hələ də deyirlər çətin adamsan,
Çətinlər bu qədər asan sevilməz...

PİÇİLDAR MƏNİ

Mənsizlik məndən sonra
əlbət pıçıldar məni.
İtirmədiyim abır,
ismət pıçıldar məni.

Tənhayam, təkmişəm ki,
Kimə gərəkmişəm ki?
O qədər çəkmişəm ki,
həsrət pıçıldar məni.

Çox qalmaram canda, çox,
Damarda çox, qanda çox.
Eldən-obadan da çox
qürbət pıçıldar məni.

Tək adı yar evində
Nəfəsi dar evində.
Bir qadın var, evində
xəlvət pıçıldar məni.

Arıtmasa su daşı,
Göz yaşınla yu daşı.
Bu qayanı, bu daşı
tərpəd,pıçıldar məni...

SEÇİM YANLIŞ OLUB...

Bir ömür sürmüşəm yaxşı-yamanlı,
Çox da işim-gücüm çalışmaq olub.
Çox da ki, oğulun-qızın yanında
alınım açıq olub, üzüm ağ olub.

Seçim yanlış olub, seçim, bəlkə də,
Gərəkmiş üstündən keçim bəlkə də.
Ən böyük günahım, suçum bəlkə də
bu bəxtlə, teylelə barışmaq olub.

Ha sev sevdini sev, gedən, artıq
saçımda, başımda sevgi dən artıq.
Eh, mənim sevgim də, sevgidən artıq
birinə öyrəşib, alışmaq olub.

Hərdən olmamışam özümdə, Tanrı
Yox olub bu dünya gözümdə, Tanrı
Bağışla şeirim də, sözümdə, Tanrı
Sənin işlərinə qarışmaq olub.

URUDSUZ GƏLMİŞDİ, URUDDU GETDİ

*Qonşumuz Urudlu Aynışan xala
yuxuma gəlmişdi*

Yuxuma gəlmişdi Aynışan xala,
Umudsuz gəlmişdi, umuddu getdi.
O qədər şad xəbər dedim ki, vallah,
Dərdini-qəmini unutdu, getdi.

Bir az yaş gəlmişdi yaşının üstdə,
Qırışlar artmışdı qaşının üstdə.
Dedim ki, Şuşanın başının üstdə
sən deyən o qara buluddu, getdi.

Sonunda gücümüz gəldi kara, bax,
Sağaldı, korşaldı o bəd yara bax.
Artıq azad olub külli Qarabağ,
Gözünün yaşını qurutdu, getdi.

Gördüm ki, danışmır nəşə, Uruddan,
Qıymadım bir az da susa Uruddan.
Bir şeir oxudum Musa Uruddan,
Urudsuz gəlmişdi, Uruddu getdi.

Könül ARİF

QIZILGÜL

Anam üçün

Mən hər gün
Bir az daha yaxınlaşıram sənə, ana...

...sən hər gün
Bir az daha uzaqlaşdıqca
Bu zaman yolunda,
Ömür yolunda.

Atamın üfüqdə itdiyi bu yolu tanıyıram.
Sənin bu yolda
Günəş kimi qürubuna baxıram.

Ömür yolu da
Kələf deyil ki,
Ucunu tapıb saxlayam.

Səbrim daşdıqca qızıma
Uşaqlığımın əlindən tutub
Gəlib düşürsən yadıma –
Sonbeşiyini
İlki kimi
Həvəslə böyüdən ana...

Könlünlə birlikdə mənə verdiyin adım kimi
Bilirəm ki,
Heç vaxt vara bilməyəcəm sənin ucalığına...

QAÇIŞ

Birinci Qarabağ müharibəsində tərk edilən atlara

Atları ağaclara bağladılar...
Getdilər
Qüruba sarı.

Bir görsəydin o atları –
Necə güclü, qamətli,
Qara, kəhrəba,
Xınalı,
Xallı.

Bir qaçışa
Yer yarardı nalları!

Ağaclara bağladılar neçə-neçə qaçışları,
Getdilər
Qüruba sarı.

Dan yeri söküləndə vurnuxdu bütün atlar
Nallarıyla torpağı
Hey yardılar, yardılar!

Silkələnirdi may budaqlarında bahar
Titrəyirdi yuvasında
Ətçəbala quşlar.

"Qaçış! Qaçış!!" deyə çırpınırdı
Atların ürəkləri...

Ağaclara bağladılar neçə-neçə ürəkləri...
Getdilər
Qüruba sarı.

Ağaclarla bağladılar
Külək kimi atları!

...getdilər
Üfüqə sarı...

GÜN DOĞARKƏN

Qarabağ atlarına

Mənə
ürəyi dörd nalını ötən atlardan danış!
Gedirəm son savaşa...

Mənə
düzənlikdə duman qoparan atlardan danış!
Gedirəm son savaşa...

Mənə yüyənini çeynəyib udan atlardan danış!
Gedirəm son savaşa...

Mənə
özünü bölüb-keçən atlardan danış!
Gedirəm son savaşa...
Ayı oraqla doğra!..

ULDUZLAR

Qızım üçün

Sənə süd verdikcə
Get-gedə
Xumarlanan gözlərini yumursan...
O an
Bütün dərdlərimi
Kirpiklərinin arasına sıxıb qovursan.

Sənə süd verdikcə
İlk eşqimin sən olduğunu anlayıram.

Boynunu qucaqlayanda
Bütün qızılı xatirələrimə
Paslanmış quruşlara baxar kimi
Boylanıram.

Sənə süd verdikcə
Müqəddəslərimi anıram;
Sən mənə sığınanda
Anamın sinəsinin ətrini,
Qucağının istiliyini xatırlayıram...

Sənə süd verdikcə
Alnında puçur-puçur ulduzlar parıldayır...
Və mən get-gedə artan
Bu ulduzlara baxıb arzular tuturam...

Sonra astaca
Ulduzları alnından
Ovcuma yuvarlayıram...

MƏXMƏRİ YUXU

Qızım üçün

Yuxuya getdin...
Əyilib üzümü
Üzünə tutdum.

Öpmək istəyirdim –
Üzümə toxundu üzünün istiliyi,
Öpməyə qıymadım,
İçimə çəkdim bu isti qoxunu.

Xama
Və bal kimi
Qoxurdu yuxun...

OYUNCAQ

Qızım üçün

Oyuncağını sıxıb ovcuna
Yuxuya batmışdı körpə bala.

Tərpənəndə
Üz-gözünü sızar deyə
Toppuş barmaqlarından ayırıb aldı ana
Oyuncağını,
Amma
Əyilib əlindən öpməyə qıymadı.

Dodaqlarına sıxıb qoxladı,
Ovcunun qoxusunu alıb
Balası kimi öpdü oyuncağı...

VƏSİYYƏT

Bacılarıma

Qaabiil!!!
Qabil!..

Mənimki doğuluş deyildi,
Səndən sonra
Anamın bətnini silib-süpürmək idi ki,
Hələ də üstümdədi
Yatdığımız uşaqlığın kiri!

Mənə
Elə bir əl göstər ki,
Ömürlük silə bilsin canıma hopan bu kiri!

Qabil!!
And olsun əcdadımız olan o qara torpağa,
Damarımdakı tünd qana ki,
Bu ailə adına olan xaraba
Bizim ikimizlə bitdi!

Nə qardaş, nə bacı olmalıdır həyatda!
Bir tək insan və bu boyda
Cahanı yaradan Allahla dünya!

Qaabil!..
Qorxma,
Mənimplədir əbədi
Canıma vurduğun yara!
Bu yara hara, təbib hara...

Torpağın altında da
Ürəyimdən yeyib bitirir məni
Qardaş sevgisi...

Qabil!
Əllərinə tapşır...
Əllərinə tapşır, dərin basdırsın məni...

Qabil!
Gözlərinə tapşır
Sulasın qəbrimi –
Ovutsun ürəyimdəki sevgini...

Qabil...
Ürəyinə tapşır...
...tapşır ki,
Bağışlasın məni.

BURDAKI SENTRYABR

Evimiz...

Oyandım...
bütün filmlər bitmişdi.
Tapdaladığım kölgələrin sahibləri
başımın üstündə idi.

Köhnələrdən bircə günəş qalmışdı
yuxarıda.

Assimmetrik ürəyim
yupyumru oldu onu görəndə –
sevincindən.

Evimiz satılmış,
sonra sökülmüşdü –
içində də
hamımız...

Heç kim qalmamışdı burda.
Yupyumru günəş,
yupyumru təzə ürək,
bir də
uşaqlığımdan qalan təkcə mən –
hələ də
yasəmən çiçəklərini sevən...

Qaranlıqlaşır...
kölgələr ayağımın altından dartınıb uzanır.
Başımın üstündəki adamlar isə
kökəliir,
ucalır,
çoxalır...

Alpay AZƏR

BUBU VƏ QATAR

Oğlum Abdullaha

◆ Hekayə

Qol saatıma baxıram, 19:11-dir, Bakı-Tbilisi qatarı 21:30-da çıxır. Hələ vaxta çox var, iş yerimdən çıxıb aramla “28 mol”a tərəf addımlayıram. Dörd yaşlı oğlum Bubu (Abdullah) bir yerdə dayanmağı xoşlamır, çox güman, indi anasının əlindən tutub içəri dartaraq deyir: “Tez ol, gedək pitsa yeyək”. Addımlarımı yeyinlədirəm, beş-altı dəqiqəyə “28 mol”a çatıram, bir yerdə içəri girib eskalatorla üçüncü mərtəbəyə qalxırıq. “Mado”da oturan kimi yoldaşım ilə mən Bubuya qoşuluruq, “Marqarit” pitsası sifariş veririk.

Yüngülvari həyəcanla sevinc hisslərim bir-birinə qarışib, oğlum “Tomas və dostları” cizgi filmində gördüyü qatarı ilk dəfə vəğzalda real görəcək. Bilirəm ki, sevinəcək, bu hissi artıq indidən onunla bir yerdə yaşayıram. Görən, qatar fitindən vahiməyə düşməyəcək? Bir az qorxaq uşaqdı, işığı yansa belə, adam olmayan otağa tək getmir.

Pitsa gələnə qədər vaxt öldürmək lazımdı, əvvəlcə yoldaşım ilə küləkli havadan gileylənirik. 19:55-dir, pitsa hələ də gətirməyiblər, Bubu telefonumda futbol oynayır. Qatarın yola düşməyinə bir saatdan çox vaxt var, üstəlik, beş-on addımlıq yoldu, amma budəfəki səbirsizliyimin səbəbi pitsanın gəlib çıxmaması, daha doğrusu, ac olmağımdır.

– İyirmi dəyqə keçib uje, – yanımda dayanan ofisianta qol saatımı göstərirəm.

– Uje yox, artıq, – Bubu gözünü telefondan çəkib dillənir, bu aralar atamdan təmiz dil dərsi alır.

Hamımız gülürük. Qəfil ciddiləşərək sifət alıb əlimlə içərini göstərərək ofisianta deyirəm:

– Burda çox adam yoxdu, bəhanə gətirəsən ki, sifariş çoxdu, çatdırammırıq. Başa düşmürəm, sizin işçilər bayaqdan nəylə məşğuldu?

Ofisiant məyus-məyus boynunu büküb deyir ki, məllim, haqlısız, günahkarıq, ən qısa vaxtda pitsanın hazır olacağına söz verir, sürətli addımlarla mətbəxə tərəf gedir.

– Sən yeni o qədər acsan ki, o yazığı camaatın yanında danlıyırsan? Özün də oruc tutan adamsan, on dəyqə aclığa dözmək elə çətindi? – yoldaşım səsinə qaldırır.

– Ay qız, on dəyqə nədi? İyirmi dəyqədən çoxdu burdayıq. Ofisianta advokatlıq eləməyin lazım deyil! Orucu da bura qatma! İş vaxtında görməlidilər, vəssalam.

Pitsamız gəlib çıxır. İlk tikənin dadını hiss edən kimi hirsim yox olur. Qol saatıma baxıram.

– Hələ vaxta var, – yoldaşım reaksiya verir. – Budu, buradı, taksiylə getməyəcəyik ki.

Bakı-Tbilisi qatarının yola düşməsinə qırx dəqiqə var, amma bir az narahatam, birdən gecikərik. Pitsanı tələsik yediyimi görən yoldaşım narazı-narazı başını bulayır.

Hə, onu deyim, beş-altı yaşımdan bu yana hər dəfə qatara minəndə inanılmaz bir rahatlıq dolur içimə, sanki bir dünyadan başqa bir dünyaya ayaq basıram, qatar hardasa bu dünyanın cənnətidir mənimçün. Vağzalda qatarı görərkən həyəcan qarışıq həzzdən tutmuş, perronda var-gəl etməkdən, vaqonun tutacaqlarından tutub dəmir pilləkənlərə ayaqlarımı basana qədər keçirdiyim hisslərin analoqu yoxdu. Bu hisslər illərdi içimdədir, arada həmin ləzzəti yaşamaqçün o səhnəni təsəvvürümdə təkrar-təkrar canlandırıram. Uşaq vaxtı vaqonun hər pilləkəninə ayağımı qoyanda, sanki hansısa hündür-lüyü fəth edirdim. Girəcəkdə çönüb son dəfə perrona baxanda, Bakıyla vidalaşmağın həzin kədəri içimə dolurdu, dəhliz boyu sürətlə addımlayaraq biletdə uyğun kupeni tapıb “Mən tapdım” həvəsiylə tez içəri girib oturaraq pəncərədən aşağı, perrondakı adamlara baxa-baxa onlardan hündürdə olmağın hiss etməklə özümü bir növ, lider kimi hiss edirdim. Kupe məni, doğmaları, yadları oyaq, ya yuxuda yırğalaya-yırğala uzaqlara aparən bir otaq, beşik (böyüklərçün) idi. Bunları yadıma sala-sala, qırx beş yaşımda hələ beş yaşlı uşaq olmağıma sevinirəm. Yırğalamaq demişkən, tələbə olanda yay tətilinə Moskvadan Sankt-Peterburqa, oradan Bakıya üç sutka gələndən sonra, bir neçə gün evdə yatarkən, yuxuda yırğalana-yırğalana harasa gedirdim. Bu hiss mənə necə ləzzət etmişdisə, səbirsizliklə gecəni gözləyirdim ki, tez yerimə girib yuxuya gedim.

İkinci, ya sinifdə oxuyurdum, bir dəfə rəhmətlik nənəmə dedim ki, böüyəndə pravadnik (qatar bələdçisi) olacam. Mənə açıqlandı: “Nə? Dədən elmlər namizədidi, şairdi, pravadnik nədi”. İndinin özündə işlədiyim yerdən və dəmiryol idarəsindən icazə ala bilsəm, məmnuniyyətlə iki ay qatarda bələdçi işləyərdəm.

Artıq dəmiryol vağzalının birinci platformasında dayanıb oğlumla vaqonlara baxırıq. Yaxınlaşan elektrovozu göstərib deyirəm:

– Bax, Bubu, bu, gəlib qatarı aparacaq.

– Hə. Necə aparacaq?

– Dartacaq, – əllərimi daraqlayıb dartmaq işarəsini göstərirəm.

Elektrovoz dayanıb fısıldayır. Oğlum bu səsdən diksinir, əlimdən bərk-bərk yapışıb mənə qısıılır. İki cavan oğlan vaqonları elektrovoza birləşdirir. Bubu gözlərini onlardan çəkmir. Keçirik elektrovozun ön tərəfinə, relsləri göstərib izah edirəm ki, qatar bunların üstüylə gedəcək.

– Necə bunnarın üstüylə gedəcək?

– Bax, bu parovozdu, – nədənsə, elektrovoza biz belə deyirik, – qatarı dartacaq, təkərlər də fırlanacaq – əllərimi təkərlərə tərəf uzadıb onların hərəkət etməsini göstərirəm, – qatar da o dəmir relslərin üstüylə taq-taq-taq-taq gedəcək.

Səbirsizliklə elektrovozun fit çalmağını gözləyirəm ki, Bubunun reaksiyasını görüm.

Sonra bir-bir vaqonları oğluma göstərib deyirəm, bu, birinci vaqondur, bu ikincidir, bu üçüncüdür. Beşinci vaqondan sonra oğlum etiraz edir: “Ay ata, sən demə, qoy özüm deyim”. Beləcə, oğlum qalan vaqonların hamısını sayır, qayıdıb səkkizinci vaqonun qarşısında dayanırıq. Bubu vaqonun girişində dayanıb əllərində bayraq tutan ağ köynəkli bələdçi qadınları göstərib soruşur ki, o xalalar kimdi?

– O xalalar, qatardakı adamlara yorğan-döşək verəcək ki, yatsınlar. Həm də adamlara yatmamışdan əvvəl çay verəcəklər.

– Şirin çay?

– Şirin də, acı da.

– Uşaxlara da çay verəcəklər?

– Hə.

– Bəs uşaxlar çay içsələr, çişləri gəlsə neyniyəcəklər? Orda qarşok var?

– Var, Bubu, var.

Qol saatıma baxıram, Bakı-Tbilisi qatarının yola düşməsinə on beş dəqiqə var. Uşaxlıq vaxtımdan sevdiyim, relslərin arasından gələn doğma mazut iysini tapmaqçün ətrafı qoxulayıram. İndi təmizlik işlərinə fikir verirlər deyə, o qoxu daha yoxdu. Bu vaxt yaşlı bir kişi əlindəki yekə fənəri vaqonların təkərlərinə tərəf tuşlayıb onların keyfiyyətini yoxlayır. Yadıma düşür ki, uşaq vaxtı qatarın yarım saat dayandığı stansiyalarda maraqla pəncərədən ustaya baxırdım. O, vaqonun altına girəndə, mənə qorxu bürüyürdü, öz-özümə “Tez çıx, tez çıx” deyirdim, elə bilirdim, indi qatar tərpənib bu adamın üstündən keçəcək. O adamsa çıxıb tənbel-tənbel başqa vaqonların təkərlərini yoxlayırdı, mən heyrtlənirdim: “Aa, necə qorxmur?”

Bubunu “vaqonların həkiminə” tərəf aparıram.

– Baax, Bubu, əmi əlində fənərlə qatarın təkərlərini yoxlayır.

– Əmi niyə yoxluyur təkərləri?

– Yoxluyur ki, xarab olsa düzəltsin.

– Niyə xarab olur ki?

– Qatar çox gedir, ona görə xarab olur.

– Niyə çox gedir qatar?

– Bubu, bezdirdin mənə. Bura bax, – yoldaşıma deyirəm, – sən axırıncı dəfə haçan qatara minmisən?

– Rayon işğal olunanda. Təsəvvür elə, avqustda biletdən alıb getdim Cəbrayıla...

– Bir dəyqə... Sən iyunda semestr imtahanları vermişdinsə, iyunun axırı niyə getmədin rayona? Ən azından iyulda gedə bilərdin.

– Əslində, elə iyunun axırı getmək planımdaydı, amma hər dəfə evə zəng eliyəndə, papam deyirdi, nəbadə gələsən ha, rayonda vəziyyət çox pisdi, ermənilər az qala hər gün qrad atır. Avqustda ara bir az sakitləşdi deyə, qatara biletdən aldım, dayımla getdik rayona, ikicə gün qaldım orda. Qradla başladılar rayonu vurmağa, qonşu arvad, beş uşaq anası həyətdə paltar sərəndə öldü. Atamın dostunun iki qolu qırıldı. Nə isə, axşam qatara mindik ki, qayıdaq Bakıya, İmişlidə dayandırdılar qatarı, Bakıya buraxmadılar. Bir gün qatarın içində qaldım, sonra mindik maşına, gəldik Bakıya. Təsəvvür elə, o vaqonlarda illərlə qalanlar oldu, o vaqonlardan gəlin köçürdülər, gəlin gətirdilər ora.

– Yəni deyirsən doxsan üçdən bu yana qatara minməmişən? – soruşuram.

– Yox.

– Uy daa. Necə dözmüşən buna?

Yoldaşım qərribə nəzərlərlə mənə baxıb soruşur:

– Sən özün axırıncı dəfə nə vaxt qatara minmişən?

– İki il əvvəl. Gəncəyə hüsrə gedəndə.

Bələdçi qadın perronda dayanan sərnişinləri qatara minməyə tələsdirir. Qəfil qoltuqlarından tutaraq Bubunu qaldırır pilləkənlərə qoymaq istəyirəm. Bələdçi qadın əlini uzadır kömək etsin, Bubu ayaqlarını qatlayır, pilləkənlərə qoymur, qışqırır: “Ata, neyniirsən?! Özün min, sonra mən minim”. Güllü-güllü onu yerə qoyuram. Az sonra qatar tərpənir, mən Bubuya çönüb deyirəm:

– Bax, qatar gedir. Gəl əl eliyək.

– Hə, gedir, –hərəkət edən vaqonlara mənim kimi əl etməyə başlayır.

– Sən də əl elə, – yoldaşıma deyirəm.

Hər üçümüz əl edirik qatara.

– Bubu, baax, təkərlər tərpənir.

– Hə, tərpənir.

– Bubu, əl elə. Niyə dayandın?

Oğlum könülsüz əl etməyə başlayır, sonra hər üçümüz yavaş-yavaş sürətini artıran qatar boyunca gedirik. Bələdçilərdən bir-ikisi çox güman, Bubuya görə bizə əl edir, bəzilərisə görməməzliyə vurur bizi. Bubu birdən bir-iki addım atıb qatara tərəf götürülür. Anası “Hara gedirsən?!” qışqıraraq tez cumub qolundan tutur. Qatar sürətini artırır, bizdən xeyli uzaqlaşır və sonda yaşıl nöqtəyə dönür. Çönüb oğluma deyirəm:

– Sabah da bura gələrik həə, Bubu?

– Həə, ata. Sabah da gələk, – oğlum sevincək dillənir.

Qəfil 2000-ci ilin iyulunda Sankt-Peterburqun Moskva vağzalında dostum Vüqarla uzun illər yataqxana yoldaşımız olmuş yunan əsilli Arturu Kursk şəhərinə yola salmağımız yadıma düşür. Aramızda illərin doğma adamından ayrılma ovqatı var, bir-birimizə “Mütləq görüşəcəyik, əlaqədə olarıq” deyirik, amma

deyəsen, hamımız eyni şeyi fikirləşirik: nə görüşəcəyik, nə də məktub, telefonla əlaqə saxlayacağıq. Nəhayət, əl verib qucaqlaşırıq, Artur öz vaqonuna minir və qatar tərpənir. Mən, beşinci kursu təzəcə bitirmiş tələbə qəfil başlayıram hərəkət edən qatar boyunca gedə-gedə vaqonların pəncərələrindən baxan adamlara dişlərimi ağardıb (səy təbəssüm) əl etməyə, "Proşaaıte!" (Əlvidaa!) deməyə. Adamların bəziləri mənə əl edir, bəzilər isə təəccüblə mənə baxır. Vüqar qəşş edib gülür. "Ayə, sən səysən?" – "Bəli, sən də mənə qoşul, olaq cüt səy," – deyib həmin qaydada tanımadığım adamlarla vidalaşmağa davam edirəm.

İllər sonra bu səhnəni xatırlayıb anlayıram ki, həmin hərəkətimin əsasında tək şitlik ehtirasını öldürmək yox, həm də qatarın özünü yola salmaq istəyi var idi. Uzaqlaşan qatar mənim üçün sanki uzaqlaşan adam idi, sadəcə, bu hiss şüuraltında gizlənmişdi deyə, onu dərk edəmmirdim.

Sankt-Peterburqdan Bakıya qayıdandan sonra gecələr yola düşən Bakı-Qazax qatarına, ordakı sənişinlərə xəyalən əl etmək üçün bir neçə dəfə vəğzala getdim. Çox istəyirdim, tanış-dostdan kimsə qarşıma çıxıb "Hara gedirsən?" sualını versin, mənə ciddi-ciddi əlimlə birinci yolu göstərərək Bakı-Qazax qatarını yola salıram" deyəm. O, "Necə? Kimi yola salırsan?" sualını verəndə, "Kimi yox? Elə qatarın özünü" deyərək, qərribə-qərribə mənə baxan adamın "Bunun başı işləmir" fikirləşməyini istəyirdim. Təəssüf ki, o günlər qarşıma tanış-biliş çıxmadı, mənə qalansa uzaqlaşan qatarın ruhumun bir hissəsini, xatirələrimi özümə aparması olurdu.

Bir həftə sonra mən, yoldaşım və Bubu Bakı-Tbilisi qatarının kupesində-yık. Yola düşməyimizə on dəqiqə var. Pəncərə tərəfdə oturub çölə baxan Bubu'nun heyrətli baxışlarını diqqətlə izləyirəm. O baxışlar uşaqlıq vaxtlarımda qatarda keçirdiyim hissləri özümə qaytarır. Kupədə çatışmayan qatar şəkilli kağıza bükülmüş qənd və dəmir altılıqlı stəkandakı çaydır.

Mənim üçün indi qatarın tərpənməsindən, tərpənişdən öncəki ilk "tss" sə-sindən, yavaş-yavaş hərəkət edən qatarın səssizliyindən həzz almaq həm də bubulaşmaq deməkdir. Çox istəyirəm, qatar tərpənənə qədər atalı-balalı bu anlardan doyunca həzz alaı.

– Sənə qatarın tərpənməsini gözləmək ləzzət eliyir? – yoldaşımdan soruşuram.

– Nə? Başa düşmədim.

Məncə, başa düşdü, sadəcə, istəmədi kupədəki yad adamlar bizə səy kimi baxsınlar.

– Heeç, – deyib əlimi yelləyirəm.

Üç dəqiqə qalıb qatarın tərpənməsini. Bubu gözüünü pəncərədən çəkib kupədəki yeniyetmə oğlanın "Adın nədi? Neçə yaşın var? Bağçaya gedirsən?" kimi suallarına cavab verir. Mənə narahatam, Bubu ilk dəfə hiss edəcəyi tərpəniş anını əsla qaçırmamalıdır, yolun, perronun arxada qalacağını görməlidir. Artıq iki dəqiqə qalıb yola düşməyimizə, yeniyetmə, oğluma "Qaqaş, şeir deyə bilərsən?" sualını verəndə, hövsələdən çıxıram, oğlumun cavab verməsinə imkan vermirəm:

– Bubu, pəncərədən çölə baax... Adamlara baax. Yadında, o gün biz orda dayanıb – barmağım ilə çölü göstərirəm, – qatar gedəndə, xalalara əl edirdik?

– Həə, yadımdadı. Ata, xala bizə yorğan-döşək verəcək?

– Sən mənə baxma, çölə bax. Hə, xala bir azdan bizə yorğan-döşək verəcək.

– Mənə qarşok verəcəklər?

Hamımız gülürük, qatar yerindən tərpənir.

– Çölə bax, Bubu, biz gedirik.

Qırpmağa qoymadığım gözümün biriylə oğluma, o biriylə perrona baxıram, – çəpgözlüyüm burada işə yarayır, – həyəcan içindəyəm. Bircə heç kim onu danışdırmaya, şeir dedirtməyə, oğlan onu söhbətə tutsa, barmağımı dodağımın üstünə qoyub işarə edəcəm ki, sussun, inciməyini vecimə almaya-cam, mənə indi Bubunun son dərəcə heyrlənməyi o dövrü təkrar yaşamağım üçün lazımdır. Mənə elə gəlir, Bubu da mənim uşaqlıq vaxtlarımdakı kimi yekə, yaşıl bir qutunun içində uzaqlara getdiyini hiss edir və ona beş yaşlı Alpay baxışlarıyla baxan mən dillənirəm:

– Qəşəng gedirik hə, Bubu?

– Həə, ata, qəşəng gedirik. Baax, qatar yavaş-yavaş gedir ki, biz yıxılma-yaq.

– Düzdü, Bubu, düzdü.

Oğlumu götürüb tez dəhlizə, o biri pəncərəyə tərəf gedirəm.

– Bax, Bubu, o biri qatar dayanıb, – barmağım ilə üzbəüz dayanmış Bakı-Qazax qatarını göstərirəm.

– Həə, dayanıb. O qatar da gedəcək?

– Gedəcək, – qıraqdan qoca və tənbel görünən bu qatar sanki heç vaxt yerindən tərpənməyəcək.

Artıq qatarımız taqqataraqla gedir. Bubuyla anası şirin yuxudadı. Qatar bir müddət sonra stansiya olmayan yerdə dayanır. Yerimdə oturub pəncərədən zülmət qaranlığa baxıram, qurbağaların bir-birinə qarışan səsləri aləmi götürüb, bataqlığın, ya da gölün yanındaıq. Arada qurbağalardan biri daha gur səslə quruldayır.

Qəfil bir hadisə yadıma düşür. Yay tətildidi, beşinci, ya altıncı sinfə keçmişəm. Anamın rəfiqəsi Lilya xala, məndən üç-dörd yaş kiçik oğlu Vitaliklə bizdədilər. Mən iki-üç saat sonra onlarla bir yerdə vağzala gedib, Bakı-Kirovabad (indiki Gəncə) qatarına minəcəm.

Mən, Vitalik və məndən yaşca kiçik qardaşım hansısa oyun oynayırıq. Bir-birinə qarışan səslərimiz, hay-küyümüz, hoppanıb düşməyimiz, Vitaliklə onunla yaşd olan qardaşım arasında olan mübahisələr qırıq-qırıq yadıma düşür.

Bir müddət sonra qəhər boğazımdan tutub heç cürə əl çəkmir məndən, səbəb qardaşımı Bakıda qoyub getməyimdi. Gözlərim dolmasın, hönkürməyim deyə, tez-tez dərindən nəfəs alıram. Mənə elə gəlir, qardaşım Bakıda tək qalsa, yazıq bir uşağa dönəcək, darıxacaq, sanki yetim qalacaq. Onun qatara

minib mənimlə rayona getməməsi faciə kimi gəlir mənə. Vitaliksə elə bil, mənim acığıma şitlik edir, qardaşımı cırnadır, cıratdıqca boğazımda böyüyən qəhər, o biri tərəfdənsə içimdə yığılan qəzəb məni boğur, sıxır. Qonaqdı deyər, qardaşımla bunu yola veririk, kaprizlərinə dözüürük, qardaşım cavab qaytarmır, buna görə gözümlün qabağında bir az da yazıqlaşır, yetimləşir. Birdən boğazımdakı qəhər topu partlayır, mən hönkürməyə başlayıram. Anamla rəfiqəsi çaşqın halda bizə yaxınlaşırlar.

– Sənə nə oldu? – anam hər şeyi başa düşən baxışlarıyla mənə baxır.

Ağlaya-ağlaya barmağımı Vitalikə tərəf uzadıb deyirəm ki, hamısını eliyən budu. Lilya xala oğlunun üstünə qışqırır:

– Vitalik! Şto tı natvoril, a?! Kak tebe ne stidno! (Vitalik! Nə hoqqa çıxartmısan, hə?! Ayıb olsun sənə!)

Oğlu özünü müdafiə edir, anası yenə üstünə qışqıranda, anam rəfiqəsinə rusca deyir ki, uşağı danlama, mənə işarə edərək əlavə edir: “Yol üstündədi, ona görə belə eliyir, narahat olma, keçib gedəcək”.

Lilya xala və oğluyla kupeyə girəndə rahatlanıram. Mənə dost kimi doğma gələn qatar tərpənəndə rahat oluram, elə bil, nə zaman var, nə məkan, elə bil, nə Lilya xala yanımdadı, nə də oğlu. Hərəkət edən yaşıl beşiyin içində, ayrı bir dünyada məni tərk edən çölə baxıram.

İndi getdiyimiz Bakı-Tbilisi qatarında dəhlizdən qaranlığa baxarkən, vahiməli və cazibəli səslərin gəldiyi vaqonların arasındakı tambur yadıma düşür. Beş-altı yaşım olar, Bakı-Noraxen (indiki Şərur) qatarında kupədən çıxıb tualetlə yanaşı olan balaca dəhlizə keçirəm. Tamburun qapısı bağlı olsa da, ordan gələn taq-taraq səsləri məni öz vahiməli cazibəsinə salır. Qorxuyla, qorxunu yenmək istədiyim bir vəziyyətdəyəm. O səsləri eşitməkçün, silkələnəndən dəli kimi özünü ora-bura vuran döşəmə dəmirlərinin bir-birindən aralanıb birləşməsindən əmələ gələn dəşiklərdən relslərin arasıyla sürətlə qaçan şpallara, otlara baxmaqçün bir neçə dəfə qapını açıb ora baxıram, qorxu cazibəni üstələyəndə tez qapını örtürəm. Elə bilirəm, nənəmin, artıq üzdən tanıdığım bələdçimizin olmadığı o biri vaqon yad yerdir, ora keçmək istəsəm, tamburdakı dəşiklərdən birindən yerə düşə bilərəm, qatar üstümdən keçər, ən dəhşətlisi, nənəm, atam, anam məni heç vaxt tapa bilməz. Xəyalən o dəşiyə hoppanıram, ölmürəm, şpallara dəymədən bir anda ruh olub sürətlə vaqonu dələnək göyə uçuram, qoy doğmalar məni axtarsınlar, mənə uça-uça yuxarıdan onlara baxım.

Nəhayət, cavan bir oğlan qapını açıb tambura girir, siqaret yandırır. Ürkə-ürkə ona baxıram, onun taqqataq səslərdən qorxmamağına heyrtlənirəm. Məni yanına çağırır, qəfil atamın “Tanımadığın adamla heç yerə getmə” tapşırığı yadıma düşür. Amma içəri keçməsəm, oğlan məni ürəyində qorxaq sayacaq. Ayaqlarımı asta-asta yerə basıb tambura daxil oluram, səslər daha gur səslənir, qulağımı dəşir. Cavan oğlan tez-tez yerdə yaranan dəşiklərə baxdığımı görüb deyir: “Qorxma, ora düşməzsən”. Bu sözlər mənə ruh verir, ayaqlarımı bərk-bərk pərçimlədiyim tamburun döşəməsinin yellənməsi nəticəsində qorxum

hardasa otuz faizə düşür, ləzzət yetmiş faizə qalxır, adrenalin məsələsi, nəhayət, bu anlar qorxuya qalib gəlməyimlə fəxr edirəm içimdə.

Qayıdaq Bakı-Tbilisi qatarındakı yolçuluğumuza. Hələ də qurbağalar məskəninin yanında dayanmışıq, artıq qur-qur səsləri bezdirir. Nədənsə mənə elə gəlir, maşinist və köməkçisi yuxuya gedib, hər ikisini söyürəm. Az sonra qatar yerindən tərpənir, bir anın içində mən yenə zamansızlaşıram, həm uşağam, həm də böyük. Qəfil dördə, ya beşdə oxuyanda, Yevlax stansiyasında baş verənlər yadıma düşür.

Keçən əsrin 80-ci illərinin əvvəlləridi, yenə Bakı-Kirovabad qatarındayam, gecə saat ikidi, ya üçdü, məndən başqa hamı yatıb. Sevdiiyim üst yerdə üzü üstə uzanıb pəncərədən stansiyaya baxıram.

Qəfil çöldə iki nəfər öz aralarında səsgücləndiricilərlə danışmağa başlayır. Belə başa düşürəm ki, onlar vağzalın əks tərəflərində, hərəsi öz maşınında oturmuş yüksək rütbəli milislərdir (o vaxtın polisləri). Aralarında gedən şirin söhbət təxminən bu cür yadımda qalıb, biri soruşur? "Necəsən?" O biri də cavab verir ki, əlayam, sözlər əks səda verir: Necəsən? Necəsən? Necəsən? Əlayam, Əlayam, Əlayam. Nələrisə xatırlayırlar, kiminsə haqqında danışırırlar. O deyir, bu deyir, bu deyir, o deyir, səsgücləndiricinin sayəsində əks-səda verən, elə bilirəm, göyəcən gedib çatan sözlər, qəhqəhəli gülüşlər bir-birinə qarışır, sanki şüşə kimi çiliklənib havaya səpələnir, yerə düşəndə qar dənəcikləri kimi yox olur. Sözlər, səslər, o vaxta qədər gördüyüm ciddi milislərin bu qədər sadə olmaları məni heyrləndirir, yad adamların bu cür söhbət edə-edə sevinməyindən ləzzət alıram. İstəyirəm qatarımız ləngisin, mən doyunca bunların söhbətinə qulaq asım.

Qatar yerindən tərpənir, milislərsə hələ də öz aralarında şirin-şirin danışır. Uzaqlaşan sözləri eşitməkçün başımı pəncərəyə yaxınlaşdırıb qulaqlarımı şəkəylirəm, sanki vacib bir şeyi qaçıra bilərəm. Qatar sürətini artırdıqca, səslərə çevrilən sözlər uzaqlaşır, sonda işıqlı nöqtəyə dönən Yevlax stansiyası səslərlə bir yerdə yox olur.

O vaxt smart telefon olsaydı, tez videokamerasıyla vağzalı çəkərdim ki, səslər yazılsın. İndi, 2023-cü ildə gedərdim Yevlaxa və o adamları tapsaydım, çəkdiyimi köçürərdim onların telefonlarına, sonra bir yerdə vağzala baxa-baxa o söhbəti eşidib gülərdik, kövrələrdik, sonda yenə gülərdik.

Pandemiyadan sonra gecə qatarlarını deyəsən, ləğv etmək qərarına gəliblər. İndi sürətli, modern qatarlar səhərlər, günortalar yola düşür və yəqin, köhnə yaşıl qatarları metaləritmə zavoduna göndərəcəklər. Amma bir vaqonu vağzalda muzey kimi saxlayacaqlar və mən qocalıb əldən düşənə qədər vəfalı sərnəşin kimi arada axşamlar o vaqona daxil olacam, içəri keçib kupelərdən birində oturacam, pəncərədən çölə baxacam, gözlərimi yumub bədənimi yırğalaya-yırğalaya xəyalən yola düşəcəm, sonra özümə gətirdiyüm termosdan dəmir altlıqlı stəkana çay süzüb bərk qəndlə içəcəm.

19 yanvar 2019 – 23 may 2023

Bakı

Vahid MƏHƏRRƏMOV

Gürcü çaxırı

♦ **Hekayə**

Uzun illər idi paytaxtdakı şirkətlərin birində mühasib işləyirdim. Qənaət edə-edə bir az pul toplayıb maşın da almışdım. İşçilər arasında az-çox hörmətim də var idi. Başımı aşağı salıb öz işimi görür, nə tapşırılırdısa onu da yerinə yetirirdim. Rəhbərlik işimdən razı idi. Bu razılıq məni müştəbəhləşdirmirdi. Heç kimə yuxarıdan aşağı baxmırdım. Kiməsə pislik etmək, kimisə aldatmaq mənlik deyildi.

Şirkətimiz getdikcə böyüyür, böyüdükcə də işlərimiz çoxalardı. İşlərimiz çoxaldıqca da maaşımız artırdı. Beləcə, yavaş-yavaş ömrümün gözəl günlərini yaşayırdım.

Övladlarım böyüdükcə problemlərim də böyüyürdü. Böyüyən bu problemlərə daha çox pullar xərcləməli olurdum. Şükür, aldığım əməkhaqqı bu işlərin öhdəsindən gəlirdi. Elə bir çətinliyim yox idi. Maaşdan qənaət etdiyim pullarla ev almağı da planlaşdırırdım. Amma...

Atalar yaxşı deyib ki, sən saydığını say, gör fəlak nə sayır. Günlərin birində necə oldusa, nədən oldusa, işlərimiz bəd gətirdi. Sifarişlərin arası yavaş-yavaş kəsildi. İstehsal azaldığına görə rəhbərlik də işçilərin maaşını azaltdı. Bu ərafədə şirkətin işini dirçəltmək üçün rəhbərliyin reklama xeyli vəsait sərf etməsi də vəziyyəti yaxşılığa doğru dəyişmədi. Deyəsən, müəssisəmizə göz dəymişdi. Həmişə böyük mənfəət qazanan şirkət indi ziyana işləyirdi. Çox keçmədi ki, ixtisarlar başladı. Bacarıqlı mühasiblərdən biri olmağıma baxmayaraq, mən də işimlə vidalaşdım.

İşdən çıxarılan gün şirkətin rəhbərliyi məni qəbul edib dedi ki, sən təcrübəli işçisən, bizə lazım olacaqsan. İşimizdə balaca bir canlanma olan kimi səni geri çağıracağıq. O gündən şirkətdən zəng gözləməyə başladım. Başqa yerdən gəlirim olmadığına görə, ev almaq üçün topladığım pulun üstündən xərcləyirdim. Pul nə qədər çox olur-olsun, üstünə qoymayanda, azaldıqca-azalır və bir gün də baxanda görürsən ki, yerində heç nə qalmayıb.

Vaxt öz axarından qalmırdı. Zaman dayanmadan ötüb keçirdi. Şirkətdən zəng gəlmirdi ki, gəlmirdi. Deyəsən, vəziyyət düzəlməyə oxşamırdı. Günlərin

birində geri qayıtmaq arzusundan əlimi üzüb, iş axtarmağa başladım. Hansı müəssisəyə, hansı şirkətə üz tuturdumsa, sivi göndərirdimsə, "yox" cavabı alırdım. Əgər yaxın vaxtlarda özümə iş tapmasaydım, mən də şirkətimizin gününə düşəcəkdim.

Axır ki, günlərin birində iş üçün müraciət etdiyim şirkətlərdən birindən "hə" cavabı aldım. Kadrlar rəisi dedi ki, bizim sənin kimi təcrübəli mühasibə ehtiyacımız var. Şirkətin nümayəndəsindən bu sözləri eşidəndə sevindiyimdən qanadlanıb uçmaq istədim.

İş tapdığımı eşidəndə evdə hamının ovqatı düzəldi. Çünki ailədə məndən başqa işləyən yox idi. Uşaqlar orta məktəbdə oxuyurdular. Yoldaşım işləmirdi.

Ertəsi gün lazımı sənədləri toplayıb şirkətə getdim. Kadrların rəisi sənədləri nəzərdən keçirib, səliqə ilə bir qovluğa qoydu. Ərizə yazandan sonra ürəyim xeyli sakitləşdi. Adı Sabir olan kadrlar rəisi çox alicənab adama oxşayırdı, üz-gözündən nur yağırdı. Sənədlər hazır olanda dedi ki, səni rəhbərlik özü qəbul edəcək, mühasibatlıqla bağlı söhbət aparacaq. İşə düzəlməyin bu söhbətdən çox asılıdı. Danışığın, suallara verəcəyin cavabların rəhbərliyi razı salsa, ərizəni imzalayacaq. Təcrübəli adamsan, uzun illər şirkətdə çalışmısan. Yəqin ki, sənin kimi bacarıqlı mühasib verilən sualların qarşısında aciz qalmayacaq.

Sabir ilə birlikdə müdirin qəbuluna getdik. Əvvəlcə Sabir içəri keçib, mənə gözləməyi tapşırırdı. Nə qədər təcrübəli olsam da, bir az həyəcanlıydım. Düşünürdüm ki, görəsən, şirkət rəhbəri məndən nə soruşacaq, hansı sualı verəcək? Tələbəklik illəri, imtahandan əvvəl keçirdiyim həyəcanlı anlar yadıma düşdü. Elə bu vaxt kadrlar rəisi şirkət rəhbərinin otağından başını çölə çıxarıb məni içəri çağırırdı.

Həyəcanı unudub asta addımlarla içəri keçdim. Ədəb-ərkanla şirkətin rəhbərinə salam verib, ayaq üstə dayandım. İlk baxışdan müdirin görkəmindən xoşum gəldi. Şirkətin rəhbəri orta yaşlı, dolu bədənli bir adam idi. Çox səliqəli geyinsə də, qalstuksuz idi. Yəqin ki, qalstuk vurmaqdan xoşu gəlmirdi. Tərs kimi mən də həmin gün qalstuk vurmuşdum. Fikirləşmişdim ki, qoy səliqəli görsənim. İçəri keçib salam verən kimi müdir əl işarəsi ilə məni yaxına çağırırdı. Çoxdan tanıyırmış kimi, mənimlə görüşüb, hal-əhval tutdu, oturmaq üçün yer göstərdi. Oturdum. Sənədlərim müdirin masasının üzərindəydi. Bu anlarda fikirləşdim ki, suallarına dəqiq cavab versəm, elə günü bu gün məni işə götürəcək. Cavab verə bilməsəm...

Oturan kimi müdir mənə mühasibatlıqla bağlı bir neçə sual verdi. Cavabların ləngitmədim. Bir az da söhbət edəndən sonra kadrlar rəisinə astaca dedi ki, bizi tək burax. Şirkətin rəhbəri yenə mənə bəzi suallar verdi. Söhbətin gedişində öyrəndim ki, müdirim olacaq Polad müəllimin də ixtisası mühasiblikdi. Müxtəlif yerlərdə bu vəzifədə çalışıb. Ona görə də bu sahəni yaxşı bilir. Təkbətək söhbətimiz on dəqiqəyə qədər çəkdi. Hiss elədim ki, verdiyim cavablardan razı qalıb. Sözüünü qurtarandan sonra qovluqdan ərizəmi çıxartdı ki, imzalasın. Birdən nə fikirləşdisə, əlini saxlayıb soruşdu:

– Bacioğlu, heç demədin ki, hansı bölgədənsən?

Ləngimədən cavab verdim:

– Gürcüstandanam, Polad müəllim!

Cavabımı eşidən şirkət rəhbəri fikrə gedərək dedi:

– Hə, bu lap yaxşı oldu. Cavablarından xoşum gəldi, səni bugünkü tarixlə işə götürürəm, artıq şirkətimizin mühasibisən. Amma sənə bir komsomol tapşırığı vermək istəyirəm.

– Polad müəllim, nə tapşırıq versəniz, canla-başla əməl edəram.

– İstəyirəm səni bir sınaqdan keçirim. Görüm bir iş-zad bacarırsan, yoxsa yox? Tapşırığımı elə çətin bir şey deyil, asan və sadədi. Səni çox xərcə salmaq fikrim də yoxdu. Deyirəm, bəlkə Gürcüstana gedib beş-on litir təmiz gürcü çaxırı gətirəsən. Düzdü, dükənlər doludu gürcü çaxırı ilə. Mən onların təmizliyinə inanmıram. İstəyirəm ki, sən həm gedib kəndinizə baş çəkəsən, həm də təmiz gürcü çaxırı gətirəsən. Onda yüz faiz əmin olaram ki, içdiyim gürcü çaxır idi. Sənin hesabına ağzım dada gələr.

– Baş üstə, Polad müəllim, gedərəm də, gətirərəm də. Düz deyirsiniz, bu, mənim üçün elə də çətin bir tapşırıq deyil. Kəndimizdə yaşayan gürcülər yaxşı da çaxır çəkirlər.

Polad müəllimlə sağollaşıb otaqdan çıxdım. Məndən sonra kadrlar rəisi Sabir müəllim onun yanına girdi. İki-üç dəqiqədən sonra o da şirkət rəhbərinin yanından çıxdı. Qovluğum onda deyildi. Otağına girən kimi kadrlar rəisi dedi ki, gözünüz aydın, Polad müəllimin sizdən xoşu gəldi, ərizənizə də qol çəkdi, amma sənədləri özündə saxladı. Dedi ki, sizə nəşə tapşırıq verib. Siz onu icra edəndən sonra əmrinizi bugünkü tarixlə sənədləşdirəcəyik. Kadrlar rəisi ilə sağollaşıb otağından çıxdım.

Tələm-tələsik evə getdim. Vəziyyəti həyat yoldaşıma da danışdım. Kəndə gedib gürcü çaxırı gətirmək mənim üçün iki vur ikiydi. Yola çıxdım. Maşınmda bir az nasazlıq olduğuna görə avtobusla gedəsi oldum.

Ertəsi gün kəndimizdəydim. İş axtarmağa başım qarışdığına görə çoxdan idi ki, doğmalarıma da baş çəkə bilmirdim. Sağ olsun Polad müəllimi ki, məni gürcü çaxırı gətirməyə göndərdi. Yoxsa işə düzələndən sonra ata-baba yurduma gəlməyə vaxtım olmayacaqdı. Bir gün kənddə qaldım. Əmim oğlu Səyavuşun maşını ilə gedib gürcülərdən iyirmi litr təmiz çaxır aldım. Anamgil də uşaqlara bir az pay-pürüş qoydu. Ertəsi gün səhər lap ertədən yola çıxdım. Axşam Bakıda olacaq, səhər çaxırı Polad müəllimə çatdırıb işə başlayacaqdım. Yenə də əvvəlki günlər kimi hər səhər sevinc içində işə gedəcək, ayın axırı da evə maaş gətirəcəkdim.

Gürcüstanın ərazisindən çıxanda saat on olardı. Sürücü nahar etmək üçün avtobusu Yevlaxda – yolun kənarındakı kafelərdən birində saxladı. Sərnişinlərə də xəbərdarlıq etdi ki, yeməyinizi tez yeyin, yarım saatdan sonra tərpənəcəyik. Yemək üçün sifariş verib boş yerlərdən birində əyləşdim. Bu vaxt qonşu masada oturan sifəti nurlu bir nəfər yaxınlaşıb mənimlə görüşdü. Mehribanlıq yağan baxışlarını üzümə zilləyib soruşdu ki, sən Şaiqsən? Başımın işarəsi ilə onun dediyi Allah bəndəsi olduğumu təsdiqlədim. Bun-

dan sonra o, məni qucaqlayıb bağrına basdı. Dedi ki, mən də sənın tələbə yoldaşın Elçinəm. Beş il tələbə yataqxanasında bir otaqda qalmışdıq. Adını deyən kimi onu xatırladım. Sonuncu görüşümüzün üstündən uzun illər keçmişdi. İkimiz də yaşlaşmışdıq. Qoluma girib məni oturdğu masaya apardı. Çörək yediyi dostları ilə tanış oldum. Tələbə yoldaşıma Gürcüstana nə üçün getdiyimi də dedim. Dediklərimə məhəl qoymayan Elçin qır-saqqız olub yaxamdan yapışdı ki, səni heç yerə buraxan deyiləm. Çox vacib işim olduğunu desəm də, tələbə yoldaşım inadından dönmədi. Dedi ki, bu axşam bizdə qonaq qal, oturaq yaxşı-yaxşı söhbət edək, ötüb-keçənləri xatırlayaq. Səni sabah lap ertədən Bakıya yola salaram. Tələbə yoldaşım çox üz vurduğuna görə dəvətini qəbul etməkdən başqa çarəm qalmadı.

Axşam Elçingildə qonaqlar çox idi. Gecədən keçənə qədər oturub yeyib-içdik, şirin-şirin söhbət etdik. Tələbə yoldaşım görüşümüzün şərəfinə yaxşı süfrə açmışdı. Masada barmaq qoymağa yer yox idi. Yemək qalsın bir yana, içdiyimiz çaxır mənə lap ləzzət elədi.

Səhər tezdən Elçin məni yola salmağa hazırlaşanda məlum oldu ki, axşam qonaqlar səhvən Polad müəllimə aparacağım gürcü çaxırını içiblər. Demə, axşam ləzzətlə içdiyim müdirə çatdıracağım çaxır imiş. Bunu eşidəndə ovqatım korlandı, dilxor oldum. Tələbə yoldaşımın da bu xəbərdən qanı qaraldı. Dedi ki, Şaiq, narahat olma, bir şey fikirləşərik.

Təzədən kəndimizə qayıdıb gürcü çaxırını almağım baş tutan sevda deyildi. Vaxt az idi, gecikərdim. Ya bu gün, ya da sabah çaxırını mütləq müdirə çatdırmalıydım. Xeyli götür-qoydan sonra Elçin dedi ki, qardaş, bizim torpaqda bitən üzümün çaxırını da heç gürcülərindən geri qalmır. Day olan-olub, keçən-keçib. Gəl, mağazadan çaxır alıb sənın bu iyirmi litrlik balonunu dolduraq. Apar ver gələcək şəfinə, qoy kefi istədiyi qədər içsin. Vallah-billah heç bilməyəcək ki, bu, gürcü çaxırındır, yoxsa yerlidir?

Düşdüyüm vəziyyətdən çıxmaq üçün başqa münasib yol olmadığına görə Elçinin dediyi kimi elədim. Marketlərdən birinə girib satıcının məsləhət gördüyü çaxırlardan alıb Polad müəllimə verəcəyim balonu ağzına kimi doldurdum. Çaxırın xərcini də tələbə yoldaşım özü çəkdi.

Şəhərə günortadan sonra çatdım. İş vaxtının qurtarmasına üç-dörd saat var idi. Çaxırını Polad müəllimə apara bilərdim. İyirmi litrlik qabı yük yerinə yerləşdirdim, sonra maşının mühərrikini işə salıb yola düzəldim. Gedirdim, amma ürəyim əsirdi. Çünki mən indiyə qədər heç vaxt yalan danışmamışdım, kimsəni aldatmamışdım. Bu, mənim ömrümdə ilk dəfə danışacağım yalanım olacaqdı. Belə dar məqamda başqa yolum yox idi. Bu gün dilimə gətirəcəyim yalan məni işlə, pulla, dolanışıqla təmin edəcəkdı. Əgər gürcü çaxırını adı ilə gətirdiyim içki Polad müəllimin xoşuna gəlməsəydi, onu mağazadan aldığım bilinsəydi, vay halıma. Onu aldatdığımı görə çətin ki, məni işə götürərdi.

Birbaşa müdirin yanına getmədim. Əvvəlcə kadrlar rəisi ilə görüşüb Polad müəllimin tapşırığını yerinə yetirdiyimi dedim. Şirkət rəhbərinin yanına birlikdə getdik. Polad müəllimlə görüşüb, verdiyi tapşırığı yerinə yetirdiyimi dedim. Dediklərimi eşidəndə Polad müəllimin üzü güldü. Masasının üstün-

dəki sənədlərimi kadrlar rəisinə verib tapşırırdı ki, əmrləşdirsən. Sonra mənə dedi ki, bu gün dincəl, inşallah sabah işə çıxarsan.

Çaxırı şirkət rəhbərinin sürücüsünə verib, fikirli-fikirli evə qayıtdım. Sabaha qədər narahatçılıqdan yata bilmədim. Fikirləşirdim ki, yəqin, çaxır Polad müəllimin xoşuna gəlməyəcək. Bu fikirlər içində yuxu məni apardı.

Səhər işə vaxtında gəldim. Məni kollektivə kadrlar rəisi təqdim etdi. Kollektiv elə də böyük deyildi. Mühasibatlıqda məndən başqa dörd nəfər var idi. Uzun çəkən işsizlikdən sonra yenidən mühasibliyə başladım. Nə qədər başımı işlə qatsam da, daxilimdə bir narahatlıq tufan qoparırdı. Fikirləşirdim ki, elə indicə Polad müəllim məni yanına çağırıdır və ona gətirdiyimin əsl gürcü çaxırı olmadığını görə dişinin dibindən çıxanı deyib məni işdən qovacaq.

Günortaya yaxın Polad müəllim məni yanına çağırırdı. Müdirin yanına ürəyimi yeyə-yeyə, ayaqlarımı sürüyə-sürüyə getdim. Gedə-gedə fikirləşirdim ki, bu yalançılıq nə pis şeymiş. Birtəhər özümdə güc tapıb müdirin otağına girdim. Onu gülərlər görəndə sevindim. Polad müəllim mənimlə mehribancasına görüşəndən sonra əlini çiynimə qoyub dedi:

– Çox sağ ol, bacıoğlu. Axşam çaxırdan bir az içdim, canıma yağ kimi yayıldı, ağzım dada gəldi. Çoxdan idi bu cür ləzzətli çaxır içmirdim. Doğrudan da, gürcü çaxırının yeri başqa imiş. Halal olsun sənə, sınaqdan yaxşı çıxdın, komsomol tapşırığının öhdəsindən kişi kimi gəldin.

Ayaqlarımı sürüyə-sürüyə girdiyim otaqdan qırğı kimi çıxdım. Çox şükürlər olsun ki, yalanımın üstü açılmamışdı.

İndi ürəyim çox sakitdi. Bilirsinizmi niyə? Çünki günlərin birində səhvimi düzəltdim. İllərcə əvvəl məcburiyyət qarşısında qalıb dediyim yalanın üzgözünü həqiqət suyu ilə yudum. Bir dəfə kəndə gedəndə Polad müəllimə iyirmi litr əsl gürcü çaxırı alıb gətirdim, onun borcundan çıxdım.

Aprel, 2023

♦ Poeziya

Rizvan NƏSİBOĞLU

YOL

Yuxumu qovmuşam qapıdan çölə,
Qalmışam sükutun pəncərəsində.
Qələmi şam kimi götürüb ələ,
Şeir axtarıram çölün səsində.

İşıq közərir uzaq göylərin,
Arabir küləyin nadinc səsi var.
Qalın qaranlıqda yer göydən dərin,
Hardasa yaxında Yer kürəsi var.

Bəxtin söykəyində bir ulduz bəsin,
Gecə bir şəkildə ağ-qara düşür.
Axşamlar qurd kimi ulayan kəsin –
Divanə nəğməsi yollara düşür.

Səsini alıblar torpağın, daşın,
Ağaclar da yatıb, quşlar da bu dəm.
Söz tapa bilmirəm, əlimdə başım,
Səhərin eşqinə qaçıb gəlirəm.

Üzülür gecənin zil qara donu,
Bozarır evlərin göbələk damı.
“Oyandım”, varğa bir şeir qonub,
Qoynuna çağırır yollar adamı.

QOY SƏNİ GÖZÜMLƏ ÖTÜRÜM

Dünya qurulandan qandı-qadadı.
Ayrılıq qürbətədi, sevgi xatadı.
Həsrətin dənizdə yarımadaı,
qoy səni gözümlə ötürüm keç, get!

Unutduq günəşin işıq haqqını,
Fələk tərsə salıb aşıq haqqını.
Çoxda ödəmişəm gediş haqqını,
növbəti duracaq hicrandı, düş get!

Xəlvətə çekilir ömür adlayır,
gecələr şam kimi sönür adlayır.
Yuxum tamaşaya dönür adlayır,
Qoy səni gözümlə ötürüm keç, get!

Yolların biri dağ, birisi dərə,
Özünə oxşayan yol tapır hərə.
Qaytarmaq istəsən “yalan” günlərə,
Qoy səni gözümlə ötürüm, keç get!

Yuxudan qopmamış gün başa gəlir,
Yarı qəmə gəlir, təlaşa gəlir.
Sevənlər dünyaya savaşa gəlir,
Qoy səni gözümlə ötürüm, keç get!

Eşqin xəyalıyla tənqiyər nəfəs,
Ölməyə mahna yox, qalmağa həvəs,
Gözüm cangüdənin, təklənmə əbəs
Qoy səni gözümlə ötürüm, keç get!

O DÜNYADAN REPORTAJ

Bir mərhumun xəyalı...

Mən ömür yaşadım çəkiddə ağır;
Üstündə bir qətrə toz görünmədi.
Bədiymiş taleyin yazdığı nağıl,
Ha getdim, yolumda yaz görünmədi.

Nə imiş fələyin qərəzi, qəsdı,
Dostlarım qüssədə, doğmam təlaşda.
Qapqara bir ölüm qarşımı kəsdi,
İzimi itirdi mənim bu yaşda.

Bir-bir yox oluruq döngədə, tində,
Yolun o başında ondan üç qalır.
Yaxşı ki, inandıq, sonuncu gündə
Hələ o dünyada son görüş qalır.

Titrəyən şöləsi itəcək şamın,
Közərən ulduzlar axıb gedəcək.
Özünü aldadan möhkəm adamın
Hamısı qəfildən çıxıb gedəcək.

Bir şəkil qalacaq, bir də yaxşı ad,
Qalanı ağıma gəlmədi, nə qəm.
Cavabı olmayan misaldı həyat,
Daha qalanını yoza bilmirəm.

“MELODİYA”

Günəş qurubdadır, torpaq mürgüdə,
uzaqda dağların boz görüntüsü.
Bulud nə gözəldi “bəyaz hörgüdə”,
bir qız yerişidi Ay gəzintisi.

Bu çayın səşində neçə nağıl var,
bu cığır o yolun görüşündədi.
Bir az bərk danışsan nizam pozular,
təbiət bir xəyal yerişindədi.

Uzaqdan bir qüssə dumanı gəlir,
bir səs sükunəti kəsib əridir.
Dünyanın üstünə bir axşam enir,
səhərlər – axşamın xatirəsidir.

Pıçıltı ələnir cılpaq budaqdan,
xırda yuvalarda quşlar sarı sim.
Mahnı dinləyirəm durub bayaqdan,
görən, bu nəğmənin bəstəkarı kim?!

Arabir işıqlar közərir tək-tək,
yuxuya çəkəcək dünyanı axşam,
Bir günün seyrindən doymayıb ürək,
sabahın yolunun üstə durmuşam.

BƏRDƏM

Bir dadsız taleyə əlim ilişib,
...qoynundan anamın qoxusu gəlir.
Sevgi dilənəyəm küçənə düşüb,
Deyərlər məhəbbət oğrusu gəlir.

Bu giriş qapısı – “yanağı lələ”,
Bu da uzaq gələn “ana arxamız”*.
İmam torpağıdı bu torpaq elə,
Bərdə beşiyimiz, Bərdə baxtımız.

Süzülən cunadı, göy üzüntüsü,
ulduzlar sevgidən sarmaşır sənə.
Payız yağışları, yayın bürküsü,
Yazın gülüstanı yaraşır sənə.

Yollar qarşılayır, yol yola salır,
sevinci, qüssəni silələyirsən.
Gəlirik, qürbətdə yarımız qalır,
Gedən yarımıza əl eləyirsən.

* - “Qarabağ” kanalı nəzərdə tutulur.

Küçəsi – çal-çarpaz,
Adamı doğma,
Səhəri tünlүkdü, axşamı həzin.
Bir az aralıyıq, qüsura baxma,
İçində durursan gözlərimizin.

QOY MƏNİ BU EŞQİN ƏLİNDƏ QALIM

Agzımın dadını aparıb şəhər,
İrəli yeriyim, geri qayıdım?!
Heç kimin xəbəri olmayan qədər
Ölüm, yoxa çıxım, diri qayıdım?!

Buludun altında sıxıldım, zalım,
Vurmayam, bölməyəm, artım, azalım?!
Qoy məni bu eşqin əlində qalım,
Üzümdə həsrətin təri qayıdım.

Sinəmin altdakı ürəkdi, daşdı?!
Arabir sözünü tutmadı, qaçdı.
Gələndə adamdım əməlli-başlı,
Dönüm ağıllanım, dəli qayıdım?!

Bu sevgi içimdə bəzən lal axıb,
Küçələr, səkilər bizsiz darıxıb,
Üz-üzə gələrik birdən qarıxıb,
Ləngiyim, axşamın şəri qayıdım.

Bu ömür deyil ki, bir hava çalır...
Qüssəsi çoxalır, dəmi azalır.
Deməyə üzüm yox, iki yol qalır;
Biri dözümlü qalım, biri qayıdım.

...VAXT QALMADI

İllər seyrəldir sıranı,
Sozaldır yerdə qalanı.
Dərdimin yadda qalanın, -
Oxşamağa vaxt qalmadı.

Qışa çalır bu yaz ömrü,
Kim gəzmədi bəyaz ömrü?!
Bu qüssəli payız ömrü,
Daşımağa vaxt qalmadı.

Soyuq salam yüngül hədə,
Yol qurtarır gedə-gedə...
Bu sevgini təzdən, bir də-
Başlamağa vaxt qalmadı.

Görmədik ayrını, düzü,
Boşa verdik günümüzü.
Bu, günahkar ikimizi, -
"Daşlamağa" vaxt qalmadı.

Məhəbbətədi ömrün himi,
Göynədi qəlbimin simi.
Bu dünyanı adam kimi, -
Yaşamağa vaxt qalmadı.

AXŞAM GƏZİNTİSİ

Üzü axşamadı günün təkəri,
Əl-ayaq çəkilir, işıqlar yanır.
Solğun işığıyla küçə fənəri,
Başı aşağıdı, bizdən utanır.

Ağaclar əldəki barmaqlar kimi,
Boy verib, yüz yarpaq pıçıltısı var.
Sahilin sükutu sıxır səbrimi,
Küləyin ərköyün xışıltısı var.

Bu gecə, "segah"ın bir qərib simi,
Kimdi duyğusunu gətirən dilə?!
Məktublar gətirən poçtalyon kimi,
Gəmilər sevgilə dönər sahilə.

Artır aram-aram addım səsləri,
Adamlar çoxalır, isinir axşam.

Elə bil göydəyəm bayaqdan bəri,
Yaxın ulduzlara əl uzatmışam.

...Sahildə durmuşam, qulağı səsdə,
Arabir qağayı nəğməsi gəlir.
Sevgili dənizin başının üstə, -
Mənim Pir bildiyim şəhər dincəlidir.

SƏN BİR AĞ YUXUSAN

Sən bir ağ yuxusan...sonu xeyirə,
Zərli duyğuları qucub gedirsən.
Qonursan gözümu yumduğum yerə, -
Gözümü açanda uçub gedirsən.

Sən bir ağ yuxusan, ağ göyərçin tək,
Yuxuma qonursan budaq yerinə.
Çiçək gülüşünü bəstələyərək, -
Qəlbimi oxutdum dodaq yerinə.

Sən bir ağ yuxusan, ağ yelkən kimi,
İlahi, bu anın sonu olmasın.
Əyninə geydiyin ağ təbəssümü,
Soyunma, qoy ayrı "donun" olmasın.

Sən bir ağ yuxusan, ağ işıq kimi,
Yollarım qaranlıq tindi, bilirsən.
Mənim yuxularda qalan eşqimi,
Hərdən ağ yuxunla sevindirirsən.

Sən bir ağ yuxusan, ağ varaq kimi,
Nə yazım, həsrətin adına qalsın.
Çoxdan itirmisən boyad şəklimi,
Ağ yuxum sən adlı qadına qalsın.

GÖRƏSƏN BU ÇÖLÜN YİYƏSİ KİMDİ

Sükuta bələnib, yatıb saatı,
Nə bir doğması var, nə bir simsarı.

Vətəndi, qürbətədi...bilən olmadı,
Başının üstündə durna qatarı.
Görəsən, bu çölün yiyəsi kimdi?!

Qoynunda qıvrılan yol sarı şırım,
Yulğunlu cığırın nağılı şirin.
Yaxından keçirəm, qoy əl qaldırım,
Yuxusun qaçıran salam göndərim.
Görəsən, bu çölün yiyəsi kimdi?!

Uzaqda bir çoban tütəyi "yanır",
Quzular mələşir...qaranlıq qalın.
Bulud çəkiləndə Aydan utanır,
Çəmən əyni nazik, çöl ayaqyalın.
Görəsən, bu çölün yiyəsi kimdi?!

Buludu insafsız, küləyi dəli,
Axşamlar mürgülü, dan üzü oyaq.
Min ildi sükutun içiynən gəlir,
Payızı bahardan tez qayıdacaq.
Görəsən, bu çölün yiyəsi kimdi?!

Dindirəsən, quş kimi ötəsi deyil,
Zamana kimsənin duası yoxdu.
Allahın yadından çıxıb elə bil,
"Küncündə" kimsənin imzası yoxdu.
Görəsən, bu çölün yiyəsi kimdi?!

TƏZYİQİ VAR

Nə vaxtdı yarımçıqdı,
Evimin təzyiqi var.
Utancaq göy kimidi,
Cibimin təzyiqi var.

Çoxdandı yağmamışdım,
Sözümə baxmamışdım,
Yaxamı boğmamışdım,
Səbrimin təzyiqi var.

Bu yol canımı yıxıb,
Dərdi səsini sıxıb.
Həsrət başıma çıxıb,
Sevgimin təzyiqi var.

Ömür sıxanı görmür,
Daşa həyanı görmür.
Fağır Rizvanı görmür,
Rəbbimin təzyiqi var.

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!
“AZƏRBAYCAN”
jurnalına abunə yazılışı davam edir.

Əlaqə nömrələri:

+ 99412 498-78-10

+ 99455 668-78-79

**Jurnalın bir nüsxəsinin qiyməti 2 manat,
illik abunə qiyməti 24 manatdır.**

İNDEKS: 76300

Təranə DƏMİR

Bu zülmət gecədə, bu dar otaqda
Divar xatirədi, tavan xatirə.
Min ildi ruhumu ac buraxmısan,
Gözünü doyurmur yavan xatirə.

Görən nə saxlayır səndən bu gecə,
Böyründə, başında nə qalıb görən?
Gözlərim çırpınır fikir torunda,
Kırpiyim asılıb xatirələrdən.

Xəyallar gözümü yorur eləcə,
Yuxuma daş atıb qaçır xəyallar.
Gecə öz taxtında dincələ bilmir,
Qapısın bağlayır, açır xəyallar.

Pəncərə-pəncərə səhər açılır,
Pəncərə-pəncərə bağlanır gecə.
Başımı qatıram sözlə, qələmlə,
Hər gün bir nağıla aldanır gecə.

Ayla danışıram, gecə boyunca
Göyün sinəsindən ulduz yığıram.
Bu təklük, tənhalıq vecimə deyil,
Səni unutmaqdan yaman qorxuram.

*Bu şeiri gözəl yazırsız, amma çox kədərli
yazırsız deyənlərçün yazdım.*

Bu səhərdə başqa ruh var,
Bu səhər başqa səhərdi.
Torpağın üzü suludu,
Göyün üzü simuzərdi.

Çiçəklər də ayrı rəngdə,
Otlar da ayrı rəngdədi.
Arzular təzə-tərdilər,
Ümidlərsə bələkdədi.

Günəş səma yuvasından
Gülümsəyir yerə sarı.
Bir-birini qucaqlayır
Ağacların budaqları.

Çiçəklərin başı üstə
Bülbüllər nağıl danışır.
Dəniz sahilə tələsir,
Çaylarsa axır, danışır.

Dağılıbdı fikir, xəyal,
Dərd də, ələm də dağılıb.
Bu səhər başqa səhərdi,
Gözündə sevgi doğulub.

Nə yaxşı bu şəhərlər,
Nə yaxşı küçələr var.
Nə yaxşı xatirələr,
Nə yaxşı gecələr var.

Darixanda başını
Qatmağa yerin olur.
Təkliyin arasında
Ölüm də şirin olur.

Gəzirsən tənhalığı
O küçə, bu küçə sən.
Gülürsən, ağlayırsan?
Kimin nə vecinəsən.

Yanından gəlib keçir
Dərd alıb, dərd satanlar.
Baxırsan ki, heç yerdə
Xoşbəxt deyil adamlar.

Hamı nədənsə qaçır,
Ya harasa tələsir.
Özünü aldatmağa
Hərə bir küçə gəzir.

Hamı öz azarında,
Hamı öz qəmindədi.
Ürək dərd bazarında,
Dünya öz dəmindədi.

Nə yaxşı bu şəhərlər,
Nə yaxşı küçələr var.
Nə yaxşı xatirələr,
Nə yaxşı gecələr var.

Yenə də gün doğdu, səhər açıldı,
Torpaq, gözün aydın, Yer, gözün aydın. 24
Göyün sinəsindən günəş asıldı,
Dünya, yatağından dur, gözün aydın.

Oyandı çiçəklər, daşlar oyandı,
Ağaclar oyandı, quşlar oyandı,

Hər yanda göylərin çırağı yandı,
İşıq, gözün aydın, nur, gözün aydın.

Günəş dincliyini tapdı Xəzərdə,
Yüyüdü Xəzərdə, çapdı Xəzərdə,
İpək saçlarını öpdü Xəzər də,
Dəniz, gözün aydın, tel, gözün aydın.

İşığa salama gəldi bu dünya,
Sevindi bu dünya, güldü bu dünya,
Səhərin əlində qaldı bu dünya,
Gecə, nəfəsini də, gözün aydın.

Ürəkdə arzular coşdu yenə də,
Qaynadı yenə də, daşdı yenə də,
Qaranlıq atından düşdü yenə də,
Səhər, əllərini ver, gözün aydın.

Yenə də gün doğdu, səhər açıldı,
Torpaq, gözün aydın, Yer, gözün aydın.
Göyün sinəsindən günəş asıldı,
Dünya, yatağından dur, gözün aydın.

Bilmirəm hayandan keçim,
Yolun xətrinə dəyməsin?
Bu qanqalın, bu tikanın,
Kolun xətrinə dəyməsin.

Bir canım var, min günahım,
Su günahım, dən günahım,
Hara atım mən günahı,
Əlin xətrinə dəyməsin?

Küləkdən, yağışdan keçim,
Hamardan, qırıqdan keçim,
Durum necə qışdan keçim,
Gülün xətrinə dəyməsin?

Hər gün bir arzu göyərir,
Hərəsi bir canda qərib.
Vaxt yetişib, necə dərim,
Kalın xətrinə dəyməsin?

Nə çox dərd var yaşanası,
Nə çox yük var daşınası,
Bu dünya ölüm yuvası,
Olun xətrinə dəyməsin.

Kim bağlayıb bu qapını görəsən,
Bu qapını kim açacaq, İlahi?
Hirsə düşüb əvvəl-axır bu qapı
Üstümüzə yıxılacaq, İlahi.

Gecə-gündüz baxışları yol ölçür,
Bircə borcu ödəyəmmir yüz fikir.
Yörəsindən xeyir keçir, şər keçir,
Heç kim bilmir qapı yazıq nə çəkir.

Hansı ahın yiyəsidi görəsən,
Lənətlənib, küfərlənib bu qapı.
Biz bilmirik bəlkə elə əzəldən
Öz əliylə möhürlənib bu qapı.

Dili də yox öz baxtını ağlasın,
Bu qapının qapı boyda dərdi var.
Bu qapını öz üzünə bağlayıb,
Qapı-qapı, açar-açar yordular.

Kim bağlayıb bu qapını görəsən,
Bu qapını kim açacaq, İlahi?
Hirsə düşüb əvvəl-axır bu qapı
Üstümüzə yıxılacaq, İlahi.

Yolum düşdü ayrılərdən,
İçimdəki düz utandı.
İnandım hər can deyənə,
Çörək küsdü, duz utandı.

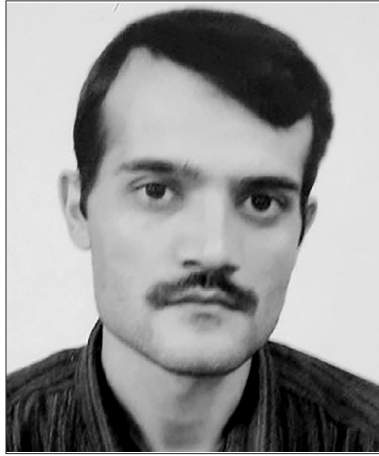
Söz atdılar, susub durdum,
Hər ağrıya dözüb durdum,
Səadətdən yazıb durdum,
Varaqdakı söz utandı.

Başım üstə yellər əsdi,
Aylar əsdi, illər əsdi,
Yüyürdüm qısa tələsdim,
Könlümdəki yaz utandı.

Bir quru ada aldandım,
Doğmaya, yada aldandım,
Yalançı oda aldandım,
Yerindəki köz utandı.

Sevdalandım, günah oldu,
Dərddən yazdım, qınaq oldu,
Bu günüm də sabah oldu,
Dilimdəki döz utandı.

Elsəvər MƏSİM

DOYARMIŞ

*“Mənim sədiq yarım qara
torpaqdır” yazan Aşiq Veysələ ithaf*

Gözlərimdə yaş ağlar,
Ocağımda daş ağlar.
Məni bir qardaş ağlar,
Bir bacı unudarmış.

Gözdə qalan yaşam mən,
Bir qəmə yoldaşam mən.
Dərdimə sirdaşam mən,
Sonum torpaq olarmış .

Dolan buludam göydə,
Solan yarpağam yerdə.
Bir gün torpağam mən də,
Göz torpaqla doymuş.

BUĞDANIN ADƏMİ

Dənizdən gəlir ölüm,
Zülümdən gəlir ölüm,

Ölümdən gəlir ölüm,
Həyata çatmaq üçün.

Budaqda güldümü o,
Ocaqda küldümü o.
Danışıb-güldümü o,
Qəmi unutmaq üçün?!

Dəryalarda gəmidi,
Tarlalarda zəmidi.
Buğdanın Adəmidi,
Həvvanın olmaq üçün.

* * *

Nağıldan gəldi o qız,
Naqiltək gəldi o qız,
Nağıla döndü o qız,
Ömrümün nağılında.

Baxtımın quşu oldu,
Yağan yağışı oldu.
Bir gün sanki yox oldu,
Bir durna qatarında.

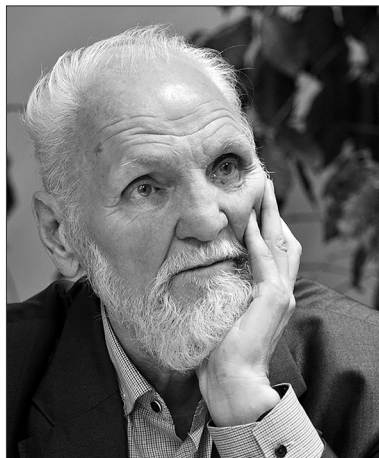
Yuxu imiş sən demə,
Yuxuya döndü yenə.
Günəştək söndü göydə,
Bir axşam nağılında.

◆ Yeni tərcümələr

Vladimir KRUPİN

Vladimir Nikolayeviç Krupin (1941) – nasir, publisist, pedaqoq. Patriarx Ədəbi Mükafatına və bir sıra başqa təltiflərə layiq görüldü. Kirov vilayətinin Kilmez qəsəbəsində, meşəbəyi ailəsində doğulub, dövrün şərtlərinə rəğmən, pravoslav ənənələri əsasında tərbiyə alıb. Çilingər, yükdaşıyan işləyib. Moskva Vilayət Pedaqoji İnstitutunun filologiya fakültəsini bitirib. Uzun zaman jurnalistika sahəsində çalışıb, “Sovremennik” nəşriyyatının redaktoru, “Moskva” jurnalının və “Xeyirli od” jurnalının baş redaktoru olub. Televiziya işləyib, Moskva Ruhani Akademiyasında dərs deyib.

“Kənd nəsr” deyilən ədəbi xəttin nümayəndəsidir. Krupinin ilk hekayələr toplusu – Vyatka kəndlilərinin həyatından bəhs edən “Taxıllar” kitabı (1974) müəllifini tez zamanda məşhurlaşdırıb. “Canlı su”, “Evə aparan yol”, “Vyatka dəftəri”, “Uşaqlara bənzəyək”, “Rus övliyalrı”, “Səmada ayaqyalın” kimi povest və romanlarında özünü “xalqa xas ruhani axtarışlardan söz açan nəsr”in ustası kimi təqdim edib. Krupinin qəhrəmanları bizim çağdaşlarımız – kənd adamları, Allahı tanıyıb dərk etməyə çalışan insanlardır.

Oxuculara təqdim etdiyimiz yazılar müəllifin “Kilsə haqqında hekayələr” silsiləsindən götürüldü.

ANANIN DUASI

“Ana duası adamı dənizin dibindən çıxarar” – bu atalar sözünü, əlbəttə, hamı bilir. Amma bu atalar sözünün heç də gəlişigözəl deyilmədiyinə, həqiqət olduğuna və əsrlər boyu saysız nümunələrlə təsdiqləndiyinə hamı inanırmı?

Pavel Ata adında rahib bu yaxınlarda başına gəlmiş bir əhvalatı danışdı mənə. Sanki elə o cür də olmalıymış kimi danışdı bunu. Bu əhvalat məni elə sarsıdıb, onu indi özüm də danışiram və zənnimcə, yalnız mənim üçün heyramiz deyil o.

Pavel Ataya küçədə bir qadın yaxınlaşaraq rica edib ki, onun oğluna baş çəksin. Tövbə etməsi üçün. Ünvanı söyləyib.

– Amma tələsik işim vardı, – deyir Pavel Ata, – ona görə həmin gün çatdıra bilmədim. Hə, nə gizlədim, ünvanı da unutmuşdum. Ertəsi gün tezdən o qadınla yenə rastlaşdıq, çox həyəcanlı idi və israrla xahiş etdi, əməlli-başlı yalvardı ki, gedib oğluna baş çəkim. Nədənə heç soruşmadım da o özü niyə mənimlə getmir.

Pilləkənlə qalxıb zəngi basdım. Bir nəfər açdı: pinti görkəmdə, möhkəm içən olduğu dərhal bilinən bir cavan. Tərs-tərs baxdı mənə: ruhani qiyafəmdə idim. Salam verib dedim: “Ananız məndən xahiş edib, sizə baş çəkim”. O, dik atıldı: “Yalan danışmayın, mənim anam, beş il olar, ölüb”. Divarda başqaları ilə yanaşı o qadının da şəkli asılmışdı. Şəkli göstərib dedim: “Sizə baş çəkməyimi bax bu qadın istəyib”. O isə ədə ilə: “Belə çıxır, mənə görə o dünyadan durub gəlmisiniz?” “Yox, – deyə cavab verdim, – hələlik bu dünyadan.... Amma mən deyənə əməl et sən: sabah tezdən məbədə gəl”. – “Bəs gəlməsəm?” – “Gələrsən – ananın istəyidir. Valideynin sözündən çıxmaq günahdır!”

Və o gəlib də. Tövbə edərkən hönkürüb titrəyərək deyirmiş, anasını evdən qovub. Qadın özgülərə möhtac olub və çox keçmədən ölüb. Hətta oğlu sonra bundan xəbər tutsa belə, heç ölüsünə də yiyə durmayıb.

– Həmin axşam onun anası sonuncu dəfə rastıma çıxdı. Qadın sevinc içindəydi. Başındakı yaylıq bəyaz idi, indiyə qədər isə qara olardı. Çox minnətdarlıqla dedi ki, oğlunun günahları bağışlanıb, çünki etirafda bulunub, tövbə edib və artıq onunla görüşüb də. Səhərisi – bu dəfə öz qərarımla – həmin ünvana yollandım. Qonşular bildirdilər ki, dünən ölüb o, morqa aparıblar.

Bax belə idi Pavel Atanın danışdığı əhvalat. Mən – günahkar bəndə isə düşünürəm: deməli, ananın oradan – bu dünyadakı ömrü bitdikdən sonra qərar tutduğu məkandan – öz oğlunu görmək imkanı varmış, yəni oğlunun nə vaxt öləcəyini qabaqcadan bilirmiş. Deməli, ana orada da elə sidq ilə dualar qılıb ki, ona həm təcəssüm, həm də ruhani atadan Allahın bədbəxt bir bəndəsinin tövbəyə və haqq yola dəvət olunmasını xahiş etmək imkanı verilib. Tövbə etmədən, haqq yola gəlmədən ölmək – dəhşətdir axı bu. Və ən əsası: demək, ana çox istəyirmiş öz oğlunu; hətta anasını evdən qovan, əyyaşın biri də olsa, çox istəyirmiş onu. Deməli, ana qəzəblənməyib, acıyıb ona, günahkarların aqibətini hamımızdan yaxşı bildiyinə görə elə bir aqibətin öz oğlundan yan keçməsi üçün hər şeyi edib. Ana oğlunu günah dəryasının dibindən dartıb çıxarıb. Məhz ana, yalnız və yalnız ana: öz məhəbbəti və duaları sayəsində.

MƏNİ KİLSƏYƏ BURAXMADILAR

Bəli, eynən beləcə. Buraxmadılar. Özü də kimlər? Rus əsgərləri. Həm də nə vaxt? Qələbə Günündə.

9 Mayda danüzü ibadətində getməyə öncədən hazırlaşmışdım. Yataqdan qalxıb yuyundum, arvadımın sağlamlıq və istirahət diləyi ilə qeyd etdiyi duaları götürüb, “Vətən uğrunda həlak olanların hər birinə...” ifadəsini də əlavə edərək yola çıxdım. Tver bulvarının başlanğıcında yaşayırıq biz, Mərkəzi Teleqrafla üzbəüz. Küçəni keçmək lazım gəlir. Saat yeddinin yarısı. Küçə boydan-boya səddlərlə çəpərlənib. Çəpərin arxasında isə hərbi texnika dayanıb artıq: həm müasir, həm də müharibə dövrünün tankları. Son həftələr ərzindəki parad məşqlərində biz elə hey onların motorlarının uğutunu eşitmişik. Çəpərdəki

dar keçidə yaxınlaşdım. Amma məni oradan adlayıb yeraltı keçidə girməyə qoymadılar. “Kilsəyə gedirəm mən! – “Olmaz!” – “Axı mən kilsəyə getməliyəm, burada yaşayıram, bu da pasportum! – “Paraddan sonra açılacaq”. – “Əzizlərim, parada haradasa dörd saat var hələ”. – “Aralaşın”.

Bax belə. “Mossovet”ə yaxın keçidə verdim özümü – bağlı oldu. “Puşkinski”yə də – mümkün olmadı. Belə-belə işlər. Və bütün o hərbi qüdrəti seyr etməyə həvəsim qalmadı. Axı məni – elə bu indiki döyüşçülər üçün də – dua etməyə buraxmadılar.

– Nə olub, pravoslav deyilsiniz?

– Əmr var: – Buraxmaq olmaz!

Belə bir vəziyyət. Əlbəttə, qayıdıb gəldim. Amma içim sızıldı. Söz yox, mən pak bir duaçı deyiləm, günahkar bəndəyəm. Ancaq birdən bizim şanlı rus ordusunun məhz mənim duama ehtiyacı olsa necə? Oldu, oldu da. Paradı televizorda seyr etdim. Müdafiə naziri deyilən mülki geyimli, başıaçıq bir adam cərgələnmiş qoşunların yanından ötüb, onları bircə kərə də salamlamadığı halda, üçqat “ura”larını dinlədikdən sonra tribunaya yanaşdı və qoşunların parada hazır olduğunu baş komandana ərz etdi, o da mülki geyimdə idi və elə özü də işi hərbi salamsız yola verdi, axı orduda bizə belə öyrədiblər ki, “boş başa əl dirəməzlər”.

Paradın guruhur vaxtı idi. Diktorlar orada addımlayan xariciləri xüsusi rəğbətlə qeyd edirdilər. Ardınca texnika uğuldadı. Sonra da, lap damların üstüncə, təyyarələr şığıyıb keçdi. Bəziləri ağlasığmaz dərəcədə böyükdü. Diktor bildirdi ki, əgər onlar onca metr də aşağı ensəydilər, pəncərələrdəki, vitrinlərdəki şüşələr qırılıb-dağılardı.

Nəhayət, qüssə ötüb getdi. Çiçəklər, ordenlər, uşaqlar, musiqi. Neyləmək olar, belə çıxır, dirilər və həlak olanlar üçün məbəddə dua etmək şərəfinə layiq deyilmişəm mən. Evdəki ikonanın önündə arvadımla yanaşı dayandığ və yazdığımız yığcam duaları oxuduq. Sonra da küçəyə çıxdıq və hiss etdik ki, 45-in Qələbəsi bizə də gəlib çatıb.

MƏN YOX İDİM

Hər şey vardı: asiyağa xas gözlər, geri qaçmış alın, qəfil gördüyüm huşsayağı hərəkət. Hamısı təkrar-təkrar yazılmış kimi.

Eskalatorun pillələri addımlayır, beləcə daha sürətlə qalxırdım. Birdən ayaq saxladım, amma xüsusi bir cəhd göstərmədən yenə qalxmaqdaydım. Bir az yuxarıda, sağ tərəfdə, qonşusuna tərəf yanpörtü, dördüdə biri mənə sarı dayanmış bir qadın gördüm. Dümdüz düşən neon işıq zərif üzündəki kölgələri sildi və almacıq sümüyünün avropalılara yad qabarıqlığından, qıyıq gözlərindən yapon qravürünə oxşadı.

Elə bu məqamdaca dilxorçu bir fikir götürdü məni: necə təsvir edəcəksən? Rəsmi müqayisə ən asan yol olardı. Hərçənd müqayisə üçün bilməlisən ki,

nəyi nə ilə tutuşdurusan – bu mənlik deyil. Bu da var ki, Buninin “Təmiz bazartəsi”ndəki qadının daranmış saçları onu basma qravürlərdə təsvir edilən şərqli gözələ oxşadırdı. Buna rəğmən yenə Bunindir o.

Bir-birinin ardınca hər şeyi sınaqdan keçirsəm, məhv olaram mən.

Beləliklə, hər şey varmı? Mən yox idim. Yaxşı, mən elə mənəm, yoxsa əvvəlkinin birəbir inikasıyam?

İlahi, hökm sənindir! Puşkinin nəsrini oxuyan ölkədə biz nəsə yazaq mı? Əgər yazdıqlarım oxucunun gözlərini mənim sətirlərimdən iyrəndirəcəksə, qoy nəzərləri Puşkinə yönəlsin. Mən bunu könül rahatlığı ilə unudaram. Amma unutmaq da gərək incidici olmasın: nəyin naminə unutmağımız elə bizim özümüzü ifadə edir.

Eskalator məni haqqını ödədiyim qədər gətirdi. Buradan o yana özüm getməliyəm.

NƏZƏRLİK

Hələ məktəbə getmədiyim vaxtlarda lal-dinməz bir udmurt qızı qalırdı bizdə. Bir, ya iki qış qaldı – oxumaq üçün. O zaman kənd məktəbləri az idi.

Yemək-içmək sarıdan korluq çəkirdi, demək olar, kartofun ümidinə qalmışdı. İki-üç kartofu yuyur, yanan sobanın içinə dığırılayırdı. Kartoflar tezəcə bişirdi, amma tonqaldakı kimi kösövə dönmür, eləcə qızarırdı. Böləndə açıq-gümüşü rəngə çalırdı – donu açılan qırov kimi.

Günlərin birində ona bir tikə çörək vermişdim. Qorxusundan, çörəyi yeməmiş, dilənçiyə ötürmüşdü.

Udmurt qıza yazığı gəlirdi anamın:

– Yaman kasıb yaşayırlar.

– Amma çörəyi götürmədi.

– Götürməz, bizim dindən deyil.

– Hansındandır?

– Heç mən də dəqiq bilmirəm. Biz ikona önündə xaç çəkirik, onlar dua-ibadət üçün ağaclığa gedirlər.

– Bəs mən hansı dindənəm?

– Pravoslavsan, xalisindən.

...Yadımdadır o udmurt qızın anasının şaxtalı çöldən gəlişi, donmuş həsir başmaqlarını şappıldatdığı üçün üzr istəməsi, qaranlıqda – büt-pərəstlər sayacağı – pilətinin altındakı alovun şöləsində oturmaları. Dillərini bilməsəm də, anlayırdım ki, qız məndən danışır.

Səhəri o qadın, xəlvətə salıb, onların inancında nəzərlik sayılan, ağacdən yonulmuş, çoxdan qalıb qaralmış bir fiqur verdi mənə. İnancları mənə yabançı da olsa, aclıq çəkən o qıza bir tikə çörək uzatdığım üçün ödələ layiq görülmüşdüm.

...Günortadır, şaxtada yorulunca qaçıb- oynayandan sonra, isinmək üçün sobanın üstündəki taxtda oturmuşam, masanın sarı müşəmbə örtüyü gün işığında qızıla çalır, udmurt qızı masa arxasında əyləşib “Dəniz qıvrımında yaşıl

bir palıd...”ı (A.S.Puşkinin “Ruslan və Lüdmila” əsərinin birinci fəsili belə başlanır. Misra Eyvaz Borçalının tərcüməsindən götürülüb. – Tərc.) əzbərləyir. Mən ondan tez əzbərləyib yerbəyer söyləyirəm, qız isə gülərək mənə yenicə bişmiş iri bir kartof uzadır.

QIZIL-BƏYAZ

Ömrümün xatırladığım ən xoş anlarından biri budur: maşının taxta haşiyəli yük yerində durmuşam, islaq küknar budaqlarından əyilib yayınıram. Maşın ulayır, sürtünmədən yeyilmiş, yalın ayaqlar kimi, gilli yerdə sürüşür.

Birdən maşın çox geniş, qızıl-bəyaz qarabaşaq zəmisinə dalır. Və bir rayihə – əsla qoxu yaddaşında oyatmaq mümkün olmayan, ilıq, hətta üzümə zərblə çırpıldığı üçün isti gələn bal ətri bürüyür məni.

Sanki ağ parça sərilmiş çox geniş zəmi və onu eninə bölən, ucu isə qarşıdakı sıx meşədə gözdən itən yol.

SUZANBAĞI YARPAĞI

Mən çox üzüyola adamam, cürbəcür Çin və ya gürcü, yapon, ərəb, yaxud doyumlu rus yeməklərini də yeyə bilərəm, tək birçə kartofa da qane olaram, amma yaş ötdükcə anlamağa başladım ki, hansı stəkandan içdiyimə, hansı çəngəllə yediyimə qətiyyənlə qədd deyiləm. Uzaq məsafələrə uçuş zamanı verilən plastik qab-qasıqı xoşlamasam da, bununla təsəlli tapıram ki, heç olmasa, gigiyenikdir.

Düşünürəm: yaşımlla bağlıdır bu, yoxsa intelligent yanaşmasıdır? Nədən yediyyənin fərqi varmı, tək qarnın doysun. Öz-özümə deyirəm, axı sənə – aclığın hər üzünü görmüş adamamı qalıb yemək-içməyin formasına fikir vermək?

Bilmirəm, birdən-birə niyə qab-qacağa kökləndim. Çini qəşəngdir, büllur gözəldir, gümüş – təvazö, qızılsa təkəbbürdür, ancaq məni bunlarla basdırsalar da, kitabxanaçı Valya – uşaq evində böyümüş, gözləri zəif, zehni güclü qıza vurduğum o yay, bizim yerdə çayyuxarı gedərkən susadığımız o gün hamısını üstələyər. Çəşmələr – budur ha, ayağımızın ucunda! Mənə nə var, sinəmi qabağa verib, bumbuz suya əyildim, sonra da ovcumu doldurub sevgilimə uzatdım.

– Yox, – dedi Valya, – belə içə bilmərəm. Gərək nəşə ola, ondan içəm.

Və o “nəşə” tapıldı. Ətrafa baxdım – bizdən aşağıda suzanbağlılar bitən yığcam göl vardı. Yarıqandan atlayıb elə çəkmədə-şalvardaca suya girdim, suzanbağı yarpaqlarından bir dənə irisini qopardıb qırağa çıxdım, bulaqda yuduğum yarpağı qıf kimi bükərək şırnağın altında doldurub sevgilimə təqdim etdim.

Qız içdi. Sonra biz öpüşdük.

Yemək-içməkdə qab-qacağın nə önəmi var? Heç bilmirəm. Yormayın məni. Ömrüm keçib-getsə də, o gün qalıb. Bulaq və suzanbağı yarpağı. Biz də – göyün altında.

TELEVİZİYA TAMAŞAÇISI

Bir zamanlar – rus yazıçılarını televiziya çıxış üçün dəvət etdikləri dövrdə mənə də çağırmışdılar. Getdim, on dəqiqəlik əxlaqi moizəmi lentə aldılar. Nə vaxt efirə gedəcəyini söylədilər.

Veriliş günü kənddəydim. Öz televizorum olmadığından, baxmaq üçün qonşuya keçdim – Nastya qarının evinə. Ekranın qabağında əyləşdik. Mənim o andakı ikiləşmə, yəni burada onunla oturub çay içdiyim halda, şüşəli qutuda da görünməyim Nastya qarıya qətiyyətlə təəccüblü gəlmirdi.

– Hə, nə deyirsən, Anastasiya Dmitriyevna, – həmin on dəqiqə ötür-keçəndən sonra soruşdum, – hamısını yerbəyer danışdımı?

– Yerbəyer danışdın. Amma ən əsasını demədin.

– Məhz nəyi?

– Bizdəki satıcılara çox ilişmədin. Yaman oğurlayırlar. Azğınlaşıblar. Getmişdim pryanik almağa, həm əziyi-paranı yığb verdi mənə, həm də çəkida kəf gəldi. Onları yerində oturdan lazımdır, mütləq.

Tam ciddiyyətlə düşünürəm ki, Nastya qarı haqlıydı. Biz əxlaqdan danışanda əldəniti adamlar oğurluq edirmişlər. Sonrasa bizi dinləyib təəccüblənirmişlər: bax, ha, kimsə orada zəvzəyir ki, oğurlamaq yaxşı iş deyil. Haydı, rədd eləyin onları ekrandan...

Rədd elədilər də. Başladılar hoqqabazları, fırıldaqçıları – Ostap Bender kimiləri məşhurlaşdırmağa.

Bu yaxınlarda Nastya qarıya baş çəkdim, pryaniklər aparmışdım. Oturub dava-dalaşlı, pozğunluq yayan verilişlərə baxırdı. Tüpürsə də, baxırdı. Başqa heç nə yoxdur axı. Xəbərlərə baxmağa da əsəb gərəkdir: qəsdən ancaq qəza, meyit, qan göstərir, yalnız puldan danışirlar. Ya da ağılı çoxdan itirmiş Amerikanı göstərilər.

– Sənin də verilişin olacaq? – soruşdu Nastya qarı.

– Yox, daha olmayacaq.

– Niyə?

– O dəfə çıxış edəndə satıcılara çox ilişmədim, yadımdadırmı? Elə ona görə səs hüququmdan məhrum oldum. Yəni hüququm var, səsım isə yoxdur. Sənin qarşında çıxış edəram. Çay içə-içə. Görürsənmi, pryaniklərin də hamısı bütövdür.

– Gözlə hələ, qoy televizoru çıxardım.

Kənddə arxayın oturub çay içmək elə yaxşıdır ki. Evdə sakitlik olur. Yalnız arıquşular pəncərənin altında hoppanıb-düşür, dimdiklərilə şüşəni cingildədir. Gərək çıxıb onlara çörək qırıntıları atım, onda lap yaxşı olacaq.

Tərcümə edən: Seyfəddin HÜSEYNLİ

Qocagəldi GÜLTƏKİN***Qırğızıstan*****GEN DÜNYA**

Oğlum, ucu iti olur atılan oxun.
İtidir ucu uzun yolun, səfərin...
Keşməkeşli olur, bir az da dar...
Uğura aparən yollar.
Atasını at belində görüncə,
Ata minmək istəyən bir uşaq var...
Bu nadincin nə vecinə...
Atın yüyəni, noxtası...
Bir gül kimi alır onu ovcuna
Əyilərək at belindən atası.
Elə bil ki, qanad açıb qolları,
Öpə-öpə əzizləyir oğlunu...
Üz-gözündən sevinc yağır atanın...
Təbəssümü tərtəmizdir qar kimi...
Fikirləşir... nə gözəldir gen dünya...
Genişlənib... böyüyübdür bir az da
Oğlunun oynadığı top kimi...
Asimana uçurduğu şar kimi...

ÜZR DİLƏ, ƏFV ELƏ...

Yerə baxma!
Göyün yeddi qatı,
Yeddi asiman
Yerə baxıb durmaqdadır nə vaxtdan.
Gözünün içinə bax millətin.
Ayıbdır, üzr dilə,
Günahını bağışlasın yaradan...
Dilədiyin hər nəşə, işə yaradı bəlkə
Bir dua – bir dilək...
Bağışlansın günahın.

Yoxsa bir gün gələcək
 Keçdiyin əyri yollar sarılacaq ilantək
 Çılpaq bədənində, lümlüt tənində
 Heç olmasa, bir kərə
 Dua et, üzr dilə...
 Yoxsa, pusquda duran aslan kimi,
 Atılacaq üstünə
 Keçmiş xətlərin, keçmiş səhvlərin...
 Üzr diləməkdən başqa yox əlac!
 Yoxsa üstünə hücum çəkəcək
 Güvəndiyin dağlar,
 Kəsdiyin ormanlar, qırdığın ağac.
 Səni işgəncəyə
 Sürükləyəcək...
 Odur ki, vaxtında
 Üzr dilə xalqından –
 Qəlbi geniş Qırğızdan
 Bağışlanmaqdan asan
 Nə var yer üzündə...
 Son kərə əfv dilərsin.
 Deyərsən... bağışla, keç günahımdan...
 Amma bağışlandıqdan sonra
 Suç işləməyin ağırdır günahı...
 Onu da biləsən.

YAXŞILIQ

Əgər sən yayın cırhacırında
 Əldən düşmüşənsə bir çöldə-biyabanda...
 Qəfil bir kölgə düşürsə, örtürsə üstünü,
 Bu bir təmännəsiz yaxşılıqdır...
 Yaxşılığın olmur böyüyü, kiçiyi,
 Olmur yarısı, bütünü...

ARXASI ÜSTƏ DÜŞƏN BÖCƏK

Arxası üstə düşüb bir qərrib böcək...
 Çabalayır qan-tər içində.
 Çabalayır, oynadır ayağını,
 Çarpışır boş-boşuna...

Çox çalışar, vuruşar,
Düzəldə bilməz qəddini...
Aman Tanrım, bir anlıq
Özümü onun yerində sandım...

Kaş deyirəm birdən
Yerə dəyəydi kiminsə ətəyi,
Heç olmasa şalvarının balağı...
Yapışib qalxardı yerindən...
Yerdə çabalayan böcək kimi
Nələr çəkdi... nələr... sənin əlindən
Bir zamanlar... sənə olan hisslərim...

STOLÜSTÜ TƏQVİM

Yeni ildə
Xoş arzular, diləklər
Uçuşduqca havada
Bir xoş ovqat yaradır...

Ertəsi gün
işə gəldim ertədən,
Gözlərimə sataşdı
Stolüstü təqvimim...
Sevincli, ağrılı-acılı günləri
Əlimin havasıyla
Çevirib qarışdırmışdım nədənsə...

Qarışdırsan təqvimi
Çıxar qarşına bir daha
Olub keçənlər...
Keçən ildən yada düşər
Xatirələrin açısı, şirini...
Donub qaldım qarşısında təqvimin.
Rəsminə baxırdım sanki
Rəhmətə gedən bir kişinin...

QIRĞIZ DİLİ

Alov-alov bir Günəşdir dil dediyin,
Od pas atmaz... Aydan, sudan dil arıdır...
Qırğız olub qırğızcanı bilməyənin
Qırğız dili son mənzili – məzarıdır..

Dilim-dilim bir alovdur dil dediyin.
Eldən elə, dildən dilə... Pir oldu ki...
Vəzifədə olan onu keçə sandı,
Ayağına geyinməyən kim qaldı ki...

Qırğız dili al budaqlı bir ağacdır,
Bal qoxusu yayılıbdır hər budağa...
Qırğız dilim boyu uca dağ kimidir,
Köklərilə bağlanıbdır bu torpağa.

Göz gəzdirib hər tərəfə, dörd bir yana,
Qoru onu göz bəbəyin, malın kimi...
Qoru Ana dilimizi... sən qoru ki,
Dağlar belə dim-dik dursun dilin kimi..

Alov-alov bir Günəşdir dil dediyim,
Ləkə olmaz yanan odda... dil arıdır...
Qırğız olub qırğızcanı bilməyənin
Qırğız dili qaranlıq bir məzarıdır..

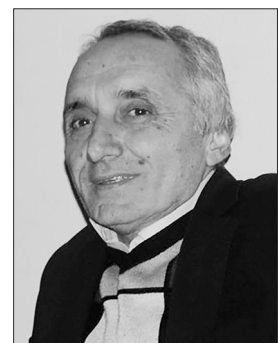
QARA NİYYƏTİN SONU

Şərab içib danışanda azardın,
Səflik olub küçələrdə sızlardın,
Uydurduğun yalanlardan yapışıb,
Bəzən qaşda, bəzən başda gəzərdin.

Heç vaxt qara niyyətindən keçmədin,
Heç bir zaman doğru yolu seçmədin.
Bir bahardı bəlkə ömür kitabın,
Sərxoş oldun, bu kitabı açmadın...

Yalan-palan bəhanələr uydurdun,
Elə sandın inandılar sözünə.
Ayıq başla göz dedilər dünyanı,
Dəyməz dedin dırnağımın tozuna...

Tərcümə edən: Akif ƏHMƏDGİL

♦ Poeziya

Vüsal HİCRAN

"HƏYATIMIN BİR ANI" SİLSİLƏSİNDƏN

Qaçqın idik, köçkün idik, yad eldə
Həsrət ömrümüzə güc eləyirdi.
Kimisi çadırdə, kimisi çöldə,
Hərə bir tərəfdə gecələyirdi.

Bir vaqon varıydı, ögey anatək,
Qatar tərək eləyib getmişdi onu.
Bir qoca varıydı, ölən anadək
Yurd yeri seçmişdi köhnə vaqonu.

Qoca yol gözləyir sanki milyon il,
Qatar gəlmədikcə yazıqlaşırıdı.
Dəmir yol itdikcə, vaqon elə bil,
Ağdamdan bir az da uzaqlaşırıdı.

İçində köhnədən qalan yazılar,
Boş yerlər dil açıb adama gələr.
Hər səhər özünə bir bilet alar,
Sonra da Bakıdan Ağdama gələr.

Yuxuda üz tutur Ağdam tərəfə,
Qatar niyə durub, bəlkə, çatıbdır?
Yuxulu-yuxulu, bəlkə, yüz dəfə
Özünü vaqondan çölə atıbdır.

Keçmiş əl eləyir sehrli vaxtdan,
Bir oğlan tələsik minir qatara,
Bir qız əl eləyir ona uzaqdan...
İstəyir zamanı geri qaytara.

Qapının dalında bir əl ağacı,
Ürəyi göynədir acı hiss kimi.
Qoca pəncərədən baxır qıyqacı,
İşindən qovulan maşinist kimi.

Susub divardakı saatın səsi,
O da yollar kimi torana düşüb.
Köhnə vaxt cədvəli, yol xəritəsi
Bir yekə hörümçək toruna düşüb.

Səsini udubdur, ötmür bu qatar.
Ha gedir, ünvana çatmır bu qatar.
Bu yazıq sərnişin başa düşmür ki,
Heç yerə, heç yerə getmir bu qatar...

Arzular yarımçıq, xəyallar yetim,
Diləklər istəmir müharibəni!
Sağ çiyin yaralı, sol çiyin sınıq,
Mələklər istəmir müharibəni!

Hərə bir tərəfdən daşlar dünyanı,
Yuyar gözümdəki yaşlar dünyanı.
Yıxıb sürüsə də başlar dünyanı,
Ürəklər istəmir müharibəni!

Bu savaşa yox deyənlər can çəkir,
Bir körpənin təbəssümü an çəkir.
Arı gəlib ləçəyindən qan çəkir,
Çiçəklər istəmir müharibəni!

Haray dünya, haqq haqsıza uduzdu,
Ayı var ki, itdən betər quduzdu.
Beşiyində donan körpə bumbuzdu,
Bələklər istəmir müharibəni!
Ürəklər istəmir müharibəni!

GÖRƏSƏN

Sən mənim gördüyüm günləri görmə,
Çalış, görmədiyin günü görəsən.
Bu yönsüz taleyin, yöndəmdiz bəxtin
İndi hayanadır yönü, görəsən?

Əyрилər dolaşır düz qabağında,
Söz tapa bilmirsən söz qabağında...
Mənə dərd verənlər göz qabağında,
Mənə vəd verənlər hanı, görəsən?

Təzə söz deyirik, təzə görünmür.
Həqiqət Allahdır, bizə görünmür.
Yadlara satdığın gözə görünmür,
Odlara atdığın canı görəsən.

Bu dərdin adını öyrəndim dünən,
Başımdan keçərmiş başıma dönən.
İlahi, hardasan, yerini denən,
Sənə hardan baxım məni görəsən?

O QIZA DEYİN Kİ...

O qıza deyın ki, unutsun məni,
Görüşə gəldiyi yeri unutsun.
O, mənə yazdığı bəxtsiz məktubu,
Mən ona yazdığım şeiri unutsun.

O qıza deyın ki, qəmlər içində
İtmişəm, batmışam, yox olmuşam mən.
Onun əllərindən bərk tuta-tuta
Onun ürəyindən yıxılmışam mən.

O qıza deyin ki, dəyişmişəm mən,
Sulara qərq olan adayam indi.
Qayğılar içində itib-batmışam,
Bir körpə balaya atayam indi.

O qıza deyin ki, məni gəzməsin,
Yoxam o şəhərdə, şəhər var ancaq.
O şəhər yaxşı ki, qalıb yadımda,
İlahi, sən mənim ürəyimə bax.

O qıza deyin ki, ona deyin ki,
Yaşanan hər sevgi zamana dönmür.
Deyin ki, ünvanı itirən gəmi
Dönür bir gümana, limana dönmür.

O qıza deyin ki, yollarım üstə
Bir quru ağaca dönüb qalmasın.
Hər axşam düşəndə məni düşünüb
Pəncərə önündə donub qalmasın.

O qıza deyin ki, mən daha yoxam,
Ömrümdən ömürlər başlamaz mənim.
Bir az qocalmışam, sönüb gəncliyim,
Görsə, bu görkəmdə xoşlamaz məni.

O qıza deyin ki, sevgi yalandır,
Adının üstündən adımı silsin.
Unutsun telefon nömrəmi bir də,
Nə də hərdən-hərdən yuxuma gəlsin.

O qıza deyin ki, dəyişsin o da,
Qoluma girdiyi qolu dəyişsin.
Silsin saçlarından əl izlərimi,
Yolda qarşılaşsaq, yolu dəyişsin!

* * *

Bir vergülü səhv qoysam, qınayıram özümü,
Barışmıram küsəndə.
Vergül yerində olmur duyğular gecikəndə,
Arzular tələsəndə.

Bir nida!
Bir sevgiyə əlvida!

Bir tire,
Bir bölünmüş xatirə!

Deyin hansı yaxşıdır?
Durğu işarələri,
ya
duyğu işarələri?

Gülnarə SADIQ

TABUT YOLU

Solğun dumanlar içindən,
Ölümçül uçurum üzərindən bax mənə.
Azad et ruhunu,
Qarşımda dayan!
Qərinələrdən gələn səs kimi,
Adını çəkən hər ürəyə nəzər sal!
Qoy onlar azmış nəfslərini
sənə qurban desin,
Fəqət Sən,
sən, geriyə baxma...
Canlandır uçurumdan düşən ruhunu,

Doldur dünyanın boşluğunu.
Onsuz
sabaha bir tabut yolu qədərdir dünya...

KÖRPƏ

Sən kimsən?!
Bir günahın son elçisi?!
Ya bir eşqin gizli sirri?
Baxışların qan ağlayır
Paralanmış ürək kimi,
Hanı səni isidən yuva,
qoruyan ümid?
Küçənin tinində üşüyən körpə.
İçində dərini kimə deyirsən?
Kimlə danışsın,
Kimlə susursan,
kimdir səni dinləyən,
tumarlayan?!
Eh!... kimdir axı,
üstü-başı kir içində bir mələyi əzizləyən?
Küçənin tinində üşüyən körpə.
Kim bilir xəyalın indi hardadı,
Nələr keçir ürəyinin içindən?
Bir ana sığalı,
bir isti çörək,
bəlkə də ağ köynək,
bir çanta,
kitab,
bəlkə də sadəcə bir damcı qayğı...
Küçənin tinində üşüyən körpə –
Hara baxsan adamdı,
Hara qaçsan adamdı,
Adamlar içində adamsız körpə,
Əllərinin qabarına bənzəyir insanlar!
Cod, ağrılı, sızıldayan...
Sən dünyanı kədərindən görmüsən,
Sən dünyanın hədələrindən keçmisən!
Sən insanın imtahanı,
İnsan sənin ümidindi.
Küçənin tinində üşüyən körpə,
Al bu pencəyi, at kürəyinə,
Qarşıdan qış gəlir,
soyuq olacaq!

İLƏHİ

Bu vətən torpağı yanar, qovrular,
Tək qisas istəyər ədalət rəmzi,
Vətən qucağına bir oğul gedər,
Bir ata gözləri yoldan çəkilməz,
Tək ümid işığı sönər, İlahi!

Bir sevgi məktubu sahıbsız qalar,
Ümid üsyən edər, eşq tənha yanar,
Yağış ağı deyər, damlalar ağlar...
Nişan üzüyünü büküb bayrağa,
Bir qız taleyini sökər, İlahi!

Bir şəhid oğlunun baxışlarında,
Ömür ayrıcında, əli qoynunda –
İtər uşaqlığı məzar başında...
Bir şəhid qızının ata həsrəti –
Mələyi xəcalət edər, İlahi...

Zülfıyyə YAQUB

YUXUDA ƏSGƏR OLURAM

Anam məni qadın doğub,
Yuxuda əsgər oluram.
Hər gecə eyni səhnələr,
Hər gecə eyni yuxular...

Nə yolumdan çəkilirəm,
Nə ürəyimdə qorxu var.

Anam məni qadın doğub,
Yuxuda bayraq oluram.
Sancılıb Vətən köksünə,
Dalğa-dalğa ucalıram.
Şəhid qanına boyanıb,
Zəfərimdən güc alıram.

Anam məni qadın doğub,
Yuxuda torpaq oluram.
Ovuc-ovuc səpilirəm
Murovdağdan Savalana.
Dağ-dağ olub, çöl-çöl olub,
Üz tuturam Qarabağdan İrəvana!
Gələn yuxunun birində
Bir də şəhid ola bilsəm,
Bir də şəhid ola bilsəm,
Oyatma məni, ay ana.

BİZDƏN SİZƏ KİM DÜŞƏR?

Ruhum ay tutulması,
Son döngünün içində.
İçimdəki lal sükut,
Barı bir xəbər eylə,
Gəlib məndən keçəndə.

Qurumuş səhra gülü,
Sevgidən işarətdir.
Üzülmə qaranlığım,
Gecə də gündüz kimi
Danılmaz həqiqətdir.

Ey könlümün çırağı,
Hardadır işıq izin?
İndi sən boyda eşqi
Səhralardamı gəzim?

Ümidim son çarədir,
Yükün atsa, yetişər.

Hər qəlbin bir səmti var...
Mən sizdən səni seçdim,
Bizdən sizə kim düşər?

AYRILIQDAN AYRILIĞA XOŞ GƏLDİN

Atam torpaq, anam Günəş –
Alnımdakı yazıları ovuclarıma köçürün.
Mən oxuyum həzin-həzin,
Kəlmələrin cığırında
sulardan hörüklər görün.

Atam çinar, anam yağış –
Yamyaşıldı ruhumda eşq.
Pıçıldayım buludlara?
Sındırıb zaman qəfəsin
Bu məkansız arzularım
getsə hara, mən də ora.

Atam dağlar, anam şimşək –
Kim çəkdi sizi göylərə?
Kəpənək qanadlarımın
Gücü çatarmı, görəsən,
Sirr daşıyım
yerdən göyə, göydən yerə...

Atam külək, anam dəniz –
Bircə kağız qayığın var
ümidlərimi yazdığım.
Siz istəsəz məktub deyin.
İlk sətirində yazmışam:
“Ayrılıqdan ayrılığa xoş gəldin...”

Atam gecə, anam gündüz –
Yuxularımda həyat var,
Həyatımda yuxular.
Bu döngələr oyununda
Yatan kimdir, oyadan kim?
Yansa sehirli çırağın,
Bir gün anlayacaq qəlbim.

MƏNİ MƏNZİLİMƏ ÖTÜR, İLAHİ

Bu gecə səsimi dinlə, İlahi,
Möhürsüz gəlmişəm, daşsız gəlmişəm.
Gözümdə quruyub qəhərin şəhi,
Elə bu niyyətlə başsız gəlmişəm.

Bu yaşsız gözlərin başsız bədəni
Bəlkə ona görə üzünü görmür?
Necə ki, əlim var, cırım kəfəni,
Görən yetəcəkmi buna bir ömür?

Daha ayağım da sözümə baxmır,
O da istəmir ki, qaçam özümdən.
Torpaqdan səmaya yağış da axmır,
Səpəm yollarına həsrəti dən-dən.

Mən hələ bilmirəm, baxa bilmirəm,
Qaldır pərdələri götür, İlahi.
Səndə çuxurum var, axa bilmirəm,
Məni mənzilimə ötür, İlahi.

Lamiyə İSAZADƏ

ANA OLMAQ ARZUSU

İstəyirəm bir körpənin dilindən
eşidəm müqəddəs “Ana” sözünü.

Sarılsın boynuma “Anam” deyərək,
söykəsin köksümə o saf üzünü.

Kimisi bir körpə qoxusu üçün,
nəyə sahibdirsə dünyada, – verir.
Kimisi dünyaya gətirib övlad,
ya atır, ya da ki, bir yada verir.

Doqquz ay bətnində daşıyıb onu,
canından can verir, qanından da qan.
Doğulandan sonra atır körpəsin,
baxıb anasına qığıldamadan.

Evlər var, isitmir onu od, ocaq,
möhtac bir körpənin gül nəfəsinə.
Yüzlərlə yuvalar dağılır hər gün,
həsrət olduğuyçün körpə səsinə.

O körpə canından ayrılan canın,
Allahın verdiyi gözəl bir paydır.
Qədrin bilməyəne qismət olmasın,
o, məxsusi bir pay, özəl bir paydır.

Əzabla gətirib uşaq dünyaya,
atmayın küçəyə, verməyin yada.
Düşünün nə qədər yaşayanlar var
ana olmaq arzusuyla dünyada.

ELƏ BİR DÜNYA İSTƏYİRƏM Ki...

Mən elə bir dünya istəyirəm ki,
cəhalət hökm edib hakim olmasın.
Elm ilə yüksəlsin yüksələn hər kəs,
həyatı puç olan kimsə olmasın.

Mən elə bir dünya istəyirəm ki,
orda sevgi olsun, məhəbbət olsun.
Sevgilə birləşsin ömür yolları,
daim bələdçisi səadət olsun.

Mən elə bir dünya istəyirəm ki,
dürüstlük hər kəsin şüarı olsun.

Yalan göyərməsin çəmənlərində,
həqiqət bağının baharı olsun.

Mən elə bir dünya istəyirəm ki,
o dünyanın sülh qoxusun havası.
İnsanlar yaşasın xoşbəxt, firavan,
bir kimsənin dağılmasın yuvası.

Mən elə bir dünya istəyirəm ki,
analar oxşasın övlad boyunu.
Sevincdən yaşarsın ana gözləri,
böyütsün firavan, görsün toyunu.

Mən elə bir dünya istəyirəm ki,
sevgisi saf olsun, məhəbbəti saf.
Eşqindən təmənnə güdməsin heç kəs,
gözlər işıq saçsın, könüllər insaf.

SƏNİ SEVƏN VAR

Könlümdə duyğular sənsiz ağlayır,
bir dəli sevdanın yasın saxlayır.
Qəlbimdə məhəbbət, sevgi çağlayır,
səni bir sevən var səndən gizlicə.

Bu eşqin odunda külə dönürəm,
hönkürüb, hayqırıb selə dönürəm.
Axıb duruluram, gölə dönürəm,
səni bir sevən var səndən gizlicə.

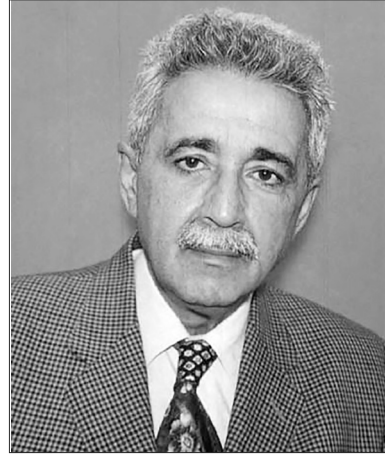
Eşqinin əlindən qaça bilməyən,
sənə ürəyini açə bilməyən.
Bir qanadıqırıq, uça bilməyən,
səni bir sevən var səndən gizlicə.

Qəməmdən xəbərdar ola biləydin,
bu sınıq könlümü ala biləydin.
Kaş duya biləydin, bilə biləydin;
səni bir sevən var səndən gizlicə.

♦ Xatirələr, duyğular

AYSBERQİN GÖRÜNƏN ÜZÜ

*«Dərd də azar kimi,
gələndə batmanla gəlir».*

Hər il dekabrın 25-də – Yusif Səmədoğlunun doğum günündə istər-istəməz, Özümdən asılı olmayaraq onun romanınaki epigraf cümləsini xatırlayıram. Və sonra adətim üzrə yenidən «Qətl günü» romanını (artıq neçənci dəfə) başlayıram oxumağa. Əlbəttə, Azərbaycanın son üç yüz ildəki taleyi haqqında yazılan bu romanı bir günə oxuyub qurtarmağa tələsmirəm, qalsın sonrakı günlərə... Amma hər gün nə oxuyuramsa, romanın son cümləsini təkrar edirəm («Yuxunuz şirin olsun, dirilər»). Sonra Yusif Səmədoğlunun hekayələrinə, bitirmədiyi «Deyilənlər gəldi başa» romanına və bir də Sona Xəyalın tərtib etdiyi «Yusifli, Yusifsiz günlər» kitabındakı yazılara nəzər yetirirəm. Dekabrın 25-i Yusifli Vaqifin Yusifli günü beləcə davam edir. Təkcə dekabrın 25-də deyil, bütün il boyu bu və ya digər münasibətlə Yusif Səmədoğlunun əsərlərinə müraciət edirəm. Nədir bu doğmalığ? Bir dəfə (doxsanıncı illərdə) Masallıya, Tüklə kəndindəki Səməd Vurğun muzeyinə səfərimiz zamanı Yusifin anası Xavər xanım mənə dedi ki, bilirsən səni niyə özümüzlə aparırıq? Sənin adın Vaqifdir, familiyan da Yusifli. Mənim iki oğlumun adını daşıyırsan özündə. Həm də Yusiflə bir yerdə işləyirsən. Vaqif də səni tərifləyir.

1987-ci ildə Yusif Səmədoğlu «Ulduz»dan ayrılıb «Azərbaycan»a gəldi. Yusif baş redaktor təyin olunan kimi onun atasının – Səməd Vurğunun dost-tanışlarının qazaxlı oğul-uşaqları redaksiyaya ayaq basdılar, birbaşa əllərindəki yazıları (çox qismi «tənqid və ədəbiyyatşünasq» materialları idi) Yusifə təqdim elədilər. Amma... yazılış tərzii ilə «Nuh əyyamını» xatırladırdı o yazılar. Yusif o yazıların heç birini oxumurdu və hamısına deyirdi ki, aparın göstərin tənqid şöbəsinin müdiri Vaqif Yusifliyə. Bəyənsə, çap olunacaq. Mən də o yazıları oxuyur, amma çoxunu bəyənmirdim. Bilirdim ki, buradakı kal-küt yazıların birini belə bəyənsəm, redaktor müavini İsa İsmayılzadədən və məsul katib İntiqam Qasımzadədən töhmət və məzəmmət eşidəcəyəm. Bilirdim ki, Yusif bizə inanır və bu inamı qırmaq olmaz.

Yusif Səmədoğlu jurnalda çox işləmədi, çünki həm Yazıçılar İttifaqının katibiydi, həm də Milli Məclisdə komissiya sədri. Amma baş redaktorluğa istefa verəndən sonra sonuncu tapşırığı bu oldu ki, İntiqam Qasımzadə baş redaktor, Vaqif Yusifli onun müavini olsun.

Biz baş redaktor Yusif Səmədoğluda bir insan kimi nələri gördük? Onun bəy nəslinə xas olan ağayanalığını gördük, səmimiyyətini gördük. Bu illər ərzində bir kimsəyə yuxarıdan aşağı baxmadı, bir kimsə ondan məzəmmət görmədi. Amma biz bildirdik ki, o, bu jurnalın baş redaktorudur və hər kəs öz işinin başında idi..

* * *

Yusif Səmədoğlu haqqında söz açanda deyirlər ki, o, çox az yazıb. Mən də müəyyən dərəcədə bu kəmiyyət məsələsi ilə razıyam. Amma keyfiyyət, bədii məşabət etibarilə bu fikrin doğruluğunu qəbul eləmirəm. On beş hekayə, «Qətl günü» və «Deyilənlər başa gəldi» romanları, bir neçə bədii və bir neçə sənədli filmin ssenari müəllifi. «Amma daha böyük bir həqiqət də var: Yusif Səmədoğlu XX əsr Azərbaycan nəsrinin ən görkəmli simalarındandır» (Anar). Hansı dahi isə deyib ki, hər cür müqayisə nöqsanlıdır. Ona görə də Yusif Səmədoğlunu XX əsr Azərbaycan nəsrinin zirvə yazıçıları ilə müqayisə etmək doğru deyil. Yusif Səmədoğluya onun öz yaradıcılıq parametrləri ilə yanaşmaq lazımdır.

Bir haşiyə: Bir dəfə mən Əkrəm Əylisli ilə bir akademik (adını çəkmirəm, vəfat edib) kiçik dialoqunun şahidi oldum. Söhbət 1984-cü ildə «Azərbaycan» jurnalında çap olunan «Qətl günü»ndən gedirdi. O akademik deyirdi ki, bu nə romandı, ölüm, itim, dar ağacları, kədər, qüssə... Adamı vahimə basır. Əkrəm Əylisli nə desə yaxşıdır: «Müəllim, Yusif bu əsəri ölənlər üçün yox, dirilər üçün yazıb».

* * *

Yusif Səmədoğlu Azərbaycan nəsrinə öz fərdi, bənzərsiz üslubuyla gəldi. Fərdi üslub o deməkdir ki, yazıçı həyat hadisələrinə, təsvir etdiyi obrazlara öz baxışını, həyatı anlayışını gətirmiş olur. Burada fransız yazarı Jül Renarın üslub haqqında söylədiyi bir fikri misal gətirirəm: «Üslub-İnsan deməkdir. ...Üslub elə bir şeydir ki, redaktor müəllif barəsində bu sözləri deyir: «Oh! Bu, əlbəttə, odur». Yusif Səmədoğlunun nəsrində fərdi üslub onun ilk hekayələrində tədricən formalaşmağa başladı. «220 nömrəli otaq», «Qalaktika», «Soyuq daş», «46-cı ilin oyunları», «Foto-fantaziya» hekayələrində özəllik kəsb etməyə başladı, «Astana», «Bayatı-Şiraz», «İncə dərəsində yaz çağ» hekayələrində özəlliyə çevrildi. «Qətl günü» bütün bu özəlliklərin apogeyinə çevrildi.

Yusif Səmədoğlunun «Qətl günü» romanından çox yazıblar. Yaxşı da yazıblar. Belə bir sual: Əgər 120 ildə yaranan Azərbaycan romanlarının hansını Dünya roman qatına qoşa bilərik? Heç şübhəsiz, bu suala cavab vermək mənim həmkarlarımdan hər biri eyni cavabı verə bilməz. Amma inanıram ki, Yusif Səmədoğlunun «Qətl günü» romanı o qatarda öz yerini tutacaq.

Yusif Səmədoğlu bir yazıçı kimi polifonik – çoxsəsli yazıçıydı. Onun nəsrində lirika da var (xüsusilə, ilk hekayələrində), yumor da doludur, faciəvi notlar istənilən qədər. Kəskin ifadə üsulları da.

«Şair qızı qucaqladı. Bu dəfə hər iki gözlərindən öpdü.

– Qızım, mən demişdim sənin gözlərinə şeir yazacağam. Mən yanılmadım, qızım. O susdu, geri çəkilib qıza bir də baxdı.

– Şair yanılmaz, qızım, – deyər sözünü tamamladı. – Mən şeirimi yazdım». («Gözlər» hekayəsindən)

«Sayalı arvadın müsibətli səsi vertolyotun uğultusuna qarışdı:

– Əylə, başına dönüm, əylə, ay doxtur! İncəli Çərkəz ölüm ayağındadı. Başına dönüm, ay doxtur. O da hökumət adamıdı, kolxoz qurub, bandit tutub! Əylə! – Sayalı arvad çox qaçdı, amma vertolyota çatı bilmədi. Üzüqoylu çəmənlə yığıldı». («İncə dərəsində yaz çağ» hekayəsindən)

«Mən yalnız qapıya atıldım. Hirsimdən əsə-əsə var səsimlə: – Tfu sizin üzünüzlə! – Elmarın səsinə eşitdim: – Bizdən Azərbaycana salam!

Komendantdan pasportumu geri alanda o qoca kimi diqqətlə üzümə baxdı və soruşdu? – Orada heç kim qalmadı? – Mən nə etdiyimi bilmirdim. Yazıq qocanın üstünə qışqırdım:

– Xeyr, qaldı. Bir fahişə qaldı, bir də o fahişəyə oxşayan iki oğraş!» («220 nömrəli otaq» hekayəsindən)

«Edamdan sonra, şairin bədəni başından ayrılandan sonra, qırmızı libaslı cəllad ağır baltanı ehmalca ayaqları altına endirəndə hökmdarın sərbazları yenə at kişnərtisinə bənzər bir səslə həyqırdılar, edama toplaşmış camaatdan isə səs çıxmadı». («Qətl günü» romanından)

Yeri gəlmişkən, «Qətl günü»nün janrı bərdə əsasən belə bir fikir formalaşmış ki, bu əsər tarixi romandır və Azərbaycan tarixinin son üç əsr ərzində bir çox faciələrini özündə əks etdirir. Hətta əsərdəki obrazların prototipləri də çətinlik yaratmır – edam olunan şair Molla Pənah Vəqifin, Sədi Əfəndi Hüseyn Cavidin bənzəridirlər. Xəstə olan obrazı da kiməsə bənzətmək olar. Amma bu əsəri sırf tarixi roman kimi səciyyələndirmək doğrumu? Ona obrazların daxili hiss-həyəcanlarının sonsuz sayda ifadəsi kimi yanaşsaq, «Qətl günü» psixoloji roman deyilmi? Üç əsr ərzində Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatının müxtəlif olaylarını əks etdirirsə, «Qətl günü» sosioloji-realistik roman deyilmi? Yazıçının mistik motivlərə, ümumən mistisizmə, irrealizmə meyli onu sübut etmirmi ki, «Qətl günü» mistik-mifoloji romandır. Əlbəttə, bütün bu xətlər, üslub istiqamətləri, janr müxtəlifliyinə aparıb çıxaran səbəblər Yusif Səmədoğlu nəsrinin fərqləndirici xüsusiyyətləridir.

* * *

Yusif Səmədoğlu hökumət adamı deyildi, yəni kinostudiyada işləmişdi, sonra da iki ədəbi jurnalda baş redaktor. Amma səksəninci illərin sonlarında Xalq hərəkəti başlananda xalq (ziyalılar, fəhlələr, rayon adamları, didərginlər) hökumət idarələrinə deyil, Yusif Səmədoğlunun baş redaktor işlədiyi «Azərbaycan» jurnalına axışdılar. Çünki Yusif Səmədoğlu AXC-nin yaradıcılarından biri idi. O da əlindən gələn köməyi əsirgəməirdi. Sonralar onun anadan olmasının 60 illiyində Ulu öndər Heydər Əliyev ona təbrik məktubu göndərmişdi. O təbrik məktubunda deyilirdi: «Siz vətənimizin azadlığı və müstəqilliyi uğrunda göstərdiyiniz ictimai-siyasi fəaliyyətlə Azərbaycanda milli-azadlıq hərəkətinin inkişafında, demokratiyanın, insan hüquqlarının bərqərar olmasında mühüm rol şəxsən iştirak etmişdi. Yusif Səmədoğlu Milli Məclisə seçildi, biz oradan onun ağıllı təkliflərini eşidirdik.

* * *

Bir haşiyə: Son dəfə Yusif müəllimi Yazıçılar İttifaqının qarşısında gördüm. Ədəbi gəncliklə bağlı bir müşavirədən çıxdım, hava almaq istədim. Qar yağırı, hava soyuq idi. Yusif müəllimlə qarşılaşdım. Salam verdim. Soruşdu ki, yuxarıda nə iclas idi, dedim ki, cavanların yaradıcılığı ilə bağlı tədbir keçirildi. Soruşdu ki, varmı istedadlı, sabahına ümid bəslənən cavanlar. Mən bir neçə gənc şairin və nasirin adını çəkdim. Bu mənim Yusif müəllimi son görməyim oldu.

* * *

İndi özüm-özümə sual verirəm ki, Yusif Səmədoğlu dünyasını tərk edəndən sonra ölkədə və ədəbi aləmdə nələr baş verir? Üzümü şəklinə tutub deyirəm: Yusif bəy, üç ildir Azərbaycan qələbə sevinci ilə yaşayır. Azərbaycanın işğal olunmuş əraziləri

44 günlük məharibədə ordumuzun şanlı zəfəriylə azad edildi. Siz də bu qələbənin həsrətiylə yaşayırdınız. Elə bilirəm, indi ruhunuz şaddır. Müstəqilliyimizin gözəl illərini yaşayırdıq. Doğrudur, bazarlarda, dükanlarda yenə bahaçılıqdır, maddiyyat aləmində hələ də kasıbçılıq davam edir. Hələ də vəzifə kürsüləri uğrunda açıq-gizli mübarizələr davam edir. Neyləmək? Müstəqillik o demək deyil ki, tam müstəqillik.

Bəs ədəbi aləmdə nə güzarişlər baş verir? Çox şeylər olub., amma elə bil ki, heç nə də olmayıb. Yenə şəklinə baxıb deyirəm: Yusif bəy, Sizin baş redaktor işlədiyiniz «Azərbaycan» jurnalı yenə yoluna davam edir. Ədəbi hadisə hesab olunan əsərlər nadir hallarda olsa da, yenə var. İntiqamın da, Məmməd Orucun da, Südəbə xanımın da, Nəzakətin də, Qəşəmin də, Mübarizin də yaşlarının üstünə yaş gəlir. Amma Səyavuş Sərxanlı, Tofiq Mahmudov və Sara xanım haqq dünyasına qovuşdular. İntiqamın otağında sizin şəkliniz asılıb. Hər gün o şəklə salam veririk, «Yusif sağdır» deyirik. Və hər il sizin ad gününüzü jurnalda qeyd edirik. Bu il jurnalın təsis edilməsinin 100 yaşı tamam oldu. Amma bu yubileyi ancaq biz özümüz jurnalımızın ayrı-ayrı saylarında qeyd elədik. 100 yaşlı «Azərbaycan» böyük bir tədbirdə yad edilmədi.

Yazıçılar Birliyində – sizin otağınızda indi Çingiz Abdullayev oturur. Anar müəllim yenə bu təşkilatın rəhbəridir və indi də onun sədrliyi ilə bağlı başından qalmaqal əskik deyil. Amma ondan bacarıqlı bir kapitan yoxdu bu nəhəng gəmini idarə edə bilsin. Hər il yazıçılara bir mövsümlük təqaüd təyin edilir. Kimsə alır sevinir, kimsə zülüm-zülüm ağlayır. Amma Yazıçılar Birliyinin sıraları da get-gedə artır, hamı – layiq olan da, olmayan da Birliyin üzvü olmağa can atır.

İkimininci illər yaman gəldi – müasir «klassiklərimiz» bir-bir dünyadan köçdülər. Bəxtiyar Vahabzadə, Qabil, Nəbi Xəzri, Məmməd Araz, Xəlil Rza Ulutürk, Hüseyn Abbaszadə, Fikrət Qoca, Fikrət Sadıq, Cabir Novruz, Musa Yaqub, Zəlimxan Yaqub, Ələkbər Salavhzadə, Camal Yusifzadə... getdilər, getdilər... Bəs bu «klassikləri», bu unudulmaz insanları kim əvəz edəcək? Doğrudur, ədəbiyyat aləminə yeni istedadlar gəlir, Amma cırlaşma, «şair» xəstəliyi, epiqonçuluq da sanki həndəsi silsilə ilə artır. Sizdən sonra ailənizin o biri üzvləri – Vaqif, Xavər xanım, Aybəniz də getdilər, getdilər... Amma Səməd Vurğun nəslə onun nəvələrinin, nəticələrinin həyatında davam edir... Sizin nəvələrinizdən birinin adı, səhv etmirəmsə, Yusifdir.

* * *

Yusif Səmədoğlu 63 il yaşadı. Atası Səməd Vurğundan 23 il çox, qardaşı Vaqifdən 17 il az. «Az yazdı» deyirlər, amma mən bunu demirəm. Bəlkə «az yaşadı» deyirəm. O, yazmaq istədiyi, amma vaxtın və xəstəliyin imkan verə bilmədiyi yazmadıqlarını da özüllə apardı.

Holland dilində bir «aysberq» kəlməsi var. Bu, buz dağı deməkdir, qütb sahələrindəki buzlaqlardan qopub, okean və dənizlərdə üzən iri buz parçalarıdır. Biz yalnız o buz parçalarının sudan yuxarı hissəsini görə bilirik, qalanı suyun altındadır. Yusif Səmədoğlunu da mən o aysberqə bənzədirəm. Yusif o aysberqin yalnız üzə görünən onda birini yaşadı. Qalan doqquzda birini biz görmədik. Amma bu bircə hissə bəs elədi – aysberqin görünən üzü...

Vaqif YUSİFLİ

YUSİF SƏMƏDOĞLU

"Yusif cəmiyyətimizə təkcə yazıçı kimi, mədəniyyət xadimi kimi yox, eyni zamanda görkəmli ictimai-siyasi xadim kimi daxil olubdur. Azərbaycanın həyatı üçün və xüsusən son illərdə Azərbaycanda milli azadlıq hərəkatının inkişafı üçün, xalqımızda milli dirçəliş, milli oyanış hisslərinin yaranması və inkişafı üçün, Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda mübarizə üçün onun fəaliyyəti çox əhəmiyyətli, çox gərəkli olmuşdur".

Heydər Əliyev

Müstəqil Azərbaycanın memarı və qurucusu, Ulu öndər Heydər Əliyevin qədirşünaslıqla dediyi sözlər hər zaman aktualdır. Bəli, Yusif Səmədoğlu Azərbaycanın böyük ədəbiyyat, incəsənət, mədəniyyət adamı və ictimai-siyasi xadim idi.

Yusif Səmədoğlu XX əsr Azərbaycan ziyalılığının ən kamil şəxsiyyətlərindən biri idi. Onun həyatı, ədəbi və ictimai-siyasi fəaliyyəti gələcək nəsillərə bir örnəkdir.

Yazıçı, nasir, ssenarist, ictimai xadim Yusif Səməd oğlu Vəkilov 1935-ci il dekabrın 25-də Xalq şairi Səməd Vurğunun ailəsində dünyaya gəlmişdir. Doğulduğu ailə, yaşadığı mühit onu milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunması, milli mədəniyyətin, milli əxlaqın yaşaması üçün, mənsub olduğu nəslə və ən əsası azərbaycançılıq ideyasını yaşatması üçün yetirmişdi. Onda ailəsindən gəlmə milli hiss və Vətən sevgisi çox güclü idi. O, həyatı boyu müstəqil, bütöv Azərbaycan mövqeyində durmuş, azadlıq və demokratiya çarçısı olmuşdur. Öz yaradıcılığı ilə milli ruhun, milli adət-ənənələrin təbliği, tariximizin yaşadılması işinə xidmət göstərmişdir. Y.Səmədoğlunun müəllifi olduğu "Xəzri" hekayəsi və "Yeddi oğul istərəm" filminin ssenarisi öz xalqına bir azərbaycançılıq çağırışı, torpaqlarımızın iki yerə parçalanması harayı idi. Onun böyük ictimai-fəlsəfi məna daşıyan, eyni zamanda tariximizə güzgü tutan "Qətl günü" romanı müasirləri tərəfindən ciddi bir ədəbiyyat hadisəsi adlandırılmışdı.

Ədibin erkən yaşlarında, 1960-cı ildə yazdığı "220 sayılı otaq", yaradıcılığının məhsuldar dövrlərində, 1973-cü ildə nəşr etdirdiyi "Qalaktika" və ömrünün sonlarına yaxın, 1987-ci ildə nəşr etdirdiyi "Qətl günü" kitabları hər kəsin stolüstü kitabına çevrilmişdi. "Deyilənlər gəldi başa" adlı fəlsəfi-tarixi romanında yazıçı ictimai-siyasi fəaliyyəti nəticəsində gördüyü, müşahidə apardığı 90-cı illərin son hadisələrini qələmə almışdır. Təəssüf ki, əsər yarımçıq qaldı və ədib 16 avqust 1998-ci ildə haqqın rəhmətinə qovuşdu. Məkanı cənnət olsun!

1980-ci illərin axırları, 1990-cı illərin əvvəllərində Yusif Səmədoğlu mənəvi-ideoloji rəhbər kimi meydan hərəkətinin öncüllərindən biri oldu. O, müstəqilliyimizin əldə olunmasına, gənclərimizin ideyaca kamilləşməsinə əqli, iradəsi, vətəndaş qeyrəti ilə böyük töhfələr vermişdir.

Yusif Səmədoğlu 1990-cı ildə müstəqil Azərbaycanın ilk parlament üzvlərindən biri olmuş, parlamentin Xarici Əlaqələr Komitəsinin rəhbəri kimi Azərbaycanın haqq sözünün dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasında böyük işlər görmüşdür. O, 1990-cı il yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə Sovet İttifaqının qoşun hissələri tərəfindən Bakıda törədilən qırğınlarla bağlı məlumatı "Azadlıq" radiosu vasitəsilə dünya ictimaiyyətinə çatdırmışdır.

Yusif Səmədoğlu mədəniyyətimizin inkişafında, gəncliyimizin milli ruhda böyüməsində, gənclərimizin ideyaca kamilləşməsində böyük xidmətlər göstərmişdir. "Ulduz", "Azərbaycan" jurnallarının baş redaktoru, Yazıçılar Birliyinin katibi kimi gənc nəslin istedad və bacarıqlarının üzə çıxmasında, onların milli ruhda yetişməsində, Azərbaycan ziyalılığının düzgün istiqamətləndirilməsində böyük və fədakar əməyi olmuşdur. Sabir Azəri, Abbas Abdulla, İsa İsmayilzadə, İntiqam Qasımzadə, Ağamalı Sadıq Əfəndi, Seyran Səxavət, Vaqif Yusifli, Vaqif Bayatlı Odər, Taleh Həmid və digər bu günün yaradıcı insanların formalaşmasında köməyini əsirgəməmişdir.

Mən də özümü bu böyük ədibin yolunun yolçularından sayıram. Ən azı sənətdə xeyir-duamı verən bir xeyirxahım kimi həmişə onun ruhuna özümü borclu bilirəm. Onunla mənim tanışlığımın qərribə bir tarixçəsi var.

O zamanlar makin-filan yox idi. Yaradıcı insanlar daha çox əlyazma şəklində əsərlərini redaksiyalara təqdim edirdilər. Böyük bacım Əslinin gözəl xətti vardı. Ona görə Atam mənim əlli dənə şeirimini ona üzünü köçürtdürüb, Bakıya gəlmişdi.

Azərbaycan Yazıçılar İttifaqında Xalq yazıçısı Yusif Səmədoğlu ilə görüşmək istədiyini bildirmişdi. Ona Yusif Səmədoğlunun ev telefonunu vermişdilər. Atam Yusif Səmədoğlu ilə danışır, görüşür, şeirlərimi göstərir. O, şeirləri oxuyur, bəyənir və məni görmək istəyir.

Atam kəndə böyük bir sevinc ilə qayıtmışdı. Gözləri işıq saçırdı, sevincinin hədi-hüdudu yox idi. Düzdü, ona rayonda da mənim haqqımda çox yaxşı sözlər demişdilər, müəllimlərim, əmilərim, qazaxlı şairimiz Ələddin İncəli. Lakin bu ayrı bir sevinc idi! "Ulduz" jurnalının baş redaktoru, böyük Vurğunun oğlu, hər yerdə söz sahibi olan Yusif Səmədoğlu onu elə sehirləmişdi ki, kişi göylə uçurdu, yerdə qərar tuta bilmirdi!

Yay ayları idi. O, mənim şeirlərimi də götürdü, Bakıya gəldik. Böyük bacım yenə şeirlərin üzünü köçürüb, bizə verdi. Biz Yusif Səmədoğlunun evinə gəldik. Onda o, Molla Pənah Vaqif küçəsində "Qeyri-yaşayış binası" deyilən beşmərtəbəli, şair və yazıçılar üçün tikilmiş binada yaşayırdı. Bizi çox gözəl qarşıladılar. Xanımı Nəmidə xanım, qızları Mehriban və Humay ilk görüşdən ürəyimdə çox yaxın, əziz, doğma kimi bir yer qazandılar. Yusif Səmədoğlu səmimiyyəti, dostcanlığı, mehribanlığı, şirindilliyi ilə ürəyimdə taxt qurdu! Necə saf, müqəddəs, munis, doğma bir adam idi! Ziyalı görünüşlü, şirin söhbətli, danışanda insanın ruhunu oxşayan, dialekt sözləri həzinliklə, şirinliklə canlandıran bir mü sahib idi. O, danışanda əmilərim, doğmalarım ilə müqayisə edirdim. Bu ayrı aləm idi. Nağıllardakı övliyaları, qəhrəmanların uğuruna çıxan Xızır İlyası xatırlayırdım. Özüm onun suallarına ancaq "bəli", "xeyr" deyə bilirdim. Heç şeirimi oxumaq gücüm də yox idi, çox utanırdım. O bunu hiss elədi və şeirləri özü gözdən keçirdi. Sonra dönüb atama: "Dəmirçi, bu şair olacaq demirəm....." – arada qısa fasilə oldu (o, bir az fasilə ilə danışdı). Mən atamın üzünə baxdım, kişinin rəngi qaçmışdı, fikirli-fikirli onun son sözünü gözləyirdi, çox həyəcanlanmışdı. Ədib əlini mənim çiynimə qoyub, gözündən gülə-gülə: "Canın üçü, bu elə halalca şaairdir! Sənin qızın bizim balaca şairimizdir, qardaş!" – dedi. Atamın rəngi gül kimi açılmışdı. Yerindən durub, Yusif əmimə tərəf gəldi, onu bərk-bərk qucaqladı, o üzündən, bu üzündən öpüb: "Ə, sənin dərdin alım, başına dönüm! Sən nə gözəl oğlansan, nə gözəl söz dedin? Əmisi, qızım indən belə daha çox çalışmalıdır, daha çox oxumalıdır, daha gözəl yazmalıdır, düzdümü?" – deyib, atam məni də öpdü. Gözləri dolmuşdu. O, keçib yerində oturdu. Yusif əmim: "Bə nə, bə nə, qardaş, indi biz bu balaca şairin kitabını nəşr etməli və bunu Yazıçılar İttifaqına üzv götürməliyik!" – dedi. Hələ əlavə elədi ki: "Kitabı nə qədər tez çıxarsan, bir elə yaxşıdır. Kitab olsa, buna Lenin Komsomolu Mükafatı vermək olar!" Bu sözlər təkcə atamı deyil, məni də fərəhləndirmişdi. Qanadlanıb, uçmaq istəyirdim, tezəcə evə dönmək, sevincimi hamıyla paylaşmaq istəyirdim.

Az sonra, "Ulduz" jurnalının 1983-cü ilin mart sayında 8 Mart – Beynəlxalq Qadınlar Günü münasibəti ilə mənim şeirlərim dərc olundu. Bu, atama, ailəmə, qohumlarıma, müəllimlərimə, məni sevənlərə böyük bir töhfə oldu!

Sonra bizim ailəvi dostluq münasibətimiz quruldu. Atam sonralar məni onlara Ulu öndər Heydər Əliyevin bağışladığı yeni mənzili də görməyə apardı. Orda da onların qonağı oldum. Yeni ev, demək olar ki, onun ürəyi kimi geniş və gözəl idi. Çox bəyənmişdim, sevinmişdim ki, belə gözəl, qiymətli yazıcımıza, çanım qədər sevdiyim Yusif əmimə Ulu öndər Heydər Əliyev şəhərin mərkəzində, axar-baxarlı bir yerdə böyük səxavətlə bu evi bağışlamışdı! Bu, böyük hadisə idi və ən çox atam sevinirdi.

Mənim Bakı Dövlət Universitetinə daxil olmağım da Yusif əminin tövsiyə və məsləhətləri kömək oldu. Universitet həyatımın təlatümlü və qürurlu

günləri başladı. İnqilablar, ölümlər, qırğınlar keçdi bu xalqın və mənim taleyimin üzərindən! Meydan hərəkəti başladı! Yusif Səmədoğlu, İsmayıl Şıxlı, Ziya Bünyadov, Vəqif Səmədoğlu, Bəxtiyar Vahabzadə, Xudu Məmmədov, Əbülfəz Elçibəy, Sabir Rüstəmxanlı, Etibar Məmmədov, Xəlil Rza Ulutürk, Nüsrət Kəsəmənli və onlarca qeyrətli Azərbaycan ziyalıları milyonlarla insanı bir yumruqtək birləşərək, vahid bir can olub, meydana yığışb, haqqlarını tələb etməyə çağırıdılar. Biz Universitet professorlarının müşayiəti ilə meydana gəlirdik. O çağırışları dinləyirdik.

Atam uzun illər xəstə oldu. Hər dəfə rayona gedəndə: “Dərdisin aldığı Yusif əmin necədir?” – deyər gözləri dolurdu. Hər dəfə fikir verirdim, ondan danışanda: “Dərdisin aldığı Yusif!” – deyər. Yusif əmim də hər dəfə məni görəndə: “Ya Allah, necəsən qızım, Dəmirçi qardaşım necədir?” – deyər mənimlə əllə salamlasın, həmişə atamın kefini-əhvalını soruşardı. Onların bir-birinə olan sevgisi, tükənməz hörməti məni çox sevindirirdi. Hətta Yusif əmim, atama olan sevgisini “Qətl günü” romanında Mahmud doxtur obrazında canlandırmışdı. Ədibin ailəsində xanımı, uşaqları da atamı sevərdilər. Çox yaxşı xatırlayıram, bir dəfə Nəmidə xanım atama: “Ay Dəmirçi qardaş, siz bizə tez-tez gəlin, siz gələndə Yusif çox sevinir. Xəstə də olsa, yataqdan durur, gülür-danışır, evdə də xoş ab-hava yaranır!” – dedi.

Aradan uzun illər keçdi, dünya döndü, sovet məkanı kökündən yıxıldı. Müstəqil olduq, yenə də Heydər Əliyev, yenə də onun davamçısı, yenə də Prezidentin Jurnalistlər üçün tikdirdiyi ev! Və o evdən mənə – Yusif Səmədoğlunu sevən, yolunu davam etdirən, el dili ilə desək “əlindən su içən adam”a pay düşdü.

Bu gün böyük sevgi ilə söhbət açdığım yazıçı, nasir, ssenarist, ictimai-siyasi xadim, Xalq yazıçısı Yusif Səmədoğlu və atam mənim üçün unudulmazlardır, hörməti, şərəfi, dostluğu ilə birgə həyat məktəbidir!

Allah hər ikisinə də qəni-qəni rəhmət eləsin!

Yusif Səmədoğlu dünyasını dəyişəndə biz rayonda idik. Bacım, rayonda Milli Ordunun ilk və yeganə könüllü qız döyüşçüsü, snayper-atıcı əsgər Vəfa Dəmirçioğlu daxili beyin zədəsindən qəflətən vəfat etmişdi. Dünya başımıza çökmüşdü sanki! Mən elə bildirdim ki, bu dərdi çəkmə bilməyəcəyəm. Amma bağrımıza daş basıb, dözdük! Mən də, atam da, ailəmiz də...! Qırx günü verəndən sonra, şəhərə gəldim və eşitdim ki, Yusif Səmədoğlu dünyasını dəyişib. İkinci zərbə oldu mənə! Fəxri xiyabana getdim. Əvvəlcə ruhum qədər sevdiyim, körpəliyimdən şeirlərini, poemalarını, dramlarını əzbər bildiyim Xalq şairi Səməd Vurğunun məzarını ziyarət etdim. Azca çisələyən yağış elə bil bəhanə idi. Heykəl ağlayırdı?! Mən ondan soruşdum: “Baba, sən xəbərin var? Yusif kimi gözəl Yusif əmim də indi burdadır?” Elə bildim ki, Ata Oğlunun ölümünü duyub.

Şeirimi oxuculara təqdim edirəm:

BABA, SƏNİN XƏBƏRİN VAR?

*(Xalq yazıçısı Yusif Səmədoğlunun
əziz xatirəsinə)*

Yusif kimi gözəl Yusif
bu dünyadan köçdü, getdi,
Baba, sənin xəbərin var?
Haqq əlindən haqq bədəsi
Naqafildən içdi, getdi,
Baba sənin xəbərin var?

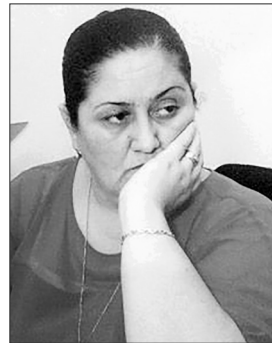
Əzəldən butalı idi,
Hər mətləbdən hali idi,
Sevimli, vəfalı idi,
Dövrü çox xatalı idi,
Baba, sənin xəbərin var?

Elin hikmətinə vardı,
Eşqi sönməz bir bahardı,
Ərəsət, tufan qopardı,
Özüylə sevgi apardı,
Baba, sənin xəbərin var?

Tanrı sirrdi, dünya naşı,
Göyərmiş qaraca daşı,
Sönübdü göydə günəşi,
Araz-Kür oldu göz yaşım!
Baba, sənin xəbərin var?

Açılsın fələk düyünü,
Qurtarsın namərd oyunu,
İnsan itirib soyunu,
Torpaq qan ilə yuyunur,
Baba, sənin xəbərin var?
Baba, sənin xəbərin var?

Zərangiz DƏMİRÇİ QAYALI

Yusif Səmədoğlu və Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı: kontekst və diskurs

Azərbaycan ədəbiyyatında, mədəniyyətində, ictimai-siyasi tarixində məşhur Vəkilovlar nəslinin imzası öz parlaqlığı və unikalılığı ilə diqqəti cəlb edir. Bu nəslin Azərbaycan ədəbiyyatına ən möhtəşəm tövhəsi şübhəsiz ki, Xalq şairi Səməd Vurğun olmuşdur. Dövrünün ən seçilən, sayılan imzası olan Səməd Vurğun XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının

zirvə şəxsiyyətlərindən biri olmaqla yanaşı, ədəbiyyatımıza, mədəniyyətimizə iki böyük imzanı – Yusif Səmədoğlunu və Vaqif Səmədoğlunu bəxş edərək “Səmədoğlular” məfhumunun əsasını qoymuşdur. Böyük şair Səməd Vurğunun ocağından pöhrələnən Səmədoğlular ədəbiyyatımızda və mədəniyyətimizdə atalarının adını qorumaqla yanaşı, tam fərqli üslub və yol yarada bilmək qüdrətinə sahib olduqlarını sübut etdilər. Onların yaradıcılığı XX-XXI əsr milli ədəbiyyatımızın təlatümlərlə dolu dönməsinin fərqli inikası ilə diqqəti cəlb edir. Şübhəsiz ki, Vaqif və Yusif Səmədoğlunun yaradıcılığı Səməd Vurğun geninin poetik qüvvəsi ilə formalaşmışdı. Vaqif Səmədoğlu poeziyanı yaradıcılığının prioritetinə çevirərək Səməd Vurğun zirvəsinə tay olacaq bir zirvə, yeni bir imza kimi var olmağı bacardı. Yusif Səmədoğlunun yolu isə bir qədər fərqli idi. Onun yaradıcılıq xətti kimi seçdiyi nəsr Azərbaycan ədəbiyyatında poeziyadan daha az tarixə malik olması ilə fərqlənir. Onun doğulduğu XX əsr isə Azərbaycan nəsrinin yüksəliş dövrü kimi səciyyələnirdi. Yusif Səmədoğlu ənənəvi klassik Azərbaycan nəsr, şüarçı sosialist realizmi nəsr və 60-cılar nəsrinə kəsişməsində unikal, tam yeni nəsr nümunələri meydan qoymağa nail olan söz sənətkarı kimi nəinki Azərbaycan, habelə dünya ədəbiyyatında öz imzasını təsdiq edə bildi.

Bəli, XX əsrin sonları XXI əsrin əvvəlləri Azərbaycan ədəbiyyatında fərqli, özünəməxsus bir imza var: Yusif Səmədoğlu! Onun əsərləri yaşadığı dövrün hədudlarından çox kənara çıxır, istər ideya, mövzu, istərsə də üslub baxımından özündən sonrakı dövr Azərbaycan nəsrinin – müstəqillik dövrü nəsrinin əsas xətlərinin ilkin elementlərini özündə daşması ilə səciyyələnir. Onun nəsr əsərləri bu gün də aktualdır, yenidir. Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı müxtəlif tələyüklü ictimai-siyasi hadisələrin,

fərqli ədəbi təmayüllərin təzahürünü özündə ehtiva edir. Bu yeni mərhələ ədəbiyyatımızda Yusif Səmədoğlunun nəsrilə daha öncədən başlamış, onun yaradıcılığı ədəbi mühitdə yeni mövzu axtarışlarına rəvac vermişdi.

Ədəbi tənqidin nəzər-diqqətində olmaq istənilən ədib üçün həm arzu edilən, həm də çətin bir məqamdır. Əlbəttə, mətni yaradan müəllifin ilk məqsədi məhz öz oxucusunu taparaq mətninə həyat vəsiqəsi qazanmaqdır. Lakin əsas və daha çətin məqam ədəbi proses və ədəbi tənqid tərəfindən qəbul edilməkdir. Oxucunun bədii əsərə verdiyi qiymət onun dünyagörüşündən, təhsil səviyyəsindən və fərdi zövqündən asılıdır. Bu məqamları hazırlıqlı yazıçı hesablaya, kütləvi yaxud elitər zövqə uyğun bədii mətnlər yarada və oxucu səviyyəsində istədiyi statusu əldə edə bilər. Lakin daha çətin olan etap ədəbi tənqid tərəfindən müəllifin imzasının qəbul edilməsidir. Burada yazıçıdan və mətndən asılı olmayan bir sıra məqamlar önə çıxır, imzanın, əsərin gələcək taleyini müəyyən edir. "Ədəbi tənqid – ədəbi prosesin təzyiqini ölçməyə imkan verən özünəməxsus barometrdir. Bunu yazıçı da, oxucu da, nəşir də dərk edir." [7, 25]

Yusif Səmədoğlunun ədəbi yaradıcılığı ədəbi prosesə ilk addımlarını atdığı andan ədəbi tənqidin diqqətində olmuşdur. İlk mətnlərindən özünəməxsus üslubu ilə diqqəti cəlb edən nəsrin onunla birgə ədəbi prosesə gələn imzalardan fərqli və daha məsuliyyətli bir vəzifəsi də var idi. Çünki Yusif Vəkilov ədəbiyyata Səmədoğlu - böyük Səməd Vurğunun övladı, varisi olaraq gəlirdi. O, öz yaradıcılığı ilə həm Səməd Vurğun imzasının kölgəsində qalmamalı, həm də böyük Səməd Vurğunun adına layiq olduğunu sübut etməli idi. Səməd Vurğunun hər iki övladı – həm Vəqif Səmədoğlu, həm də Yusif Səmədoğlu bu missiyanı yüksək səviyyədə tamamlaya bildilər.

Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında Yusif Səmədoğlunun yaradıcılığı həm monoqrafik, həm də ədəbi-tənqidi məqalə səviyyəsində tədqiq olunub. Yusif Səmədoğlunun yaradıcılığı haqqında qələmə alınmış sanballı elmi tədqiqatlar sırasında akademik İsa Həbibbəylinin "Azərbaycan ədəbiyyatında Səməd Vurğun məktəbi və Səmədoğlular" məqaləsi önəmli yer tutur. Akademik İsa Həbibbəyli Səməd Vurğun yaradıcılığı ilə bağlı mühüm araşdırmalara imza atmış bir alim kimi Səmədoğlular fenomeninin mahiyyətini tam şəkildə çözləmək iqtidarında olduğunu bu məqalə ilə açıq şəkildə ortaya qoyur. Akademik Səmədoğluların Vurğunun kölgəsində qalmadığını qeyd edərək yazır: "Səməd Vurğuna hamıdan yaxın olmalarına baxmayaraq, onlar bu böyük və ilhamlı sənətin ritmini və ahəngini deyil, dərin qatlardakı ideya fəlsəfi axarını, ictimai ruhunu əsas kimi qəbul edərək, tamamilə orijinal yolla getməklə yeni tipli sənətkarlara çevrilmişlər" [2, 3] Yusif Səmədoğlunun "Qətl günü" romanı ilə bağlı Akademik İsa Həbibbəylinin irəli sürdüyü fikirlər də orijinallığı və fərqli yanaşma aspekti ilə yadda qalır: "Fikrimizcə, Xalq yazıçısı Yusif Səmədoğlunun "Qətl günü" romanında Azərbaycan xalqının Molla Pənah

Vaqıfdən Səməd Vurğunadək mürəkkəb və kəşməkeşli taleyi ədəbi-tarixi baxımdan məharətlə ümumiləşdirilmişdir.

Akademik Nizami Cəfərov 2015-ci ildə "Elm və Təhsil" nəşriyyatında çap olunan "Səməd Vurğun... və Səmədoğlular" kitabında həm də Səməd Vurğunun, həm də Səməd Vurğun ocağının, Səməd Vurğun kulturunun işığından doğulan iki böyük sənətkarın - Vaqif Səmədoğlu ilə Yusif Səmədoğlunun yaradıcılığını akademik prizmadan açaraq qənaətlərini geniş oxucu kütləsi ilə bölüşmüşdür. Akademik "Yusif... və Səmədoğlu" məqaləsində yazıçının yaradıcılığının lakonikliyi bu şəkildə əsaslandırır: "Yusif Səmədoğlu, nə qədər az yazsa da, heç şübhəsiz, ən böyük Azərbaycan yazıçılarında biri idi. Və yazıçı kimi böyüklüyünün bir mühüm göstəricisi də elə az yazması idi. Fikrimcə, Yusif Səmədoğlu ona görə az yazırdı ki, ədəbiyyata, söz sənətinə (peşəsinə!) son dərəcədə ciddi, son dərəcədə məsuliyyətlə yanaşırdı. Heç zaman unutmurdu ki, dahi Səməd Vurğunun oğludur... Və onun böyük intellekti, yüksək zövqü həmişə, hər şeydən yazmağa, süni populyarlığa imkan vermirdi. Nəhayət, bir məsələ də vardı... Yusif Səmədoğlu sözün geniş (və böyük) mənasında həyat adamı idi. O, bu dünyaya yalnız, yazı yazmağa (yazıçı olma-ğa!) gəlməmişdi. Gəlmişdi ki, həyatın insan görə biləcəyi bütün gözəlliklərini görsün... Özündən sonra təbii, canlı bir İnsan obrazı (əsər!) qoyub getsin. Və istədiyi kimi də elədi..." [1, 74]

2005-ci ildə "Azərbaycan" jurnalı Yusif Səmədoğlunun 70 illik yubileyi münasibətilə ədibin yaradıcılığına xüsusi diqqət yetirmişdi. Həmin ilin son, 12-ci nömrəsində ədəbiyyatşünaslardan Vaqif Yusiflinin "Nəsrin ustası", Rəhilə Qeybullayevanın "Yusif Səmədoğlunun yaradıcılığında ölüm", Tahirə Məmmədin "İki yol ayrıcında yazılmış roman" elmi-publisistik, İntiqam Qasımzadənin "Allahın nur payı", Südəbə Ağabaliyevanın "Yusifdən yazmaq çətindir" publisistik məqalələri işıq üzü görmüşdü. Adlarından da göründüyü kimi həmin məqalələr ədibin yaradıcılığının müxtəlif aspektlərinə işıq salaraq Yusif Səmədoğlu imzasının tədqiqi ilə bağlı yeni üfüqlərin açılmasına səbəb olmuşlar.

Prof. Qorxmaz Quliyev "Yanıram a dağlar..." adlı məqaləsində Yusif Səmədoğlu yaradıcılığının inkişaf dinamikasına, strukturuna nəzər salaraq yazır: "Yusif Səmədoğlunun bütün yaradıcılığı dialektik vəhdət təşkil edir: onun müxtəlif illərdə yazdıqları hekayələr bir tərəfdən "Qətl günü" romanına məqsədyönlü hazırlıqdır, digər tərəfdən gerçəkliyin müxtəlif aspektlərini özümlü şəkildə işıqlandıran tam müstəqil ədəbi-bədii nümunələrdir. "Qətl günü" öz növbəsində bir tərəfdən hekayələrin ideya məzmununu, deyim tərzini ehtiva edir, digər tərəfdən nəinki sənətkarın yaradıcılığı üçün, bütövlükdə Azərbaycan ədəbiyyatı üçün tamamilə yeni bədii-estetik hadisədir. Sənətkarın yarımçıq qalmış "Deyilənlər gəldi başa" əsəri sübuta yetirir ki, o elə bu prinsip əsasında yaradıcılıq yolunda addımlamağı nəzərdə tuturmuş: bu başa çatmamış, lakin son dərəcə

möhtəşəm proyekt bütün əvvəlki ədəbi-bədii nümunələri – hekayələri və “Qətl günü” romanını ehtiva etməklə yanaşı həm də gerçəkliyin tamamilə yeni görmə bucağından təcəssüm etməli imiş... ” [3, 9-12]

Yusif Səmədoğlu irsinin araşdırılmasında mühüm xidmətləri olan ədəbiyyatşünaslardan biri də müasir ədəbi tənqidimizin ağsaqqalı olan filologiya elmləri doktoru Vaqif Yusifli. Vaqif Yusifli “Azərbaycan romanında yeni səhifə”, “Böyük Azərbaycan yazıçısı. Yusif Səmədoğlu -85”, “Doğumun və ölümün mübarək Yusif Səmədoğlu”, “Unudulmayan Yusif Səmədoğlu”, “Yusif Səmədoğlu – böyük nəsr ustası kimi” məqalələrində Yusif Səmədoğlunun ədəbiyyatımızdakı yerinə dair orijinal fikirlərini elmi cameyə təqdim etmişdir. Vaqif Yusifli “Yusif Səmədoğlu – böyük nəsr ustası kimi” məqaləsində yazır: “Yusif Səmədoğlu Xarakter ustası idi. İstənilən bir nəsr əsərinə ya da ssenariləri əsasında çəkilən filmlərə baxın. Şəksiz ki, istər nəsr əsəri olsun, istərsə də bədii film – bu əsərlərdə Yusif Səmədoğlu istedadlı bir sənətkar olduğunu sübut edir – bütün yazıçı mədəniyyəti, xüsusilə təsvir üsulunun özünəməxsusluğu və rəngarəngliyi ilə... ” [6, 29-30]

Professor Cavanşir Yusiflinin məqalələrində Yusif Səmədoğlu irsi fərqli kontekstdə tədqiqatə cəlb olunur. Onun “Bayatı-Şiraz” və metafizik intuisiya”, “Qətl günü”nə daha bir baxış: “əyilən müstəvi” reallıq qiyafəsində”, “Yusif Səmədoğlunun “Qətl günü” romanında bədii interyer” məqalələri ədibin bədii irsinə qərb ədəbiyyatşünaslığının təcrübəsi işığında elmi baxışı səciyyələndirir: “Amerikan tədqiqatçısı Henri Ceyms “Roman estetikası” əsərində təhkiyəni “pəncərədən görünən görüntü” ilə müqayisə edirdi. Pəncərədən baxan hər kəs fərqli mənzərəni seyr edir. Fransız strukturalisti J.Jenet üçünsə kimin görməsi və kimin danışması əsasdır. Onu detaldan çox, detalın hansı nöqtəyi-nəzərdən təqdim edilməsi maraqlandırır. Bu perspektivi tuta bilmək bədii gerçəkliyin bütün elementlərini seçə bilmək, tanıya bilmək imkanı verirdi. “Qətl günü” romanında bu kimi detalların əsərin korpusunda yerləşmə mövqeyi çoxfunksionalılığa xidmət edir; hər bir pasajda, təsəvvür edin ki, son dərəcə aydın mənzərə cızılır, personajın bütün ziddiyyətli düşüncələrinin düyünü açıla-açılda həmin detalların “büküş yeri” öz sözünü deyir, dumanlılıq, zamanı anlamaq, dərk etmək baxımından personajın şübhələri qırx arşın quyuya düşmüş kimi olur. Sədi Əfəndinin aid olduğu yaradıcılıq sferasında, mühitdə necə qarşılanması onun ətrafına hasar kimi çəkilən sükutdan da aydındır.” [5, 4-5]

Ədəbiyyatşünaslığımızda özünəməxsus üslubu ilə seçilən professor Rüstəm Kamalın Yusif Səmədoğlu irsinə baxışı da orijinaldır: “Bu nəsrin “mifoloji sütunu” iki dünyanın – ölümlər və dirilər dünyasının ünsiyyətindən ibarətdir. “O” dünyanın sakinləri (“ölü də yuxuya girərmə, a kişilər?”) daim “bu” dünyanın içindədir. Dirilərin (xəstələrin, şikəstlərin) bir ayağı “ordadır”, həmişə “Ölümün mübarək!”, “Ölümə qənşər!” deməyə hazırdırlar. Ona görə də onun qəhrəmanları (əgər belə demək mümkünsə), iki

dünyanın arasındadırlar. Tatar Temir, Səməndər, canavar iki dünya arasında vasitəçilik statusuna malik marginal, sosial varlıqlardır.

Yusif Səmədoğlu üçün iki cür baxış tipi səciyyəvidir: uzağı və yaxını, yer üstündə və göy üzündə olanları eyni vaxtda görə bilir." [4, 6-12]

Yusif Səmədoğlu yaradıcılığı ilə bağlı müdafiə edilən dissertasiyalar ədibin irsinin bu elmi kontekstdə də aktual olduğunu sübut edir. Lətafət Əliyevanın 2010-cu ildə müdafiə etdiyi "Yusif Səmədoğlunun yaradıcılığı" fəlsəfə doktorluğu dissertasiyası yazıçının yaradıcılığına ümumi baxışı özündə ehtiva edir. Leyla Əliyevanın 2018-ci ildə müdafiə etdiyi "Yusif Səmədoğlunun nəsrində yaddaşın bədii-estetik funksiyası" mövzusunda filologiya üzrə fəlsəfə doktorluğu dissertasiyasında isə Yusif Səmədoğlu yaradıcılığına fərqli aspektdən yanaşılmış, yazıçının bədii irsində yaddaşla bağlı elementlərin təzahürünün xarakterik xüsusiyyətlərdən biri olduğunu qeyd edilmişdir.

Yusif Səmədoğlunun parlaq ədəbi, ictimai fəaliyyəti ədibin sağlığında yüksək qiymətləndirilmiş, yazıçı "Azərbaycan SSR əməkdar incəsənət xadimi" fəxri adına (30 iyul 1979), "Şöhrət" ordeni (19 dekabr 1995), "Azərbaycan Respublikasının xalq yazıçısı" fəxri adına (23 may 1998) layiq görülmüşdür. Vəfatından sonra çap olunan, tamamlaya bilmədiyi "Deyilənlər gəldi başa.." romanı ilə ölümündən sonar da oxucusu ilə görüşməyə, onu yeni əsəri ilə heyrləndirməyə nail olan Yusif Səmədoğlunun ədəbi yaradıcılığı dünən olduğu kimi bu gün də ədəbi tənqidin və ədəbiyyatşünaslığımızın diqqətindədir.

Elnarə QARAGÖZOVA

Ədəbiyyat:

1. Cəfərov N. Səməd Vurğun... və Səmədoğlular. Bakı, "Elm və təhsil", 2015, səh.78.
2. Həbibbəyli İ. Azərbaycan ədəbiyyatında Səməd Vurğun məktəbi və Səmədoğlular//Ədəbiyyat qəzeti, 2008, 1 fevral, səh. 3.
3. Quliyev Q. Yanıram a dağlar...//Azərbaycan jurnalı, 2010, N12, səh. 9-12.
4. Rüstəm Kamal. Yusif Səmədoğlu : Qeyb aləminin səsinə eşidən adam//Azərbaycan jurnalı, 2010, N 12, səh. 6-12.
5. Yusifli C. Yusif Səmədoğlunun "Qətl günü" romanında bədii interyer// Ədəbiyyat qəzeti.- 2017.- 26 avqust.- S.2.; 9 sentyabr, səh. 4-5.
6. Yusifli V. Yusif Səmədoğlu – böyük nəsr ustası kimi \ \ 525-ci qəzet.- 2010.- 11 dekabr.- S.29-30.
7. Черняк Мария. Барометр литературного процесса или критики о критике//Библиотечное дьло. №16 [298] 2017, стр. 25.

“ŞAIR KİMİ DOĞULDU, AMMA PROFESSOR OLDU”

Heç ağılıma da gəlməzdi ki, günlərin bir günü Şamil müəllim haqqında xatirə yazacağam. Anadan olmasının 70 illiyində tənqidçi-ədəbiyyatşünas kimi onun yaradıcılığından söz açan «Şair ruhlu tənqidçi» məqaləsini qələmə aldım. «Natəvan» klubunda məruzə də etdim – 2003-cü il idi. Üç ildən sonra isə Şamil müəllim dünyasını dəyişdi.

O, akademik Məmməd Cəfərdən sonra Ədəbiyyat İnstitutunda «Ədəbiyyat nəzəriyyəsi» şöbəsinin müdiri vəzifəsində çalışırdı. Mən də bu şöbənin işçisi olmuşam.

Şamil Salmanov Azərbaycan tənqidçisi və ədəbiyyatşünasının tipik bir modeli idi. Bu «model» sözünü «nümunəvi alim» ifadəsiylə də əvəz edə bilərəm. Çünki onun həyatını elmsiz və Ədəbiyyat İnstitutsuz təsəvvür etmək mümkün deyildi. BDU-nun filologiya fakültəsini bitirib iki il Bakının Novxanı qəsəbəsində – orta məktəbdə müəllim işləmişdi. Sonra isə qırx altı il (1960-2006) Ədəbiyyat İnstitutunda çalışmışdı – kiçik elmi işçidən şöbə müdiri vəzifəsinə qədər o pillələri aramla, səbrlə qalxmışdı. Məhz səbrlə, aramla – 1970-ci ildə namizədlik («Azərbaycan sovet şeirinin ənənə və novatorluq problemi – 1920-1932»), 1998-ci ildə doktorluq («Müasir Azərbaycan ədəbi tənqidinin təşəkkülü və inkişaf meyilləri») dissertasiyasını müdafiə etmişdi. Deməli, 28 ildən sonra. İndiki bəzi elmlər namizədləri müdafiədən az sonra elmlər doktoru olmaq şansını əldən qaçırmırlar, mövzu götürür və çox çəkmədən istəklərinə də nail olurlar. Əksər hallarda bu doktorluq dissertasiyaları heç kitab halında da çap olunmur, bir nüsxəsi Mərkəzi Kitabxananın bir küncündə rahatca uyuyur.

Şamil Salmanov bəxtsiz adam olmamışdır. Amma onu tam xoşbəxt, bütün istəklərinə yetən bir insan kimi də təqdim etmək istəmirəm. Təbii ki, onun da həyatında gözəl günlər, aylarla müdam çətinliklər, müəyyən maneəli keçidlər də olub. Amma biz onu çox vaxt eyni görkəmdə, eyni baxış bucağında, hətta eyni kostyumda görürdük, işə gəlib-getməyi, eyni ciddiliklə və ona məxsus sakit danışqı tərzilə şöbə əməkdaşlarına müraciəti bir kino lenti kimi gözlə-

rimin qarşısından keçir. Amma şöbədə bir namizədlik, ya doktorluq dissertasiyası müzakirə ediləndə vəziyyət tamam dəyişirdi, Şamil müəllimin diskussiya, ya mübahisə açmaq, hamını müzakirədə fəal iştirak etməyə, xüsusilə tənqidi fikir söyləməyə səsləmək istəyi təbii idi. Bəzən bir əsərin müzakirəsi iki-üç dəfə davam edirdi, ta o əsər normal hala düşənə qədər. Ədəbiyyat İnstitutunda Şamil müəllimin sözü həmişə keçərli olurdu. O, həm də yaxşı bir təşkilatçı idi. İnstitut əməkdaşlarının elmi əsərlərinin çap olunmasında bir çətinlik yaranırdısa, Şamil müəllim mütləq öz sözünü deyirdi. Bura qədər söylədiklərimdən elə başa düşülməsin ki, Şamil Salmanov yalnız rəsmiyyət adamıydı və ideal şöbə müdiriydi. Yəni bu adamı ancaq elm və institutda gedən proseslər maraqlandırır. Mən hər ayda bir-iki dəfə şöbədə keçirilən şənlik məclislərini xatırlayıram. Kiminsə ad günü, kiminsə təzə kitabının çap olunması, ya başqa bir sevinc xəbəri gələndə mütləq qeyd edilirdi. Ən axırda Şamil müəllim sözü məna verirdi ki, Füzulidən şeir de.

İnsanın, xüsusilə elm adamının düşdüyü mühitdən də çox şey asılıdır. Fəhlə balası Şamil Salmanov BDU-nun filologiya fakültəsində təhsil alarkən elə bir mühitə düşmüşdü ki, onun müəllimləri Azərbaycan filologiya elminin əvəzsiz banii-karları idi: Həmid Araslı, Məmməd Arif, Cəfər Xəndan, Əli Sultanlı, Mir Cəlal, Məmməd Cəfər, Muxtar Hüseynzadə, Səlim Cəfərov, Bəxtiyar Vahabzadə. Onunla eyni kursda görün kimlər təhsil alırdı – gələcəyin adlı-sanlı alimləri, şairləri. Mən Şamil Salmanov da daxil olmaqla o zamankı doqquz tələbənin adlarını çəkmək istəyirəm – Yaşar Qarayev, Tofiq Hacıyev, Hüseyn Kürdoğlu, Arif Səfiyev, Ağacavad Əlizadə, İbrahim Göyçaylı, Firudin Ağayev, Vaqif Hüseynov. İndi o tələbələrə, amma gələcəyin adlı-sanlılarından yalnız biri sağdır – Arif Səfiyev. İstər tələbəlik illərində, istərsə də Ədəbiyyat İnstitutunda bu doqquzlardan üçü illər boyu bir-birindən ayrı düşməyiblər. Yaşar-Arif-Şamil üçlüyü institutda «terset» təşkil edirdi.

Biz belə bir cümlə ilə tez-tez qarşılaşırıq: «Filankəs anadan şair kimi doğulub». Amma bəzən «şair kimi doğulanlar» və yaradıcılığa başlayanlar, hətta ilk şeirlər kitabını çap etdirənlər az sonra şeirə vida edib elm aləminə, ya sənətin başqa bir sahəsinə meyil etmişlər. «Şair ola bilərdin, amma professor oldun» – böyük türk şairi Nazim Hikmət bunu dostu Mikayıl Rəfilinə həsr ediyi şeirdə söyləmişdi. Mikayıl Rəfilinin 1 nömrəli tədqiqatçısı Şamil Salmanov da həmin yolu tutdu. O, ədəbiyyata şair kimi gəldi, amma şair yox, tənqidçi-ədəbiyyatşünas kimi tanındı. Amma o, şeir yolunu davam etdirsəydi, sizi inandırmağa qətiyyənlə cəhd göstərmədən deyə bilərəm ki, yaxşı bir şair kimi tanınardı.

Şamil Salmanovun 1966-cı ildə Azərnəşr tərəfindən «Sabahınız xeyir, insanlar» adlı 15 şeirdən ibarət 30 səhifəlik kiçik bir şeir kitabı çap olundu (redaktoru İlyas Tapdıq). O illərdə gənc şairlərə «humanist» qayğı ancaq bu kiçik kitabları çap etməklə ifadə olunurdu. Amma bu kitabın çapından öncə ədəbi gəncliyin hamısı – xeyrixahı Xalq şairi Rəsul Rzanın mətbuatda «Yolun çətinliyi səni qorxutmasın» adlı geniş bir məqaləsi dərc edilmişdi. O məqalədə Şamil Salmanovun Rəsul müəllimə göndərdiyi şeirlər təhlil olunurdu, amma məqalə Şamil Salmanova və onun şeirlərinə ünvanlaşsa da, o illərin ədəbi gəncliyinə bir Dərs

kitabı kimi diqqəti cəlb edirdi. Mən Rəsul Rzanın ədəbi gəncliklə bağlı bütün məqalələri ilə tanışam, amma bu məqalə 60 il əvvəl yazıldığına baxmayaraq elə bugünkü ədəbi gənclik üçün də çox faydalıdır. Rəsul Rza yazırdı: «Şairlik çətin sənətdir. O, insan qəlbinin bir hissəsini deyil, hamısını tələb edir, hər bir varlıq kimi əqlin, zehnin, hissin töhfələrindən doymaq bilmir. Onun sevincləri qədər iztirabı da vardır. Şeir yalnız vəzn ölçüsündən, cümlənin ahəngindən, qafiyələrin musiqisindən, bənzətmələr, mübaliğələr, təzadlar, eyhamlar və sairədən ibarət deyil, o, fikir, məna; fikrin poetikliyini, orijinallığını tələb edir. Sən soruşa bilərsən ki, necə yəni fikrin poetikliyi? Fikir həmişə orijinal ola bilərmi?

Füzuli qəzəllərinin birində belə deyir:

Pərdə çək çöhrəmə, hicran günü, ey qanlı sirişk!

Ki, gözüm görməyə ol mahi-liqadan qeyri.

Bu beytdə Füzuliyə xas olan bir incəliklə məhəbbətin iztirabı, aşiqin sədaqəti ifadə olunmuşdur. Füzulinin təsvir etdiyi aşiq bütün aləmi gözləri ilə görür: indi o, gözlərinin örtülməsini arzulayır ki, daxili aləmində yaşayan yarı, həmişə canlı obrazını seyr etsin və buna heç bir başqa şey mane olmasın».

Rəsul Rza altmışıncı illərin gənc şairi Şamil Salmanovun şeirlərini təhlil edərkən daha çox bədii sənətkarlıq məsələlərinə diqqət yetirirdi. Onun fikrincə, şeirdə uzunçuluq etmək olmaz. Nədir uzunçuluq? «Müəyyən hadisənin, hiss və həyəcanın, müəyyən fikrin ifadəsi üçün bədii məntiqin, formanın tələbindən artıq söz işlənməsi... Xalqda bir məsəl var: «Aşığın sözü qurtaranda yarım-yarım deyər». Sözü çoxluğu, təşbehlərin şitliyi, ifadələrin şablonluğu çox zaman fikir yoxluğundan doğur». Rəsul müəllim Ş. Salmanovun Əlcəzair qızı Cəmiləyə həsr etdiyi «Sənin poemanı» və «Tənqidçi» şeirlərində mətləbin ehtiyac olmadan uzadılmasını tənqid edir. Ümumiyyətlə, Rəsul Rza Şamilin şeirləri haqqında bütün bu göstərdiyi nöqsanlara baxmayaraq onu gələcəyinə ümid bəslədiyi bir gənc şair kimi ədəbi ictimaiyyətə tanıdırdı. Yazırdı ki: «Bu şeirlərdə poetik təfəkkür nümunələri də vardır. Onlardan çoxunun daxili bir ehtiyacla yazıldığı aydındır. Dözüm, zəhmət, yorulmadan axtarış, oxumaq, öyrənmək, heç bir zaman özündən razı qalıb müvəffəqiyyət şərbəti ilə məst olmamaq şərti ilə sənin yaxşı şair olacağını söyləməyə bu şeirlər əsas verir. Sən fikirlərini obrazlarla ifadə etməyə çalışsan. Bəzi dil xətlərini qeyd etdim, ancaq bunu da deyim ki, sənin şeir dilin əsasən səlisdir».

Şamil Salmanov «Sabahınız xeyir, insanlar!» kitabında o şeirlərə yer verib ki, onlar Rəsul Rzanın tərifləri ilə üst-üstə düşür. Təfərrüata varmadan Şamil Salmanovun həmin kitabında «Misralarıma tövsiyə» şeirindən bir parçanı misal gətirirəm:

***Sizi dünyaya gətirirəm ki,
insana gərək olun;
bürküdə sərinclik,
ümitsizlikdə təsəlli,
aclıqda çörək olun –
isti, ətirli.
Müjdəyə açın qapılarını
nigaran insanların.***

***Mavi rüzgar olun!
Göy qurşağı olun!
Yanmış səhranın
təbəssümü – yağış olun.
qaldırın insanları
mübarizəyə, axtarışa,
torpağı becərməyə,
günəşi görməyə!..***

Şamil Salmanov misralarına elədiyi bu tövsiyələri özü həyata keçirmədi. O, niyə şeir yolunu davam etdirmədi? Bu suala cavab verməkdə çətinlik çəkirəm. Məncə, onun şeirləri ani həvəsdən və eksperiment niyyətindən uzaq idi. Yoxsa Rəsul Rza kimi ciddi bir insan onun şeirləri barədə məqalə yazmazdı. Amma daxilindəki şeir yanğısı başqa bir alternativlə əvəz olundu, Şamil Salmanov şeir tənqidçisi oldu. Onun namizədlik dissertasiyası, «Xalq şairi Məmməd Rahim», «Poeziyanın kamilliyi», «Poeziya və tənqid», «Müasirlik mövqeyindən» kitablarındakı əksər məqalələr, həmçinin «Ədəbi proses» silsiləsindən olan poeziya icmalları müasir Azərbaycan poeziyasının 1960–2000-ci illər şeiri haqqında mükəmməl və dolğun elmi araşdırmalarla diqqəti cəlb edir. Bəli, Nazim Hikmətin təbirincə desək, o, şair olmadı, professor oldu.

Şeir haqqında bəzən «xəstəlik» ifadəsini də işlədirlər. Yəni şeir elə bir xəstəlikdir ki, sən hətta ondan əl çəksən də, o, səndən əl çəkməyəcək. Ölümündən üç gün əvvəl Şamil müəllim şöbə əməkdaşlarına bir şeir oxudu: «Əlvida, insanlar!». Əlbəttə, heç kim bunu ciddi qarşılamadı. Amma üç gün sonra Şamil Salmanovun dəfnində akademik Bəkir Nəbiyev həmin şeiri səsləndirdi (şeyrdən bəzi parçalar):

***Bir ömür yaşadım
təntənəsiz, həssız, küysüz.
ancaq əqidəli, düz...
Bir də deyirəm:
dərhal torpağa tapşırmağa
tələsməyin məni,
mümkünsə qoyun
bir hovur təkbaşına qalın
iş otağında son dəfə
səssiz, sakit, nəfəssiz.
Dilsiz sükut içində,
soyuq sükut içində,
qalın xatirələr içində.
bu otaqda yaşadığım
ümidlər içində,
həsrət içində,
kədər içində.***

◆ Dünya, səndən kimlər keçdi...

Bir daha İmran Qasimov haqqında...

Görkəmli dramaturq və kinossenarist, Azərbaycanın Xalq yazıçısı, Əməkdar incəsənət xadimi, Azərbaycan Dövlət Mükafatı laureatı – onun ölümündən 41 il keçir, amma o, unudulmayıb, sovet dövründə yazdığı əsərləri indi – müstəqillik dövründə də sevilə-sevilə oxunur. Ssenariləri əsasında çəkilən bədii filmlər isə heç vaxt ekranlardan düşmür. Cəmi 63 il yaşasa da, onun həyatı maraqlı hadisələrlə zəngin idi. Yaradıcılığına gəldikdə isə İmran Qasimov nəinki Azərbaycanda, keçmiş SSRİ-də də çox məşhur idi. O, həm də ictimai xadim idi, SSRİ Ali Sovetinin 7 və 8-ci çağırışlarında deputat seçilmişdi. Sovet hökumətinin bir çox ali orden və medallarına layiq görülmüşdü.

İmran Qasimov tanınmış bir ziyalı ailəsində dünyaya gəlmişdi. 1918-ci ildə dünyaya göz açan yazıçının atası neçə nəsil ziyalı ailəsinin nümayəndəsi idi. Atası Həşim Qasimov Sankt-Peterburqda ali təhsil almış, anası Mələk xanım Azərbaycanın ilk mühəndis qadınlarından biri olmuşdur. Mələk xanım eyni zamanda ədəbiyyatı çox sevmiş, oğlunun yazıçı kimi yetişməsində müstəsna rol oynamışdır. Yazıçı əsərlərində bioqrafiyasının bu xoş məqamını xatırlayaraq yazır: «İnşaatçılar nəslindənəm, ulu babam da, babam da, atam da inşaatçı olublar». «Qasimov qardaşları və K» əsrlərin qovşağında Bakıda yeganə tikinti kompaniyası kimi məşhur idi. İ.Qasimov mənsub olduğu ailənin təsiri və özünün həyatda qazandıqları sayəsində bütöv şəxsiyyət kimi yetişmiş, nəslinin adını şərəflə yaşatmışdır. Ancaq o, daşdan bina tikmədi, sözdən mülk tikdi.

Onun yaradıcılıq qabiliyyəti erkən üzə çıxır, öləri həvəs olmayıb getdikcə həyatının məramına çevrilir. Sözə, qələmə olan sonsuz sevgi onu ömrünün sonuna qədər müşayiət edir. Ədəbiyyata hekayə ilə gələn gələcək ədib daha sonra fəaliyyətini əsasən pyes və ssenari janrlarında davam etdirir. Zaman keçəcək, Moskvanın ən məşhur teatrlarında onun əsərləri tamaşaya qoyulacaq, uğur qazanacaqdı. Hələ ki, 1934-cü ildir, İmran

Qasimov orta məktəb məzunudur. Əvvəlcə Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsində, sonra isə Moskva Kinossenaristlər kursunda təhsilini davam etdirir. Onun ilk ciddi ədəbi nailiyyəti 1937-ci ildə yazdığı «Yer altından gələn səslər» ssenarisi olmuşdur. Əsər həm də Azərbaycan Dövlət Dram Teatrında tamaşaya qoyulur. Əslində, neft, Bakı fəhləsinin həyatı İ.Qasimovdan əvvəl də bizim ədəbiyyatda geniş işıqlandırılmışdı. Yazıcının yaradıcılığında dənizin, Bakı neftçilərinin xüsusi yeri var. Bakı fəhləsi, onun nəsilbənəsil davam edən xronikası İ.Qasimov yaradıcılığının leytmotividir. Akademik Bəkir Nəbiyev haqlı olaraq İ.Qasimovun əsərlərini «müasir Bakı fəhləsi, onun nəsilələrinin estafeti haqqında dramatik salnamə» hesab edirdi.

İmran Qasimov yaradıcılığında bir obraz da var ki, əksər əsərlərində məcazi qəhrəmana çevrilmişdir. Xəzər – dəniz obrazı... O, «Xəzər dənizində şəfəq», «Mən Xəzər dənizçisiyəm», «Xəzərdə möcüzə» filmlərinin ssenari müəllifidir. Xəzər, Xəzər, yenə də Xəzər... Onu bəzən qapalı olduğu üçün akvarium da adlandırırlar. İ.Qasimovun əsərlərində Xəzər dənizi onun üçün əbədi ilham mənbəyi idi. «Xəzər dənizində şəfəq» pyesi karyerası təkcə S.Vurğun adına Rus Dram Teatrında tamaşaya qoyulmaqla bitmir, həm də Yermolov adına Moskva teatrının səhnəsində quruluş verilməklə tələbkar paytaxt tamaşaçılarına təqdim edilir. «Xəzər dənizçiləri haqqında dastan», «Dənizi fəth edənlər» filmlərinin ssenarisini həmkarı R.Karmenlə birgə yazmışdı. Həmin dilogiya Xəzər neftçilərini dünyaya tanıdan ilk ekran əsəri olmuşdur. İmran Qasimov dövrünün tanınmış kinossenaristi idi. O, müstəqil və müştərək 45 filmə ssenari yazmışdır. «Onun böyük ürəyi», «Bizim küçə», «İnsan məskən salır» kimi ekran əsərləri kinodramaturqun filmoqrafiyasında xüsusilə uğurlu hesab edilir. Üç ən məşhur filmi müharibə mövzusunda: «Onun böyük ürəyi», «Bizim küçə», «Uzaq sahillərdə». «Bizim küçə» lirik-psixoloji dram II dünya müharibəsində anasından ayrı düşmüş Sara adlı azərbaycanlı qız haqqındadır. İ.Qasimovun Mehdi – Mixaylo sevgisi o qədər böyük idi ki, epizodik də olsa öz sevimli qəhrəmanını «Bizim küçə»yə gətirib həmin vaxt Triyestdə ofisiant işləyən Sara ilə görüşdürmüşdü. Mehдинin həyatını xilas edən bu qız elə Sara Gözəlova ola bilərdi. Sara uzun axtarışdan sonra evinə dönür, onların küçəsində əsl bayram olur. Film Xalq yazıçısı M.Hüseyn tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdi: «Bizim küçə» filminin adı ilə məzmunu arasında gözəl və üzvi vəhdət vardır. Bizim küçə həm uzun, həm də genişdir. Bizim küçənin qızğın həyatı ilə müasir dünya arasında mənalı və dərin bir əlaqə vardır». «Onun böyük ürəyi» kinopovesti I və II Dünya müharibələri, sonrakı dinc quruculuq illərini əhatə edir, filmin süjet xəttini Səmayənin asan olmayan taleyi təşkil edir. İ.Qasimovun qadın qəhrəmanları ailə, isti ocaq həsrəti çəksə də, qismətlərinə ağır, mürəkkəb tale düşür. Yalnız hünərləri sayəsində bu qadınlar sonda həyatın sınaqlarından üzüağ çıxıb bilirlər.

İ.Qasimovun əsərlərinə verdiyi adlar o qədər obrazlıdır ki, onun özü haqqında film çəkən rejissorlar ad axtarmaqda özlərini çətinə salmamış, hazır adlardan məmnuniyyətlə istifadə etmişlər. İ.Qasimovun həyat və yaradıcılığına həsr edilmiş sənədli filmin adı elə özünə məxsus olub «Onun böyük ürəyi» adlanır.

İ.Qasimov əsərlərinə təkrar-təkrar həyat bəxş edən yazıçılarımızdan idi. Onun Allah vergisi olan istedadının diapazonu o qədər geniş idi ki, əsərləri kitab vərəqlərindən tamaşa zallarına, oradan da kinoteatrlara ayaq açdı. Onu nahaqdan «Azərbaycanın Erenburqu» adlandırmırdılar. Kinodramaturqun ən uğurlu əsərlərindən olan «İnsan məskən salır» əsasında həm «Azərbaycanfilm»də kino çəkilmiş, həm də Moskvanın məşhur «Malı» teatrında, Qazaxıstan Dram Teatrında oynanılmışdı. Ssenarinin pyes əsasında yazılmasına baxmayaraq, «İnsan məskən salır» film-tamaşa yox, klassik ekran əsəridir. «İnsan məskən salır» filmi o zamankı ümumittifaq məkanında da məşhurlaşmış, rejissor Arif Babayev İrəvanda keçirilən kinofestivalda «ən yaxşı debütə görə» diplomu ilə təltif edilmişdi. Dəniz çörək verəndir, sərvətini əsirgəməyəndir. Lakin eyni zamanda da üzüdönükdür, zarafatı sevmir, bir anda qarşısında nə var qabağına qatıb dağıda bilər. Neft daşlarında işləyən Cavad qasırğa zamanı estakadanın aşması nəticəsində həlak olur. «Dənizdə vəzifə borcunu yerinə yetirərkən faciəli surətdə həlak olmuş Sosialist Əməyi Qəhrəmanı Mixail Kaverocikin ədibin «İnsan məskən salır» pyesindəki Cavadın həyatdakı prototipidir».

İmran Qasimov 60-70-ci illər Azərbaycan dramaturgiyasının inkişafında mühüm rol oynayan sənətkarlardan biridir.

1972-ci ildə İ.Qasimov «Nağıl başlananda» pyesini yazır. Əsər Akademik Dram Teatrında Tofiq Kazımovun quruluşunda səhnəyə qoyulur və 1972-73-cü il teatr mövsümünün aparıcı tamaşalarından birinə çevrilir. «Pyesin əxşası cəmi üç nəfərdən ibarətdir, üçü də konfliktin müsbət qütbündə dayanmışdır» (A.Səfiyev) və əsərdə bu surətlərə müxalif personaj yoxdur. Eyni tələblərlə, lakin məhdud iştirakçı ilə pyes yazmaq çətinidir, amma eksperimentlər də mümkündür. «Nağıl başlananda» adı qədər gözəl kiçik pyesdir. «Nağıl» gecənin bir aləmi böyük benzindoldurma məntəqəsində payız ayında başlayır. Yağışda ayaqyalın, pləşsiz, cırılmış bluzkada ağlaya-ağlaya səhnəyə yüyürüb gələn Tahirə Validə rast gəlir. Validin pencəyini və ayaqqabılarını geyinən Tahirə «elə bil sehirli nağıl surətləriyik» deyir. Validə də bu qərribə şəraitdə baş verən tanışlıq çox romantik görünür. İkinci görüş milis kapitanı Valid Həsənov və onun bölməyə çağırdığı benzindoldurma məntəqəsinin mühasibi Tahirə arasında baş tutur. Hər ikisi təəccüblənir və bu görüşün inersiya ilə «qeyri-adi tanışlığın davamı» olmadığı, qanun keşikçisi və qanunpozan qismində dindirilmə olduğu acı bir fakt kimi ortaya çıxır. Əsər nikbin sonluqla başa çatır. Cəzanın labüdlüyünü görən Tahirənin «əgər iş versələr, məni gözləyəcəksənmi?» sualına Valid üzükəvəzi saatını açıb onun qoluna

bağlamaqla cavab verir. Yazıçının dramaturgiyasında insan amili, onun mündəricəsi əsas konsepsiya kimi götürülür.

Sağlığında İmran Qasimovun yaradıcılığı və şəxsiyyəti müasirləri olan görkəmli sənətkarlar tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir. Qırğızıstanın Xalq yazıçısı, dünya şöhrətli Ç.Aytmatov İ.Qasimovun səhnə yaradıcılığından söz açmış, onu «Azərbaycan teatrının adası» adlandırmışdır. İ.Qasimovu hər mənada «öz dövrünün vətəndaşı» hesab edərək hər zaman onun «bəşəri ədəbiyyat və incəsənət haqqındakı düşüncələrinə heyranlıqla» yanaşmışdır. Oğlanlarının İ.Qasimovu kumir kimi gördüyünü, bu avtoritetin sarsılmazlığını yazdığı məktublarda qeyd etməklə, dostunun şəxsiyyətinə necə də dəyər verdiyini bir daha bildirmişdir. Xalq yazıçısı Anar İ.Qasimovun yaradıcılığına yüksək qiymət vermiş, əsərlərində təbliğ etdiyi humanizmi, insan sevgisini xüsusilə vurğulamışdır: «İmran Qasimov istedadlı sənətkar idi, amma onun ən böyük istedadı, məncə, insanlıq istedadı idi». Xalq yazıçısı Elçin İ.Qasimov qədər «insanlara kömək edən, onların qulluğunda duran» ikinci bir adam tanımadığını söyləmişdir. O qədər ki, «ümummillî liderimiz Heydər Əliyevlə dost münasibətindən həmişə ədəbiyyat adamlarının xeyrinə bir iş görməyə çalışardı». İ.Qasimov öz yaradıcılığında daha çox sadə peşə sahiblərinə, adi insanlara, onların ailələrinə yer verir, bu təbəqənin cəmiyyətdə rolu barədə danışır, onun daxili və xarici parametrlərini açır. «İllər keçir» romanını, «Dəniz cəsurları sevir», «Sən nə üçün yaşayırsan» pyeslərini, «Uzaq sahillərdə» povestini H.Seyidbəyli ilə həmmüəllif olaraq işləmişdir. Belə uğurlu tandem nümunələri dünya ədəbiyyatında bəs qədərdir: Qrim qardaşları, Vayner qardaşları, İlf və Petrov, Arkadi və Boris Struqaskilər və s. İ.Qasimov və Həsən Seyidbəyli cütlüyü bu sıranı ən layiqli şəkildə artırır. Bu işin öz çətinlikləri olsa da, onlar bir-birini tamamlayıb təkmilləşdirmiş, üslub, dil və s. fərqi hiss olunmamışdır. Nəticədə ayrı-ayrılıqda hər biri söz sahibi olan bu iki yazıçının yaradıcı ittifaqı yaddaqalan, səmərəli və davamlı olmuşdur. Dediklərimizin bariz nümunəsi isə hər ikisinin şah əsəri olan bildiyimiz «Uzaq sahillərdə» povestidir. Bu əsər Azərbaycan xalqının igid oğlu Mehdi Hüseynzadənin İtaliya və Yuqoslaviyada alman faşistlərinə qarşı apardığı partizan müharibəsinə həsr edilmişdir. Povesti həm mövzu, həm sənətkarlıq xüsusiyyətləri baxımından ədəbi tənqid də, oxucular da yüksək qiymətləndirmiş, əsər görünməmiş əks-səda yaratmışdır.

Yetişən nəslə vətəni sevmək, qəhrəmanlıq ruhunda tərbiyə etmək üçün Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Mehdi Hüseynzadənin 100 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Prezident sərəncamı qədirbilənliklə verilən əhəmiyyətli hadisə idi. Mehdi Hüseynzadənin şanlı Vətən müharibəmizdən öncə ehtiramla anılması 44 günlük savaşımızda öz sözünü dedi. Əslən Laçından olan polkovnik-leytenant Qərib Baxşəliyev ağır döyüş zamanı düşmən mühasirəsinə düşərək son gülləsinə qədər vuruşmuş, ölümü şərəfsizlərə əsir düşməkdən üstün tutmuşdur. Mehдинin əfsanəsi ilə böyüyüb Mehdi nü-

munəsi göstərən nə qədər oğlumuz torpaqlarımızın düşməndən təmizlənməsi uğrunda canından keçib şəhidliyə yüksəldi. İ.Qasimov və H.Seyidbəyli «Uzaq sahillərdə» povesti ilə 26 yaşında həlak olan qəhrəmanın adını əbədiləşdirmiş, əvvəli rəssam, müəllim, sonrasına partizan olan Mehdiyə tanımayana da tanıtmışdılar. «Faşistlər Mehdiyə cavab atəşi açmadığından sevinərək əllərindəki avtomatların güllələrini onun bədənində boşaldırdılar. Mehdiyə bədənini yavaş-yavaş sürüşərək pəncərədən aşağı düşdü. Elə bu vaxt dəhşətli bir partlayış yeri-göyü titrətdi. Çardaqdakı faşistlər canlarını qurtara bilmədilər. Onlar evin üstülənən xarabazarı altında gömülmüşdülər». Əsər xəfiyyə janrına bənzəyən tərzdə başlayıb, «indi bitər» həyəcanı ilə davam edir və əsl qəhrəmanlıq povesti kimi sona çatır. İki müqtdir sənətkar daha sonra filmin ssenarisini də bərabər işləmiş, povestin və ekran əsərinin gətirdiyi müvəffəqiyyəti də bir yerdə bölüşmüşdülər. Gerçək qəhrəmanın kino həyatı da uğurlu alınmış, dünyanın 100-dən çox ölkəsində nümayiş etdirilmişdir. Əlbəttə, kinematografin «qolları» uzun, imkanları qat-qat genişdir. Lakin bədii əsərlərin ən uğurlu ekran versiyası da qəhrəmanla oxucu arasındakı canlı ünsiyyətin yerini verə bilmir. Yazıçı tənəyyülündə xüsusi effektlərə məhdudiyyət də qoyulmur. Kino dili isə sürətlidir, əks-sədası böyükdür. Hərbi-macəra janrı da marağı artırır. «Azərbaycanfilm»dən sonra SSRİ-də kəşfiyyatçılar haqqında ssenarilər yazılmağa, hətta, çoxseriyalı filmlər çəkilməyə başlandı. (Məsələn, «Baharın on yeddi anı»). «Uzaq sahillərdə» SSRİ-də kəşfiyyatçı haqqında çəkilən ikinci film, partizan Mixaylo da ilk qaranquşlardan idi. Birinci film «Kəşfiyyatçının şücaəti» adlanırdı ki, bizim «Mixaylo» həmin filmi hər mənada kölgədə buraxdı. Qəhrəmanın bacısı oğlu Mehdi Əzizbəyov danışdı ki, anam və xalam heç vaxt «Uzaq sahillərdə» filminin sonuna baxa bilmirdilər. «Uzaq sahillərdə» 1959-cu ildə Daşkənd kinofestivalının qalibi olmuş, Asiya və Afrika ölkələrinin festivallarında birinci yeri qazanmış, Kanadada mükafata layiq görülmüşdür. Film cümlə-cümlə, sözbəsöz məişətimizdə yer alıb.

İ.Qasimov ictimai xadim kimi xarici ölkələrdə səfərlərdə olmuş, təəssürlərini qələmə almışdır. Bir yazıçı ancaq bu qədər milli ola bilərdi. «Fransız qobeleni» və «İtaliya mozaikası» povestlərinin daxil olduğu «Azərbaycan xalçası» triptixini İ.Qasimovun müəllif monoloqu da adlandırmalıdır. «Üç etüd»ü oxuyandan sonra, insanın zövqü, həyata baxışı, lap elə həyatının özü dəyişir. Gedib həmin yerləri gəzmək, yazıcının gözü ilə görmək istəyirsən.

«Fransız qobeleni» yol qeydlərini yazıçı 1969-cu ildə qələmə almışdır. 1976-cı ildə İ.Qasimov «Ceyran» povestini yazır. «Ceyran» hardasa «Dairəni genişləndirin» dramının davamıdır. Göründüyü kimi, müəllif öz qəhrəmanlarını başlı-başına buraxmır, fürsət düşdükcə yenə onlara «dönür». «Ceyran»ı, onun dumanlı qalan aqibətini unutmayan yazıçı povesti teatr üçün işləyir. Səhnə variantı «Dinsizin tövbəsi» adlanır. İ.Qasimovun əsər-

lərinin zəncirvari gediş üzrə bir-birinə bağlılığını, bir neçə janrda yaşamağa davam etdiyini qeyd etmişdik. Deməli, «Fransız qobeleni»... Povest müasir səyahətnaməyə xas standartla başlayır. Enişə gedən təyyarə salonu, bort bələdçisinin «kəmərləri bağlayın, papiros çəkməyin» xəbərdarlığı, kiçik ilüminatorlardan görünən böyük və yad şəhər... «Bu mənzərə mənə ağ-qara rənglərlə toxunmuş, məharətlə, zövqlə işlənmiş qobeleni – divar xalçasını xatırlatdı. Qış günlərinin Fransası bu böyük və gözəl qobelen surətində həmişəlik hafizəmdə nəqş olunub qaldı». Sonra müəllif prosedur qaydada yol yoldaşlarını təqdim edir, gəlişinin məqsədini onlara, eyni zamanda səfəri maraqla izləyən oxucuya danışır. Məsələ belədir... Moskvaətrafında müalicə alan İ.Qasımov xəstəxana qonşusundan Moskva metropoliteninin tikintisində işləyən azərbaycanlı Ceyran Səfərova haqqında informasiya alır. Söhbətin maraqlı cəhəti ondan ibarət idi ki, bu qadının sonradan könüllü İspaniyaya getdiyi, 1944-cü ildə hitlerçilər tərəfindən edam olunduğu iddia olunur. Müqavimət hərəkətinə qoşulan bu qadının «Ceyran» adlı kafesi də var imiş. Göründüyü kimi, illər keçəndən sonra, belə koordinatlarla Ceyranın izinə düşməyin necə çətin olacağı ilk səhifələrdən bilinir. Yazıçı elqızını axtara-axtara oxucusunu da unutmur, dünyanın paytaxtını ona «müxtəlif mövqelərdən» və «müxtəlif işıqda» göstərir. «Bu qobelenin naxışları arasından gənc bir qadının siması zahir olur. Mən aydın surətdə Ceyranı Neverdə, Plan de Orqonda, döşəməsinin altında tüfənglər, tapançalar, mina dolu yeşillər yığılmış yastı, alçaq evdə görürəm; əlində vərəqələrlə dolu zənbil düz esesçilərin sırasına doğru addımlayan görürəm». Yazıçı 1961-ci ildə «Bizim küçə»də Sara Gözəlovanı da axtarmışdı. Qızlar hər ikisi müharibədə itgin düşsə də, bu axtarış o axtarışdan deyildi. Sara başı min bəla çəkəndən sonra xoş təsadüf nəticəsində anasına qovuşa bilmişdi. Burada isə Ceyranın son mənzilini tapmaq, ipucunun hara gedib çıxdığını öyrənmə bilmək özü bir şans idi.

İ.Qasımov Marseldən, Parisdən sonra «isti bir iyun günündə «İtaliya mozaikası»nın ardınca Romaya uçub gəlir. İtaliya «Mixaylo» deyib ona üz tutan yazıçını soyuq qarşılayır. Bu elə zaman idi ki, Romanı etiraz dalğası bürümüşdü. Parlament binası qarşısındakı tətildən tutmuş, mehmanxanalara, dəmiryol kassalarına qədər heç yer işləmirdi. SSRİ-dən olan, zamanı məhdud nümayəndələr çıxılmaz vəziyyətə düşmüşdülər. Hətta, «olmaya, məni yola salanda, hay-küy içində, ardımca su atmağı yaddan çıxarıblar?» – deyə müəllifin ümitsizliyə qapıldığı da olur. Burada yenidən qəhrəmanımızın sevimli obrazı ilə qarşılaşıyıq. «Kefcil, şən, dəcəl» olan Mixaylo tək «Uzaq sahillərdə»nin deyil, bütünlükdə İ.Qasımov yaradıcılığının baş qəhrəmanıdır. Müharibənin Mehdiyə tələbə ikən haqlayıb uzaq Adriatik sahillərinə atıldığını, igid həmyerlimizin anında və düzgün qərarlar verə bilmək bacarığını, Mehdiyənin «atlı», faşistlərin «piyada» olub onu tapa bilməməsini izləyirik. Mixaylonun adı əfsanəyə döndüyü yerlərdə – uzaq sahillərdə o qədər tanınır, əziz tutulur ki, xüsusi isim olmaqdan çıxmış,

ona bənzəməyə çalışan «mixayloçular» yetişmişdir. İtaliya səfərinə qədər İ.Qasımov bunları yalnız təxmin edə bilirdi. «Uzaq sahillərdə» əsərinin yazılmasından 15 il, müharibənin bitməsindən daha artıq vaxt keçəndən sonra yenidən bu mövzuya və qəhrəmanının döyüşdüyü yerə qayıdan yazıçı üçün vacib idi ki, görsün «şöhrətli partizanın qəbri müasir Avropa peyzajı ilə necə bağlanır, faşizmə müqavimət göstərənlər arasında onun xatirəsi nə dərəcədə yaşayır, ona ehtiram və məhəbbət gənc nəsə necə aşılır» və s. İ.Qasımov Romada Trevi fontanının yanından dəfələrlə şütüyüb keçsə də, işin çoxluğundan ora pul atmağa imkan tapmır. (Deyilənə görə, bu ənənənin əsasında «Fontana atılmış 3 xırda pul» melodramı dayanır). Dünyanın ən məşhur və ən «varlı» fontanı bu «qəbahəti» ona bağışlamır. Bir onillik ötəndən sonra yazıçı həmin məsələyə qayıdır, dünyanı dolaşsa da, bir daha Romaya – Trevi fontanına dönə bilməməyinin, yolu düşməməsinin səbəbini həmin o inancda axtarır, bu təəssüfünü povestə «son söz əvəzi» kimi əlavə edir. Düşünürəm ki, bu da yazıcının həssas, romantik qəlb sahibi olduğuna bir işarədir.

İmran Qasımov harda olur-olsun, Azərbaycanı ləyaqətlə təmsil edirdi. 1968-ci ildə Kremlin Sütunlu salonunda böyük Azərbaycan şairi və dövlət xadimi Molla Pənah «Vaqif haqqında söz» demiş, sonra bu çıxışını məqalə və nitqlərinə əlavə edib Moskvada «Высокое назначение» adı altında çap etdirmişdi. M.P.Vaqifin 250 illiyi münasibətilə etdiyi məruzəsi bu günümüzə baxanda böyük əhəmiyyət daşıyır. Burada natiq Kiçik Qafqazın yüksək zirvəsində yerləşən Şuşa qalasından, Vaqifin saraya dəvət olunub xanlığın idarə edilmə işlərinin ona tapşırılmasından, şairin ictimai xadim kimi Qarabağın çiçəklənməsi, digər Azərbaycan xanlıqları ilə yaxınlaşmasında gördüyü böyük işlərdən danışır.

İmran Qasımov 250 milyonluq Sovet İttifaqında tanınmış yazıçı idi, həm də rus dilində yazırdı. «Sovet ədəbiyyatının son romantiklərindən» olan İ.Qasımov isə ssenarilərini bütün diqqəti ekranda olan tamaşaçı üçün yazırdı. O, sovet ədəbiyyatının aparıcı simalarından olsa da, mövzuları dünyəvi və uzunömürlüdür, əsərlərinin başqa «epoxa»dan olduğu ancaq müəyyən məqamlardan, təsvir edilən tarixi hadisələrdən, çəkilən adlardan bilinir. Ömür möhləti qısa, əsərlərinin ömrü uzun olan yazıçı bu gün də maraqla oxunur, qoyub getdiyi ədəbi irs dəyərini saxlayır, tədqiqata cəlb edilir. Özünün insan sevgisi, xeyirxah əməllərilə onu tanıyanların ürəklərində məskən salan sevimli yazığımız İmran Qasımov əsərləri ilə daim oxucularının qəlbində yaşayacaqdır.

Dilarə ADİLGİL

MƏNİM NAĞIL QƏHRƏMANIM

*Professor Həbib Babayevi
xatırlayarkən*

1967-ci ilin ortaları idi. Azərbaycan Elmlər Akademiyasının nəşriyyatında (indiki "Elm") korrektor işləyirdim. Direktorumuz Əjdər Xanbabayev məni çağırıdırıb, çox ciddi bir işi yerinə yetirəcəyimi və son dərəcə məsuliyyətli olmağımı tapşırdı. Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda kollektiv hazırlanan ikicildlik "Azərbaycan sovet ədəbiyyatı tarixi" kitabının korrekturasını oxumalı idim. Oktyabr inqilabının 50 illik yubiley tədbirləri sırasından olan kitabın nəşrini gecikdirmək olmazdı. Cildlərin baş redaktoru Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti Məmməd Arif Dadaşzadə idi.

Kitabın 1-ci cildi mətbəədə linotip üsulu ilə yığılaraq ilk korrekturasının oxunması üçün mənə verildi. Elə həmin gün işin sonuna yaxın kitabın redaktorlarından Həbib Babayev korrektorlar otağına gəlib, özünü təqdim etdi. Stolumun üstündəki hələ təzə mətbəə iyi gələn vərəqləri əlinə alıb: "Axır ki, bu, kitab şəklinə düşür", – deyə gülümsündü. Qərribə dalgın təbəssümü var idi, iri qonur gözlərində kədər kölgəsi duyulurdu. Saçının seyrəkliyi onu olduğundan yaşlı göstərirdi. "Nə anlaşılmazlıq olsa, qeyd elə, biz səninlə əlaqə saxlayacağıq", – deyib getdi.

Kitabın elmi redaktorları qrupu -- Qasım Qasımsadə, Bəkir Nəbiyev və Həbib Babayev günaşırı korrektorlar otağına gəlir, işin gedişi ilə maraqlanır və mənim aşkara çıxardığım müxtəlif səpkili nöqsanları düzəldirdilər. Görünür, işimdən razı qalırdılar. Çünki həm elmi, həm də nəşriyyat redaktorlarının gözündən qaçan səhvlər az deyildi. Onlar təəccüblənir, məni tərifləyirdilər. Bir dəfə yenə üçü birlikdə növbəti korrektura qeydlərinə baxıb düzəlişlər edən Bəkir Nəbiyev məndən soruşdu ki, bizim institutda işləmək istəyərsən? Mən qıpqırmızı qızardım. Çünki bu, bir kəsə deməyə belə, cürət etmədiyim, qəlbimin dərinliklərində saxladığım bir arzum idi. Suala sualla cavab verdim: "Məgər məni oraya işə götürürlər?" Qasım Qasımsadə dedi ki, "niyə götürümlər? Sənin kimi savadlı gəncləri biz özümüz axtarıb instituta gətiririk. Bu barədə Arif müəllimlə danışırıq. Ümidvarıq ki, razılıq verər."

Bir müddət keçdi. Kitab üzərində işimi başa çatdırmış, direktor tərəfindən buna görə pul mükafatıda almışdım. Redaktorlarım daha görünmürdülər. Cildlərin artıq texniki redaktor tərəfindən son tərtibat işləri yerinə yetirilirdi. Mənə

yeni bir korrektura işi tapşırılmışdı. İşin sonuna yaxın birdən qapıda Həbib Babayev göründü. Tək gəlmişdi. Elə qapıdaca durub dedi: "Arif müəllimin razılığını aldıq, indi institutumuzda işləmək üçün ərizəni yaza bilərsən." Özümü itirdim. Heç təşəkkür etməyə macal tapmamış çıxıb getdi. Redaktorlar şöbəsinin müdiri Əminə xanımın yanına qaçdım. Məni təbrik edib, işdən çıxmaq üçün Əjdər Xanbabayevə ərizə ilə müraciət etməyimi məsləhət gördü. Elə də etdim. İki gündən sonra direktor məni çağırırdı, tezliklə vəzifəmi artıracığını, məni redaktor keçirəcəyini vəd etdi. İnstitutda mənim üçün asan olmayacağını, yalnız ən aşağı maaşla laborant kimi işə qəbul ediləcəyimi başa saldı və ərlə ərizəmi cırıb atdı. Doluxsunmuş halda otağa qayıtdım.

İşin sonunda evə gedərkən həyətdə təsadüfən Həbib müəllimlə rastlaşdım və onun təkidli suallarının cavabında vəziyyəti danışdım. Bir neçə gündən sonra işə gələndə katibə mənə dedi ki, artıq sən vitse-prezidentin sərəncamı ilə nəşriyyatdan Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutuna keçirilmişən. Sabahdan orada işə başlaya bilərsən... Uçmağa qanadım çatmırdı...

İlk günlərdən direktor əvəzi Kamal Talıbzadə xalq şairi Səməd Vurğunun altıcildlik akademik nəşrinin son cildlərinin tərtibi ilə məşğul olacağını tapşırırdı və Əliheydər Hüseynovun topladığı, şairin məqalə, məruzə və çıxışlarından ibarət 5-6 qovluq materialları mənə verdi. Tərtibat hələ ilkin mərhələdə olduğu üçün çox mürəkkəb və məsuliyyətli bir iş idi. Başımı qaldırmağa vaxtım olmurdu. Hər gün gördüyüm işlər barədə Kamal müəllimə məlumat verir, qarşıya çıxan sualları həll edirdik. Şöbədə Həbib müəllimin səmimi münasibətini, qayğısını həmişə hiss edir, çətinliyə düşəndə ona müraciət edirdim. O, gördüyüm işlə maraqlanır, mənə dəyərli məsləhətlər verirdi. İlk tövsiyələrindən biri bu günə kimi elmi fəaliyyətimdə mənə çox kömək edib. O demişdi ki, alimin elmi işində mütləq səliqə-sahman olmalıdır. Oxuduğun ədəbiyyatların siyahısından ibarət kartotekan olsun və gələcək işində gərəyin ola biləcək qeydlərini indidən bir dəftərə köçürüb, yerindəcə mənbəyini də dəqiq qeyd elə. Həqiqətən, sonralar bu tövsiyələrin əhəmiyyətini dərk edib, həmişə onu minnətdarlıq hissi ilə yad etmişəm. Ona görə ki, Həbib müəllimlə cəmi 2 il yarım birlikdə işlədik, sonra isə o birdəfəlik Slavyan Universitetinə getdi və bir daha yaxın ünsiyyətdə olmadıq. Ancaq o 2 il yarımда baş verən əhvalatlar nəticəsində mənim yaddaşımda bu insana ən munis bir guşə yer aldı.

Həmin illərdə Həbib Babayev "Səməd Vurğun və dünya ədəbiyyatı" mövzusunda doktorluq dissertasiyasını bitirmək üzrə idi. Mərkəzi kitabxanalarda, dövlət arxivlərində Səməd Vurğunla əlaqədar, demək olar ki, bütün materiallardan xəbərdar olduğu üçün şairin hansı səbəblərdənsə çap olunmamış məruzə və çıxışlarının toplanmasında, yaxud rus ədəbiyyatşünasları ilə polemik yazışmalarının əldə olunmasında onun çox köməyi olurdu. Heç vaxt etdiyi yaxşılıqlar barədə danışılmasını xoşlamazdı. Elə mənim instituta keçirilməyim barədə nə özündən bircə kəlmə söz eşitdim, nə də ona təşəkkürümü bildirməyə imkan yarandı. İnstitut kollektivində ona ikili münasibət var idi: bəziləri Həbib müəllimdən böyük rəğbətlə, qadınlar heyranlıqla danışdıqları halda, bəziləri onu "tərs, kobud, daşürəkli" adlandırırdı, müəmmalı bir adam olduğunu deyirdilər. Özü haqda heç bir məlumat söyləməyi xoşlamaz, kiminsə

arxasınca danışılan söhbətlərdə, doğru olduğunu bilsə belə, iştirak etməzdi. Həbib müəllimin gülüşü qərribə idi. Bəzən dəhlizdən onun yüksəkdən bənzərsiz gülüş səsi gəlirdi, gülüşündə sanki istehzal bir çalar olurdu. Hər dəfə gülüşünün tonuna görə təəccüblənirdim, çünki eyni zamanda müsahibinin dilxor, narazı səsi, həm də etirazı eşidilirdi. Bir dəfə belə bir vəziyyətin iştirakçısı oldum ki, həmin hadisə mənə Həbib müəllimin gülüşünün mənasını və xasiyyətini daha yaxından anlamaq, başa düşmək imkanı yaratdı.

Qış ayı idi. Mən təbiətən geyinib-keçinməyə laqeyd olduğum üçün havanın soyumasına baxmayaraq payızda geyindiyim paltarda işə gəlirdim. Nəhayət, bir bazar günü o zaman şəhərin "Kubinka" deyilən ərazisinə gedib, təmiz yun parçadan bej rəngli bir kostyum aldım. Fransa istehsalı idi. Əynimə yaxşı otururdu. Şəhər işə tezdən gəlib Səməd Vurğunun makinada yazılmış məqalələrini oxumağa başladım. Kiçik elmi işçi Əmirxan da öz işi ilə məşğul idi. Az sonra Həbib müəllim içəri daxil olub bizimlə salamlaşdı. Otağın ortasında üzünü Əmirxan tutub dedi: "Mübarəkdir kostyumun, sənə çox yaraşır." Əmirxan təəccüblə etiraz etdi ki, əynindəki köhnə kostyumudur, çoxdan geyinir. Məgər indiyə kimi onu görməyib, məzuniyyətdən qayıdandan bəri ancaq bu kostyumunu geyinir. Həbib müəllim bərkdən gülüb, yenə onu təbrikində davam etdi: "Mən kostyumunu birinci dəfədir görürəm. Yaxşı eləyib belə isti geyim almısan. Sənə soyuq olmaz." Bu sözlərin mənə deyildiyini başa düşdüyüm üçün pörtmüşdüm, başımı daha da aşağı salıb özümü məşğul kimi göstərirdim, guya bu söhbətin mənə aidiyyəti yox idi. Əmirxan pərt-pərt deyir, Həbib müəllim isə məmnunluqla gülməyində, təbrikində davam edirdi. Bu zaman Arif Səfiyev də gəlib, səs-küyün səbəbi ilə maraqlandı. Əmirxanın narazılığına qulaq asıb mən tərəfə baxdı. Dərhal Həbib müəllimin təbrikinin kimə ünvanlandığını başa düşüb, Əmirxanı danladı ki, nə özündən çıxmısan, görmürsən ki, Safurə bacımız təzə kostyum geyinib?! Həbib müəllim onu utandırmasın deyə, sözünü sənə deyir, ona eşitdirir. Əmirxan da mənə tərəfə çevrilib baxanda hər şeyi başa düşdü. Hər ikisi gülə-gülə məni təbrik edib, "Mübarək olsun" dedilər. Həbib müəllim isə çox razılıqla dodaqaltı gülüm-sünürdü.

Bir müddət sonra isə onun başqa bir hərəkəti məni xeyli təsirləndirib, yaddaşıma birdəfəlik həkk olundu. Otaqda 12 əməkdaşın 8 stolu var idi. İki elmi işçiyə 1 stol düşürdü. Buna görə də hamı hər gün işə gəlmir, evdə, kitabxanada, arxivdə işləyir, yalnız iclas olanda, bir də hesabat vaxtı bir yerə toplaşırdılar. Ümumiyyətlə, otaqda çox adam olanda mən ehmalca çıxıb institutun kitabxanasına gedirdim. Kitabxanaçı Zivər xanım mehriban, dərin mütaliəsi olan, gözəl bir insan idi. İlk tanışlığımızdan aramızda isti bir münasibət yaranmışdı. Bir gün şöbədə dedilər ki, institut haqqında çap olunacaq kitab üçün kollektiv şəkil çəkdirməliyik. Bu işi o vaxt Akademiyada məşhur fotoqraf kimi tanınan Əli Kürdüstani yerinə yetirirdi. Hamı saat 10 üçün gəlib Əli müəllimi gözləyirdi. Mən astaca otaqdan çıxıb, yenə kitabxanaya getdim. Az keçmiş, Həbib müəllim səs-küylə qapını açıb: "Zivər xanım, bizim qızı harada gizlətmisən?" – deyə soruşdu və rəflərin arasını axtarmağa başladı. Məni görən kimi: "Düş qabağıma, hamı səni gözləyir axı..." Mən astaca: "Fikirləşdim ki,

təzəyəm, bəlkə mən lazım deyiləm." "Necə lazım deyilsən?! Sən də şöbənin bir əməkdaşısan və mütləq sən də olmalısan".

Otağa gələndə doğrudan da stullar düzülmüş, əməkdaşların bir qismi oturub, bir qismi isə onların arxasında ayaq üstə durmuşdular. Həbib müəllim məni cərgənin kənarındakı stula əyləşdirib, özü arxamda dayandı. Həmin şəkil institutun yubiley kitabında verilib və mənim də albomumun ən qiymətli fotolarındandır. 3-4 gün sonra hamının şəkil üçün Əmirxana 5 manat pul verdiklərini görüb, mən də yaxınlaşıb pulu ona uzatdım. Əmirxan başını qaldırmadan dedi: "Sənin pulun çatıb." Təəccüblə soruşdum ki, "Necə yəni çatıb? Axı mən pul verməmişəm." Əmirxan başa saldı ki, Həbib müəllim verib dedi ki, "bu da bizim kiçik bacımızın." Deməyə bir söz tapmadım, onu görəndə təşəkkür etməyə də utandım.

Kitabxanadan, institutun başqa şöbələrindən fərqli olaraq bizim otaqda bir dənə də olsun dibçək gülü yox idi. Çox quru görünüşü var idi... Qonşu otaqlardakı bahar tərəvətləri al qırmızı, çəhrayı, sarı, bənövşəyi güllü dibçəklərə qibtə ilə baxırdım. Elmi işçilər iyul-avqust aylarında iki aylıq məzuniyyətə gedirdilər. Mənə isə hələ məzuniyyət düşmədiyi üçün hər gün işə gəlməli idim. Həvəslə otağımızda yaşıllaşdırma işinə start verdim. Az keçmədi ki, başqa şöbələrin laborantları bizim otağa güllərimin tamaşasına gəlirdilər. Səməd Vurğunun 5-6-cı cildlərinin tərtibi ilə məşğul olur, yorulanda otağımızın pəncərələrinə düzdüyüm dibçək güllərinə qulluq edirdim.

Zövqlə seçib aldığım gül növləri otağı xeyli gözəlləşdirmişdi. Sentyabrda məzuniyyətdən qayıdan hər kəs bu dəyişikliyi görür, xoş sözlər deyirdi. Şöbənin ən yaşlı işçisi Yəhya Seyidov da məni xeyli tərifləyib otaqda göz oxşayan bir mənzərə yaranmasından razılıq etdi. İkicə gün sonra Atif Zeynallı da məzuniyyətdən qayıtdı. Onu həm istedadlı şair, həm də bacarıqlı ədəbiyyatşünas alim kimi tanısam da, bir şöbədə işləyəndən sonra, Mərdəkandan müştərək qohumlarımız olduğunu da aşkarlamışdıq. O, hamı ilə görüşəndən sonra mənə göz vurub, üzünü Yəhya müəllimə tərəf çevirdi:

– Ay Yəhya, sən bu arxanda düzülən gül-çiçəklərə necə baxırsan?

Yəhya müəllim:

– Necə baxacağam ki, çox yaxşı, xoşuma gəlir.

Atif müəllim yenə mənə göz vurub davam etdi:

– Yox ey, deyirəm ki, bu otaq gülləri çox ziyanlı şeydir. Oksigeni udub karbonu buraxırlar. Əgər pəncərə açıq olmasa, biz havasızlıqdan boğula bilərik, təzyiqimiz qalxar, ürəyimiz xəstələnər.

– Əşi, sən nə danışırısan? Bütün otaqlarda bu güllərdən var. Heç belə söhbət eşitməmişəm.

Atif məhz Yəhya müəllimə ən yaxın olan böyük bir dibçəkdəki ətirşah gülünü göstərərək dedi:

– Elə bax bunu götürək, başqa otaqlarda rast gəlməmişəm, çox ziyanlı güldür.

Elə bu vaxt Həbib müəllim qapıda göründü və Atif müəllimin son sözlərini eşitdi:

– Nə üçün ziyanlıdır ətirşah?

– Bilmirsən? Oksigeni udur, karbonu buraxır, havanı zəhərləyir. Deyirəm ki, bizə heç lazım deyil, ancaq ziyanı var.

– Bəs sən nə buraxırsan? Karbonu udub oksigen buraxırsan? Sənin vücudun o güldən 10 dəfə böyükdür. Deməli, 10 dəfə artıq bizə zərər verirsən.

Atif müəllimi ağzını açmağa imkan verməyib, üzünü Yəhya müəllimə çevirdi:

– Sən ona fikir vermə, yenə ziyanəverlik edir. Qaldı ətirşah, bütün güllərin şahıdır. Onun havaya buraxdığı efirli ətir otağın havasını təmizləyir, insanın təzyiqini normallaşdırır, başağrısını, yorğunluğu götürür, ürək ritmini tənzimləyir...

Yəhya müəllim onu dinlədikcə qaşqabağı açıldı, – onda gərək evimdə də bu güldən saxlayım, – deyə söhbəti yekunlaşdırdı.

Beləliklə, Həbib müəllim məni bu dəfə də böyük bir qanqaralıqdan xilas etdiyi üçün, dilimə gətirməsəm də, qəlbimdə ona dərin bir minnətdarlıq hissi duyudum.

Bu hadisəni Zivər xanıma danışanda Atif müəllimin oyunlarına xeyli güldü. Həbib müəllimlə bağlı isə elə bir əhvalat danışdı ki, o, mənim gözümdə ətrafımda olan xeyirxah insanların sırasından çıxıb xeyli böyüdü..., böyüdü..., maraqlı bir nağıl qəhrəmanına çevrildi. Əhvalat belə olmuşdu: 10-12 il bundan əvvəl Həbib Babayev Moskvada aspiranturanı bitirdikdən və bir neçə il M.Qorki adına Ədəbiyyat İnstitutunda işlədikdən sonra Vətənə qayıdır və bizim institutumuzda işləməyə başlayır. O vaxt rus dilini yaxşı bilən və aspiranturaya imtahanlarda fərqlənən gənclərə təhsillərini Moskvada davam etdirməyi məsləhət görürdülər. Bunlardan biri də S.Talıbova adlı yaraşıqlı bir ləzgi qızı idi (soyadı dəyişdirilmişdir). Artıq iki il olardı ki, Moskvada oxuyurdu və aspiranturadan instituta onun barəsində həmişə müsbət rəylər göndərilmiş.

Yanvar ayının ortalarında təhsil aldığı müəssisədə instituta məktub gəlir ki, nə səbəbə S.Talıbova tətildən qayıtmır, təhsilini daha davam etdirmək fikrindən daşınıbmı? Burada qohumlarından soraqlayıb öyrənirlər ki, o, heç tətillə də gəlməyib və xeyli müddətdir məktub da yazmır. O zaman Moskvadan zəng etmək bəla başa gəldiyi üçün tələbələr zəruri halda zəng edir, əksər halda məktub vasitəsilə əlaqə saxlayırdılar. Onun itməsi barədə vitse-prezident, akademik Məmməd Arifə xəbər verilir. O, Həbib Babayevi çağırıdır S.Talıbovanın axtarışı ilə məşğul olmaq üçün Moskvaya getməyi barədə razılığını alır. Sonra ona ezamiyyət yazılıb, müəyyən tapşırıqlarla yola salınır.

Həbib müəllimin belə bir xasiyyəti var idi ki, gördüyü işlər və etdiyi yaxşılıqlar barədə danışmağı xoşlamazdı. Adətən, belə söhbətlər müqabil tərəfdən yayılırdı. Bu dəfə isə məsələ çox ciddi idi və o, tez-tez Arif müəllimə vəziyyət barədə məlumat verir, məsləhətləşirdi. İlk əvvəl qızın şəkli və lazımı dəlillərlə milisə müraciət edir. Dərhal bütün xəstəxanaların və morqların ünvanlarını əldə edib, axtarışa başlayır. Nəhayət, bir neçə gündən sonra şəhərin kənarında yerləşən psixiatriya xəstəxanasında şəkllə baxıb, belə bir qızın bir aya yaxındır ki, onlarda olduğu, ancaq yaddaşı itdiyi üçün kimliyi barədə özündən heç bir məlumat öyrənə bilmədiklərini deyirlər. Həbib müəllim tez qızı görməyə tələsir və onun palatasına gedir. S.Talıbova onu görən kimi tanıyır və qucaqlayaraq hönkürüb ağlayır. Ancaq yaddaşı tam bərpa olunmur. Məlum olur ki, şaxtalı

bir gündə yataqxanaya qayıdarkən yolda ayağı sürüşüb və səkidən asfalt yola yığılıb. Başı səkinin ucuna bərk dəydiyi üçün özündən gedib. Ayılanda haradasa tanımadığı bir yerdə olduğunu görüb, ancaq heç bir şeyi, hətta adını, kimliyini xatırlamadığına görə bir müddət sonra onu buraya yerləşdiriblər. Həbib müəllim Bakını xəbərdar etdikdən və lazımi maddi-mənəvi yardım, sənədləri əldə edəndən sonra əlaqədar həkimlərin konsiliumunu təşkil edərək qızı ciddi müayinə etdirir və dəqiq diaqnozuna nail olur. Sonra əlaqədar təşkilatların köməyi ilə S.Talıbovanın məqsəduyğun müalicə olunması üçün onun xəstəxanasını dəyişdirtdirir. O gündən etibarən hər gün qızın yanına gedib, onun ən doğma adamı kimi qayğısını çəkir, yeməyindən tutmuş hər cür səliqə-sahmanınadək ona qulluq edir. Həkimlərlə əlaqə saxlayıb müalicəsinə kömək üçün bütün prosedurların yerinə yetirilməsinə nəzarət edir. Uzun müddət qaşıqla ona yemək yedizdirir, qızın gur buruq saçlarını darayib səliqəyə salır və s. və i. S.Talıbova yalnız onun hədsiz diqqət və qayğısı sayəsində iki ay müddətində tamam sağalır. Ancaq daha Moskvada qalmaq istəmir, Həbib müəllimlə Bakıya qayıdır və institutda işinə davam edir. Xəstə olduğu müddətdə yalnız dost, qardaş münasibəti gördüyü Həbib müəllimə çox möhkəm bağlanır. Lakin az sonra başa düşür ki, hissləri qarşılıqlı deyil. Qarşı tərəf üçün o, artıq köməyə ehtiyacı olmayan adi bir iş yoldaşdır. Zavallı qız daha heç kimi onun qədər sevə bilmədi və adamayovuşmaz bir kəsə çevrilib, ömrünü tək-tənha başa vurdu.

Zivər xanımın söhbətlərini bir nağıl kimi dinləyirdim. Xeyirxahlıq mücəssəməsi Həbib müəllimin qəhrəmanı olduğu belə nağıllar az deyildi. Xüsusilə doğma Şəkinin Bucaq kəndindən (ömrüm boyu tanıdığım şəkililərdən tək-cə onun ləhcəsiz danışdığı üçün bölgəsini təyin edə bilməmişdim) Bakıya təhsil almağa gələn gənclərin güvənc yeri olması, onlara şəhərə gələn gündən ali məktəbə qəbul olub, yataqxanada yer tapanadək hər cür maddi-mənəvi qayğı göstərməsindən, yaxud əməkdaşlardan kiminsə dar macalda əlacsız qaldığından xəbər tutan zaman "Ağ atlı oğlan" kimi dərhal onun köməyinə çatması barədə Zivər xanım çox eşitmişdi. Moskvada oxuduğu və işlədiyi müddətdə orada özünə etibarlı dostlar və hörmət qazandığına görə azərbaycanlı aspirantların bir sıra problemlərinin həllində, yaxud institut əməkdaşlarının müdafiədən sonra VAK müşküllərində dəfələrlə təmənnəsiz "Ağ atlı oğlan" missiyasını yerinə yetirmiş... Mən ictimai-mədəni mühitimizdə müəyyən statusu olan alimlərin və şairlərin gəlib-getdiyi bir otaqda sıxla-sıxla bir küncdə başımı qaldırmadan oturub işlədiyim ilk aylarda dəfələrlə özümə qarşı bu duyğusalılığı görür, hiss edir, ancaq nədənsə bu barədə danışmağa belə, cəsarətlənmirdim. Yüksək mənəviyyatına, nəcibliyinə və əxlaqına heyran qaldığım bu böyük İnsana olan hisslərimin düzgün anlaşılmayacağından çəkinirdim. Çünki neçə qadın əməkdaşımızın saf qəlbli Həbib müəllimə cavabsız məhəbbət bəsləmələrindən az danışılırdı. Ancaq mən o qadınların duyğularını yaxşı başa düşürdüm. Sənə heç zaman birbaşa xoş bir kompliment demədən məqamında göstərdiyi diqqət, qayğı, mənalı bir təbəssüm bu İnsana qəlbinin munis guşələrində yer ayırır və səni sözsüz başa düşən, heç bir təmənnə güdmədən sənə arxana, dayağına çevrilən bu böyük hərfli İnsana

dərin rəğbət oyadırdı. Onunla bağlı yaddaşımda oturuşmuş əhvalatlardan biri də budur:

Qasım Qasımzadə xoş əhvalı, hamı ilə səmimi ünsiyyət saxlayan, nəcib bir insan olduğu üçün o, işdə olanda otağımıza başqa şöbələrədən də əməkdaşlar toplaşır, uzun-uzadı söhbət edirdilər. Bir dəfə müəllimindən çox təsirləndiyim "Yaşamaq istəyirəm" kitabının müəllifi, o zaman Ədəbiyyat nəzəriyyəsi şöbəsinin elmi əməkdaşı Qulu Xəlilov qonağımız idi. O, özünün qara ciyər xəstəliyindən artıq neçənci dəfə əməliyyat olunması barədə çox maraqlı, təsirli əhvalatlar danışır, mən də başımı işimin üstündən qaldırmadan qulaq asırdım. Otaqda Qasım müəllim, Atif müəllim, Arif müəllim, Əmirxan müəllim və daha kimlərinse olduğu yadımda deyil. Söhbət o yerə çatdı ki, bir dəfə növbəti əməliyyatdan sonra xəstəxanadan çıxıbmiş. Tətil günləri olduğundan dostlarının hamısı öz rayonlarına getmişdi. O, çox ac idi və yemək istəyirdi, cibində isə bir qəpik də pulu qalmamışdı. Universitetin yaxınlığında tələbə yoldaşlarından biri ilə rastlaşacağı ümidi ilə "Kommunist" küçəsinə (indiki İstiqlaliyyət) gəlir. Orada tez-tez yığışdıqları babat bir yeməxana da var imiş. Birdən qarşıdan bir tələbə yoldaşının gəldiyini görüb çox sevinir. Görüşüb qucaqlaşdıqdan sonra ona deyir ki, nə yaxşı səni gördüm. Xəstəxana yeməyindən bezmişəm. Ona görə bu gün səhərdən heç nə yeməmişəm, acından ölürəm. Pulumu hələ almamışam. Gedək həmişəki yerimizdə bir doyunca yeyib-içək. Dostu cibindən 10 manat çıxarıb ona verir, özünün isə indi vaxtı olmadığını, redaksiyaya tələsdiyini deyir. Qulu müəllim bu rəftardan pərt olsa da, özünə aldırır, 10 manatı alıb deyir ki, pulunu alan kimi borcunu qaytaracaq. Həmin "dost" istehza ilə "Sənin nə vaxt pulun olur ki, götür, sənə bağışlayıram" deyib uzaqlaşır. Qulu müəllim doluxsunaraq dedi: "Çox ac olduğuma görə mən o pula gedib bir qarın yemək yedim. Ancaq bu günə kimi o yeməyə qatılmış zəhərin dadı ağzımdan getməyib". O, həmin "dostun" kim olduğunu deyəndə bizim otaq yoldaşlarımızdan birinin adını çəkdi. Mən diksinib gözlərimi bərəltirdim. Sən demə, söhbətin gedişində özüm də hiss etmədən başımı qaldırıb, Qulu müəllimə baxırammış. Birdən Həbib müəllimin qəfil bərk gülüşü eşidildi. Hamı təəccüblə ona tərəf çevrildi. O, gülə-gülə Qulu müəllimə məni göstərib:

– Qız gör necə diksindi?! O, hələ belə adamlarla qarşılaşmayıb axı. Sən onu lap qorxuzdun.

Qulu müəllim:

– Qoy tanısın da. Bilsin ki, həyatda hər cür adam var. Yaxın dost bildiyin bir kəsin içində əfi ilan da yata bilər.

– Ay Qulu, qoy marıq belə ilanlar çıxıb onu sanca bilsinlər. Kitablarda içində özünə yuva qurmuş balaca bacımızdır. Qoy hələ öz dünyasında rahat yaşasın.

Mən qıpqırmızı qızıb başımı aşağı saldım. Heç inanmadığım gəlmirdi. Həqiqətən hələ öz kiçik mühitimdə belə adamlara təsadüf etməmişdim...

"Həbib müəllimin gülüşü qəribə idi" yazmışdım. Sonralar bu qəribəliyin məğzini dərk elədim. Təbiətən çox həssas, qayğıkeş, nəcib bir adamın belə yüksəkdən, istehza çalarlı gülüşündə sanki bir Sabiranəlik hayqırırdı. O, qarşısındakı adamın mənəvi naqisliklərini sözlə deyib, onunla əbəs yerə mübahisə açmağı,

onun səviyyəsində "çənə döyməyi" lüzumsuz görüb, sadəcə, bərkdən gülür, bu üsulla müsahibinə öz etirazını, öz münasibətini bildirirdi.

Həbib müəllimin, yəqin ki, son nəfəsimədək heç vaxt unutmayacağım bir misilsiz xeyirxahlığı ilə yaddaşımda dərin yer almış xatirələrimi bitirmək istəyirəm. 1970-ci ilin aprel-may ayları olardı. Anam iyirmi ildən bəri idi ki, zob xəstəliyindən əziyyət çəkirdi. Boyun nahiyyəsindəki şiş xeyli böyümüşdü. Son müayinədə həkim artıq mütləq əməliyyat olunmağını tövsiyə etdi. Ailədə böyük qız mən idim. 3 qardaşım və 2 bacım hələ oxuyurdular. Onlara və qoca atama qulluq etməli, gündə azı iki dəfə xəstəxanaya yemək göndərməli idim. Buna görə 2 ay işdən öz hesabıma məzuniyyətə çıxdım. Çətinliklə olsa da, evdarlıq işimin lazımı səviyyədə öhdəsindən gələ bildim. Anam xəstəxanadan çıxandan sonra bir müddət onu mətbəxə qoymayıb, tam sağlmasına kömək etdim. İşə qayıdanda öyrəndim ki, keçən həftə respublika üzrə humanitar elmlərin koordinasiya şurasının iclası keçirilib. Şöbəmizdən "Mikayıl Müşfiqin lirikası" mövzusu təklif olunubmuş. Həbib müəllim bu mövzunun mənim adıma təsdiq olunmasını təkid edir və müxtəlif yönlü maneələri üstələyib buna nail olur. Elmi fəaliyyətimin özəyi bu seçim oldu və sonrakı bütün iç dünyamın ab-havası nakam getmiş bu çox istedadlı əbədi gənc şairin irsinin tədqiqi ilə mənalandı. Günümü, ayımı, ilimi nurlandıran Müşfiq poeziyası ilə təkbətək qaldığım məqamlarda ara-sıra ruhuna rəhmət oxuduğum Həbib müəllimlə bağlı xatirələrim yaddaşa gəlir.

Onilliklər keçdi. İlk dəyənə rəhmət, dəfələrlə şahidi oldum ki, "alim olmaq asandır, insan olmaq çətin". Əvvəllər məndən "harada işləyirsən?" soruşan tanışlarıma qürurla, fəxarətlə "Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda" dediyim məqamlarda bəzən olub ki, "Filankəs də sizdə işləyir?" soruşulanda dilxor olub, iş yerimin adını dediyim üçün çox xəcalət çəkmişəm. Əgər kim isə mənim "müqəddəs insaniyyət ocağı" sandığım İnstitutumuzu həmin adamın simasında tanıyıbsa, vay halımıza... Çoxdandır daha utanıb-qızarmıram, öyrəncəli olmuşam. "Alim olub" insan olmayanlar xeyli çoxalıb. Bu səbəbdən insan olan alimlərimizi təkrar-təkrar yad edir, onlardan öyrəndiklərimi ömrümün bu yarpaq tökümü fəslində kimlərəsə ötürə bildiyimi görəndə ürəyimdə insanlığın əbədən yaşayacağına əminlik yaranır.

Əvvəldə qeyd etdiyim kimi, Həbib müəllimlə yalnız iki il yarım bir şöbədə işləmək nəsimim olub. Onun təkcə elmi tövsiyələri deyil, yüksək insani keyfiyyətlərindən təsirlənib əxz etdiklərim isə, ömrüm boyu mənəvi dayağım olmuşdur.

Ədəbiyyatşünaslıq elmimizin görkəmli alimi və Bakı Slavyan Universitetinin professor olmuş Həbib Babayevin simasında millətimizin bütün böyük hərfli insanlarına rəhmət oxuyur, ruhları şad olsun, - deyirəm.

Safurə QULİYEVA

Salidə ŞƏRİFOVA

Fəriba Vəfinin “Zirzəmi quşu” romanında “Şüur axını”

Azərbaycan əsilli İran yazıçısı Fəriba Vəfinin (1963) “İranın ən yaxşı romanı” seçilmiş “Zirzəmi quşu” (Perende-i Men) əsərinin Azərbaycan dilinə tərcümə edilməsi bizlərə yazarın yaradıcılığı ilə yaxından tanış olmağa şərait yaradır. Əsərləri Azərbaycan, türk, rus, ərəb, kürd, italyan, ispan, fransız, alman, yapon, ingilis və s. xarici dillərə tərcümə olunmuş Fəriba Vəfinin ilk romanı olan, Golşiri, İsfahan və Yəlda ədəbi mükafatlarına layiq görülmüş “Zirzəmi quşu” romanı ictimaiyyətə 2002-ci ildə təqdim edilmişdir.

“Şüur axını” metodunun tətbiqi

Fəriba Vəfinin “Zirzəmi quşu” əsəri epik növün irihəcmli, mürəkkəb janrı olan roman əsasında qələmə alınmışdır. Əsərdə zəngin həyat hadisələri, mürəkkəb əhvalatlar, insan taleləri və xarakterləri bədii lövhələrlə geniş, əhatəli şəkildə əks etdirilir. Əsərin “şüur axını” metodunda təqdim edilməsi də diqqətdən yayınmır. “Şüur axını” metoduna əsaslanan əsərdə təsvir edilən hadisələr romanın qəhrəmanının ətraf aləmlə qarşıdurması fonunda və baş qəhrəmanın düşüncələrində təqdim edilir. Bəllidir ki, daxili monoloq, ağıldan keçən qarışıq fikir və hisslərin olduğu kimi təqdiminə şərait yaradan ədəbi texnika modernizm ədəbi cərəyanına xasdır. Şüur axını XX əsr modernizm ədəbiyyatında istifadə edilməyə başlayan, psixologiyaya aid üsul kimi diqqəti cəlb edir. Ceyms Coys, Marsel Prust, Virciniya Vulf kimi yazıçılar “şüur axını” metodu ilə ədəbiyyatda modernizm üslubunda əsərlər qələmə alırlar. Fəriba Vəfi də “Zirzəmi quşu” romanında səliqəsiz, məntiqsiz və qrammatik qaydalara əməl etmədən qəhrəmanın daxili monoloqlarından istifadə edir. O, bu zaman oxucunu düşünməyə vadar edir. Belə ki, “şüur axını” zamanı əsərin qəhrəmanı danışmır, düşünür, oxucu da qəhrəmanın düşüncələri ilə əsərin süjet xətt ilə addımlayır. “Şüur axını”nda qəhrəmanın düşüncələrində onların keçdiyi həyat yolu, mənəvi axtarışları, qəhrəmanın iç dünyası, daxili aləmi aydınlaşır, həyatında üzləşdiyi sarsıntılar və faciəli vəziyyət, ictimai-siyasi vəziyyətin ziddiyyəti bütövlükdə açığlanır. Baş qəhrəmanın düşüncə-

sinə nüfuz edilmiş sarsıntı və faciələr bəşəri problemin tərkib hissəsi kimi əksini tapır. Əsərin qəhrəmanının həyatda üzləşdiyi sarsıntılar, ailə ziddiyyətləri qəhrəmanın daxili aləminin prizmasından açılır. Oxucu müəllifin təqdim etdiyi hadisələr fonunda əsərin qəhrəmanının qarşıdurmasının və keçirdiyi sarsıntıların canlı şahidinə çevrilir.

Fəriba Vəfinin "Zirzəmi quşu" romanında qəhrəmanın düşüncələri fərqli hadisələrə fərqli yanaşmalarını əks etdirir. Əsərdə təqdim edilən "şüur axını" fərqli zamanlara aid hadisələri ifadə edir. Qəhrəmanın düşüncələri ilə yazıçı fərqli zamanlara aid hadisələri eyni vaxtda, yəni keçmiş və indini birləşdirərək təqdim edir. F.Milaninin qeyd etdiyi kimi, "nisbi müstəqillik təşkil edən 53 qısa hissədən ibarət" romanda müəllif həmcinsinin həyatını əks etdirməsinə toxunur: "roman individual qadınlığın axtarılması və ortaya çıxarılmasına həsr olunub. Təhkiyəçi qadın həyatını, hisslərini, ətrafını diqqətlə araşdırır və onları bacardığı qədər dəqiqliklə təsvir edir."

Romanın problematikası

Fəriba Vəfinin "Zirzəmi quşu" romanının ideyası ilə sıx əlaqəli olan, daxili birliyini təmin edən mövzu aktuallığı diqqətdən yayınmır. Romanın problematikasında qadın azadlığının təbliğ edilməsi diqqəti əsasən qadın probleminə yönəltməklə yanaşı, İran cəmiyyətinə etirazını səsləndirir. İlk növbədə, bu qadının azad olmasına səsləyişdə özünü göstərir. Fəriba Vəfi xalqın qan yaddaşına hopmuş o azad, asudə qadını yaşadığı cəmiyyətə qaytarılmasını roman boyu təbliğ edir. "Zirzəmi quşu" romanında müəllif qadınla kölə kimi davranılmasını qabardır. F.Milaninin "Sözardı. Fəriba Vəfi və onun quşu: qələmlərə və lələklərə dair" yazısında qeyd edir ki, "...Haşimi bəy on dörd yaşlı qızını şallağın altına salıb bir neçə dilin qarışığından ibarət söyüşləri çınqıl daşları kimi arxa həyətə tökdü." Romanda Haşimi bəyin təsvir edilən hərəkətləri cəmiyyətdə qadınlara qarşı kobud davranan kişilərin ümumiləşdirilmiş hərəkəti kimi təqdim edilir.

Romanın problematikasında qadın azadlığı ilə yanaşı cəmiyyətdə əksini tapmış ictimai-sosial problemlərə də diqqət ayrılır. Əsərdə uşaqların düzgün tərbiyə olunması, ailə dəyərlərinin qorunması, ailə daxilində özünü büruzə verən xəyanətlərin açıqlanması, insanların gələcəyə bədbin yanaşmaları, cəmiyyətdəki sosial bərabərsizlik, metropolitendəki ətraf mühiti bürümüş çirkliyin insanların həyat tərzinə cevrilməsi, azadlıq, sevgi və s. məfhumlara fəlsəfi yanaşma və s. kimi aktual məsələlər yer alır. Fəriba Vəfinin əsərin problematikasına çevirə bildiyi mövzuları öz təcrübəsinə, dünyagörüşünə əsaslanaraq, müəyyən həyatı materiallar əsasında məqsədə uyğun olaraq aşkara çıxarır. Müəllif dərk etdiyi və qavradığı, keçmişdən götürülmüş hər hansı bir tipik hadisəni dövrü üçün səciyyəvi ola bilən hadisə kimi təqdim edir. Bu məqamı S.Yıldırım "Fəriba Vəfi'nin uçup giden bir quş romanında qadın kimliyi" adlı məqaləsində vurğulayır: "Roman boyunca bu qadının monoton həyatın cənderesində, keçmişin yükü və gələcəğin bilin-

mezliyi arasında var oluş çabasına, dile getiremediği pişmanlıklarına, endişelerine, çelişki ve özlemlerine tanık oluruz.”

Romanın problematikasında azadlıq məfhumuna nəzər saldıqda, azadlığın müxtəlif prizmadan təqdim edilməsini müşahidə edirik. Yazıçı azadlıq məfhumunu yalnız qadın azadlığında məhdudlaşmadığını, geniş dairə diapozonuna malik olmasını təbliğ edir. Romanın problematikasında azadlıq məfhumuna müəllifin özünəməxsus münasibəti bunu əks etdirir. Fəriba Vəfi cəmi əlli kvadr metr sahəli doqquzuncu evə köçən qadının evdəki sərbəstliyini azadlıqla qarışdırmasında aydınlıq gətirir: “Azadlığı bütün ruhumla hiss edirəm. Onu dilə gətirəndə isə Əmir bu cür mühüm kəlməni kiçik və dəyərsiz hisslərlə bağlı işlətməyimə qarşı çıxır. Onunçün azadlıq bəşəri mənə kəsb edir. Eləcə də tarixi bir anlamı var.”

Romanın problematikasında doğma Vətəndən uzaqlara getmək, orada azad həyat yaşamaq istəyən insanların düşüncələrinin yer alması diqqətdən yayınmır. Vətəndə yaşamaq istəməyən, Kanada sevdalısı olan Əmirin azadlığını tikanlı məftillərdən keçə biləcəyində görməsi fəlsəfi anlam kəsb edir. Müəllif insanların azadlıq istəklərini vətəndən qaçmaqlarında görməsini milli faciə kimi qabardır. Romanda bu cür “qaçış”lar Əmirin simasında açılır:

“Əmir bir neçə il bundan qabaq Bakıdan Türkiyəyə, oradan da Yunanıstan sərhədlərinə qədər gedib çıxıb bilməmişdi...”

Türkiyə-Yunanıstan sərhəddində bədənini batan məftillərin ağrısının keçməsi üçün uzun illər lazım oldu. “Ax, o tikanlı məftillərə qurban olum. Bir dəfə də o tikanlı məftillərdən keçə bilsəm, hər şey bitəcək. Arxama belə baxmamam.”

Əsərin mövzusunda qəhrəmanın öz doğma Vətəndə iki hiss arasında qalmasının qabardılması da diqqətdən yayınmır. İki hiss arasında vurnuxan insanın hisslərini əks etdirən müəllif insanın öz köklərindən qopub naməlum bir yerə yerləşmək qorxusunu deyil, doğma yurd-yuvanı tərk edib getmək qorxusunu oxucusuna çatdırır. Əmirin doğma elindən qaçmağa cəhdi öz kökünü, öz tarixi keçmişini bəyənməməsi deyil, yaşadığı ölkəsində onun əhatə edən sıxıntılardan, tələsikliklərdən uzaqlaşmaq istəyidir. Müəllif insanların məhvəyə yol açmış sosial, maddi, mənəvi sıxıntıları əsərin problematikasının ana xəttinə çevirir. Sosial, maddi, mənəvi sıxıntılardan doğma ocaqlardan qaçmaqla canlarını qurtarmalarına cəhd etmələri Əmirin simasında ümumiləşdirilmiş şəkildə təqdim edilir: “Gedəcəyəm Kanadaya – xilas olacağam”.

Fəriba Vəfi Kanadaya getməyi əsarətdən qurtarmağın yolu kimi dəyərləndirsə də, bu xilas olmanın ailə dəyərlərinin məhv olmasının başlanğıcı kimi də təqdim edir. Əmirə oğlu Şahinin etirazında müəllif bunu əks etdirir: “Kanadaya gedək, daha sən mənə vura bilməyəcəksən. Polisə xəbər verəcəyəm.” Müəllif ailədə şiddətin olması faktını acı bir reallıq kimi təqdim etsə də, övladın doğma atasını polisə təslim etmək hədəsi və ya bu cür düşünməsi ilə, xarici qüvvələrin ailə münasibətlərinə, valideyn övlad münasibətlərinə və s. müdaxilə etməsini açıqlayır.

Romanın problematikasında gələcəyə bədbin baxışın yer alması təəssüf doğursa da, həyatın reallığı kimi özünü göstərir. Müəllif əsərdə qəhrəmanını azadlıq, xilas olmaq arzusu ilə çaba etdiyini açıqlayır. Paralel şəkildə də gələcəyə bədbin baxışlarını əks etdirir. Əsərdə qəhrəmanın ziddiyyətlər içərisində qalması roman boyu özünü göstərir. "Gələcək nədir?" sualına əsərin qəhrəmanının verdiyi cavablar oxucunu düşündürür: "Gələcək gərək ki, Əmirin parkda mənə göstərdiyi rəngi avazı, kağız parçası kimi büzüşmüş qarıya bənzəyir. Gələcək haqqında düşünə bilmirəm. Nə olduğunu, nədən yarandığını bilmirəm." Müəllif qəhrəmanını gələcək haqqında düşünməkdən məhrum olmasını ictimai bir bəla kimi göstərir.

Müəllif əsərin qəhrəmanının daim ziddiyyətlər, anlaşılmaqlar içərisində qalması faktını da üzə çıxarır. Məsələn, "mən nə ana kimi anayam, nə həyat yoldaşı, nə də ki, övlad. Mən heç nəyəm. Mənə verilən heç bir vəzifənin öhdəsindən gələ bilmirəm. ...Mövcudluğum heç bir mənə kəsb etmədi" deyən bir insanın düşüncələri ilə onun keçirdiyi hisslər, bu hisslər arasında itib-batması təqdim edilir. Özünü və yerini həyatda, cəmiyyətdə tapa bilməyən insanın qətiyyətsizliyi də əksini tapır.

Romanın problematikasında cəmiyyətdəki sosial bərabərsizliklər də təqdim edilir. İnsanların özlərinin güzəranlarını qismən yaxşılaşdırmaq üçün banklardan faizlə aldıqları pulların qarşılığında bir qula çevrilmələri faktı acı realıq kimi əksini tapır: "...Əmir quldur. Bundan sonrakı iyirmi illik iş qüvvəsini belə banka satmış bir qul. Əmir iyirmi il banka borclu qalacaq. Bank iş qüvvəsini ondan satın alıb." Yazıçı əsərdə insanların məcburiyyət qarşısında qalmalarını cəmiyyətin naqisliyini, həmçinin hakimiyyətin vətəndaşlarına qarşı biganəliyini əks etdirir.

Əsərin problematikasında Fəriba Vəfi bir qadın kimi sevgi məfhumuna da münasibətini bildirir. Sevgi haqqında fikirlərini qeyri-müəyyən şəkildə təqdim etməsi diqqəti cəlb edir. Əsərin qəhrəmanının əri Əmirə "boş ver bunları. Yaxşı bir şey danış; nəse sevgiyə bağlı bir şey" kimi istəyinə verilən cavabda qəti bir münasibət əks etdirilmir: "Sevgi? Hardadır sevgi? Hər yerdə iyrənclik, saxtakarlıq."

Müəllif sevgi üzərində qurulmayan ailələrin faciəsini romanda aktualıq kəsb edən mövzulardan birinə çevirir. Fəriba Vəfi qadınların erkən yaşlarda evlənmələrini bir şəxsin, qadının faciəsi kimi deyil, cəmiyyətin, millətin faciəsi kimi təqdim edir. Məhbub xalanın ərə getməsi məqamını açıqlayan müəllif qızların ər, ailə məfhumlarını başa düşməmələri kimi təqdim edir:

"Məhbub xala deyir ki, "mən yalnız dodaq boyası sürtmək eşqiylə Cəfərə ərə getdim."

Cəfər onun birinci əri idi.

– Dedilər evlənməsən, dodağını boyaya bilməzsən.

Anamsa bilmir nəyə görə atamın arvadı olub.

– Bir gün mənə atana verdilər. Onun ikinci atam olduğunu zənn elədim; təbii ki, mən də onun qızı olmalıydım. Biri böyrümdən dümsükləyib dedi ki, dəli, o, atan-zad deyil. Ərindir."

Müəllif kiçik yaşlı qızların ataları yaşda kişilərlə evləndirilmə epizodunu təqdim etməklə, bu əməllərin iyrənc olmasına da aydınlıq gətirir.

Yazıçı əsərdə sevginin yalnız qadın və kişi arasında olan sevgidən ibarət olmadığını, sevginin müxtəlif ola bilməsini açıqlayır. Əsərdə ana sevgisini əks etdirən müəllif, bunu qəhrəmanın düşüncələri ilə təqdim edir:

"İndi öz evimizdəyik. Öz-özümə uşaqlar böyüyənədek burada qalaram deyirəm. Heç bir yerə getmərik. Bu dörd divar arasında yaşayırıq. Üçümüz. ...Bu mənim həyatımdır və bu iki uşaq yalnız mənə məxsusdur. İndi nə cür davam etməyin bütün məsuliyyəti öz üzərimdədir."

Romanda obrazlar

Hər hansı bir əsərdə bədii obraz ilk növbədə, özünəməxsus spesifik inikas və idrak üsulunu səciyyələndirir. Bədii obraz əsərdə yaradıcılıqla təcəssüm etdirilir. Fəriba Vəfinin "Zirzəmi quşu" romanında gerçəkliyi estetik ideal mövqeyindən əks etdirməyin forması olan obraz bədii ümumiləşdirmənin nəticəsi kimi özünü əks etdirir. Fəriba Vəfinin əsərindəki obrazlar fərdin, həmçinin cəmiyyətin mahiyyətinin təzahürünü əks etdirən obrazlı təfəkkürün əsasında dayanması ilə fərqlənir.

Fəriba Vəfinin "Zirzəmi quşu" romanında hər bir obraz özündə estetik dəyər təmsil edərək insan həyatının real lövhələrinin bədii təsvirini əks etdirir. Romanda təqdim edilən obrazlar müəllif ideyalarının və bədii təfəkkürünün təzahür formalarından biri kimi özünü göstərir. Fəriba Vəfinin təqdim etdiyi obrazlar təqdim edilən obrazların mahiyyətini, təsvir edilən əşyaların vəziyyətlərini təsvir edir. Onun təqdim etdiyi obrazlar fərdi cizgiləri ilə digər obrazlardan fərqli cəhət və fərdi xüsusiyyətlərini də açıqlayır. Məsələn, Fəriba Vəfi əsərin baş qəhrəmanını bir müəllif kimi özü təqdim edir. Onun təqdimatında qəhrəmanın obrazı gerçəkliklə sənətkar arasında özünəməxsus dialoq kimi təzahür edir. Müəllifin obrazları yazıçı duyumu, fantaziyası və s. subyektiv amillərlə bilavasitə əlaqəli şəkildə göz önündə canlanır. F.Milani əsərə yazdığı "Sözardı. Fəriba Vəfi və onun quşu: qələmlərə və lələklərə dair" yazısında bu amilə toxunaraq qeyd edir ki, "Əsər birinci şəxsin adından yazılmışdır. Bu, həyat yoldaşı, iki uşağı ilə birlikdə yaşayan və müəllif ilə bioqrafik cəhətdən bəzi ümumi cəhətləri olan 35 yaşlı adsız qadın obrazıdır."

Obraz anlayışı məhdud və geniş mənada işlənilə bilər. Obraz məhdud mənada konkret və eyni zamanda ümumiləşdirilmiş şəxs bildirir, yalnız konkret personajları və ya ədəbi qəhrəmanları əks etdirir. Geniş mənada isə mənfi və müsbət obrazlarda, insan obrazında, əşya obrazında və s. rast gəlik. Fəriba Vəfinin "Zirzəmi quşu" romanında da obrazlar qalereyası özünün məhdud və geniş mənada təqdim edilməsi ilə diqqəti cəlb edir. Romanda obraz səviyyəsinə yüksəldilmiş kölgə obrazı geniş mənada təqdim edilən obraz kimi maraq kəsb edir. Müəllif kölgəni obraz səviyyəsinə yüksəldir: "...Kölgələr divarda rəqs edirdilər. Onları ruhlarla qarışdırırdım". Və ya:

"İri kölgə bir anda bütün asmanı çənginə alan bulud topasitək əvvəlki kölgəni vücuduyla qapadı. Sonra geri çəkildi. Kiçik kölgə ona yaxınlaşdı. Köl-

gənin bu dəfə başı yerində idi. Bir anlığa yuxarısında başı bitən yekəqarın adama bənzədi. ...Kimin kölgələri olur olsun, indi onlar mənə məxsusdur. Sahibləri öz kölgələrindən bixəbərdilər."

Müəllif zirzəmini də geniş mənada işlənən obraz səviyyəsində təqdim edir. Atanın zirzəmiyə atılması, zirzəmidə tənhalıqda ölməsi və s. epizodlarda zirzəmi obraz səviyyəsinə yüksəldilir. Oxucunun yaddaşına hopan zirzəmi həm insanın nicat məkanı kimi, həm də doğmalarından təcrid olunma məkanı kimi təqdim edilir: "Zirzəmini sevirəm. Bəzən ora qayıtmaq istəyirəm. Arabir mənə elə gəlir ki, yer səthində enə biləcəyim yeganə yer oradır. Bir xeyli müddətdir ki, içimdə bir zirzəmi daşdığımın fərqi varmışam."

"...Zirzəmi daha məni qorxutmur. Ora getmək istəyirəm. Bu dəfə açıq gözlərlə, qorxmadan" cümləsi ilə müəllif zirzəmini qəhrəmanının nicat məkanı kimi düşünməsinə əks etdirir. Fəriba Vəfinin romanında məkan anlayışları fərqli şəkildə təqdim edilir. Müəllif məkanı əsas element kimi təqdim etmir, xarici aləmi təsvir etmək üçün məkana müraciət edir. Müəllif məkan vasitəsilə nəyisə simvolizə etməyə cəhd edir. Bu da yazıçının məkana konkret bir funksiya yükləməsinə göstərir. Fəriba Vəfi zirzəmini yer altında olan məkan kimi insanların qaranlıq aləmləri ilə eyniləşdirir. Fəriba Vəfinin protaqonist qəhrəmanı ictimai problemlərlə qarşılaşan, iç dünyası ilə yaşamağa çalışan, cəmiyyətdən və ya həyatdan uzaq olmağa çalışan, özgələşmiş modern dünya insanları kimi diqqəti cəlb edir.

Yazıçı-əsər-oxucu triadasında müəllif tərəfindən obrazların müqayisə edilərək təqdim edilməsi də diqqətdən yayınmır. Müəllif yaratdığı bədii obrazı təcəssümün formasından asılı olaraq, təsviri, əyani və s. şəkildə təqdim edir. F. Vəfinin ananı qütb ayısı ilə müqayisə etməsi obrazın çılpalığı ilə təqdim edilməsi məqamını güdür:

"...Qütb ayısı yorğanın altında yuxulayıb. Qütb ayısı uşaqlara nağıl danışır. Onlara mərci şorbası bişirir. Axşamüstü oynamaq üçün həyətə çıxarır.

Qütb ayısının hövsələsi daralır. Uşaqlara daim göz-qulaq olmaqdan bezir... Qütb ayısı səbəbsiz, durduq yerə uşaqlara qışqırır."

Fəriba Vəfi insan ömrünün su kimi axıb getməsinə obraz səviyyəsinə yüksəltdir. "Zirzəmi quşu" romanında insan ömrünü canlı bir varlıq kimi əks etdirir. Müəllif bununla da bədii obrazın daha geniş anlayış və hadisələri ifadə edə bilməsini qabardır. Yazıçı bir yerdə otuz iki il kirayənişin yaşamış insan ömrünü göz önündə canlandırmaqla insanların mənəvi həyatını, keçirdiyi hissləri göstərir. Həyata gələsən, lakin ömrü boyu özünün balaca bir evin, doğma ocağın olmasın. Müəllif bununla da insanların bu fani dünyada yerlərini tapa bilməmələrini qabardır. Müəllif romanda qaranlıq, qorxunu əsərinin qəhrəmanından ayrılmayan bir obraz kimi təqdim edir: "...həmişə qaranlıqdan boylanıb yalnız kölgələr, ruhlar görmüşəm. Axı qorxu gözümü kor edib, nifrət nəfəsimi kəsəndə başqa nə görə bilərdim ki?"

Müəllif cəmiyyətdə mövcud olan cılız adamların mənfi xüsusiyyətlərini çılpalığı ilə əks etdirir. Fəriba Vəfi bu epizodla oxucunu düşünməyə vadar edir: Şəhərdə yaşayan, maddi vəziyyətdən sıxıntılı olan ailə nə qədər soğan

almalıdır ki, imkanlı qonşu qapısını döyüb ondan bir deyil, bir neçə soğan istəməyi özünə rəva bilsin?

Əsərdə diqqəti cəlb edən obrazlardan biri də ümumiləşdirilmiş ana obrazının təqdimidir. Müəllif əsərdə ana obrazını müxtəlif aspektdən təqdim edir. Bu həm ailəsini sevən qadın, həm də ailəsinə biganə qalan qadın obrazlarının təsvirində özünü göstərir. Müəllif ailə dəyərlərini öz şəxsi istəklərindən üstün tutan qadınların ümumiləşdirilmiş obrazını yaradır. Hər şeydən, hətta belə həyatdan, həyat yoldaşı Əmirdən bezməsinə dilə gətirməməklə ailəsini qorumağa cəhd edən qadının hərəkəti ailə dəyərlərinin qorunması kimi dəyərləndirilir:

"Bezdim. Göbəyin yerinə düşsün.

Bunu çox gec söylədim.

– Hər şeydən, bu həyatdan.

... Demək istəyirəm: "Səndən də."

Amma demirəm. Bu sözü demək hər şeyi alt-üst edir..."

Müəllif əsərdə ailəsini ana sevgisindən məhrum edən qadın obrazlarına da yer ayırır. Belə qadınlara əsərdə təsvir edilən müxtəlif epizodlarda aydınlıq gətirilir. Qadının ana sevgisindən məhrum etdiyi ailənin, övladların pərişanlığı adsız qəhrəmanın dili ilə təqdim edilir:

"Mən yapışqanam. Anamsa əksinə. Atam həmişə ona, "gözəl, amma adamayovuşmaz", – deyirdi.

Heç vaxt heç nəyə yovuşmadı. Nə atama, nə evə, nə də övladlarına. Yanında oturanda da dəli olurdu."

Müəllif qəhrəmanın anasının daşürəkli olması faktına biganə qalmır: "...Öz rəhmsizliyinin, daşürəkli olmağının bədəlini ödəyir. İndi gör o necə öləcək. O kişidən də betər öləcək. ...Yazıq!" Fəriba Vəfi bir qadının daşürəkli olması faktını ərinə zülm etməsi epizodunda açıqlayır. Bu amil yalnız qadının kişiyyə olan münasibətini deyil, həm də ailə daxilində ər-arvad münasibətlərinin laxlanmasını, insanların bir-birinə dəyər verməmələrini də əks etdirir.

Fəriba Vəfi əsərində ananın, qadının böyük bir qüvvə olmasını daim təlqin edir. Onun qadın obrazları həm müsbət, həm də mənfi xüsusiyyətlərə malikdir. Ancaq mənfi və müsbət qadın obrazlarını bir məqam birləşdirir: "Ana". Müəllif ana adını daşıyan qadınların bu adı eyni cür daşıya bilmədiklərini incəliklə açıqlayır. Əsərin qəhrəmanının anası Şəhləyə bənzəməməsi ilə qürur duyması, dünyaya gətirdiyi qızının isə özünə bənzəməməsini istəməsi əsərdə əksini tapması diqqətdən yayınmır. C. Mumoğlunun "Fəriba Vəfinin ilk romanında qəhrəmanın özünüdərk problemi" adlı yazısında vurğuladığı kimi, "Qadın ana rolunda da rahat deyil. Uşaqlarının inkişafından daim qayğılıdır. Öz anasının uşaqlıqda göstərdiyi laqeydləkdən sarsılıb, bu onun xatirəsində qorxu qarışıq üzütlər buraxıb. İndi həmin şeylərin öz qızında olmaması üçün qoruyucu ana rolunu artırıb, qızını hər addımda başa salır, özü kimi qorxaq və titrək böyüməsini istəmir və bunun üçün səy göstərir."

Yazıçı qadın obrazlarını təqdim edərkən, onların müti olmadığını, azadlıq hissi ilə alışıb yanmalarını açıqlayır. Müəllif mübariz olmaq istəyən və qorxu-

lar içində çırpınan qadının hisslərini də oxucusuna çatdırır. "Qızım mənə bənzəsə özümə nifrət edəərəm" deyən ananın fikrini izah etməsi də qaranlıq məqamlara aydınlıq gətirir:

"Mən daim qaranlıqdan, zirzəmidən, kölgələrdən qorxmuşam. ...Yavaş-yavaş özümdən də gizlənməyə başladım və bir gün özümdən kim olduğumu soruşmağa məcbur oldum. Mən itmək duyğusuyla böyüdüm. Zərrə qədər də olsun tapılmaq ümidi olmayan bu dərin duyğunun içində."

* * *

"Tibet arzusu", "Səhnənin dərinliklərində" (Dar Omq-e-sahneh), "Dalandakı sirr" (Râzî Dar Kucehâ), "Villaya olan yolda" (Dar Râh-i Veylân), "Ay tamamlanır" (Mâh-i Kâmel Mishavad), "Hamısı üfüqdə" (Hame-ye Ofoq), "Sondan sonra" (Baa"d Az Pâyân), "Küləksiz, avarsız" (Bi Baad Bi Parou), "Hətta güldüyümüz vaxtda" (Hatta Vaqti Mikhandidim), "LiBeratur prize" ədəbi mükafatına layiq görülmüş "Tərən", Huşəng Gülşiri mükafatı ilə təltif edilmiş "Tibet rüyası" (Râyâ-yi Tebbet) və s. kimi əsərlər və kitabların müəllifi Fəriba Vəfinin yaradıcılığı ictimaiyyətə yaxından tanındılmalıdır. Obrazların düşüncələrini müəyyən və məntiqi ardıcılıq yaratmadan, müdaxilə etmədən ardıcıl şəkildə oxucuya çatdırma bilən "Zirzəmi quşu" (Perende-i Men) əsəri təsdiq edir ki, Fəriba Vəfi imzası oxucuların sevimli və əsərlərini sevə-sevə oxuya biləcəkləri yazardır.

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

Əlaqə nömrələri:

+ 99412 498-78-10

+ 99455 668-78-79

**Jurnalın bir nüsxəsinin qiyməti 2 manat,
illik abunə qiyməti 24 manatdır.**

İNDEKS: 76300

♦ Kitablər, rəylər

"ULU ÖNDƏR XATİRƏLƏRDƏ"

Qərbi Azərbaycan icmasının, Heydər Əliyevin anadan olmasının 100 illiyi münasibətilə, altmışa yaxın, əslən Qərbi Azərbaycan ziyalisinin məqalələri əsasında hazırladığı, "Elm və təhsil" nəşriyyatında nəfis şəkildə çap etdirdiyi kitab belə adlanır və təbii ki, bu ad dərhal düşündürür: görəsən, əksəriyyəti tanınmış bu Qərbi Azərbaycan aydınları Ulu Öndərlə görüşlərini və həm də düşüncələrini necə yazıya alıblar? Hansı məqamlara diqqət çəkiblər və xüsusulə vurğulayıblar?

Şəxsən, mənim də diqqətimi öncə şəxsən tanıdığım müəlliflər çəkdi: Fəxrəddin Manafov, Paşa Qəlbini, Musa Urud, Telli Pənahqızı, Buludxan Xəlilov, Əziz Ələkbərli, Aydın Qasımov və Vaqif Şadlinski. Yeri gəlmişkən, Əməkdar elm xadimi Vaqif Şadlinski, həm də bu kitabın iki ideya müəllifindən biridir. Və o, QAI-nin Ağsaqqallar Şurası sədrinin müavini kimi kitabın "Ön söz"ündə vurğulayır ki, **ƏBİDİYAŞAR LİDERİMİZİN 100 İLLİK YUBİLEYİNƏ BÖYÜK EHTİRAMIN NÜMUNƏSİ OLAN BU KİTAB HEYDƏR ƏLİYEV SİYASİ, İQTİSADİ, MƏNƏVİ İRSİNİN ARAŞDIRILMASI, ELƏCƏ DƏ GENİŞ OXUCU KÜTLƏSİ ÜÇÜN NƏZƏRDƏ TUTULMUŞDUR.**

Bəli, kitabın bu məziyyəti ilk səhifələrindən nəzərə çarpır. Çünki, təbii olaraq, böyük oxucu kütləsini – xalqı, daha çox düşündürən Azərbaycanın gələcək taleyi, sabahıdır. Və bu sabaha da kitabın tərtibatçıları, Ulu Öndərin və onun varisi İlham Əliyevin, artıq dillər əzbəri olmuş, Azərbaycanın yol xəritəsinə çevrilmiş kəlamları ilə aydınlıq gətiriblər:

"İndi Ermənistan adlanan ərazi, Qərbi Azərbaycan – İrəvan mahalı, Göycə mahalı, Zəngəzur mahalı – bunlar hamısı müsəlmanlar, azərbaycanlılar yaşayan diyarlar olubdur".

Heydər Əliyevin 10 dekabr 1998-ci ildə "İslam sivilizasiyası Qafqazda" mövzusunda beynəlxalq simpoziumun iştirakçılarının böyük bir qrupu ilə görüşdə çıxışından.

Bu müstəvidə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevdən gətirilən misal isə, bu ideyanın davamıdır və sanki DƏMİR YUMRUQ misalındadır:

"BİZİM TARİXİ TORPAQLARIMIZ İRƏVAN XANLIĞIDIR, ZƏNGƏZUR, GÖYCƏ MAHAL-LARIDIR. BİZ AZƏRBAYCANLILAR BU TARİXİ TORPAQLARA QAYITMALIYIQ. BU, BİZİM SİYASİ VƏ STRATEJİ HƏDƏFİMİZDİR."

İlham Əliyevin 8 avqust 2018-ci ildə Yeni Azərbaycan Partiyasının VI Qurultayında çıxışından.

475 səhifəlik bu kitabın, ortalama dördəndən birində Ulu Öndərin və İlham Əliyevin müxtəlif zamanlarda Qərbi Azərbaycanlıların keçmiş və gələcək taleyi barədə imzaladıqları tarixi sərəncamlara və söylədikləri nitqlərə yer verilib: özü də üç dildə; yəni, ana dilimizlə yanaşı, həm də ingilis və rus dillərində.

Maraqlıdır ki, daha doğrusu, mənim üçün maraqlıdır ki, Qərbi Azərbaycan icması Ağsaqqallar Şurasının sədri, dəfələrlə Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinə deputat seçilmiş, hal-hazırda da Milli Məclisin Səhiyyə komitəsinə sədrlik eləyən, dünya şöhrətli elm xadimi Əhliman Əmiraslanov öz ətraflı və məzmunlu yazısında Ulu Öndərlə görüşlərindən bir kəlmə də olsun bəhs etməyib. Bu barədə “danışan” kitaba daxil edilmiş bir rəngli şəkildir və həm də bu şəkil onların haçansa necə mehribancasına görüşməsinin ifadəçisidir. Əsasən, Heydər Əliyevin ölkəmizdə tibb təhsili, səhiyyənin inkişafındakı rolundan danışan Əhliman Əmiraslanov çox haqlı olaraq qeyd edir ki, bütövlükdə, müstəqillik dövründə Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən islahatlar səhiyyə sahəsində inkişafın əsasını qoydu, maddi-texniki bazanın yaxşılaşdırılması və kadr potensialının gücləndirilməsi istiqamətində görülən işlər yeni perspektivlər müəyyənləşdirdi.

Mənə elə gəlir ki, hörmətli Əhliman müəllimin Ulu Öndərlə görüşlərindən söz açmamasına səbəb, sadəcə, ölçü-biçi duyğusudur. Nəzakəti hər anda bacarmaq, gözləmək də hər adama qismət olmur. Amma orası da var ki, oxucu belə yazılarda kövrək məqamlar axtarır. Bu baxımdan respublikanın Xalq artisti Fəxrəddin Manafovun qeydləri maraq doğurur. Axı, hər tamaşaçı bilmir ki, doxsanıncı illərin təlatümlərində tamam alayı bir sferada uğur qazanmaq üçün xaricə gedən sənətkarlardan biri də Fəxrəddin olub. Axı, hamıya bəlli deyil ki, Heydər Əliyev işgüzar görüşlərindən birində, Fəxrəddinin iş adamı olan böyük qardaşına ərklə deyib: mən bilirəm, sən qardaşın aktyordu, bilirəm o, peşəsini, işini atıb, gedib xaricə. Ona denən ki, qayıtsın gəlsin, sənətini davam etdirsən.

Nəticə göz qabağındadır, Fəxrəddin Manafov yenidən sənətə qayıdandan sonra kino sənətimizdə parlaq obrazlar yaradıb: böyük yazığımız İlyas Əfəndiyevin ən uğurlu obrazlarından birinə – İbrahim xana ekran həyatı bəxş eləyib. Və bütün bunları tamaşaçı bilir, amma çoxları bilmir ki, Fəxrəddin Manafov əslən Qərbi Azərbaycanlıdır və onlar Qarabağa – Xankəndiyə Zəngibasarın Şollu kəndindən köçüblər. Əlbəttə, bu, o qədər də böyük məna kəsb eləmir və Fəxrəddin də bəlkə də, bayrağımız dalğalanan Xankəndidə məskunlaşmağa tələsir.

Fəxrəddin Manafovun Ulu Öndər haqqında qeydləri daha çox səmimiyyəti ilə diqqət çəkir: “...bir gün dedilər ki, Cəfər Cəbbarlının ev muzeyi açılır və sizin tələbə truppası orda çıxış etməlidir. Elə oldu ki, ordakı bütün yükün ağırlığını müəllimimiz Vəqif İbrahimovlu mənim üzərimə qoydu. Orda şəiri mən söyləməli idim. Ulu Öndərin qarşısında çıxış etmək çox çətin idi. Şeiri deyib bitirdikdən sonra alqışlar qopdu. Heydər Əliyevin səsi hələ də qulağımda səslənir. Dedi: “A bala, bir yaxın gəl”. Onda mən sonuncu kurs tələbəsi idim. Heç bilmədim addımı necə irəli atdım. Heydər Əliyev əlimdəm tutub, əlimi titrədə-titrədə, “Afərin, sən yaxşı aktyor olacaqsan” dedi. Mən bu gün də o görüşü qürur hissilə xatırlayıram.”

Kitabdakı, səmimiyyətinə görə məni duyğulandıran xatiratlardan biri də həkim, şair Paşa Qəlbinura məxsusdur. Təbabət sahəsindəki müvəffəqiyyətlərindən ətraflı bəhs edən Paşa müəllim son olaraq vurğulayır ki, bütün bu uğurların təməli Ulu Öndərimiz

Heydər Əliyevin biz gəncləri daha yüksək reytingli ali təhsil ocaqlarına ezam etməsindən sonra baş verdi.

Cavan azərbaycanlı alim Ümumittifaq Lenin Komsomolu mükafatına layiq görülmüşdü. Sevinirdi. Amma o günlər onu daha çox fərəhləndirən Ulu Öndərin təbriki olub. Və Paşa müəllim o günü, o anları belə xatırlayır: "...bir nəfər yarı Azərbaycan, yarı rus ləhcəsilə zəng vurub dedi ki, evdə olun, beş-on dəqiqədən sonra sizinlə SSRİ Nazirlər Sovetinin birinci müavini yoldaş Heydər Əliyev danışacaq. Açıqı, mən çaşıb qaldım və bir az da inanmadım. Fikirləşdim ki, dostlarımdan, tay-tuşlarımdan kimsə mənimlə zarafat eləyir. Amma heç beş dəqiqə keçməmiş, yenə də telefonda zəng gəldi. Dəstəyi götürdüm. Gördüm ki, danışan həqiqətən də Ulu Öndərimiz Heydər Əliyevdir. Mükafat almağım münasibətilə məni təbrik elədi və onu da dedi ki, bu mükafata layiq görülmək üçün SSRİ Elmlər Akademiyasının Prezidiumu səs verir. Bil ki, bu, böyük mükafatdır".

Və bu minvalla Paşa müəllim öz xatiratında Ulu Öndərlə daha bir ünsiyyətini də yada salır:

"...Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin qurultayında mən arxa sıralarda oturmuşdum. Bir də gördüm ki, Heydər Əliyevlə Xəlil Rza zala daxil oldular və mənim yanımdakı boş yerdə əyləşdilər. Ulu Öndər mənimlə görüşəndə ürəkləndim. Mən ona məhdud vaxtına və məsul vəzifəsinə baxmayaraq, o zaman layiq görüldüyüm mükafat münasibətilə məni təbrik etdiyinə görə təşəkkürümü bildirdim və dedim ki, həmin mükafatı alanda Azərbaycan rəhbərliyi məni təbrik eləmədi, amma Siz Moskvadan məni təbrik elədiniz. O, özünəməxsus gülümsündü və dedi: "Hər adam bir cür olur. Elə şeylərə fikir vermə".

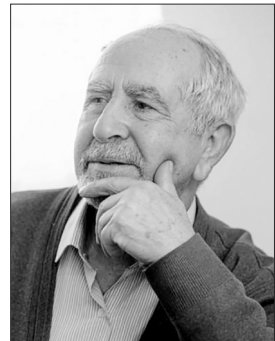
Hər hansı bir şərhə, izahata ehtiyac varmı? Əlbəttə, yox... Mən sözün bu yerində onu da vurğulamaq istəyirəm ki, bu müstəvidə Paşa müəllimin bəxti də gətirib. Bəxti gətirib ki, o, Heydər Əliyevin ömür-gün yoldaşı, dünya şöhrətli oftoloq alim Zərifə Əliyevanın tələbəsi olub. Və Paşa müəllim öz xatiratında Zərifə xanımdan da yeri gəldikcə bəhs etməyi unutmayıb:

"...Hər görüşümüzdə Zərifə xanım mənə deyirdi ki, Heydər Əliyeviç sənin boy artımını çox izləyir. Həmişə deyir ki, məndən Paşaya salam de."

"Heydər Əliyev xatirələrdə" kitabında belə isti, belə kövrək məqamlar kifayət qədərdir və təbii ki, bu xatiratların hamısından bəhs etmək niyyətim yoxdur və mən sadəcə, təqdimat xarakterli bu yazımı isə, həmkarım Telli Pənahqızının Ulu Öndərlə bağlı düşüncələri ilə yekunlaşdırmaq istəyirəm. Bəli, Telli xanımın "O ELƏ BİR ZİRVƏ Kİ..." başlıqlı yazısı xatirat deyil, Böyük İnsan haqqında nəğmədir:

"...Azərbaycan ən mürəkkəb və taleyüklü məqamda yenə Ona inandı, ona güvəndi! O da onun yolunu gözləyən Xalqın xilasına tələsdi! Ölkənin nicatını yalnız bu tarixi qayıdışında görən, üzləşdiyi xaos və ağır dövrdən onu xilas edəcək Rəhbərin, Yeganə Sərkərdənin yalnız O olduğuna inanan xalqı naümid qoymadı! Bakıya döənən, ölkənin yaralarını sarımağa çalışan Heydər Əliyev "böyük dünyaya" "kiçik Azərbaycanı" tanıtdımağı bacardı".

Məmməd ORUC

“AZƏRBAYCAN” - 2023

2023-cü ildə “AZƏRBAYCAN” JURNALINDA DƏRC OLUNMUŞ MATERIALLAR

HEYDƏR ƏLİYEV – 100

SÜDABƏ AĞABALAYEVA – Şəxsiyyətin zamanı. №5

HAFİZ PAŞAYEV – Siyasəti şəxsiyyətlər formalaşdırır. №5

RÜSTƏM KAMAL – Heydər Əliyev: milli hissiyatın işığı. №5

MAQSUD İBRAHİMBƏYOV – Keçmiş günlərdən. №5

İNTİQAM QASIMZADƏ – Unudulmaz səfərlər. №5

ELNARƏ AKİMOVA – Heydər Əliyevlə başlanan Vətən və dövlətçilik məfkurəsinin intibahı. Kremlin zirvəsində aparılan istiqlal siyasəti. Heydər Əliyev – ən böyük dissident. Heydər Əliyevin siyasi fəaliyyətində Cənubi Azərbaycan sevgisi. Heydər Əliyevin Füzuli mücadiləsi – “Sorun kim, bu nə sevdadır...” №6-7

MƏMMƏD ORUC – Təməl. №6-7

“AZƏRBAYCAN” – 100

İNTİQAM QASIMZADƏ – “Bu sözlər...”. №1

ANAR – Yüz yaşın mübarək, “Azərbaycan”! №1

ELÇİN – 100 ilin mühüm ədəbi salnaməsi. №1

İSA HƏBİBBƏYLİ – Davamlı ədəbi ənənələrin və yeniləşmələrin jurnalı. №1

ZÜMRÜD DADAŞZADƏ – Ruhumuzun mücəssəməsi – “Azərbaycan”. №1

ƏLİ ƏMİRLİ – Ədəbiyyatın yolu “Azərbaycan”dan keçir. №1

HÜSEYNBALA MİRƏLƏMOV – “Azərbaycan” jurnalı: sözə sədaqətin əbədi ünvanı. №1

FİRUZƏ MƏMMƏDLİ – Teleqram. №1

RÜSTƏM KAMAL – Azərbaycanın “Azərbaycan”ı. №1

SÜDABƏ AĞABALAYEVA – Yüz ilin birinciləri: Tağı Şahbazi (Simurğ). №1; Yüz ilin birinciləri: Cəlil Məmmədzadə. №2; Yüz ilin birinciləri: Ruhulla Axundov. №3; Yüz ilin birinciləri: Mustafa Quliyev. №4; Yüz ilin birinciləri: Müseyib Şahbazov. Hacıbala Nəzərli. Məmmədkazım Ələkbərli. №5; Yüz ilin birinciləri: Mirzə İbrahimov. №6-7; Yüz ilin birinciləri: Məmməd Arif Dadaşzadə. №8

TAĞI ŞAHBAZI (SİMURĞ) – Quşlar kimi azadə. №1

BARAT VÜSAL – “Azərbaycan” jurnalının Baş redaktoru İntiqam Qasımzadəyə. №2

FUAD VƏLİYEV – Jurnal və ədəbiyyatımız haqqında qeyri-professional mülahizələr. №2

ARİFƏ ƏLİYEVA – Azərbaycanı “Azərbaycan”sız təsəvvür etmirəm. №2

VAQİF YUSİFLİ – Mənim “Azərbaycan”ım. №2

QƏNİRƏ PAŞAYEVA – “Azərbaycan” jurnalına təbrik məktubu. №3

ALEKSANDR QRIÇ – 100 yaşın baharı. №3

MƏMMƏD ORUC – 60-40 arası. №3

NOVRUZ NƏCƏFOĞLU – Adınla yaşa, “Azərbaycan”! №3

ZÜMRÜD ƏHMƏDOVA – Böyük komandanın bir üzvü olmaq. №3

NƏRİMAN HƏSƏNZADƏ – Yüksək ədəbi tribuna. №4

RƏŞİD FAXRALI – Sevə-sevə oxumuşuq, oxuya-oxuya sevmişik. № 6-7
 ƏZİZ MİRƏHMƏDOV – Bizim “Azərbaycan”ımız. №8

8 NOYABR – ZƏFƏR GÜNÜ

İNTİQAM QASIMZADƏ – Salam, Əsgər! №11
 RƏŞİD FAXRALI – Ruhumuzun Zəfər fəslə. №11
 ŞAHİN FAZİL – Şeirlər. №11

POEMA

VAQİF BƏHMƏNLİ – Ana yuxu. №2
 İSA SEVƏR – Üşüyürəm, baba! №3
 ZABİL PƏRVİZ – Yaşıl simfoniya. №8
 ƏLİ RZA XƏLƏFLİ – Anamın nağılı. №11

POEZİYA

SULEYMAN ABDULLA – Qarabağ şikəstəsi. Açıq səma altında... Böyük şeir. Unutmaq və unudulmaq. Çillə gecəsi. Çəp yazılan bəxt. Elə yaxşı oldu. İroniyaların şeiri. Bir sunamilik yuxu. Adı yad, ozu doğma. №1

FUAD NOVRUZLU – Ağır metal və gəncliyim. Arzuların təbiətdəki dövrünü. Külək duası. "Pravda". Qaranlıq foto. Salam, doktor. Səndən öyrəndiklərim. Vətən nəğməsi. №1

SEVİL GÜL NUR – Titrəyən öpüş. Şahmat oyunu. Bir ovuc ümid. Cavabsız suallar. Səkkiz dəqiqə. Bir şeirlik darıxmaq. Buz qadın. №1

AVDİ QOŞQAR – Önümdə tutqun səhərlərdi. Nə dersən... Ömrüm sənə fəda olsun. Sağlam toxum. Adın heç yadda qalmır. Getdin, alovlara qaladın bizi. Yüküm ağır oldu... Oğuz babam, oğuz yurdum. "Ruhum heç barışmadı". Azərbaycan əsgəri. Yanaşı. №1

ƏTRAĞ SƏRRAF – Mən kəndə çatanda. Deyəcəklərim vardı hələ. O günlər ömrümdə qızıl-zər idi. Dağ vüqarlı oğullar. Uşaqlıq xatirələrimdəki. Kəndimiz. Bu payız nə gözəl bir payız oldu. Bir içim su imiş, bir udum hava. №1

RAMİZ ORSƏR – Bizim meşələrdən küsüb torağay. Sevginin çiçək dövrü, sünbül vaxtı. Qocalan anam. Sevgi bostan üstüdü. Rəsul Rza, Əli Kərim. Ürəyi çatlaq-çatlaq. Bilmədim. Hər payız gələndə. №1

RƏFƏİL TAĞİZADƏ – Şəhərim. Kontrastlar şəhərim. Kələğayı. Şəhid anaları. Sabahı gözəl şuşam. Yol bizim olmadı. Ümidə doğru. Keçilməz tin. Xatirə ev. №2

VAHİD ASLAN – Müharibə. Bir bulud ver. Soyuqluq. Qınaq. Yollar geriye dönsə. Heç nə. Bir nəğmə. Əllərini uzat mənə. Yaşamaq istəyirəm. Ürəyə oxşayan şəkillər. №2

MƏNSUR HƏSƏNZADƏ – Saxladım. "Gəl yenə saxlayaq vaxtı, saati". İntiqam. Sənə şeir yazıram. №2

İSLAM SADIQ – Tapa bilmir. Kəkliyin toruna qırqovul düşməz. Ağac. Xoş xəbər olur. Su daşı. Həvəsi. O qara bulud. Ağrısı. №2

FƏXRİ MÜSLÜM – (Şəhid kəşfiyyatçı Fədail Nədirovun əziz xatirəsinə). "Cəbhəyə çatmamış, şəhid olmamış". Gəlirik. Ağır-ağır. Daşınmam. Yaşadım. №2

KƏMALƏ ABİYEVA – Qarabağım. Unut. Son sevgimsən. Sorgu. Elə darıxdım ki. Gedə bilmədin. Qarğış. Köhnə adam. İlk qatil. №3

MAHCAMAL – (qəzəllər) Xurşidbanu Natəvana təzmin. "Yoxdur sənə tay sevgili canan yer üzündə.". "Könlüm deyənə soyləmir, əqlimdə talan var". "Ağlama ömrüm-günüm, ağlamaq olmaz sənə". №3

AYSEL FİKRƏT – Sifariş. Tələsən şeir. Yoxluq. Qorxaq qız. Müharibəyə. Sevgili əsgərə. Sevgi düsturu. Axmaq keç. Gəlmişəm sənə. Məktub. №3

NADİR YALÇIN – "31 dekabr". "Qaranquş". Vağzala qar yağır. Şuşa. Nikita, nolar, olma. "Yol göründü, iz bilindi, duman dağa sığındı". №3

ŞÖVKƏT ZƏRİN HOROVLU – İsinəsən. Yolun gozlədim. Şəhid anası. Ölmür analar. Bayraq bitirib. Səndən savayı. Bir xışma sevgi. №3

NƏZAKƏT MƏMMƏDOVA – Yurd dediyim bu torpaq. Səngər. Şəhid zirvəsi. Şəhidim. Gözlədilər.

SƏYYARƏ MƏMMƏDLİ – Bu məzara necə sığırsan, ata? Söz yolu. “Atalar deyib”. “Şeirilər”. “Qılinc susur, hələ də”. №3

GÜLNAR ÜMİD – Sənə səndən danışdım... “Atdım şəkillərin içinə səni”. “Hər səhər göz qapaqlarımın arasından”. “Saçlarımın uclarıyla gəzdim bütün şəhərləri...” Darıxır, yenə darıxır... №3

BANU MUHƏRRƏM – Al apar. Sən yadıma düşəndə. Kimə gorə?! Bir az yan! Susmalı! Sən bilmirsən. Qismət deyilsə.

ŞƏFƏQ ƏLƏSGƏRQIZI – Cavabsız məktub. Adam. Gələmi? Məktub. Deyəsən. №3

AYDIN MUROVDAĞLI – Çaylar dənizlərdə olməyə gedir... Gizlətdilər... Azərbaycan, Türkiyə, Pakistan bayraqları... Bunları şeirin ahı tutacaq... №4

İNQİLƏB İSAQ – Demə, demə. Sənsə... Yuxunu mənə danış. Sev, dəli, bu dəlini... Nəsə... Nə olsun... Fikir eləmə... Ağır yaşayış... №4

QƏDİMƏLİ ƏHMƏD – Diləncinin ölümü. Bilmirsən. Bir qadın taleyin var. Unut deyir. Qadının. Dünya. Nə olardı ki...? Yağışlı gecə kimi. Düşür. №4

SAHİB İBRAHİMLİ – Əsgər qəbristanlığı. Dağların. Payız. Düz ağaclar kəsilir. İmzamı dünyaya nahaq gətirdim. Oynama, oynama belə, alabaş!.. Düz eləyirsən... №4

AY BƏNİZ ƏLİYAR – “Şabrana qar yağır”. “Darıxmaq, hardasa, od əvəzidir”. “Qonur canıma payız, bu yol ömrün yarısı”. “Bir az qəlb qırıqlığı, bir az ümid azlığı”. “Sənin sevgin kol dibində son bənövşə kimidir”. “Hələ ümidlərinə kölgə qoymursan düşə”. “Bir sərçə qəflətən qırdı qanadın”. “Gecə gözlərimdə qərib qu kimi”. “Çox istədim ürəyimi qırmaya”. “Ev desən, ev deyil, ruh töküntüsü”. “Bəzən olur, kor-koranə güvənirəm”. №4

AZADƏ NOVRUZOVA – Qırmızı qərənfillər aqlamadan yoruldu. İki damla göz yaşısən. Pəncərəsi qırıq küçələr. “Tərsinə geyinmişəm əynimi...”. “Artıq çox uzaqdasan”. “Bir yol seçdim...”. “Təzə dərdi məlhəm bilib”. Gözlərin dolanda məni dənizə ağla. Gül arzularım! Hardasan... “Qırmızı buludların yuxusuyam, Vətən!”. “Bu gecə yuxumda bir uşaq ağlayırdı...” Ümid var hələ... №4

ƏKBƏR QOŞALI – “Dünən bizi yedik orda”. “Burda”. “Bir imanlı kişi gördüm, ay ellər”. “Bu gün bitər, bitsin, neynək”. “Bu dünyada bir gözəl var”. “Gülüm, yaman dolmusan”. “Günəbaxan küsürmü?”. Uzun sözün qisası... №4

“XƏZƏR”DƏN ÇƏLƏNG

ARİF BUZOVNALININ təqdimatı. №4

ƏSRƏF PİRŞAĞILI – “Səndən ki, nə müddətdir əzizim, uzağam mən”. “Cananına kim canını təslim eləmirsən”. YAQUB SAHİL – “Aşıqların dəyanəti hicranla ölçülər”. “Mən səni həmdəm bilirdim, sən demə aldanmışam”. XƏYAL VASİF – “Çəkdim eşqində bəla, heç kəsə bir söz demədim”. “Ey dil, o nəzənin bizə canan olan deyil”. KAMAL HÜSEYNZADƏ – “Gündəmdə dəniz, isti və sair və ilaxır”. “Hökm edir ərşə bir ulduzlu hilal, seyrinə dal”. VƏLİXAN ABDULLAYEV – “Tökər abu-leysan ahi-qəməm asıman alanda”. “Mənə dilbərimdən hər nə gələ, möhtərəm olandır”. ZAUR RƏXŞAN – “Sənsizlik içində keçən ömrüm hədə oldu”. “Sanma fələyin çəmbərini keçmək asandır”. NİCAT NƏSRİ – “Qeysi eşq olsa da səhraya salan dünyada”. “Sevdayi-zülfün içrə haçan qəlbi tutmuşam”. №4

FİRUZƏ MƏMMƏDLİ – Gedə. Aradı məni. İşbazlıq. “Allahın başıpozuğu”. Daha. “Ağ günümün qarasını”. Var. Ömrüm. Çəkildim. Kösüm. Gəlmir. Əlində. Bilmirəm. Elə. “Daha kimim var, gözləyim?”. “Gündüzüm əl havası”. İki şairin bir şeiri. Ürəyim. №5

DƏYANƏT OSMANLI – Varağa yazdığım sözlər. Yata-yata əkinimiz xam qaldı... Həyatın sınırında. Torpaqla göyün arasında. 30 il öncə... Bəs onda yağışlar hara yağsın... Hər il yaşa dolub qucaqladıqca. Aqibəti gedir özündən öndə. Bir uzaq səfər vardı sən getmədin... Ruha döndüyüm yerdə oturub gələcəyə baxırsan. Nəfəs almadan. Tələskən ayaqlar, şaşqın simalar. №5

XALİD MAHMUD – Aydınlıq. Yenə düşüb soyuqlar. Gedək. Keçmişə qayıdış. Tənhalıq simfoniyası. Basılır. Şəhid məktubu. Məndən. Darıxmaq fəslə. Unudulasan. Və susarsan. №5

ELXAN YURDOĞLU – Şuşa, varlığıma hopmusan... Çox şükür, görüşdük, Şuşam. Getməyə gücüm çatmır. Yuxularıma tikan batır. Qarğışı məni tutur. №6-7

AĞASƏFA – Köhnə illə vidalaşma. Əsgər, gəl, qucaqlaşaq. Bayraqlar kölgəsində. Balaca bir erməni. Nə deyim bəs? Araz üstə qoşa qanad. İndi ürəyimlə mən. Köhnəlmiş xəyal. Sübhün gözü açılanda. Novruz gəlib. Özünə yaxşı bax. Uşaq oyunu. Güman yerim. Əlim qələm tutmur. №6-7

İSMAYIL MƏRCANLI İMANZADƏ – Mən şəhər adamı ola bilmədim... Şeirimlə edirəm dualarımı. Hara qeyb oldunuz, ərən kişilər... №6-7

AĞAMİR CAVAD – Xoşbəxt yağış. “Tutun məni buraxmayın”. “Uşaqlıqdakı həyatımızdakı...”. Sən düşdüyn dərinlik. Dağılmayacaq. İncidi. №6-7

ZAHİD ƏZİZ – Mənim yazdıqlarım. “Soyumun soyadı Adəm olsa da”. Bir də gördüm tək qalmışam, tənhayam. Ana gördüm – lap anamın özüydü. Hələ nə görmüşəm, nə yaşamışam. №6-7

RAHİL MƏMMƏD – Mələklərin müjdəsi. “Demirəm, var-dövlət içində üzüm”. Söz ilədir. “Üzü gündoğana səmtini düz tut”. №6-7

İBRAHİM İBRAHİMLİ – “Ömrüm sənə kimidir”. “Zaman mənə işləyir”. “Ölümün...”. “Axtarma...” “Mən sənə...” “Oturmuşam”. “Bəxtimdən çox narazıyam”. “Bu dünyada...” “Yazmadıqlarımı...”. №6-7

ŞAKİR XANHÜSEYNLİ – Körpü. Xalı-şeyr. Uzaqdan. “Oturmuşuq səhər yeməyinə”. Dədə bir şeyir. Cığırılar əl-ələ verib. Hasarlar. Ayaq səsi. Ayağa. №8

ANAR SEYİDAĞA – Vətən. Qara quzum. Mənim atam ölmədi. “Yenə hesablar qarışib”. №8

NÜBAR ELDARQIZI – Gedənlər hu, gedənlər... Səhər-şəhər. Şahlıq quşu. Verəcəm. №8

POLAD BİLALOĞLU – Ömrümü. Verdim. Mən bir qara sandığam. Hadisə. Yaşadım. №8

QOŞQAR QARAÇAYLI – “Ən dərin, bilinməz qatın bilirəm”. “Düzülüb sıraya gedir ahəstə”. №8

ƏLİZADƏ NURİ – Ömür – yanmış zəmi kimi... Onun əllərinə ithaf. Hərdən dərdin özünü ələcədi. Yoxa çıxıb adım bəlkə? Sevinc axşam gələcəkdi... Hamı sol yanını sağ istəyirmiş... Darıxmağın rəsmi. Günəş, gəl şəklimi çək... Sevib nə istədik ki... Səni aldatmağım gəlir. Hamı çıxır su üstünə... Sənin ad gününə. Kül. Aramızda yağış var. Uzaq. Sənə yağış dərirəm... Bir azdan gecəni əridər bu şam... Nə yaxşı, o göylər çox uzaqdadı... Bir başı saxlamaq baş ağrısıymış... Küçədən nəgmə keçir... Yorğunluq. Sənə gül atdılar, mənə də güllə. Sən evi neynirdin, evi tikilmiş? Ayrılıq fəslə. Bəmdə daldalanan zilər. №9

ZÖHRAB MEHDİYEV – Yellə. Bura soyuqdur. “...Nə ağayam, nə də bəy”. “Başımın üstündə”. “...Addımlar”. Çevirdim. Payız adam. “...Xatırlamıram... həttə”. Cəblərim. №9

İBRAHİM YUSİFOĞLU – Mən çəkən dərdləri barı sən çəkmə. Hind filmləri. Çox çətin olacaq bu payız sənə. №9

ƏLİRZA HƏSRƏT – Balaban. Qalmayıb ki... Hər təpə bir dağın uşaqlığıdır. Şanapipik. Sənin getməyin də qayıtmağındır. Duel. Ulu saz. Deyirlər. Təbrizim. Nəqəratı qərrib durna harayı. №9

NAZİR RÜSTƏM – Sənin yerin görünür. Şəhid məzarına gül gətirən qız. “Ruh kimi göydən qopub”. “Bir gün çıxıb gedəcəksən...”. “Sənə yazdım son yazımı...”. “Gəlmədin... gecədən asıldım sənsiz...”. “Bəlkə, qayıdıb gələsən”. “Gedirsənsə, baxışında”. “İndi nə qış keçir, nə də yaz olur”. “Göy üzünü bulud alıb”. “Özüm gəlib tapdım səni”. №9

İLHAM QƏHRƏMAN – Bayatılar. №9

QORXMAZ KUDUSİ – Bayrağıma бүкүн məni. Ayrılıq. Bilmir. Olmalıdır. №9

ƏFSANƏ RƏVAN – Qurtardı. Darıxsaydın gələrdin. Üşüyən xatirələr. №9

BARAT VÜSAL – Yol üstə toy. Qazi manifesti. Azərbaycan davası. Mina. Damar iynəsi. Əsgər çəkmələri. №11

ETİBAR VƏLİYEV – Qara yaylıq satmayın. Analı dünyam. Sən deyən kimi. Baxmağa dəyər. Qorxuram. №11

AYGÜN SADİQ – Deyil. Bənövşələr açılmır. Köynəyinin ətri gedə otaqdan. Heykəl. Şair. №11

VASİF ZÖHRABOĞLU – Papiros... Natamam təklük... Tüstü. Müharibə ətirli çörək... Yuxu. Tutsam əllərindən bu gözəl qızın. Gül indi. №11

QƏZƏNFƏR MƏSİMOĞLU – Zəfərin mübarək, Vətən! Bəxtəvər. Günəşim. Vətən. Gəlmişəm. Səni gözləyirəm. Payızı asmışam yarpaqlarından. №11

İSLAM SADIQ – Vətən oğullar. Səs bazarı. Gəl, gəl. İçir. Yetmiş yoxuş deyil. Mənə. Ətəklər, əllər. Qocalmışam. Çox gözlər qaldı. Dünya məni dəli elədi. Axtarıram. Öldürür. Sorurmuş. №11

MİNAYƏ ABDULLAYEVA – Dünyamızı gilə çəkdim... Günəşinə qalanım. Kölgəndə daşıyıram. Göz yaşımı geyəsən! №11

NƏSİBƏ NƏSİB – “Hər dərdimi bir yarpağa dəyişərim”. “Bir dəli sevgi keçir ağılımdan”. Ölər də... Hisslər. Gedir. №11

RAMİZ QUSARÇAYLI – Təbrizin küçələri dolanbadolan. Təbrizə yağış yağır. Ələsgər. Yoxdu. Səni ağlamağa vaxtım olmadı. “Bir mənəm, bir boş oda”. Sənin baş daşını güllələyirlər. Şəkil. Uyğur qətləminə. “Səni məhkəməyə verə bilmədim”. Ürək körpüsü. Ocaq birdi, hava ayrı. №12

MUSA ƏLƏKBƏRLİ – Ürəyim. Ay vətən. Bu dəprəmin yazdığı qanlı şeirə. Gözəlliyyə baxanda. Sevgi. Vaxtıdır. Əlim üzümdə qaldı. Tanışlıq. Ay Musa. Döndüklər. Gəl sirrini mənə aç. Olsun. Bu adam. Yazmalıyam. Oldu. Şairi. №12

KƏMALƏDDİN QƏDİM – Küçənizdə ümidlərim dəfn olub. Ömür-gün yoldaşıma, övladlarıma. Bir cürə. Həkimmi keçikdi, mənmi gecikdim. Orda bir ev can verir. Getməzlər ölümün üstünə bu qədər. Bu şeir kimsəsiz məzar kimidi. Hər gün öz evinə yıxılır adam. Dur, gedək, birlikdə azaq şəhərdə. Kiminsə unudub, getdiyi adam. Hələ zaman tutur, vaxt tutur məni. Qarı nənəmin son günləri. Mən elə sonrakı ağıl kimi yəm. Üstündə səbrin olmaz? Çətinlər bu qədər asan sevilməz. Pıçıldar məni. Seçim yalnız olub. Urudsuz gəlmişdi, urudlu getdi. №12

KÖNÜL ARAF – Qızıl gül. Qaçış. Gün doğarkən. Ulduzlar. Məxməri yuxu. Oyuncaq. Vəsiyyət. Burdakı sentyabr. №12

RİSZAN NƏSİBOĞLU – Yol. Təzyiqi var. Qoy səni gözümə ötürüm. O dünyadan reportaj. “Melodiya”. Bərdəm. Qoy məni bu eşqin əlində qalım. Vaxt qalmadı. Axşam gəzintisi. Sən bir ağ yuxusan. Görəsən bu çölün yiyəsi kimdi.

TƏRANƏ DƏMİR – “Bu zülmət gecədə, bu dar otaqda”. “Bu səhərdə başqa ruh var”. “Nə yaxşı bu şəhərlər”. “Yenə də gün doğdu, şəhər açıldı”. “Bilmirəm hayandan keçim”. “Kim bağlayıb bu qapını görəsən”. “Yolum düşdü əyriyərdən”. №12

ELSEVƏR MƏSİM – Doyarmış. Buğdanın Adəmi. “Nağıldan gəldi o qız”. №12

QOCA GƏLDİ GÜLTƏKİN – Gen dünya. Üzr dilə, əfv elə. Yaxşılıq. Arxası üstə düşən böcek. Stolüstü təqvim. Qırğız dili. Qara niyyətin sonu. №12

VÜSAL HİCRAN – “Həyatımın bir anı” silsiləsindən. “Arzular yarımçıq, xəyallar yetim”. Görəsən. O qıza deyən ki... “Bir vergülü səhv qoysam, qınayaram özümü...”. №12

GÜLNAR SADIQ – Tabut yolu. Körpə. İlahi. №12

ZÜLFİYYƏ YAQUBQIZI – Yuxuda əsgər oluram. Bizdən sizə kim düşər? Ayrılıqdan ayrılığa xoş gəldin. Məni mənzilimə ötür, İlahi. №12

LAMİYƏ İSAZADƏ – Ana olmaq arzusu. Elə bir dünya istəyirəm ki... Səni sevən var. №12

ZƏRƏNGİZ DƏMİRÇİ QAYALI – Baba sənin xəbərin var? №12

NƏSR

Romanlar

MÜBARİZ CƏFƏRLİ – Möhlət. №1

TAHİR ƏLİ – Mişoppa. №2

NATƏVAN DƏMİRÇİOĞLU – Açar. №3, №4, №5

MƏMMƏD ORUC – Naməlum Fikrət Qoca. №4

FƏXRƏDDİN QASIMOĞLU – İkibaşlı əjdaha. №8

ELÇİN HÜSEYİNƏYLİ – Pərixan. №9

VÜSAL NURU – Çəhrayı buludun adamları. №11

Avtofikşn

NİCAT MƏMMƏDOV – ƏLİFBA SİRASI (Rus dilindən tərcümə etdi: Qismət Rüstəmov, Nicat Məmmədov). A. Ad. A-lya Satriani. Ağac. Ağıl və mudriklik. Ana. Baba. Babamın əziz xatirəsinə. Bakılı + həmsəri. Baş-ayaq. Bəs özün? Budda, kimyagərlik, gələcəyin texnologiyaları. Budda və Truman. Calaq. Del və dal. Depressiya. Dialoq. Dil və poeziya. Din və poeziya. Dodaqdəyməz. Drayden və puşkin. Elm və ədəbiyyat. Etika və estetika. Etimologiya. Əhvalat. Əvvəllər və indi. F.-dən məktub. №2,

ƏLİFBA SİRASI: F.LS.F.. Üç sitat. Gizli simmetriya. Görüş yeri hər tərəf. Gölüş. Altı sitat. Hermetik ədəbiyyatın apologiyası. Hərflər səhvi. Horror. Yarpaqlar evi. Xaos və kosmos. Xırdalıqlar. Xristianlıq. Orta yol. İkilmə. İlham pərisinə vida. İntertekstuallıq. İzah və anlam. Krossvord. Qurbağalar. Quşların nitqi, şairin sükutu. Qoldşteyn. Larisaya məktub. Mallarme və Beytson. Meymunların allahı. Memarlıq və memuar. Mədəniyyət. Müslümün sualı. Müşahidələr. Nəfs və kölgə. Nəsr barədə. №3

ƏLİFBA SİRASI: Novalisin ardınca. O. Obraz və Simvol. Open doors. Oyanış. Ölüm. Özünüdərk. Paradoksal həqiqət. Pivəylə gedər. Psixanalitiklər/Sairələr/DTX-çılar. Riyaziyyat. Rumi və Mandelştam. Rus dili. Sistem üçün köhlələr. Sözün musiqisi. Sual. Cavab. Sual. Şampunçik. Şeir və şərh. Şimala doğru yeddi adam. Teymurun sualı. Təkrarın təkrarı. Trigger. Uşaq yazı yazır. Vətənpərvərlik. Vitgenşteyn. “ – Niyə bəzi oğlanlar qulağında sırğayla gəzirlər?”. Yazı və yozu. Yəhudilər. Yunqun dördlük konsepsiyası. Zərurət və təsadüf. Zombi və Vampir. Vampir. Hipomanyakal faza. №4

Povest

ANAR – Əcəl. №9

Hekayələr

ÇİNARƏ NÜSRƏTLİ – Dərs. №2

QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ – Naftalan novellası. Bəyim. Naxırının diplomu. №4

AYDIN TAĞIYEV – Yuxu. Durun gedək evimizə. Güzgüdəki adam. №6-7

RÜSTƏM KAMAL – Yurd yerindən yuxular. Sac. Qara kölgə. Zoğal çəlik. №6-7

XUMAR ƏLƏKBƏROVA – Lal şahid. №8

ÜLKƏR YUSİFOVA – Atamın böyük oğlu. (Debüt). №8

ALPAY AZƏR – Bubu və qatar. №12

VAHİD MƏHƏRRƏMOV – Gürcü çaxırı. №12

ESSE

RÜSTƏM KAMAL – Məktubati -Mirzə Fətəli, yaxud bir ömrün işarələri. №2

TƏRANƏ VAHİD – Ağrıya elegiya. №3

EJEN İONESKO – Absurd teatrın gələcəyi varmı? №10

ANAR – Taqoru düşünərkən. Kafkanın duymaq. №11

DRAMATURGIYA VƏ TEATR

Nərgiz Cabbarlının Mehriban Ələkbərzadəylə söhbəti: “...Nə deməkdən necə deməyə keçməliyik”. №10

İntiqam Qasımzadənin Aleksandr Şarovski ilə söhbəti: “İnanmaq istəyirəm...”. №10

DRAMATURGIYA

AYDIN TALIBZADƏ – Bir də buralara gəlmə. (Monopyes). №5

ELÇİN – Beşyüzüncü tamaşa, yaxud güzgünü sevməyən qız. №5

TUNCƏR CÜCƏNOĞLU – Qadın sığınacağı. (İki hissəli müasir tragediya. Dilimizə uyğunlaşdırın: Elvin Nuri). №10

ƏLİ ƏMİRLİ – Siz teatrı sevirsinizmi? №10

HİDAYƏT – Burdan min atlı keçdi. (İki hissəli epik-xronoloji dram). №10

VASİLE ALEKSANDRİ – Qızıl pulun macəraları. (Rumun dilindən tərcümə edən: Jalə İsmayıl). №10

FİRUZ MUSTAFA – Üçüncü sahil və yaxud “Sonuncu instansiya”. №10

ÜLVİYYƏ HEYDƏROVA – İnanıram (Monopyes). №10

MİR CƏLAL ADINA BEYNƏLXALQ HEKAYƏ MÜSABİQƏSİNİN QALİBLƏRİ

I yer: SEYMUR HƏMZƏYEV – Yağışlı bir gün idi. II yer: MA HA (CAVİDAN) – Su. III yer: DAŞQIN MƏMMƏDOV – Bənövşə xala. III Yer: MAHİR RƏSULOĞLU – Bağışla səni öldürməliyəm. III yer: MURAD KÖHNƏQALA – Buğdanın göyə çəkilməsi. III yer: ZAHİD XƏLİL – Zirinc kolunun laylası. №6-7

YENİ TƏRCÜMƏLƏR

MARIO VARQAS LYOSA – Əlbəyaxa döyüş. (Tərcümə edən: Azad Yaşar). №1

XULİO KORTASAR – Parisli xanıma məktub. (Hekayə. Tərcümə edən: Azad Yaşar). №2

FAZİL İSKƏNDƏR – Keçilər və Şekspir. (Hekayə. Tərcümə edən: Seyfəddin Hüseynli). №3

İOSİF BRODSKİ – Şair və nəsr. (Hekayə. Tərcümə edən: Azad Yaşar). №3

ALEKSANDR SOLJENİTSİN – Qara şam, ildırım. Uqlıç zəngi. Qocalmaq. Zəng qülləsi. Xəcalət. Bəd toxum. Səhər. Pərdə. Alaqaranlıq. Xoruz banı. Gecə düşüncələri. Ölülərin anılması. (Esselər. Tərcümə edən: Seyfəddin Hüseynli). №5

VLADİMİR SOROKİN – “Mən ədəbiyyatda təknüsxəli, təkrarsız istehsalın tərəfdarıyam”. (Tərcümə edən: Azad Yaşar). №5

ANNİ ERNO – Atamın yeri. (Roman. Tərcümə edən: Azad Yaşar). №11

MARK TVEN – Çarın monoloqu. (Esse. Tərcümə edən: Kamran Nəzirli). №11

UİLYAM SOMERSET MOEM – Yağış. (Roman. İngilis dilindən tərcümə edən: Akif Abasov) №12

VLADİMİR KRUPİN – Ananın duası. Məni kilsəyə buraxmadılar. Mən yox idim. Nəzərlik. Qızıl-bəyaz. Suzanbağı yarpağı. Televiziya tamaşaçısı. (Hekayələr. Tərcümə edən: Seyfəddin Hüseynli) №12

QOCAGƏLDİ GÜLTƏKİN – Şeirlər. (Tərcümə edən: Akif Əhmədgil) №12

DÜNYA, SƏNDƏN KİMLƏR KEÇDİ...

LEYLA KAMRANQIZI – Bir ömrün akkordları: Kamran Məmmədov. №1

RETRO “AZƏRBAYCAN”

CƏLİL MƏMMƏDQULUZADƏ – Zırrama. №1

RƏSUL RZA – İnanıram ki... №2

MİR CƏLAL – 115

KƏRİM TAHİROV – “Ədəbiyyatda romantizm” əsərinin yeni nəşrinə. №4

MİR CƏLAL – Ədəbiyyatda romantizm. Şərəfli mübarizə yolu. №4

AXTARIŞLAR, TAPINTILAR

HACI FİRUDİN QURBANSOY – Həkim ata Suleyman Bağırğaani. №1;

Seyid Yəhya Bakuvi. №5

PAŞA ƏLİOĞLU – Nəşə Təbrizi. №1

ƏDƏBİ PORTRETLƏR

VAQİF YUSİFLİ – Orxan Paşa, nə dilərsən? №1

TƏNQİD VƏ ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ

ELNARƏ QARAGÖZOVA – Ərafda bir yazıçı – Etimad Başkeçid: dünya ilə Vətən arasında. №1

ƏLİZADƏ ƏSGƏRLİ – Xəlil Rza – azadlıq aşığı. №2

SEVİNC KAZIMOVA – “Yaddaşım qaval daşı”. №2

NƏRGİZ CABBARLI – Modern nəsr, yadlaşma və tənhalıq problemi, “şüur axını” texnikası və Afaq Məsud yaradıcılığı. №3; “Qibtə oyadacaq qədər poetik...” misralar müəllifi Vahid Əziz. №11

ADİLƏ NƏZƏROVA – “Qarabağdır məkanım”. №3

VAQİF YUSİFLİ – Ədəbi gəncliyin axtarışları. №6-7

SƏADƏT VAHABOVA – Ömər Faiq Nemanzadə. “Xatirələrim”. №6-7

SAMİRƏ MƏMMƏDLİ – Axına qarşı. №6-7

TƏYYAR SALAMOĞLU, YƏDULLA DADAŞZADƏ – Sufizmə fərqli konseptual tarixi-elmi baxış. №8

LALƏ HƏSƏNOVA – Müasir Azərbaycan nəsrində antiutopiya. №9

YAQUB BABAYEV – Mehri Xatun: türk poeziyasının isməti. №11

TÜRK DÜNYAMIZ

NİZAMİ TAĞISOY – Türkün böyük oğlu (Oljas Süleymenov). №5

XATİRƏLƏR, DUYĞULAR

NAMAZƏLİ MUSTAFAYEV – Ukraynalı bakılı. Şairlər elindən şair. (Ruscadan tərcümə edən: Sədabə Ağabalayeva). № 6-7

VAQİF YUSİFLİ – Aysberqin görünən üzü. №12

ZƏRƏNGİZ DƏMİRÇİ QAYALI – Yusif Səmədoğlu. №12

ELNARƏ QARAGÖZOVA – Yusif Səmədoğlu və Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı: konstekst və diskurs. №12

DİLARƏ ADİLGİL – Bir daha İmran Qasımov haqqında. №12

SƏFURƏ QULİYƏVA – Mənim nağıl dünyam. (Professor Həbib Babayevi xatırlayarkən). №12

SALİDƏ ŞƏRİFOVA – Fəriba Vəfinin “Zirzəmi quşu” romanında “Şüur axını” metodu haqqında, romanın problematikası və obrazları. №12

KİTABLAR, RƏYLƏR

ZEMFİRA MƏHƏRRƏMLİ – “Qaraqaşlı”: dirçələn qürurumuzun romanı. №1

QƏRİB MEHDİ – İkinci yolu unutma... №6-7

MƏMMƏD ORUC – Taleyin fədakarlıq qütbü. №8

VAQİF OSMANOV – “Azadlığın əzabı da şirindi”. №8

DAYANDUR SEVGİN – Tanrı ənamı kimi. №8

İMDAD AVŞAR – Qarabağ ətirli hekayələr. №11

SATİRA VƏ YUMOR

OKTAY ŞAMİL – Ağcaqanadların simpoziumu. №2

KLASSİK İRSİMİZDƏN

İMAMVERDİ HƏMİDOV – Xətib Təbrizi və Məərrinin bədii surəti. №6-7

ANARIN 85 YAŞI

İNTİQAM QASIMZADƏ – Elə bil dünən idi. №3

TƏYYAR SALAMOĞLU – “Beşmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi”ndən “Otel otağı”na gedən “Vahimə”li yollar. №3

NADİR CABBAROV – İnsanı sevmək azdır. №3

VAQİF YUSİFLİNİN 70 YAŞI

ŞİRİNDİL ALIŞANLI – Yarım əsr ədəbi prosesdə. №4

NƏRGİZ CABBARLI – “Söz” adlı gözəlin əsiri olmaq. №4

İNQİLAB İSAQIN 70 YAŞI

İNQİLAB İSAQ – Şeirlər. №4

FƏXRƏDDİN ƏSƏD – “Yol ayrıcında söhbət” (Müsahibə). №4

ƏKBƏR QOŞALININ 50 YAŞI

ƏKBƏR QOŞALI – Şeirlər. №4

QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ – “Şığıyır dəli yellər, yellənir paslı qıfıl”. №4

ELÇİNİN 80 YAŞI

ELÇİN – Beşyüzüncü tamaşa, yaxud güzgünü sevməyən qız. (Pyes). №5

SEVDA ƏLİBƏYLİ – Bir şəklın tarixçəsi. №5

NİGAR RƏFİBƏYLİ – 110

ARİFƏ HEYDƏROVA – Yüksək nəcabətin möhtəşəm abidəsi.

QASIM QASIMZADƏ – 100

SAFURƏ QULİYEVA – Ömür yolu. №6-7

İNTİQAM QASIMZADƏNİN 80 YAŞI

ANAR – Teleqram. Ədəbiyyat fədaisi. №8

ELÇİN – İntiqamın iki missiyası. №8

NƏRGİZ CABBARLI – “Bakılı oğlan” görünüşlü Şuşa sevdalisına. №8

MƏMMƏD ORUC – 40 ilin dostuna. №8

VÜSAL NURU – Taleyimin adamı. №8

VAQİF YUSİFLİ – İntiqam Qasımzadə. №8

NİZAMİ CƏFƏROV – Ədəbiyyat xadimi. №9

RÜSTƏM KAMAL – Şuşadakı uşağın səsi. №9

KAMAL TALIBZADƏ – 100

VAQİF YUSİFLİ – Ustad haqqında söz. №9

AZƏR TURANIN 60 YAŞI

ELNARƏ AKİMOVA – Uzun incə bir yolda. №9

TOFIQ NURƏLİNİN 70 YAŞI

TOFIQ NURƏLİ – Şuşa. Şəhidin anasına məktubları. Qələbə bayramı. Alban dağları. Tatarı. Dərbənd. Kişilər köhnəlmir. Hayıf. (Şeirlər). №9
ZAKİR MƏMMƏD – Ədəbiyyatın payız fəslə. №9

ŞAMİL SALMANOV – 90

VAQIF ƏZİZOĞLU – “Şair kimi doğuldu, amma professor oldu”. №12

PUBLİSİSTİKA

MUSTAFA ÇƏMƏNLİ – Cənub həsrəti. №12

YADDAŞ

FUAD VƏLİYEV – Gündəlikdən sətirələr. №9, №11

KİTABLAR, RƏYLƏR

MƏMMƏD ORUC – “Ulu Öndər xatirələrdə”. №12

KİTAB RƏFİ. №1-№11

2023-cü ildə “AZƏRBAYCAN” jurnalında dərc olunmuş materiallar. №12

REDAKSIYA HEYƏTİ:

Ağasəfa, Afaq Məsud, Azad Yaşar, Asim Yadigar, Elçin, Emin Piri, Elşad Barat, Əli Əmirli, Firuzə Məmmədli, Firuz Mustafa, Firudin Qurbansoy, Məmməd Oruc, Mustafa Çəmənli, Nərgiz Cabbarlı, Novruz Nəcəfoğlu, Paşa Əlioğlu, Paşa Qəlbinur, Rafael Hüseynov, Rəfail Tağızadə, Rəhilə Qeybullayeva, Rüstəm Kamal, Seyran Səxavət, Südabə Ağabalayeva, Vahid Əziz, Vaqif Yusifli, Vaqif Bəhmənli, Vilayət Quliyev, Vüsal Nuru